

วารสารวิธีวิทยาการวิจัย

ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน 2546

JOURNAL OF RESEARCH METHODOLOGY

Volume 16, Number 2 (April-June 2003)

A QUARTERLY PUBLICATION OF THE
DEPARTMENT OF EDUCATIONAL RESEARCH,
FACULTY OF EDUCATION, CHULALONGKORN UNIVERSITY
AND THE SOCIAL SCIENCE RESEARCH ASSOCIATION OF THAILAND

Supported by The Thailand Research Fund
สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

JOURNAL OF RESEARCH METHODOLOGY (ISSN 0857 - 2933) is published quarterly (January-March, April-June, July-September, October-December) by Department of Educational Research, Faculty of Education, Chulalongkorn University, Phayathai Road, Bangkok 10330 Thailand and The Social Science Research Association of Thailand, to carry original reports of studies and analysis in education, educational research methodology, educational statistics, educational measurement and evaluation.

Ordering Information

Member 1 year subscriber rate is 300 Baht. Single copies of back issues are 80 Baht. Discounts are available for quantity purchases. Send orders to JRM subscriptions, Department of Educational Research, Faculty of Education, Chulalongkorn University BKK 10330, Thailand, fax 218-2578 (local) 662-215-3568 (international).

Change of Address

Claims for missing or undelivered issues will be considered only if received at the JRM Office within 6 months of the month of issue. Requests for change of address must be received by managing editor at least 1 month before the publication date of the first issue to be affected by the request.

Instructions to Contributors

Three fully blinded copies of the manuscript should be submitted for blind reviewing. The manuscript should be typed double-spaced (including quotations, footnotes, and references) on 8 1/2 X 11 in. paper, with ample margins, and should run between 10 and 15 pages in typed length. The author's name and affiliation should appear on a separate cover page, and only on this page, to ensure anonymity in the reviewing process. An English abstract of 100-150 words must be included on a separate page. Manuscripts are accepted for consideration with the understanding that they are original material and are not under consideration for publication elsewhere.

Editorial review usually takes 1-2 months. All figures must be camera-ready. Manuscripts not conforming to these specifications will be returned to the author for proper style change.

Editorial Correspondence

All editorial correspondence and manuscripts relating to the journal should be sent to Prof. Dr. Somwung Pitayanuwat, Faculty of Education, Chulalongkorn University, BKK 10330. E-mail address: psomwung@chula.ac.th

Copyright and Permissions

© 1997 by the Department of Educational Research. No written or oral permission is necessary to reproduce a table, a figure, or an excerpt of fewer than 500 words from this journal, or to make photocopies for classroom use. Authors are granted permission, without fee, to photocopy their own material. Copies must include a full and accurate bibliographic citation and the following credit line; "Copyright [year] by the Department of Educational Research; reproduced with permission from the publisher." Written permission must be obtained to reproduce or reprint material in circumstances other than those just described. Please direct requests for permission or for further information on policies and fees to the Department of Educational Research Office.

Advertising

JRM Office. Department of Educational Research, Faculty of Education, Chulalongkorn University, BKK 10330. Telephone: 662-218-2525, fax 662-218-2578 (rates and dates available on request). E-mail address: somwung.p@chula.ac.th

วารสารวิธีวิทยาการวิจัย

JOURNAL OF RESEARCH METHODOLOGY

ภาควิชาวิจัยการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ
สมาคมวิจัยสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

Department of Educational Research, Faculty of Education,
Chulalongkorn University and The
Social Science Research Association of Thailand

วารสารวิธีวิทยาการวิจัย
ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน 2546

สารบัญ

171

การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ซับซ้อนซับซ้อนแต่เป็นระเบียบ

สุมน อมรวิวัฒน์

ผู้ปริทัศน์บทความ

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, นางด็กษณ์ วิรัชชัย

199

การพัฒนาระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการ

ทศพร ศิริสัมพันธ์

ผู้ปริทัศน์บทความ

ปรัชญา เวสารัชช์, บุญเลิศ ไพรินทร์

231

เทคโนโลยีกับสวรรค์

อนุช อภาภิรมย์

ผู้ปริทัศน์บทความ

ปรีชา ช่างขวัญยืน, ดวงกมลชาติประเสริฐ

259

การวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

เนาวรัตน์ ปลายน้อย

ผู้ปริทัศน์บทความ

ไอลาส ปัญญา, สุริชัย หวันแก้ว

287

การวิจัยและพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสร้างสิทธิและคุณภาพการมีส่วนร่วมในการประเมิน
ความเสี่ยงจากสารเคมี โดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

พาลาภ สิงหเสนี และคณะ

ผู้ปริทัศน์บทความ

นิตากร โฆษิตรัตน์, สุชาดา บวรกิตติวงศ์

311

การพัฒนามาตรสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

ณัฐภรณ์ หลาวทอง

335

อนาคตบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเอง
ของประชาชนในทศวรรษหน้า

อนงค์นุช ภูยานนท์

349

การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชน
ที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง

สมศรี จินะวงษ์

Chaordic Action Research

Sumon Amornvivat

ABSTRACT

Chaordic action research is the process of collecting and analyzing data from the complex, unstable and dynamic sources. This process is synchronized within the task and activities of the pilot project which is in need of applicable resource for development.

The research data came from many sources. The instruments were constructed along each step of the process, relevant to the situation at that time. The research method was simple and adjustable. The important task to ensure the quality of chaordic action research was that, the research teams and the school personnel as the sample were willing to cooperate and really understood the objectives of the research project.

Along the rapid development of the pilot project, reflective thinking and planning systematically were required, because in each step, there were many variables and dynamic changing situation in the schools. Data analysis and synthesis had to base on the principle and with respect to the initiative teaching methods of the sample. The research result should be clearly presented, applicable and straightforward.

The action research, "Learning reform in the Pilot School: The Selected Models" was a part of the national pilot study: "Learning Reform Schools for Developing Quality of Learners". The sample were 250 pilot schools included all personnel, 10 master teachers, and 44 local research teams. The research instruments were (1) the indicator of teachers' teaching behavior and students' learning behavior, (2) guidelines for poster presentation, (3) notes on school visit, (4) 8 weeks field notes of 10 master teachers, (5) 3 pages questionnaire comprising 3 open-ended questions, (6) questions for focus group interview and (6) criteria to analyze progress reports of 250 schools.

Findings:

The selected models analyzed from the reform schools were;

- (1) model of administration and management for learning reform
- (2) model of local curriculum
- (3.1) integrated learning unit
- (3.2) model of project activities(learning unit)
- (4) activities for enhancement of morality and discipline
- (5) interest group activities
- (6) model of kalayamamitta (amicable) supervision

การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ซับซ้อนสับสนแต่เป็นระเบียบ (หรือ ระบบการวิจัยกึ่งโกลาหลอลเวง)

สุมน อมรวิวัฒน์

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบเคอร์ดิค เป็นกระบวนการรวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล จากแหล่งข้อมูลที่ซับซ้อน หลากหลายและเคลื่อนไหวตลอดเวลาคู่ขนานไปพร้อมกับกระบวนการ ปฏิบัติงานของโครงการที่ต้องการผลการวิจัยอย่างรวดเร็วเพื่อใช้ในการพัฒนา

แหล่งข้อมูลของการวิจัย เกิดจากการสื่อสารสองทาง การอ่านเอกสารรายงาน การทำงาน เป็นทีม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่องรอยการปฏิบัติงานของตัวอย่างประชากรตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ การสร้างเครื่องมือการวิจัยเกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนของการทำงานซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ขณะนั้น เครื่องมือการวิจัยและวิธีการเก็บข้อมูลมีลักษณะเรียบง่าย สามารถเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของ แหล่งข้อมูล ประเด็นสำคัญที่ทำให้การวิจัยมีคุณภาพ คือการที่ทุกฝ่ายในกระบวนการปฏิบัติงาน มีความสนใจ ตั้งใจและเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการอย่างแท้จริง

การคิดและวางแผนอย่างเป็นระบบในขณะที่โครงการกำลังดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ท่ามกลาง ตัวแปรที่ซับซ้อนสับสนนั้น มีความสำคัญมาก การสังเคราะห์ข้อมูลต้องมีพื้นฐานทางวิชาการและ เคารพต่อการริเริ่มสร้างสรรค์ของตัวอย่างประชากร การนำเสนอผลการวิจัยต้องมีความเป็นกลาง เสนอตามความเป็นจริง มีความชัดเจน และให้ข้อเสนอแนะที่นำไปปฏิบัติได้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนนำร่อง: รูปแบบที่ คัดสรร” เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนนำร่อง จำนวน 250 โรงเรียน โดยทีมงานผู้เชี่ยวชาญไทย 4 ท่าน คณะนักวิจัยในพื้นที่ 44 คณะ และผู้บริหาร ครู ผู้ประสานงาน ของโรงเรียนนำร่องทุกโรงเรียน เครื่องมือวิจัยได้แก่ 1) ตัวบ่งชี้กระบวนการสอนของครู และตัวบ่งชี้ กระบวนการเรียนของนักเรียน 2) กรอบการออกแบบนำเสนอโปสเตอร์ 3) บันทึกลงทุนการสอน ของครูต้นแบบ 4) คำถามแบบเดิมข้อความ 3 หน้า 5) คำถามแบบมีโครงสร้างสำหรับการสนทนา เจาะลึก 6) เกณฑ์การวิเคราะห์รายงานของโรงเรียน 7) แบบบันทึกการตรวจเยี่ยมโรงเรียน

ผลการวิจัยได้คัดสรรรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ 6 รูปแบบ คือ

- 1) รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อการเรียนรู้
- 2) รูปแบบหลักสูตรสถานศึกษา
 - 3.1) หน่วยการเรียนรู้ที่บูรณาการ
 - 3.2) หน่วยการบูรณาการโครงการงาน
- 4) กิจกรรมสร้างเสริมคุณธรรมและระเบียบวินัย
- 5) กิจกรรมประเพณีปัญญา
- 6) กระบวนการกัลยาณมิตรนิเทศ

ก่อนที่จะเขียนถึงประสบการณ์การทำงานที่เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ซับซ้อนสับสนแต่เป็นระเบียบ ใคร่ขออธิบายคำว่าซับซ้อนสับสนพอสังเขป

การนิยามคำว่า Chaordic นี้ผู้เขียนถือว่าเป็นข้อมูลทุติยภูมิ คือ ผู้เขียนนำพื้นฐานการคิดมาจากการเขียน ของ ศาสตราจารย์นายแพทย์ วิจารณ์ พานิช เรื่อง Chaordic Organization : องค์การเคออร์ดิคซึ่งนายแพทย์วิจารณ์ ได้ประยุกต์แนวคิดของ Dee W. Hock เรื่อง The Birth of Chaordic Organization : Human Resources or Resourceful Humans? อีกทอดหนึ่ง โดยเทียบกับองค์กรสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำ Chaordic มาจากการเชื่อมคำ Chaos + Order ผู้คิดคำนี้คือ Dee W. Hock อดีตประธานผู้ก่อตั้งบัตรเครดิตวีซ่า เมื่อ 30 ปีก่อน ลักษณะที่สำคัญของกระบวนการ Chaordic ที่ผู้เขียนสรุปได้คือ

1. งานนั้นเป็นระบบที่ซับซ้อน หลากหลาย และปรับตัว (complexity, diversity, adaptive)
2. ผู้ทำงานเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ปฏิสัมพันธ์
3. เน้นการมองอย่างเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (connectedness, networking)
4. เน้นการสื่อสารสองทาง
5. ละเว้นการเข้มงวดของสายการบังคับบัญชา เน้นการพึ่งพาอาศัยกัน
6. เน้นความเรียบง่าย (simplicity)
7. เชื่อว่าความซับซ้อนสับสน จะก่อให้เกิดการจัดตัว(pattern) ได้ในตัวเอง
8. ข้อค้นพบเป็นสิ่งที่ผุดบังเกิดขึ้น (emerge)
9. ไม่ติดตรึงคงที่ (unstable) สามารถเปลี่ยนไปสู่ order ใหม่ได้
10. คุณค่าทางจิตวิญญาณ (spiritual value) (ใจ) สำคัญเท่า ๆ กับคุณภาพที่เป็นรูปธรรม

เมื่อนำลักษณะของกระบวนการ chaordic ซึ่งนายแพทย์วิจารณ์ พานิช ได้วิเคราะห์องค์กรของ สกว. มาพิจารณาแล้ว ผู้เขียนเห็นว่า งานวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ผู้เขียนได้ทำในฐานะผู้เชี่ยวชาญโครงการ “โรงเรียนปฏิรูปการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน” นั้น เป็นกระบวนการที่ chaordic อยู่มากจึงเขียนรายงานนี้ไว้เพื่อนำไปสู่ประเด็นทางวิชาการด้านวิธียุทธศาสตร์การวิจัยต่อไป

วัตถุประสงค์เฉพาะของการปฏิบัติงานโครงการฯ ด้านรูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้

1. เพื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการพัฒนาบุคลากรทั้งโรงเรียนในการปฏิรูปการเรียนรู้

2. เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นกิจกรรมเด่นที่ครูปฏิบัติจริง ทั้งที่เป็นครูในโรงเรียนนอรร่องและครูต้นแบบของ สกศ.
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบสาระและกิจกรรมการเรียนรู้ รวมถึงการวัดและประเมินผล
4. เพื่อศึกษาบทบาทของคณะนักวิจัยที่เกื้อหนุนให้กระบวนการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน มีความก้าวหน้า เกิดเป็นคุณภาพของผู้เรียน
5. เพื่อเสนอแนะแนวนโยบายการปฏิรูปการเรียนรู้ต่อหน่วยงานการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลและรูปแบบกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ที่นำเสนอในรายงานนี้ส่วนหนึ่งเป็นข้อค้นพบเชิงนวัตกรรม อีกส่วนหนึ่งเป็นรูปแบบที่บุคลากรทั้งโรงเรียนพัฒนาขึ้นจากทฤษฎีและหลักการเรียนรู้ที่ได้รับจากแหล่งวิทยากรต่าง ๆ รวมถึงการนิเทศส่งเสริมขององค์กรที่โรงเรียนสังกัดอยู่ด้วย

คำถามการวิจัย

1. รูปแบบการเรียนรู้/หรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่โรงเรียนในโครงการปฏิรูปฯ ได้สร้างขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนมีลักษณะอย่างไร
2. การพัฒนาบุคลากรของนักวิจัยในพื้นที่ ผู้บริหาร และครูต้นแบบได้ส่งเสริมให้โรงเรียนปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างไร และบุคลากรได้พัฒนาเพียงใด
3. คุณภาพของผู้เรียนประเมินโดยใช้ตัวบ่งชี้อะไรบ้าง และตรวจสอบด้วยวิธีการใด (จากบันทึกอนุทิน, การเยี่ยมโรงเรียน, การสังเกต, การสัมภาษณ์, การสนทนาเจาะลึก, การรายงานของโรงเรียนปฏิรูป ฯลฯ)
4. กระบวนการทำงานระหว่างคณะผู้วิจัย คณะนักวิจัยในพื้นที่กับบุคลากรโรงเรียนในโครงการฯ ได้สร้างรูปแบบการนิเทศกระบวนการเรียนการสอนอย่างไร
5. ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาบุคลากรและกระบวนการเรียนรู้ตลอดจนปัญหามีอะไรบ้าง
6. ความเป็นไปได้ของการขยายผลการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ทั้งโรงเรียนเพื่อพัฒนาผู้เรียนมีมากน้อยเพียงใดและจะทำได้อย่างไร

แหล่งข้อมูล เครื่องมือการสำรวจ และการวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการดำเนินงานสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อค้นพบรูปแบบการพัฒนาบุคลากร และรูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ในโครงการนี้เป็นการวิจัยเชิงพัฒนาที่คณะผู้เชี่ยวชาญ คณะผู้วิจัยที่เป็นคณาจารย์สถาบันฝึกหัดครูและศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารและครู ต่างนำเสนอข้อมูลตามกรอบที่กำหนดให้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เริ่มตั้งแต่การสำรวจและประเมินสถานภาพของโรงเรียน และบุคลากร การพัฒนาบุคลากร การวิจัยในชั้นเรียน การบริหารจัดการ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

และการวัด-ประเมินผล ข้อมูลส่วนหนึ่งได้จากการวิเคราะห์เอกสารและข้อมูลอีกส่วนหนึ่งได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยวิธีการประชุมสนทนาและการสัมภาษณ์หลายรูปแบบจากบุคลากรโรงเรียน 250 โรงเรียน และนักวิจัยในพื้นที่ซึ่งเป็นคณาจารย์สถาบันฝึกหัดครูตลอดจนศึกษานิเทศก์ รวม 44 คน

แหล่งข้อมูล

รายงานฉบับนี้ เป็นการสำรวจและรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้

1. รายงานการพัฒนาดตนเองของบุคลากรทั้งโรงเรียน เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (ระยะที่ 1 : เมษายน 2544)
2. รายงานการดำเนินงานพัฒนากระบวนการปฏิรูปการเรียนรู้และการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน (ระยะที่ 2 : พฤศจิกายน 2544)
3. รายงานการพัฒนาคณาจารย์ทั้งโรงเรียน เกี่ยวกับการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน โดยคณะนักวิจัย (พฤศจิกายน 2544)
4. ไปสเตอร์นำเสนอผลการประชุมกลุ่ม เกี่ยวกับกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างคณะนักวิจัยกับโรงเรียน (26 มิถุนายน และ 2 กรกฎาคม 2544)
5. บันทึกการตรวจเยี่ยมโรงเรียน
6. นิทรรศการการจัดกิจกรรมการเรียนรู้: การประชุมสมัชชาระดับชาติ “เกียรติยศครูผู้ดวงใจเด็ก” (Teachers Award) โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (7 กันยายน 2544)
7. บันทึกอนุทินการสอนของครูต้นแบบที่ได้รับการยกย่องจาก สกศ. จำนวน 10 คน เป็นเวลา 10 สัปดาห์
8. คำตอบ เต็มข้อความ 3 หน้าของทุกโรงเรียนเกี่ยวกับการพัฒนาคณาจารย์ กิจกรรมการเรียนรู้เด่นที่โรงเรียนภาคภูมิใจ และคุณภาพที่เกิดขึ้นในผู้เรียน
9. ผลการประชุมกลุ่มย่อย และการสนทนาเจาะลึกกลุ่ม (Focus Group) ในการประชุมเชิงปฏิบัติการภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ
10. ข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามเกี่ยวกับการวัดและประเมินผล การปฏิรูปการเรียนรู้ และการประกันคุณภาพภายในที่ ศ.ดร.นงลักษณ์ วิรัชชัย วิเคราะห์เป็นรายข้อ
11. ผลการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ทั้งโรงเรียนของคณะผู้เชี่ยวชาญไทยและต่างประเทศ

เครื่องมือสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลที่สร้างขึ้น (สุมน อมรวิวัฒน์ : 2544)

1. ตัวบ่งชี้กระบวนการสอนของครู 10 ข้อ และตัวบ่งชี้กระบวนการเรียนของนักเรียน 9 ข้อ ที่แสดงกระบวนการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (ปรับปรุงจากตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2541)
2. กรอบความคิดและวิธีการออกแบบโปสเตอร์ เพื่อรายงานสภาพการทำงานร่วมกันของบุคลากรโรงเรียนและคณะนักวิจัย
3. แนวการบันทึกอนุทินการสอนของครูต้นแบบ
4. คำถามแบบเติมข้อความ 3 หน้า เกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากร กิจกรรมการเรียนรู้และคุณภาพของผู้เรียน
5. คำถามอย่างมีโครงสร้าง เพื่อใช้ในการสนทนาเจาะลึกกลุ่ม (Focus Group) ใน 4 ภาค
6. เกณฑ์การวิเคราะห์รายงานสรุป (3 หน้า) ของโรงเรียนทุกโรงเรียนในโครงการฯ

การอ่านรายงานของโรงเรียนและรายงานของคณะนักวิจัย ใช้กรอบความคิดหลักของกระบวนการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา คือ การวางแผน (Plan) การปฏิบัติตามแผน (Do) การตรวจสอบและการประเมิน (Check) และการทบทวนแก้ไขปรับปรุงปฏิบัติการ (Action)

การอ่านบันทึกอนุทินของครูต้นแบบใช้วิธีจับประเด็นกระบวนการเรียนการสอนที่ครูต้นแบบบันทึกประจำวันและบันทึกสรุป 3 หน้ารายสัปดาห์ ส่งจดหมายชักถามประเด็นที่ควรเพิ่มเติม ติดต่อให้กำลังใจ ทำให้ได้รูปแบบการสอนที่น่าสนใจ เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้ปฏิบัติจริง และมีการบันทึกผลที่เกิดเป็นคุณภาพของผู้เรียนโดยใช้วิธีการประเมินหลากหลาย

การเยี่ยมโรงเรียนและการสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนที่ได้ทำงานปฏิรูปก้าวหน้า ช่วยให้เข้าใจบรรยากาศ สภาพแวดล้อมในโรงเรียนและในชุมชน รับทราบปัญหา อุปสรรค และความต้องการของโรงเรียน ได้เห็นกระบวนการนิเทศและการทำงานของคณะวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์มากในการวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากผู้เขียนได้เข้ามาเป็นผู้เชี่ยวชาญเมื่อโครงการได้วางแผนงานและคัดเลือกโรงเรียนในการนำร่องเสร็จสิ้นแล้ว จำนวน 253 โรงเรียน ผู้เขียนมีเวลาเพียง 6 เดือนที่ต้องรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ สังเคราะห์และคัดสรรรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ที่โรงเรียนในโครงการได้ปฏิบัติจริง

ในเดือนพฤษภาคม-ตุลาคมจึงเป็นช่วงเวลาที่ผู้เขียนต้องจัดระบบงาน และวางแผนการรวบรวมข้อมูล การสร้างเกณฑ์วิเคราะห์ การสร้างระเบียบวิธีในการที่จะสังเคราะห์ข้อมูลจำนวนมาก มีความหลากหลายซับซ้อน โดยใช้เวลานับแต่ให้ได้ผลการวิจัยที่เป็นระบบ ทุกขั้นตอนของการทำงานจึงต้องดำเนินคู่ขนาน จัดประสานงานที่แตกต่าง แต่อยู่ในกรอบและเกณฑ์เดียวกัน คือ การปฏิรูปกระบวนการการเรียนรู้ทั้งโรงเรียนเพื่อคุณภาพของผู้เรียนอันพึงประสงค์ ซึ่งผลการ

วิเคราะห์อยู่ในรายงานฉบับสมบูรณ์แล้ว

เดือนพฤษภาคม เป็นช่วงเวลาที่รายงานการพัฒนาตนเองของบุคลากรทั้งโรงเรียนเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญได้หลังไหลเข้ามาสู่สำนักงานโครงการ ผู้เขียนได้ใช้เวลาในเดือนพฤษภาคม-มิถุนายนในการอ่านจับประเด็นสำคัญและคัดเลือกโรงเรียนที่น่าสนใจ มีความเคลื่อนไหว และวิสัยทัศน์ในการปฏิรูปการเรียนรู้ของภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือไว้จำนวนหนึ่งเพื่อเป็นฐานในการเจาะลึกข้อมูลเบื้องต้นต่อไป

ในช่วงเวลาเดียวกัน คณะผู้เชี่ยวชาญได้ติดตามนักวิจัยในเขตพื้นที่ไปเยี่ยมโรงเรียนต่าง ๆ เพื่อสังเกตสภาพจริงและความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยในพื้นที่กับบุคลากรในโรงเรียน

พร้อมกันนี้ได้ดำเนินการเสริมความรู้แก่นักวิจัยในพื้นที่ และโรงเรียนนำร่องของโครงการ โดยส่งเอกสารการปฏิรูปการเรียนรู้ ตัวอย่างความสำเร็จของการปฏิรูป และความเคลื่อนไหวของการปฏิรูปการศึกษาไปยังสถานศึกษาอย่างสม่ำเสมอ

มีการจัดประชุม เพื่อประสานงานและสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างคณะผู้เชี่ยวชาญ ผู้ประสานงานจากโรงเรียนนำร่อง 253 โรงเรียน และคณะนักวิจัยในพื้นที่ 44 คณะ ในภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ในเดือนมิถุนายน

เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างเป็นระบบและตรงประเด็น ผู้เขียนจึงได้คิดวิธีการประชุมกลุ่มและการเสนอรายงานด้วยวิธี poster presentation โดยแบ่งกลุ่มผู้เข้าประชุม 12 กลุ่ม แต่ละกลุ่มประกอบด้วย นักวิจัยในพื้นที่และผู้ประสานงานโรงเรียน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสรุปผลการทำงานร่วมกันในประเด็น 1) การพัฒนาครู 2) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน 3) การบริหารงานแบบมีส่วนร่วม 4) การวัดและประเมินผล 5) การประกันคุณภาพภายใน 6) ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จ อุปสรรคและการแก้ไข

การสร้างและปรับปรุงตัวบ่งชี้กระบวนการเรียนของนักเรียนและกระบวนการสอนของครู

ผู้เขียนได้นำตัวบ่งชี้กระบวนการเรียนของนักเรียน 9 ข้อ และตัวบ่งชี้กระบวนการสอนของครู 10 ข้อ ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งผู้เขียนได้สร้างและใช้ใน พ.ศ. 2541 มาปรับปรุงตามข้อมูลที่ได้จากรายงานของโรงเรียนนำร่อง ได้ตัวบ่งชี้ที่ใช้เป็นแนวทางการวิเคราะห์กิจกรรมการเรียนการสอนดังต่อไปนี้

ตัวบ่งชี้กระบวนการสอนของครู

1. ครูเตรียมการสอนทั้งเนื้อหาและวิธีการผสมผสานภูมิปัญญาไทยและความรู้สากล

2. ครูจัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่ปลุกเร้า จูงใจ และเสริมแรงให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้เต็มตามศักยภาพ
3. ครูเข้าใจและเอาใจใส่ให้นักเรียนเป็นรายบุคคลและแสดงความเมตตาต่อนักเรียนอย่างทั่วถึง
4. ครูจัดกิจกรรมและสถานการณ์ให้นักเรียนได้แสดงออกอย่างสร้างสรรค์
5. ครูส่งเสริมให้นักเรียนฝึกคิด ฝึกทำ และฝึกปรับปรุงตนเอง
6. ครูส่งเสริมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่ม พร้อมทั้งสังเกตส่วนดี และปรับปรุงส่วนด้อยของนักเรียน
7. ครูใช้สื่อการสอนเพื่อฝึกการคิด การแก้ปัญหา และการค้นพบความรู้
8. ครูใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและเชื่อมโยงประสบการณ์กับชีวิตจริง โดยร่วมมือกับชุมชน
9. ครูปลูกฝังระเบียบวินัย ค่านิยม และคุณธรรมตามวิถีวัฒนธรรมไทย
10. ครูประเมินตนเองอยู่เสมอ ตลอดจนสังเกตและประเมินพัฒนาการของนักเรียนอย่าง ต่อเนื่อง

ตัวบ่งชี้กระบวนการเรียนของนักเรียน

1. นักเรียนมีประสบการณ์ตรง สัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี
2. นักเรียนฝึกปฏิบัติและทำกิจกรรมหลากหลาย จนค้นพบความถนัดและวิธีการของตนเอง
3. นักเรียนเห็นแบบอย่างที่ดี และฝึกเผชิญสถานการณ์ จนเกิดจิตสำนึกและคุณธรรม
4. นักเรียนฝึกคิดหลายวิธี สร้างสรรค์จินตนาการ และแสดงออกได้อย่างชัดเจนมีเหตุผล
5. นักเรียนได้รับการเสริมแรงให้ทดลองวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเองและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่ม
6. นักเรียนได้ฝึกค้นคว้า รวบรวมข้อมูล และสร้างสรรค์ความรู้จากแหล่งวิทยาการในโรงเรียนและชุมชน
7. นักเรียนสนใจใฝ่รู้ มีส่วนร่วมในการเรียนอย่างมีความสุข
8. นักเรียนฝึกวินัยและรับผิดชอบในการทำงานจนสำเร็จ
9. นักเรียนฝึกประเมินผลงาน ฝึกประเมินและปรับปรุงตนเอง และยอมรับผู้อื่น (สมรรถนะ: 2541 ปรับปรุง 2544)

การวิเคราะห์ร่องรอยการเรียนรู้จากบันทึกอนุทินของครูต้นแบบ

เพื่อฉายภาพการสอนของครูให้ชัดเจนยิ่งขึ้นผู้เขียนได้ออกแบบการบันทึกอนุทินการสอนส่งให้ครูต้นแบบ 10 คน ได้เขียนบันทึกประจำวันและสรุปเป็นอนุทิน 3 หน้า ใช้เวลา 10 สัปดาห์ ครูทุกคนมีวิธีคิดอย่างเสรีและเขียนบันทึกสถานการณ์การสอนที่เกิดขึ้นจริงในการสอนทำให้สามารถฉายภาพการสอนที่น่าสนใจหลายประการ

จากการวิเคราะห์บันทึกอนุทินพบว่า แนวคิดเดิมเกี่ยวกับการสอนในระดับมัธยมศึกษาที่ว่ามักจะถูกครอบงำโดยการสอบเข้ามหาวิทยาลัยจนทำให้การจัดกิจกรรมมุ่งเน้นเนื้อหาเป็นสำคัญนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ครูที่สอนระดับมัธยมศึกษาทั้งตอนต้นและตอนปลายได้นำทฤษฎีการเรียนรู้และนวัตกรรมทางการสอนใหม่ๆ มาปรับใช้อย่างได้ผล เกิดเป็นคุณภาพของผู้เรียนอย่างชัดเจน

กิจกรรมการเรียนการสอนที่ใช้มากคือ กิจกรรมโครงงานที่ครูได้ออกแบบขั้นตอนชัดเจน คือ 1) การกำหนดปัญหา 2) การทำใบงานกำหนดสถานการณ์ 3) การจัดกิจกรรมแบบร่วมมือ 4) การวางแผนและทำการทดลอง 5) การบันทึกและอภิปรายผล 6) สรุปความรู้และประโยชน์ 7) ระบุอุปสรรคและการแก้ไข และ 8) เขียนประสบการณ์การเรียนรู้ที่ได้รับจากบทเรียนและนอกเหนือจากบทเรียน

ผลจากการวิเคราะห์พบว่า ครูที่ศิษย์ไว้วางใจย่อมสามารถเป็นที่ปรึกษา ผู้แนะนำ และช่วยให้ศิษย์เกิดการเรียนรู้ในการทำกิจกรรม ทั้งที่เป็นกิจกรรมในหลักสูตรและกิจกรรมการพัฒนาผู้เรียน

การบันทึกอนุทินของครูต้นแบบในระดับประถมศึกษามุ่งเน้นการบูรณาการเนื้อหาวิชาโดยการจัดกิจกรรมหลายวิธีส่วนใหญ่จัดกิจกรรมโครงงานและมีการนำนักเรียนออกศึกษาสภาพแวดล้อมจากชุมชนและธรรมชาติมากขึ้น การสืบค้นความรู้และการฝึกทักษะปฏิบัติมีความชัดเจนแต่ในด้านค่านิยมและคุณธรรมยังจะต้องเน้นและจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ครูร่วมกันสรุปวัดผลโดยใช้แบบสังเกตการปฏิบัติงาน ตรวจผลงาน การสัมภาษณ์ ความรู้สึกของนักเรียนและการทดสอบ ผลที่ได้รับเป็นที่น่าพอใจมาก นักเรียนได้เรียนรู้ตามแผนปฏิบัติการ รู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รู้จักคิดสร้างผลงาน รับผิดชอบ มีระเบียบวินัย เป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม สรุปความรู้ได้ และเรียนอย่างสนใจ อย่างมีความสุข

การวิเคราะห์คำตอบ 3 หน้า เกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากร กิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และคุณภาพที่เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน

เพื่อให้ได้ประเด็นที่ชัดเจนเพิ่มเติมจากรายงานของโรงเรียน ผู้วิจัยได้ส่งแบบเต็มข้อความ 3 หน้า ให้โรงเรียนตอบในด้าน 1) การพัฒนาบุคลากร 2) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เน้นกระบวนการที่โรงเรียนภาคภูมิใจ และ 3) คุณภาพของผู้เรียนที่เกิดขึ้น โดยประเมินจากการสังเกต บันทึก และการวัดประเมินผล

ในช่วงเวลานี้ได้มีโรงเรียนออกจากโครงการ 3 โรงเรียน จึงมีโรงเรียนที่ส่งแบบเต็มข้อความ 3 หน้า ใน 3 หัวข้อ จำนวน 250 โรงเรียน ผู้เขียนได้สร้างตารางวิเคราะห์ และสรุปผลการปฏิบัติของผู้บริหาร และครูทั้งโรงเรียนใน 3 ด้านดังกล่าว

จากการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ติดตามรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเป็นระยะ ๆ ในช่วงเดือนกรกฎาคมและสิงหาคม ทำให้สามารถคัดเลือกโรงเรียนที่จะใช้เป็นกลุ่มสัมภาษณ์เจาะลึก เพื่อได้รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ชัดเจนขึ้น

การสนทนากลุ่มย่อยเพื่อเจาะลึก (Focus group)

ผู้เขียนได้คัดเลือกโรงเรียนปฏิรูปจากข้อมูลที่ได้ติดตามมาตั้งแต่เริ่มต้นเพื่อสนทนาเจาะลึกภาคละ 5-6 ชั่วโมง รวมจำนวนโรงเรียนที่คัดเลือกได้ 23 โรงเรียน ผู้แทนจากโรงเรียนประกอบด้วยผู้บริหารโรงเรียนละ 1 คน ครูโรงเรียนละ 1 คน รวมกับนักวิจัยในพื้นที่ซึ่งได้ทำงานร่วมกับโรงเรียนเหล่านั้น 7 คน

กรอบการสนทนาเจาะลึก (Focus group interview) คือ

1. กิจกรรมเด่นของแต่ละโรงเรียนปฏิรูป
2. ผลที่เกิดขึ้นเป็นคุณภาพของผู้เรียน
3. ภาพรวมของการพัฒนาบุคลากรโรงเรียนทั้งโรงเรียน โดยแก่นนำภายในโรงเรียน และนักวิจัยในพื้นที่
4. งานที่จะทำต่อไปหลังเสร็จสิ้นโครงการ

การวิเคราะห์กระบวนการเรียนของนักเรียนและคุณลักษณะของผู้เรียน

นงลักษณ์ วิรัชชัย (2545) ได้นำตัวบ่งชี้กระบวนการเรียนของนักเรียน ที่สุมน อมรวิวัฒน์ สร้างขึ้นไปจำแนกพฤติกรรมย่อย และสร้างเครื่องมือเป็นแบบสอบถามเชิงประเมินค่า เพื่อวิเคราะห์ผลเชิงปริมาณเกี่ยวกับ 1) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนักเรียนในช่วงก่อน

และหลังโครงการ 2) คุณลักษณะที่เกิดขึ้นในตัวนักเรียนอันเป็นผลของการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ผลการวิเคราะห์นำเสนอในเชิงปริมาณ

การสำรวจกิจกรรมการเรียนการสอนจากนิทรรศการงาน TEACHER AWARDS

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้จัดงาน TEACHER AWARDS เกียรติยศครูผู้ดวงใจเด็ก ผู้เขียนได้สำรวจกิจกรรมโครงการที่โรงเรียนปฏิรูปการเรียนรู้นำมาจัดนิทรรศการ ในวันที่ 7-9 กันยายน 2545 ได้สัมภาษณ์ครู และนักเรียนที่อธิบายป้ายนิทรรศการ และสาธิตการทดลองข้อมูลที่ได้ ผู้เขียนนำมาใช้ประกอบการคัดสรรรูปแบบกระบวนการเรียนรู้

ผลการคัดสรรรูปแบบกระบวนการเรียนรู้

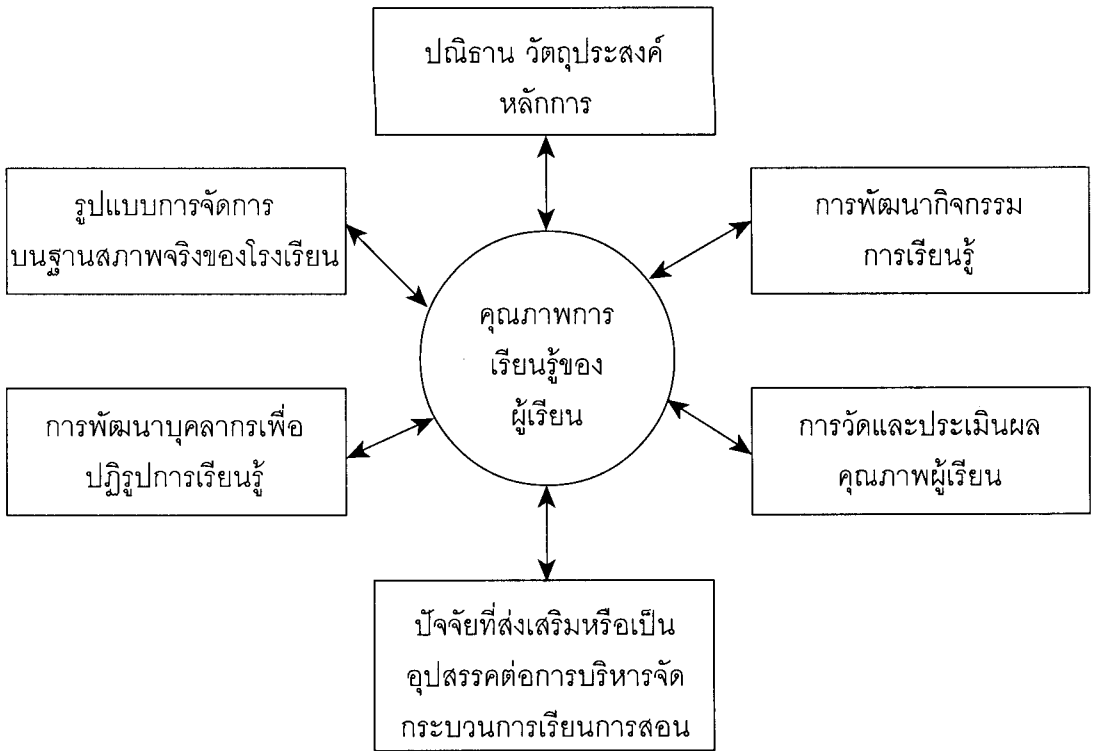
การคัดสรรรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนนำร่อง สามารถวิเคราะห์ และสังเคราะห์ ได้ 6 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อการเรียนรู้
2. หลักสูตรท้องถิ่น หรือหลักสูตรสถานศึกษา เน้นหน่วยการเรียนรู้ที่บูรณาการ
3. หลักสูตรท้องถิ่น หรือหลักสูตรสถานศึกษา เน้นหน่วยบูรณาการ: โครงการ
4. กิจกรรมสร้างเสริมคุณภาพและระเบียบวินัย
5. กิจกรรมประเพณีปัญญา
6. กัลยาณมิตรนิเทศ

1. รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อการเรียนรู้

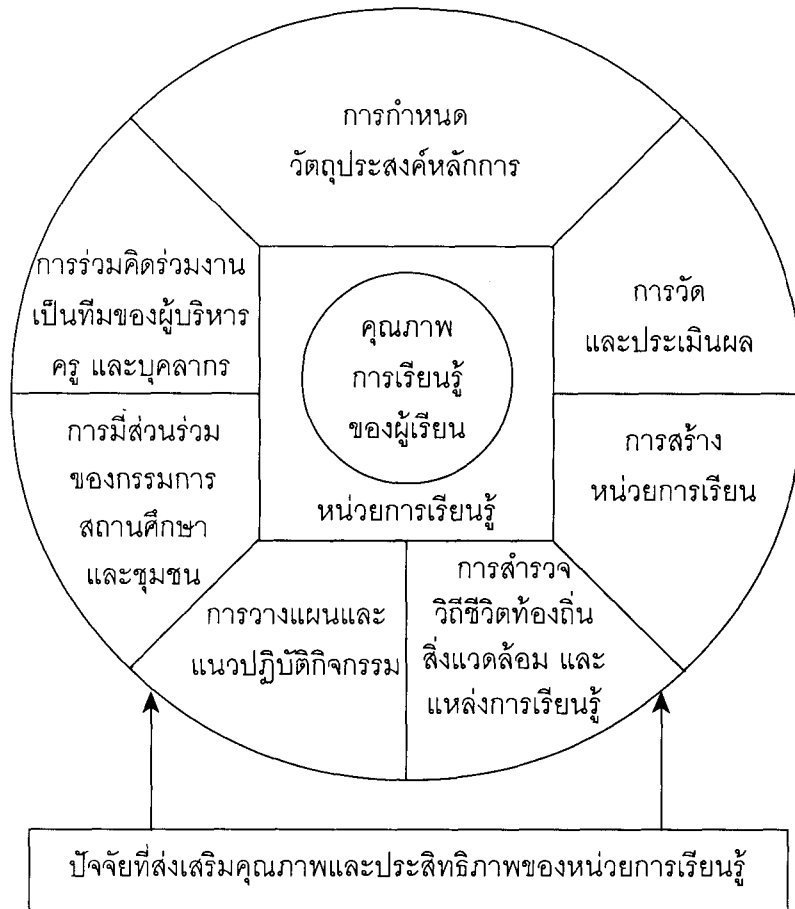
ข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ข้อมูลได้แสดงว่าการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนไม่อาจสำเร็จได้หากผู้บริหารโรงเรียนไม่สามารถเป็นผู้นำทางการบริหารงานวิชาการ และไม่สามารถจัดระบบการจัดการเพื่อสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูพยายามจัดขึ้น การบริหารจัดการกระบวนการเรียนการสอนที่มุ่งพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้มีองค์ประกอบ 6 ด้านที่ส่งผลต่อคุณภาพของผู้เรียน ดังเสนอเป็นแผนภาพดังนี้

การบริหารจัดการกระบวนการเรียนการสอน

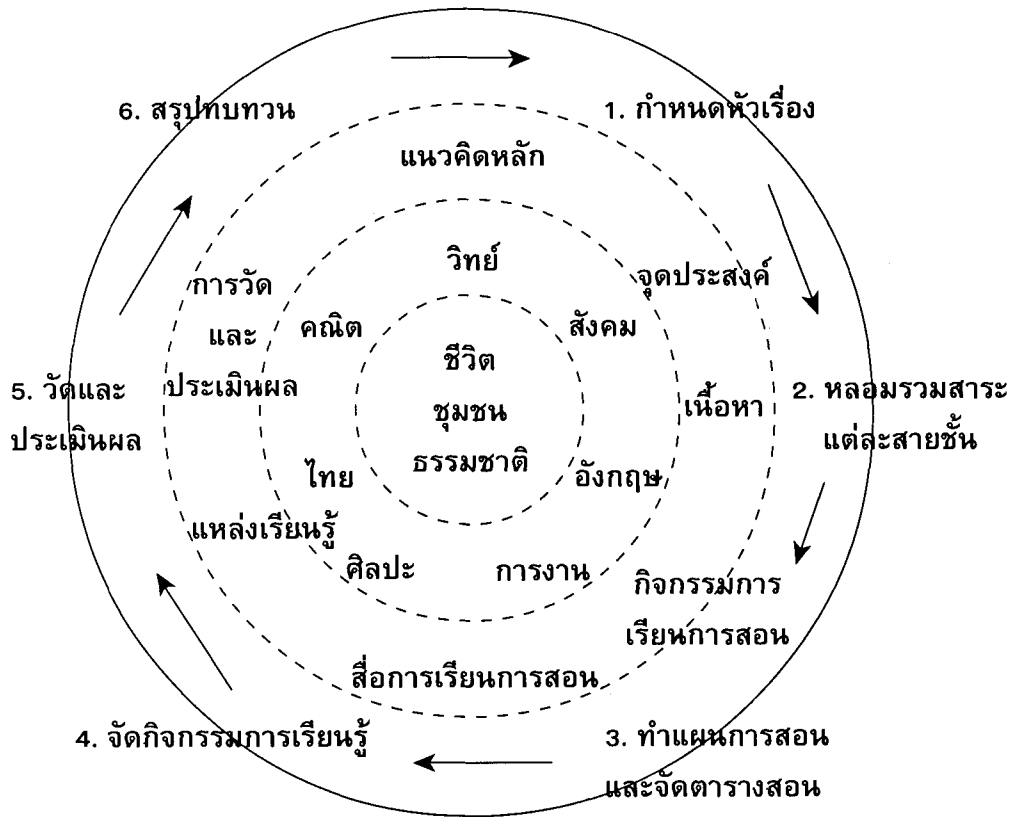

ข้อมูลเกี่ยวกับสถานศึกษาทั้งระดับมัธยมศึกษา ประถมศึกษา และระดับอนุบาลได้แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารโรงเรียนจำนวนหนึ่งได้สร้างรูปแบบการบริหารงานวิชาการที่น่าสนใจ และมีลักษณะการบริหารที่ประสานสัมพันธ์งานวิชาการทั้ง 6 ด้านอย่างยิ่ง

2. สาระกระบวนการเรียนรู้ (หลักสูตร) ระดับสถานศึกษา

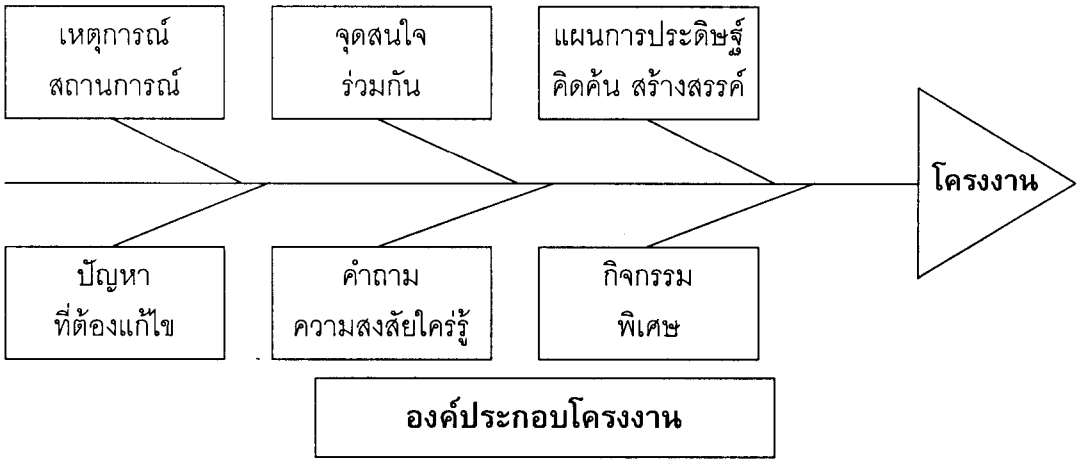

3.1 รูปแบบหลักสูตรท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ที่บูรณาการ โรงเรียนบ้านสะป่า “มงคลวิทยา” จังหวัดภูเก็ต

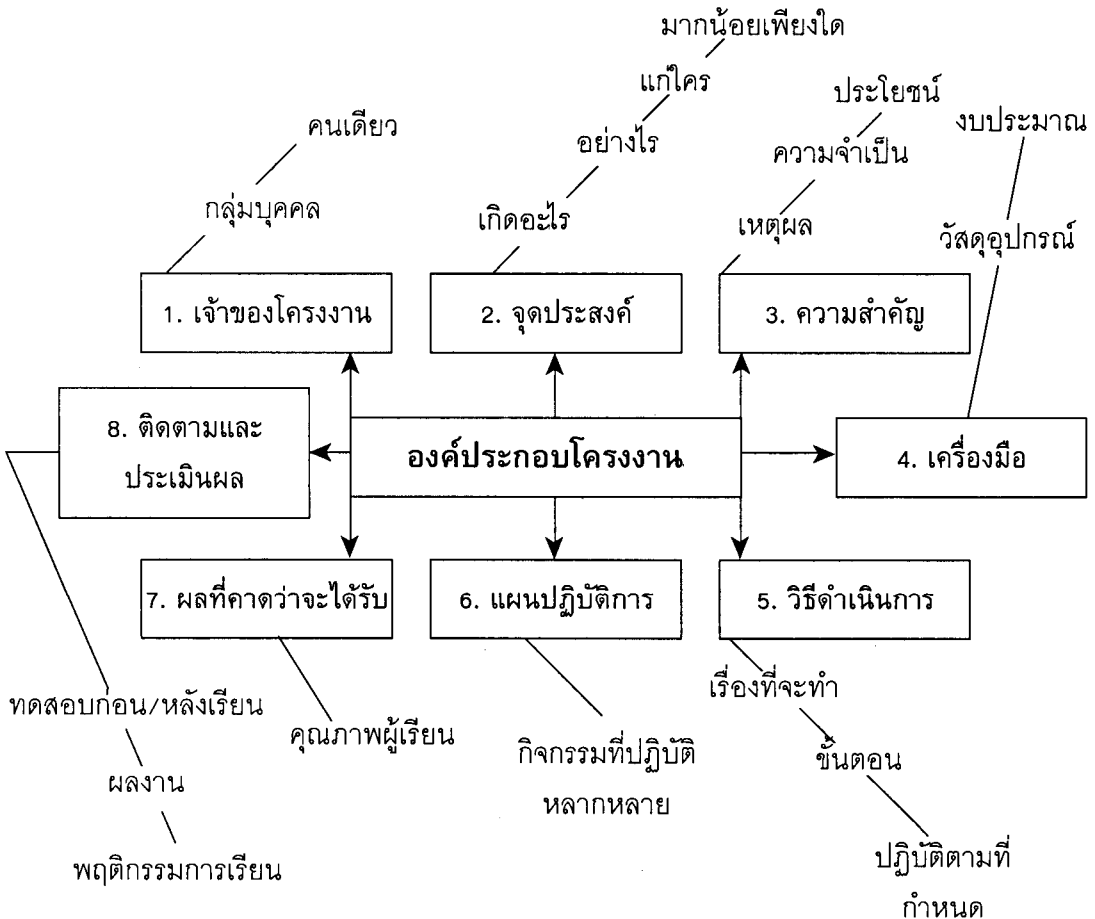

3.2 หน่วยบูรณาการ: โครงการงาน

รูปแบบกิจกรรมโครงการงาน

ตัวอย่าง โรงเรียนโนนเมืองวิทยาคาร จังหวัดหนองบัวลำภู

4. กิจกรรมสร้างเสริมคุณธรรมและระเบียบวินัย

การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมคุณธรรมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์แก่ผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษามีแนวคิดที่หลากหลายตามมุมมองของกลุ่มบุคคลแต่ละสถานะและเกณฑ์ที่สังคมแต่ละแห่งคาดหวัง ซึ่งขอนำเสนอแนวคิดที่รวบรวมได้บางประการที่แตกต่างกันต่อไป

1. การปลูกฝังคุณธรรม ต้องเริ่มที่ครอบครัวร่วมกับสถานศึกษาและทุกฝ่ายในสังคม เป็นกิจกรรมต่อเนื่องตลอดชีวิตโดยการอบรมสั่งสอน ฝึกฝน อบรมบ่มนิสัย

2. การปลูกฝังคุณธรรม ต้องเริ่มด้วยการสอนวิชาศาสนา เช่น ต้องมีการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาทุกระดับ ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย เวลาเรียนและเนื้อหาต้องมีมากพอ มีครูเฉพาะวิชาพระพุทธศาสนาที่รู้เนื้อหาและวิธีการสอนเป็นที่ศรัทธาแก่ผู้เรียน

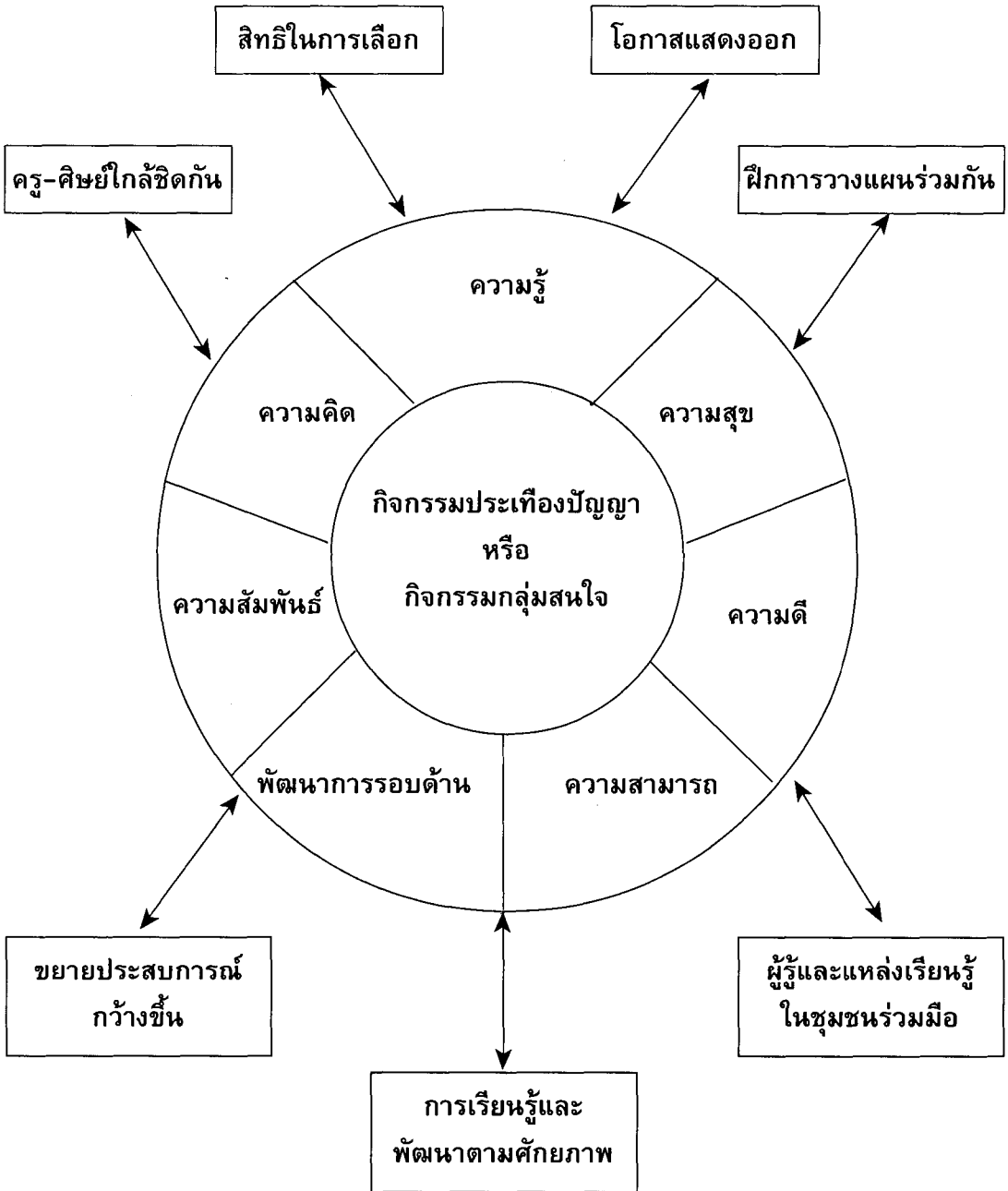
3. การปลูกฝังคุณธรรม ควรสอดแทรกในทุกวิชาและทุกกิจกรรมการเรียนการสอน ครูทุกคนมีหน้าที่ปลูกฝังคุณธรรมแก่ศิษย์ ทั้งในด้านที่ประพดิตนเป็นแบบอย่าง แก่ไขพฤติกรรมที่บกพร่อง วางแนวทางป้องกันทางเสียม และสั่งสอนให้ศิษย์เป็นคนดี

4. การปลูกฝังคุณธรรม เป็นการสร้างสังคมการเรียนรู้ให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศึกษาค้นพบความรู้ บูรณาการกับความดี การจัดกระบวนการกลุ่ม กิจกรรมปฏิบัติธรรม และนำภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าในชุมชนท้องถิ่นมาล้อมเกล้าจิตใจ และฝึกฝนพฤติกรรมที่ดีแก่นักเรียน เป็นวิธีการสร้างเสริมคุณธรรมที่มีประสิทธิภาพ

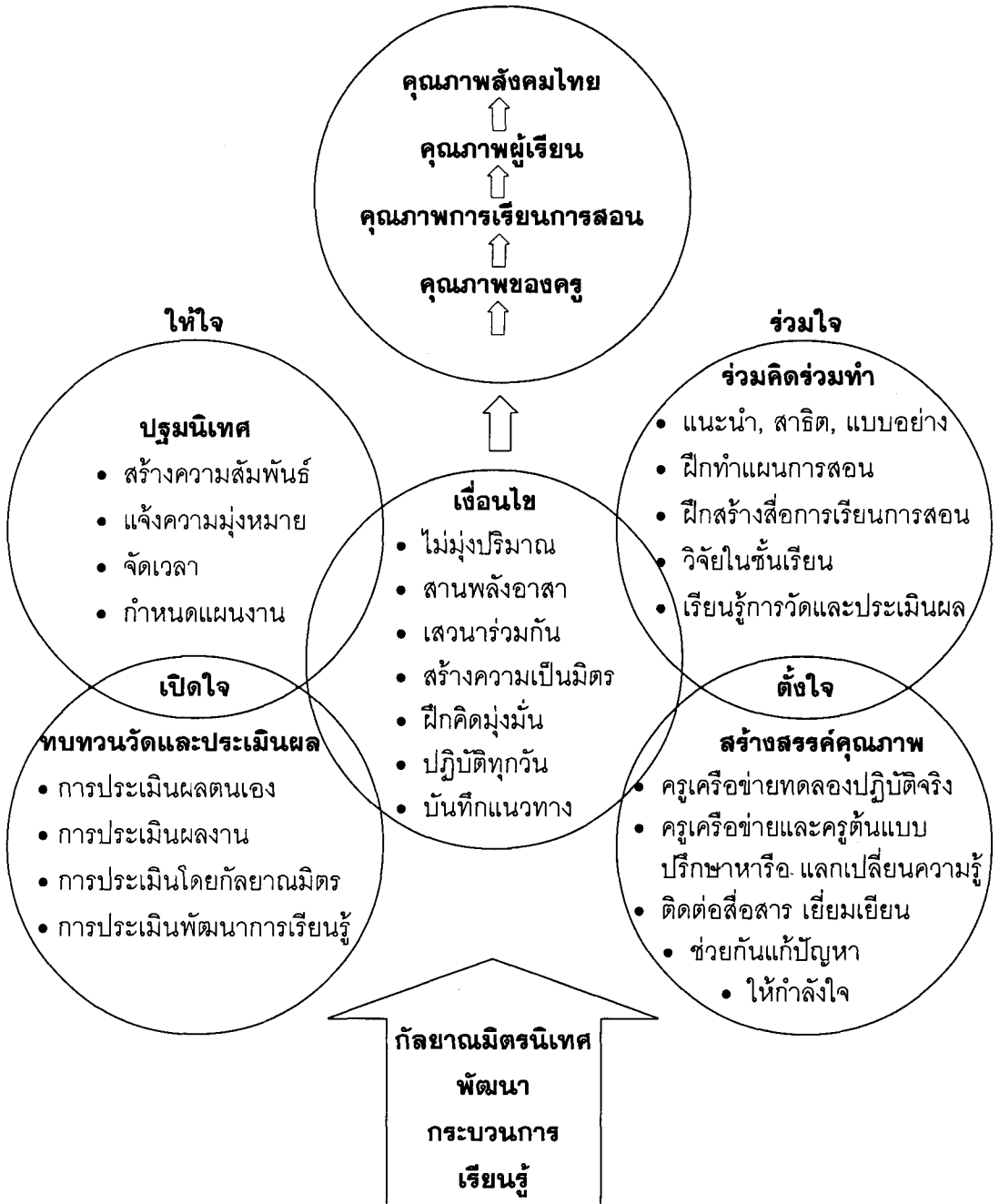
ยังมีแนวคิดอื่น ๆ อีกหลายประการที่สอดคล้องกันบ้าง และแตกต่างกันบ้าง รวมทั้งการจัดเนื้อหาสาระว่านักเรียนควรจะได้รับ การปลูกฝังข้อใดเป็นพิเศษ ซึ่งมีแนวโน้มสุดโต่งสองทาง คือ ต้องเรียนธรรมะให้มากที่สุด และอีกทางหนึ่งให้เลิกข้อธรรมะบางข้อ อีกแนวหนึ่งก็มีการจัดลำดับก่อนหลังของหัวข้อธรรมะว่าควรเรียนอะไรก่อนหลัง ในขณะที่มีแนวคิดค้านว่าคุณธรรมความดีจัดลำดับก่อนหลังตามระดับชั้นเรียนของเด็กไม่ได้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลกิจกรรมสร้างเสริมคุณธรรมของโรงเรียนปฏิรูปฯ พบว่า โรงเรียนได้จัดกิจกรรมให้นักเรียนเรียนวิชาศาสนาตามที่นักเรียนนับถือตั้งที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในข้อค้นพบจากการสนทนาเจาะลึกหลายโรงเรียนที่มีการสอนมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี ศาสนธรรม อย่างน่าสนใจ

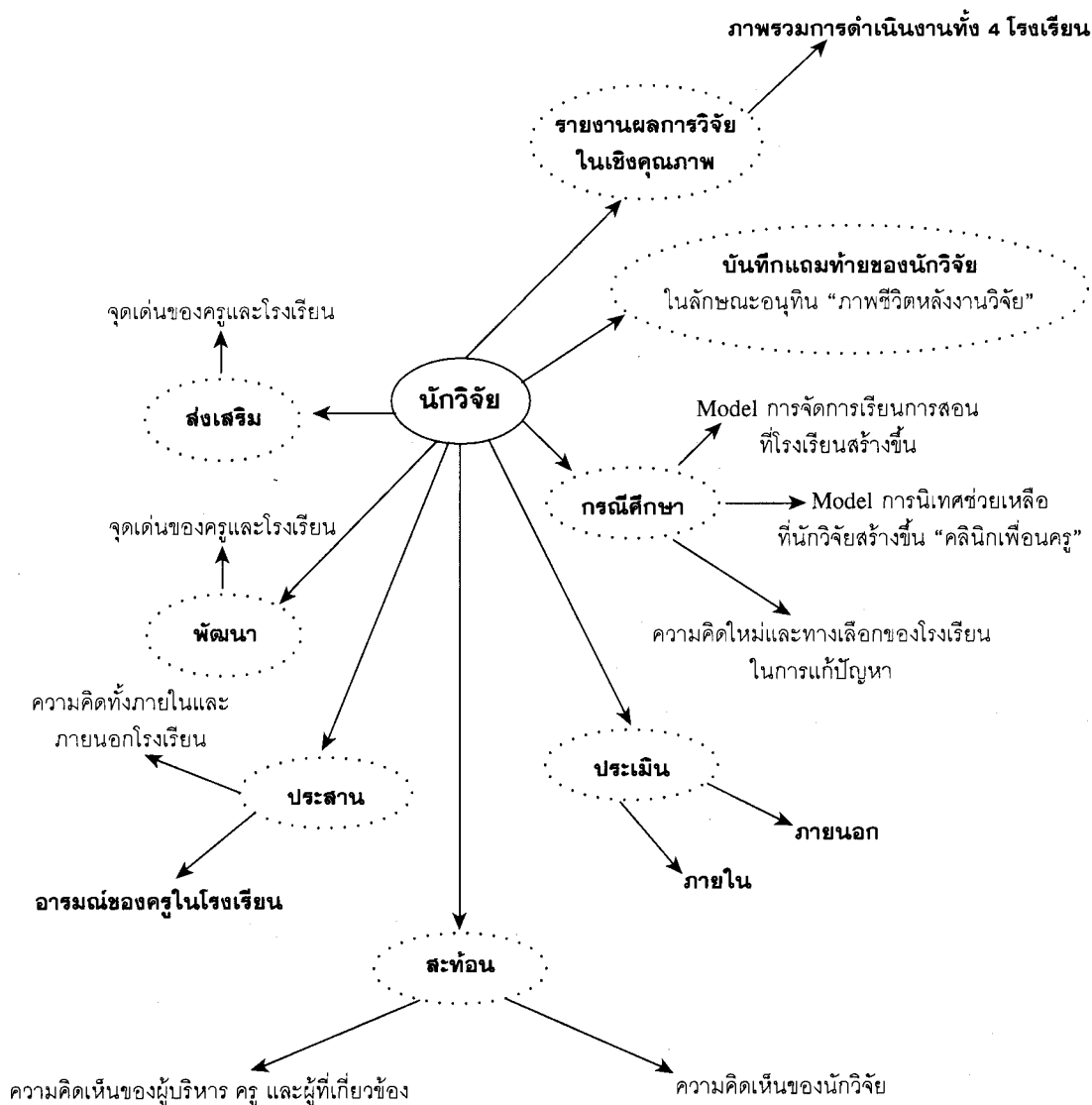
5. รูปแบบกิจกรรมประเทืองปัญญาหรือกิจกรรมกลุ่มสนใจวิเคราะห์เพิ่มเติมจากกิจกรรม
ของโรงเรียนปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้: 2544

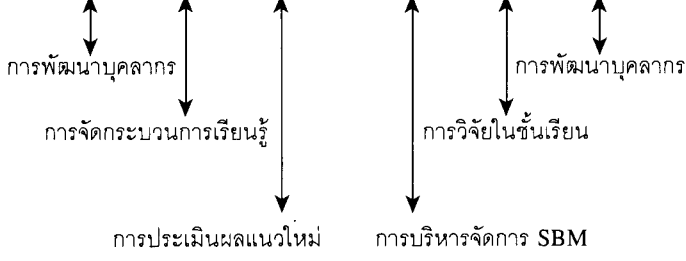
6. รูปแบบกัลยาณมิตรนิเทศ: สุนน อมรวิวัฒน์ 2541

รูปแบบ	• สร้างศรัทธา • สาธิตรูปแบบกระบวนการ • ร่วมงานร่วมทำ • ติดตามประเมินผล		
องค์ความรู้	แรงหนุนจากต้นสังกัด	ผู้บริหารทุกระดับ	บุคลากรทั้งโรงเรียน

เพื่อการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด

แผนภูมิแสดงผลการดำเนินงานของคณะนักวิจัย

สรุป

การดำเนินงานโครงการนำร่อง “โรงเรียนปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน: รูปแบบที่คัดสรร” เป็นกระบวนการรวบรวมวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกับกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนาคุณภาพบุคลากรของโรงเรียนทั้งโรงเรียน การเสริมความรู้ทางวิชาการ การทำงานร่วมกันเป็นทีม และการปฏิรูปแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน

โรงเรียนนำร่องการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ มีความแตกต่างหลากหลายทั้งระดับการจัดการศึกษา ขนาด จำนวนบุคลากร ที่ตั้ง จำนวนนักเรียน ความพร้อมด้านทรัพยากร ตลอดจนคุณภาพและประสิทธิภาพของการบริหารจัดการ นอกจากนี้ คณะผู้เชี่ยวชาญ คณะนักวิจัยในพื้นที่ บุคลากรของโรงเรียน และชุมชน ยังต้องทำความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของโครงการให้ตรงกัน ปรับแนวคิด เสริมความรู้ คู่มือการที่เป็นแบบอย่าง แล้วสร้างสรรค์แนวทางของตนเอง

งานของโครงการฯ จึงเป็นภารกิจที่ซับซ้อนซับซ้อน ทุกฝ่ายต้องลดอัตตาของตนพร้อมที่จะมีใจทำงานร่วมกันฉันท์กัลยาณมิตร ระยะเวลาของโครงการสั้นมาก แต่จะต้องมองเห็นรูปแบบการสอนของโรงเรียนต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม ภารกิจในแต่ละช่วงเวลาจึงต้องมีลักษณะ คิดไป ทำไป ออกแบบไป ประเมินไป เน้นการสื่อสารสองทาง และความเป็นธรรมชาติธรรมดาให้มากที่สุด

ความยากลำบากอยู่ที่การจัดระบบข้อมูลที่หลากหลายท่วมทับ โดยสร้างเกณฑ์การวิเคราะห์และใช้หลักวิชาการสังเคราะห์อย่างฉับไวเพื่อให้ทันต่อการเจาะลึกข้อมูลในชั้นต่อไป ข้อค้นพบและคำตอบของโจทย์วิจัยเรื่องนี้ จึงมิใช่การเสนอข้อมูลดิบ แต่เป็นรูปแบบการสอนที่หลากหลายที่เมื่อสังเคราะห์แล้ว มีความกลมกลืน สัมพันธ์กันอย่างดี

ผู้เขียนได้เรียนรู้ และเกิดประสบการณ์ที่มีค่ายิ่งในการทำงานนี้ เมื่อความโกลาหลอลเวงได้จบสิ้นลง สิ่งที่เกิดขึ้นเกิดเป็นรูปแบบการสอนที่คัดสรร ได้ยืนยันว่า หากเราได้ส่งเสริม สนับสนุน ผู้บริหารและครู บุคลากรทั้งโรงเรียนอย่างถูกต้องแล้ว คุณภาพของผู้เรียนย่อมได้รับการพัฒนาตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

บทปริทัศน์บทความเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ซับซ้อนซับซ้อนแต่เป็นระเบียบ (หรือ ระบบการวิจัยกึ่งโกลาหลอลเวง)

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์

บทความที่น่าเสนอมีความลุ่มลึกชัดเจนในเรื่องการเรียนรู้ แสดงถึงการยอมรับเปิดใจกว้าง เป็นสิ่งที่สำคัญในการทำงานของ chaordic การทำงานในเรื่องนี้เป็นเรื่องการยอมรับในเรื่องที่ว่า เรายังมีเรื่องที่เราไม่รู้ และต้องมีการประเมินเพื่อดึงพลังจากภายนอกสู่โครงการ แต่เนื่องจากโครงการนี้ข้อจำกัดในเรื่องนี้ ในการประเมินต้องมีการประชุม ประมวลกันเป็นขั้นตอน ปรับปรุง เป็นขั้นตอนสำคัญเพราะการประเมินเป็นเครื่องมือสำคัญในการดึงพลังภายนอกมาสู่ภายในเพื่อนำมาช่วยกันถักทอสร้างสรรคโครงการไปสู่ความสำเร็จตามอุดมการณ์ที่มุ่งมั่น

ประเด็นเรื่อง การมองโจทย์ซึ่งคิดว่ามีความน่าสนใจมากในเรื่องการปฏิรูปการเรียนรู้ ถือว่าเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษาครั้งนี้และที่ผู้นำเสนอบทความนำเสนอได้ชัดเจนมากในเรื่อง ก ร ปฏิรูปการเรียนรู้หลายชั้น ตั้งแต่ระดับชาติ ระดับโรงเรียน และระดับครูซึ่งสำคัญสูงสุดเพราะนั่น จะส่งผลมากที่สุดกับผู้เรียน ทีนี้ถ้าเราจะประมวลที่ผู้นำเสนอบทความพูดถึงชั้นต่าง ๆ ของการเรียนรู้และการสร้างองค์ความรู้ ผมชอบ Constructionism ของ Papert ว่าการเรียนรู้คือการสร้าง ความรู้ อันนี้ต่อจาก Piaget ที่เป็น constructivism โดยพัฒนาให้เป็นระบบมากขึ้น จะใช้ คอมพิวเตอร์วิเคราะห์หรือไม่ใช้ก็ตามผู้นำเสนอบทความได้สะท้อนภาพการสังเคราะห์ความรู้และ การสร้างองค์ความรู้โดยใช้ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์เป็นสำคัญ คอมพิวเตอร์ยังเป็นรอง และจะใช้คอมพิวเตอร์เป็นรองผู้นำเสนอบทความอย่างแน่นอน เพราะคนนี่แหละที่มีการสังสม ความรู้และระบบวิธีการจะถักทอสังเคราะห์ความรู้เป็นอย่างมากอันนี้ก็เป็นการวิจัยในเรื่อง การบ่มเพาะ เป็นการสร้างบารมี เป็นเรื่องเฉพาะตัวเลียนแบบไม่ได้ นอกจากคนจะต้องหาแบบของ ตนเอง ผมสนใจการเรียนรู้สำหรับเด็ก ประเด็นที่สำคัญพอไปดูเกณฑ์ดูกรอบแนวความคิดแล้ว ไม่มี เรื่องพฤติกรรมกรเรียนรู้ของเด็กเลย แล้วผมเอา 9 ตัวของผู้นำเสนอบทความไปบอกเขาว่า เด็ก เรียนรู้ด้วยตัวเองได้เพราะฉะนั้นเมื่อมีการประเมินครูต้องประเมินในส่วนนี้ด้วย และสิ่งที่สำคัญมาก คือ ครูทำให้เด็กเกิดพลังในการเรียนรู้ด้วยตัวเองซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะที่ผ่านมามักจะดูเรื่อง การประเมินครู ดูพฤติกรรมการสอนของครูแต่ไม่ดูพฤติกรรมวิธีเรียนของเด็กว่าเด็กรู้วิธีเรียนและ เรียนวิธีรู้เพียงใด งานวิจัยที่ออกมามากมายลืมนิดๆแปรนี้โดยสิ้นเชิง ซึ่งในงานของผู้นำเสนอได้

หยิบยกตัวแปรนี้ออกมาอย่างชัดเจนมาก และนี่แหละการปฏิรูปการเรียนรู้ที่สำคัญ คือทำอย่างไร จะทำให้เด็กมีวิธีให้เขาเรียนรู้ด้วยตัวเขาเอง เรียนรู้ด้วยใจ เรียนรู้ด้วยความอยากรู้ ด้วยความกระหาย รู้วิธีเรียนและเรียนวิธีรู้ตามแนวนี้เด็กก็ต้องปรับวิธีเรียน ครูก็ต้องเปลี่ยนวิธีสอน วิธีจะเกิดการปฏิรูปการเรียนรู้ และจุดนี้เป็นจุดที่คิดว่าน่าสนใจมาก การเรียนรู้ของครู ครูเรียนรู้อย่างไรเรียนรู้หรือเปล่า หรือเพียงแต่ว่าเรียนรู้เพื่อเตรียมจะไปสอน ผมคิดว่าจุดนี้เป็นจุดสำคัญว่าถ้าเรามีข้อมูล การเรียนรู้ของเด็ก การเรียนรู้ของครู การเรียนรู้ของโรงเรียน และการเรียนรู้ของชุมชน ผมคิดว่าโครงการนี้มีนัยสำคัญมากต่อ learning society และ learning society จะเกิดไปไม่ได้เลยถ้าโรงเรียนไม่เรียนรู้ โรงเรียนไม่เรียนรู้จะเกิดไม่ได้เลยถ้าครู ผู้บริหารไม่เรียนรู้ ถ้าเด็กไม่เรียนรู้

ในประเด็นเรื่องของ chaordic มีโอกาสอ่านตำราเล่มนี้บ้าง แต่อ่านไปแล้วยัง “chaos” อยู่ ผมเองกำลังใช้วิธีนี้ที่ สมศ. อยู่เหมือนกัน การที่ผู้นำเสนอบทความพยายามและนำประเด็นสิ่งเหล่านี้เข้ามาเป็นเรื่องที่น่าชื่นชม แต่ว่าจะนำเสนออย่างไรในบทความ ให้สะท้อนตรงนี้ และถ้าท่านจะกรุณาเขียนสะท้อนในเชิงวิธีวิทยา (methodology) ซึ่งเป็นกรอบความคิด วิธีการและนำไปสู่การปฏิบัติ ในฐานะนักเรียน chaordic วิธีที่ผมใช้เป็นหลักวิชาง่าย ๆ แล้วสู่ปฏิบัติ ดู 3P P ตัวแรกเรื่องปณิธานมุ่งมั่น (purpose) ถ้าเราสามารถสะท้อนโครงการนี้ มีปณิธานมุ่งมั่นที่จะตอบโจทย์อะไร แล้วโจทย์ตรงนั้นสำคัญอย่างไร แล้วท่านมีวิธีการทำอย่างไรที่ทำให้คนหลายๆ คนที่เกี่ยวข้องมากมายหลายระดับ ท่านมีวิธีการอย่างไรในการสร้างให้เกิดความมุ่งมั่นในการที่สร้างเป้าหมายร่วมกัน P ตัวที่ 2 คือ เรื่องของ principles หรือหลักการ ผู้นำเสนอบทความได้กล่าวชัด แต่ที่อ่านในบทความ ท่านเน้นเนื้อวิจัย ผมอยากจะให้พูดถึงปรัชญา หลักการเพิ่มขึ้น P ตัวที่ 3 คือ เรื่องของภาคี (participants) ในโครงการนี้เรื่องน่าสนใจมากซึ่งท่านนำเสนอชัดเจน ในประเด็นที่ภาคีโยงเข้ากันอย่างไร ทำงานร่วมกันอย่างไร เรียนรู้ร่วมกันอย่างไร 3P นี้ จะนำไปสู่ OCA

O คือ Organizational structure ท่านจัดการบริหารโครงการวิจัยที่ซับซ้อนอลเวงนี้อย่างไร จึงทำให้เป็นระเบียบและนำไปสู่เป้าหมาย การบริหารแบบกัลยาณมิตรเป็นแบบเครือข่าย เป็นทีมงานตามแนวราบมากกว่าแนวดิ่ง เป็นต้น

C คือ Constitution กติคามารยาทที่ตกลงด้วยใจเป็นกติกาที่วางร่วมกัน มากกว่าออกเป็นกฎระเบียบ มุ่งออกคู่มือ แนวปฏิบัติร่วมกันมากกว่าออกกฎระเบียบ

A คือ Activities กิจกรรมร่วมกันในการดำเนินงาน

ผมคิดว่าถ้าเอาพื้นฐานหลักวิชาหลักคิดเหล่านี้ไปใช้และเพิ่มเติมในส่วนของวิธีการจะทำให้บทความนี้จะน่าติดตามได้ง่ายขึ้นและสมบูรณ์มากขึ้นตามความมุ่งหวังของผู้เขียนบทความ และความคาดหวังของผู้อ่าน

บทปริทัศน์บทความเรื่อง การวิจัยปฏิบัติการที่ซับซ้อนสับสนแต่เป็นระเบียบ (หรือ ระบบการวิจัยกึ่งโกลาหลอลเวง)

นางลักษณ์ วิรัชชัย

ผู้นำเสนอรายงานวิจัย (ศ.กิตติคุณ สมณ อมรวิวัฒน์) เป็นนักการศึกษา ที่ผู้ปริทัศน์เคารพ และชื่นชมในความเป็นเอตทัคคะทางวิชาการมาโดยตลอด งานวิจัยเรื่อง “การปฏิบัติการที่ซับซ้อนแต่เป็นระเบียบ” เป็นผลงานวิชาการของท่านอีกชิ้นหนึ่งที่สำแดงความเป็นเอตทัคคะในเรื่องการวิจัยสหวิทยาการ ก่อนที่ผู้ปริทัศน์จะเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับรายงานวิจัยเรื่องนี้ ใคร่ขอนำเสนอสังกัปพื้นฐานที่ผู้ปริทัศน์ใช้ประกอบในการปริทัศน์ดังนี้

1. สังกัปพื้นฐาน

1.1 วิทยาศาสตร์กับศาสตร์ทางการศึกษา และทฤษฎีการเรียนรู้ยุคใหม่

ศาสตร์ทางการศึกษาเป็นศาสตร์ที่ต้องอาศัยองค์ความรู้จากวิทยาศาสตร์ เมื่อมีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ สถาบันทางการศึกษาย่อมรับเอาวิธีวิทยาและองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์และปรับเปลี่ยนโครงสร้าง ระบบ และรูปแบบการจัดการศึกษาให้เหมาะสม และพร้อมรับ/จัดการกับความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ Hartwell (1996) กล่าวว่าในอดีตที่ผ่านมาเมื่อมีการพัฒนาทฤษฎีใหม่ ๆ ทางวิทยาศาสตร์ สถาบันทางสังคมเกือบทุกสถาบันโดยเฉพาะสถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองสามารถรับเอาวิธีวิทยาและองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้าไปประยุกต์และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับความก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว แต่สถาบันการศึกษาเป็นสถาบันทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงช้ามากที่สุด และใช้เวลาร่วมร้อยปีในการรับเอาองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์กับบริบททางการศึกษา ช่วงศตวรรษที่ 20 ที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงระบบ และรูปแบบการจัดการศึกษา และการปรับเปลี่ยนหลักสูตรในสถาบันการศึกษาทุกประเทศในโลกอย่างเชื่องช้า แต่ในศตวรรษที่ 21 นี้ การเปลี่ยนแปลงในวงการศึกษารวดเร็วขึ้น เพราะความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ เกิดการปฏิรูปสังคม และการปฏิรูปการเรียนรู้ในวงการศึกษา ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่สำคัญในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ถึงช่วงต้นศตวรรษที่ 21 เริ่มจากการพัฒนาทฤษฎีสัมพัทธ์ (relativity theory) กลศาสตร์ควอนตัม (quantum mechanics) การค้นพบ DNA และล่าสุดคือการพัฒนาทฤษฎีไร้ระเบียบและทฤษฎีความซับซ้อน (chaos and complexity theories) สภาพสังคมในยุค

ใหม่นี้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ สถาบันทางสังคมทุกแห่งรวมทั้งสถาบันการศึกษาต้องเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ เป็นองค์กรที่มีลักษณะแบบอินทรีย์ที่มีความสลับซับซ้อน (organics and complexity) เป็นองค์กรที่ไร้ระเบียบแต่มีระเบียบ (chaordic = chaos+order)

D.W. Hock (1999) อธิบายว่าหลักการวิทยาศาสตร์ในยุคศตวรรษที่ 21 เป็นระบบ/หลักการซึ่งยากแก่การนิยาม และได้บัญญัติศัพท์คำว่า 'chaord' เพื่ออธิบายสภาพของระบบที่มีลักษณะไร้ระเบียบ (chaos) แต่มีระเบียบ (order) ที่เพียงพอให้เห็นแบบแผนของระบบ ไว้ดังนี้

'By Chaord, I mean

1. any self-organizing, adaptive, nonlinear, complex organism, organization, or system, whether physical, biological or social, the behavior of which harmoniously blends characteristics of both chaos and order,
2. an entity whose behavior exhibits observable patterns and probabilities not governed or explained by its constituent parts,
3. an entity characterized by the fundamental organizing principles of nature.'

D.W. Hock (1999), page 1.

Hock ได้ก่อตั้งและทำหน้าที่เป็น CEO ของ Chaordic Commons มีรายละเอียดลักษณะขององค์กร วัตถุประสงค์ กิจกรรม งานวิจัยและสิ่งพิมพ์ เสนอในเว็บ <http://www.chaordic.org> และนายแพทย์วิจารณ์ พานิช ได้นำแนวคิดนี้มาใช้เทียบกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งผู้สนใจสามารถติดตามศึกษาได้จากเว็บของ สกว.

ตามทัศนะของ Hartwell (1996) Cunningham (2000) สถาบันการศึกษาในยุคใหม่ตอบสนองต่อความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการพัฒนาเป็นองค์กรที่มีความสลับซับซ้อนไร้ระเบียบแต่มีระเบียบได้อย่างรวดเร็วมากกว่าในยุคศตวรรษที่ 20 โดยการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ที่เห็นได้ชัดคือการปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้จากการถ่ายทอดความรู้ในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นวิธีการเรียนรู้ วิธีการแก้ปัญหา และวิธีการสังเคราะห์วิธีการใหม่กับวิธีการเดิม ทฤษฎีการเรียนรู้ยุคใหม่ต้องให้ความสำคัญกับเรื่องวิวัฒนาการและพัฒนาการของสิ่งมีชีวิต และการปฏิรูปองค์กรในศตวรรษที่ 21 แนวการบริหารจัดการสถาบันการศึกษาเปลี่ยนแปลงจากแบบรวมศูนย์ที่ส่วนกลางเป็นการบริหารโดยอิงสถานศึกษาและชุมชน (community and school-based management) การเรียน

การสอนจะไม่จำกัดอยู่แต่ในห้องเรียน แต่จะขยายขอบเขตออกไปถึงการเรียนตามสภาพธรรมชาติ และประสบการณ์จริงในสังคม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เต็มตามศักยภาพ พร้อมทั้งจะเป็นสมาชิกที่ดีในสังคมแห่งการเรียนรู้

1.2 การเปลี่ยนแปลงบทบาทของครู

จากแนวคิดการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ทำให้บทบาทของครูเปลี่ยนแปลงจาก “ผู้สอนเนื้อหาวิชา” เป็น “ผู้บริหารจัดการกระบวนการเรียนรู้” Carter (1998) กล่าวว่า บทบาทของครูต้องเปลี่ยนจาก 3Rs (reading, writing, and arithmetic) เป็น 4Es (efficiency, economy, equity and excellence) นอกจากนี้ครูจะต้องมีบทบาทในการจัดการกระบวนการเรียนรู้เน้นความสำคัญของ 4Es แล้ว ครูต้องเป็นนักวิจัยปฏิบัติการ ทำหน้าที่วิจัยและพัฒนาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ตามแนวการปฏิรูปการศึกษาให้เหมาะสมกับยุคที่มีองค์กรไร้ระเบียบแต่มีระเบียบในศตวรรษที่ 21 ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ตามแนวปฏิรูปการศึกษา เน้นความสำคัญของผู้เรียน เน้นความสำคัญของการบูรณาการ เน้นความสำคัญของการทำงานเป็นทีมแบบรวมพลังจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เน้นความสำคัญของการเรียนตามสภาพธรรมชาติ และเน้นการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมและทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรม และความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี

1.3 การวิจัยสหวิทยาการ

การวิจัยในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 มีปรัชญาพื้นฐานแยกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรก คือ กลุ่มปฏิฐานนิยม (positivism) เป็นปรัชญาในสาขาวิชาวิทยาศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ เชื่อว่าความรู้ ความจริงหรือข้อเท็จจริงเป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว เป็นปรัชญาของการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งใช้หลักนิรนัย ให้ความสำคัญกับข้อมูลเชิงประจักษ์ เป็นปรนัย และเป็นตัวแทนของกลุ่มประชากร เน้นความสำคัญของการตรวจสอบและพิสูจน์ทฤษฎีที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปร ส่วนกลุ่มที่สอง คือ กลุ่มปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) และกลุ่มสร้างสรรคนิยม (constructivism) เป็นปรัชญาในสาขาวิชามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา เชื่อว่าความรู้เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นระบบความรู้เฉพาะตัว เป็นปรัชญาของการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งใช้หลักอุปนัย ให้ความสำคัญกับความหมาย (meaning) โลกทัศน์ และความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรม สนใจปรากฏการณ์ในภาพรวม โดยการศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกด้านโดยการศึกษาทางลึกและเป็นการศึกษาระยะยาว เน้นความสำคัญของการได้สารสนเทศที่เป็นตัวแทนของทฤษฎีโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ การพัฒนาและตรวจสอบทฤษฎีใหม่ สมมติฐานใหม่ในระดับรากหญ้า แม้ว่าจะมีหลักการวิจัยเป็นแบบเดียวกัน แต่

ลักษณะปรัชญาที่ต่างกันนำไปสู่วิธีวิทยาการวิจัยที่ต่างกันในหลายเรื่อง เช่น ลักษณะของปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย การออกแบบการวิจัย การเลือกสนาม การเลือกกลุ่มตัวอย่าง การสร้างเครื่องมือวิจัย การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการเสนอรายงานวิจัย

ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เมื่อนักวิจัยเริ่มตระหนักถึงสภาพสังคมที่มีความซับซ้อน มีความเปลี่ยนแปลง หรือเป็นพลวัต มีระเบียบแต่ไร้ระเบียบ และเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ จึงเริ่มมีการพัฒนาวิธีวิทยาการวิจัยให้เหมาะสมขึ้น แนวทางการพัฒนาแยกได้เป็นสองแนวทาง **แนวทางแรก** Tashakkori and Teddlie (1998) สรุปและเสนอว่า นักวิจัยมองหาความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาทั้งสองกลุ่มดังเสนอในตาราง 1 และทำการวิจัยที่ใช้ทั้งวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพมาผสมผสานกัน เพื่อที่จะสามารถตอบปัญหาวิจัยได้อย่างสมบูรณ์ และพัฒนาเป็น วิธีวิทยาการวิจัยแบบผสม (mixed research methodology) เกิดเป็นปรัชญากลุ่ม pragmatism แนวใหม่ Tashakkori and Teddlie ได้นำเสนอตัวอย่างงานวิจัยนั้บร้อยเรื่องที่ใช้วิธีวิทยาการวิจัยแบบผสม ลักษณะการผสมผสานในระยะหลังเป็นการผสมของวิธีการวิจัยอย่างกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน จนอาจเรียกได้ว่าเป็น การวิจัยสหวิทยาการ ประเภทที่มีการบูรณาการระหว่างวิธีวิทยาการวิจัยสาขาวิชาวิทยาศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ กับสาขาวิชามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา **แนวทางที่สอง** เป็นการพัฒนาวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณให้มีความเหมาะสมสำหรับสภาพสังคมยุคใหม่ ซึ่งต้องอาศัยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เข้าช่วยในการประมวลผลข้อมูล ตัวอย่างวิธีวิทยาการวิจัยดังกล่าวได้แก่ การวิจัยโดยใช้ Neural Networks, Fuzzy Logics, Lisrel Model ซึ่งสามารถตอบปัญหาวิจัยที่เป็นภาพรวม เป็นพลวัต ได้ดีมากเกินกว่าเดิม

ตาราง 1 ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาปฏิฐานนิยมและสร้างสรรค์นิยม

	Positivism	Constructivism
Ontology	Single reality	Multiple constructed realities
Epistemology	Knower and the known are independent	Knower and the known are Inseparable
Axiology	Inquiry is value free	Inquiry is value-bound
Generalization	Time and context free is possible	Time and context free is impossible
Causal linkages	Real cause and effects	Undistinguish cause and effects
Logic	Deductive	Inductive

Source: Adapted from Tashakkori, A. and Teddlie, C. (1996).

2. **ความคิดเห็นเกี่ยวกับรายงานวิจัย**

รายงานวิจัยเรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ซับซ้อนซับซ้อนแต่เป็นระเบียบ” เป็นงานวิจัยสหวิทยาการประเภทที่ใช้วิธีวิทยาการวิจัยแบบผสมระหว่างวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่มีความเหมาะสมเจาะลึกลงตัวสอดคล้องกับปัญหาการวิจัยเกี่ยวกับการสังเคราะห์รูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ในสภาพสังคมแห่งการเรียนรู้ยุคปฏิรูปการศึกษา งานวิจัยเรื่องนี้ใช้ทฤษฎีกระบวนการเรียนรู้ที่ ศ.กิตติคุณ สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ศึกษาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ ทฤษฎีกระบวนการเรียนรู้ทั้งของไทยและต่างประเทศอย่างกว้างขวางมาเป็นเวลานาน รวมทั้งได้พัฒนาแนวคิดหลักเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ และในปี พ.ศ. 2541 ได้สร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ (กระบวนการสอนของครู) จำนวน 10 ตัวบ่งชี้ และตัวบ่งชี้กระบวนการเรียนของนักเรียนจำนวน 9 ตัวบ่งชี้ รวมทั้งได้นำไปใช้และปรับปรุงอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด และได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือวิจัยในครั้งนี้ด้วย

จุดเด่นของงานวิจัยเรื่องนี้จึงสรุปได้เป็น 4 ประการ **ประการแรก** เป็นงานวิจัยและพัฒนา (R&D) เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ยุคใหม่ ใช้กระบวนการ chaordic ที่มีความทันสมัย ทันกับความต้องการของสังคมในศตวรรษที่ 21 **ประการที่สอง** เป็นงานวิจัยที่ซื่อตรงงานวิจัย เพราะงานวิจัยเรื่องนี้เป็นผลจากการกระตุ้นให้ครูในโรงเรียนนำร่องจำนวน 250 โรงเรียน ได้ทำงานวิจัยและพัฒนาเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งมีลักษณะเหมาะสมกับนักเรียนแต่ละคน กับบริบทของโรงเรียนและชุมชน ผลจากการวิจัยของครูแต่ละคนทำให้ได้รูปแบบการจัดการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีเอกภาพตามทฤษฎีการเรียนรู้เน้นภูมิปัญญาไทย แต่มีความหลากหลายของกิจกรรมการเรียนรู้ที่ ศ.กิตติคุณ สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ขุดค้น ชักนำ เจียระไน ให้เป็นรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของครูแต่ละคน และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปฏิรูปการศึกษา **ประการที่สาม** เป็นงานวิจัยที่เกิดจากการสังเคราะห์รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ของครูในโรงเรียนนำร่องถึง 250 โรงเรียน จากทุกภูมิภาค และทุกสังกัด ได้พัฒนาขึ้นจากปริมาณรายงานและข้อมูลที่ได้ในการวิจัยครั้งนี้ กล่าวได้ว่างานวิจัยเรื่องนี้เป็นงานสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพที่มีสาระต้องสังเคราะห์เป็นจำนวนมากที่สุดก็ว่าได้ **ประการที่สี่** เป็นงานวิจัยสหวิทยาการประเภทที่ใช้วิธีวิทยาการวิจัยแบบผสมระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ทำให้สามารถตอบคำถามวิจัยได้ทั้งแนวกว้างและแนวลึกได้อย่างสมบูรณ์

เท่าที่ผู้ปริทัศน์ทราบ งานวิจัยเรื่องนี้มีข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลาการจัดทำรายงานซึ่งมีระยะเวลาสั้นมาก ทำให้รายงานวิจัยขาดความสมบูรณ์ในบางประเด็น **ประเด็นแรก** ไม่มีการนำเสนอแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ที่ใช้เป็นกรอบของการสังเคราะห์ ผู้อ่านต้องติดตามอ่านผลงานของผู้นำเสนอรายงานวิจัยที่ผ่านมา จึงจะสามารถเห็นความงดงามของการสังเคราะห์

รูปแบบการเรียนรู้จำนวนมากมาได้ **ประเด็นที่สอง** ในรายงานนำเสนอผลการสังเคราะห์ แต่มิได้ให้รายละเอียดของแนวทาง/วิธีการทุกขั้นตอนที่ใช้ในการสังเคราะห์ ผู้ปริทัศน์เชื่อว่าหากมีการให้รายละเอียดดังกล่าว งานวิจัยนี้จะเป็นตัวอย่างต้นแบบที่ดีมากสำหรับการสังเคราะห์งานวิจัยประเภทการวิจัยและพัฒนา รูปแบบ และเป็นตัวอย่างต้นแบบที่ดีสำหรับการวิจัยที่ใช้ **กระบวนการ chaordic** ซึ่งจัดว่าเป็นการวิจัยที่ทันสมัยมาก **ประเด็นที่สาม** ผู้นำเสนอรายงานวิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ จัดหมวดหมู่ และสังเคราะห์รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมด ซึ่งมีหลากหลายท่วงท่า โดยต้องใช้เวลาและแรงงานมาก ทั้งไม่อาจพึ่งพาผู้ช่วยนักวิจัยได้เลย นับเป็นความอุตสาหะวิริยะที่น่าชมเชยอย่างยิ่ง นอกจากนี้ยังได้คัดสรรรูปแบบที่เด่นมาเป็นตัวอย่าง แต่ความพยายามที่จะคงเอกลักษณ์ของรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แต่ละรูปแบบที่ครูได้เสนอไว้ แทนการเสนอรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สังเคราะห์แล้ว จึงทำให้ตัวรายงานวิจัยเฉพาะตอนนี้มีลักษณะเหมือนเป็นการตัดต่อรูปแบบที่คัดสรรเป็นตัวอย่าง และโดยที่งานวิจัยเรื่องนี้เป็นต้นแบบสำหรับการวิจัยที่ใช้กระบวนการวิจัยแนว chaordic ที่เป็นแนวใหม่ จึงทำให้ผู้อ่านไม่เห็นตัวอย่างกระบวนการวิจัยแนวใหม่ และพลาดโอกาสที่จะได้เรียนรู้

เอกสารอ้างอิง

- Carter, K. and Halsall, R. (1998). Teacher research for school improvement. In Harsall, R. (ed.). **Teacher research and school improvement**. Philadelphia: Open University Press.
- Cunningham, R. (2000). Chaos, complexity and the study of education communities. Retrieved 20/8/2001, from <http://www.ioe.ac.uk/ccs/conference2000/papers/tpm/Papers/cunningham.html>.
- Hartwell, A. (1996). **The 21st century learning initiative**. Retrieved 30/3/2001, from http://www.21learn.org/arch/articles/ash_complexity.html.
- Hock, D.W. (1999). The birth of chaordic organization: Human resources or resourceful Humans? **Chaordic Commons**. Retrieved 15/7/2000, from http://www.chaordic.org/res_kpmg.html.
- McNeill, F.M. (1994). **Fuzzy logic: a practical approach**. Cambridge, Massachusetts: AP Professional.
- Tashakkori, A. and Teddlie, C. (1996). **Mixed methodology: combining qualitative and Quantitative approaches**. Applied Social Research methods Series, Volume 46. Thousand Oaks: Sage Publications.

Improving Inspection System and Enhancing Performance of Inspectors General in the Thai Public Sector

Thosaporn Sirisumphan

ABSTRACT

This research tries to explain problems and limitations of the existing inspection system as well as to identify gaps as compared to the current public sector reform movement. Several methods have been applied to collect and analyze data including in-depth interview, questionnaire survey, small group discussion, participative observation, content analysis and comparative study.

Findings reveal that the Thai inspection system is quite weak and cannot cope with the new challenges of public sector management. Most of the offices of inspector general lack of adequate resources, staff are quite incapable and low morale. Inspectors general still employ traditional approach, focus on detailed administrative oversights and look for wrongdoing. Scope of operations are quite limited only to field visit, program follow-up and problem-based investigation. Inspection reports tend to describe program efforts and activities rather than analyzing program results.

This study therefore recommends new operating model and strategies to overhaul the Thai inspection system. More specifically, there should be a shift from traditional command-and-control approach to proactive, partnership and risk-based approach. In addition, inspectors general should be reoriented to focus more on promoting organizational efficiency, effectiveness and capacity-building as well as to prevent waste, fraud and abuse

การพัฒนาระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการ

ทศพร ศิริสัมพันธ์

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์รวมสองประการ คือ (1) อธิบายให้เห็นถึงปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดของระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของประเทศไทยในปัจจุบัน และ (2) แสวงหารูปแบบการตรวจราชการและบทบาทของผู้ตรวจราชการแนวใหม่ที่มีความเหมาะสมและรองรับต่อทิศทางและแนวทางการปฏิรูประบบการบริหารงานภาครัฐ โดยอาศัยระเบียบวิธีต่างๆ เช่น การทบทวนวรรณกรรมและวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสำรวจความคิดเห็น การสัมมนา และประชุมกลุ่มย่อย การเข้าร่วมสังเกตการณ์ รวมทั้งการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของต่างประเทศ

ผลการวิจัยพบว่าระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของประเทศไทยยังไม่สามารถรองรับต่อทิศทางและแนวทางการปฏิรูประบบการบริหารงานภาครัฐในแนวใหม่ กล่าวคือ ยุทธศาสตร์การตรวจราชการยังคงมีลักษณะแบบประเพณีนิยมและเน้นการดำเนินงานในเชิงรับ การใช้ประโยชน์ของการตรวจราชการมีค่อนข้างน้อย การจัดโครงสร้างองค์การในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตรวจราชการยังมีลักษณะแบบแยกส่วนและไม่สามารถรองรับภารกิจงานได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ขาดการพัฒนาเครื่องมือและกระบวนการตรวจราชการให้มีความทันสมัย ผู้ตรวจราชการและเจ้าหน้าที่สนับสนุนการตรวจราชการในระดับกระทรวงและกรมยังมีไม่เพียงพอต่อการปฏิบัติงาน รวมทั้งขาดการพัฒนาขีดความสามารถและการสร้างค่านิยมร่วมอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น ผู้วิจัยได้เสนอแนะให้ (1) ปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การตรวจราชการ โดยเน้นการทำงานในเชิงรุกและสร้างสรรค์ ให้การสนับสนุนและร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับผู้บริหาร เพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นและลดความเสี่ยงของการดำเนินงาน รวมถึงการเสริมสร้างขีดสมรรถนะและศักยภาพของหน่วยงานผู้รับการตรวจ (2) ขยายขอบเขตของระบบงานเกี่ยวกับการตรวจราชการให้กว้างขวางและสมบูรณ์แบบมากขึ้น อันจะช่วยทำให้สามารถเสนอข้อมูลป้อนกลับอันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารได้อย่างเต็มที่และทันต่อเหตุการณ์ (3) ปรับปรุงโครงสร้างองค์การที่เกี่ยวข้องกับการตรวจราชการในแต่ละระดับ โดยให้มีองค์กรกำกับดูแลการตรวจราชการและหน่วยปฏิบัติการเกี่ยวกับการตรวจราชการควบคู่กันไป และอาศัยวิธีการดำเนินงานในแบบเมตริกซ์ เพื่อให้สามารถบูรณาการและเชื่อมโยงระบบงานทั้งหมดเข้าด้วยกัน (4) ทบทวนบทบาท ภารกิจและอำนาจหน้าที่ และวิธีการแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้ตรวจราชการ การดูแลรักษาและการพัฒนาขีดความสามารถของผู้ตรวจราชการ ตลอดจนการให้ข้อเสนอแนะบางประการเกี่ยวกับการปรับปรุงขีดสมรรถนะของเจ้าหน้าที่สนับสนุนผู้ตรวจราชการ (5) ปรับปรุงระบบสารสนเทศเกี่ยวกับการตรวจราชการเพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายภายในและการเชื่อมต่อกับภายนอก และ (6) ออกกฎหมายว่าด้วยการปฏิรูประบบการบริหารงานภาครัฐ อันจะเป็นรากฐานสำคัญของการเสริมสร้างภาวะรับผิดชอบต่อผลงานและการตรวจราชการในแนวใหม่

1. ความนำ

นับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1980 เป็นต้นมาได้เกิดปัจจัยหลายประการ เช่น วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ การแข่งขันระหว่างประเทศและโลกาภิวัตน์ กระแสแนวคิดในเชิงอนุรักษนิยม ความเติบโตและเข้มแข็งของภาคเอกชน ประชาชน และขบวนการประชาสังคม รวมถึงปัญหาทุจริตฉ้อฉลและความไม่มีประสิทธิภาพของระบบราชการ (Huge, 1998) อันส่งผลทำให้เกิดการปฏิรูปหรือการปรับเปลี่ยนในกระบวนทัศน์ รูปแบบ และวิธีการบริหารงานภาครัฐไปจากการบริหารราชการแผ่นดินในแนวเดิม (traditional public administration) โดยเฉพาะในบรรดากลุ่มประเทศเวสมินสเตอร์ (สหราชอาณาจักร คานาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์) ประเทศสหรัฐอเมริกา และกลุ่มประเทศนอร์ดิก (เดนมาร์ก สวีเดน ฟินแลนด์) ซึ่งต่างอาศัยกลยุทธ์และมาตรการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการมุ่งเน้นผลงานและเพิ่มผลผลิต การปรับเข้าสู่ระบบตลาดและการแปรรูป การพัฒนาคุณภาพการให้บริการประชาชน การปรับปรุงโครงสร้างและระบบงบประมาณ การแยกนโยบายออกจากการบริหารงาน การกระจายอำนาจ และการเสริมสร้างภาวะรับผิดชอบในการดำเนินงาน (Pollitt and Bouckaert, 2000; Kettl, 2000; Nolan, 2001)

นักวิชาการบางท่านได้พยายามสร้างตัวแบบเพื่ออธิบายให้เห็นถึงลักษณะเด่นของการปฏิรูปดังกล่าว เช่น ตัวแบบตลาด (market model) ตัวแบบประชารัฐ (participatory state) เป็นต้น (Peters and Savoie, 1995; Peters, 1996) ซึ่งได้รับอิทธิพลอย่างสูงมาจากกระแสหลักอย่างน้อยสองขั้วแนวความคิด กล่าวคือ (1) **การบริหารงานภาครัฐแนวใหม่** (New Public Management) หรือนิยมเรียกกันว่า NPM อันเป็นการผสมผสานกันระหว่างทฤษฎีเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก เศรษฐศาสตร์สถาบันแนวใหม่ (New Institutional Economics) และเทคนิควิธีการบริหารจัดการสมัยใหม่ โดยมุ่งเน้นให้ความสำคัญต่อการลดขนาดและจำกัดบทบาทของภาครัฐหรือการปรับให้เข้าสู่ระบบตลาด (marketization) การปรับเปลี่ยนการทำงานให้มีความทันสมัย (managerialization) หรืออาศัยแนวทางเชิงธุรกิจ (business-like approach) เพื่อให้เกิดความคุ้มค่าของเงินภาษีอากรของประชาชน (value for money) ทั้งในแง่ของคุณภาพการให้บริการ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และ (2) **ประชาธิปไตยในแนวทางใหม่** อันเป็นการผสมผสานกันระหว่างแนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนนิยม (communitarianism) ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (deliberative democracy) และประชาธิปไตยทางตรง (direct democracy) โดยมุ่งเน้นให้ความสำคัญในเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนและการเปิดระบบราชการให้เข้าสู่กระบวนการประชาธิปไตย การสร้างความเปิดเผยโปร่งใส รวมถึงการยึดหลักนิติธรรม (rule of law) หรือความชอบด้วยกฎหมาย (Aucoin, 1990; Hood, 1991; Kaboolian, 1996; Ferlie et. al., 1996; Rhodes, 1997; Mathiasen, 1999; Gruening, 2001; Pierre and Peters, 2001)

ผู้วิจัยพบว่ากระแสแนวความคิดทั้งสองข้างดังกล่าว ประกอบกับตัวอย่างประสบการณ์ของนานาชาติ ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการปฏิรูประบบบริหารงานภาครัฐของประเทศไทยเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากความพยายามและมาตรการต่าง ๆ ในช่วงเวลาที่ผ่านมา อาทิเช่น โครงการส่งเสริมประสิทธิภาพในส่วนราชการ แผนแม่บทการปฏิรูประบบราชการ พ.ศ. 2540-2544 มาตรการปรับภาคราชการในภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ พระราชบัญญัติองค์การมหาชน พ.ศ. 2542 แผนปฏิรูประบบบริหารภาครัฐ การปฏิรูปทางการเมืองและรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และฉบับที่ 9 พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ พ.ศ. 2542 เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบและควบคุมการบริหารแผ่นดินเพื่อสร้างองค์ความรู้และนำไปสู่การวางมาตรการที่เหมาะสมและรองรับต่อทิศทางและแนวทางการปฏิรูปดังกล่าวยังมีค่อนข้างน้อย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จึงได้ริเริ่มและมอบหมายให้ผู้วิจัยดำเนินโครงการวิจัยในหัวข้อดังกล่าวขึ้นอย่างจริงจัง โดยแยกออกเป็นสามงานวิจัยอันได้แก่ (1) การพัฒนาระบบและกลไกของการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน (2) การพัฒนาระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการ และ (3) การพัฒนาเครื่องมือสำหรับการตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดิน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทำการวิเคราะห์ถึงปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดของระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของไทยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
2. เพื่อให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงและพัฒนาระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการให้สามารถรองรับกับทิศทางและแนวทางการปฏิรูประบบบริหารงานภาครัฐ

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การพัฒนาระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการให้มีความเข้มแข็งจะช่วยสร้างหลักประกันและทำให้ประชาชนเกิดความมั่นใจในการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาลและระบบราชการ โดยเฉพาะการลดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ความเสียหายผิดพลาด (mismanagement) และป้องกันความเสี่ยง (risks) ที่ไม่พึงประสงค์ การส่งเสริมและพัฒนาประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพยกระดับคุณภาพของการให้บริการประชาชนรวมทั้งการปรับปรุงและพัฒนาขีดสมรรถนะขององค์การและการให้ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนานโยบายให้ตอบสนองกับความต้องการของประชาชนมากขึ้น

2. ระบบการตรวจราชการของฝ่ายบริหารที่มีความเข้มแข็ง แม่นยำและเชื่อถือได้ ยังจะช่วยแบ่งเบาภาระ ลดต้นทุนค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลาของฝ่ายนิติบัญญัติ องค์การอิสระตามรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้อง สื่อมวลชน กลุ่มผลประโยชน์และองค์กรประชาสังคมในฐานะกลุ่มผู้เฝ้าระวัง (watchdogs) ซึ่งทำหน้าที่คอยติดตามตรวจสอบและถ่วงดุลย์การใช้อำนาจรัฐและการใช้จ่ายเงินแผ่นดิน

3. รายงานผลการตรวจราชการที่ดีจะช่วยทำให้ประชาชนได้รับทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการนำนโยบายไปปฏิบัติและผลสัมฤทธิ์ของนโยบายรัฐบาล อันจะช่วยก่อให้เกิดความเปิดเผยและโปร่งใส (transparency) ในการบริหารราชการแผ่นดิน

4. ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ถึงแม้ว่าการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการที่ผ่านมายังมีค่อนข้างน้อย (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2534; สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2537; สมาน รังสิโยกฤษฎ์, 2539) แต่ผลงานดังกล่าวได้มีการอธิบายและแสดงให้เห็นถึงปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดเอาไว้ อย่างชัดเจนว่าการตรวจราชการของไทยยังคงมีลักษณะในแบบประเพณีนิยมและดำเนินงานในเชิงรับมากกว่าเชิงรุก ผู้บริหารระดับสูงไม่ได้ให้ความสำคัญและใช้ประโยชน์จากรายงานผลการตรวจราชการค่อนข้างน้อย ขาดการวางระบบความสัมพันธ์เชื่อมโยงระบบการตรวจราชการในมิติและระดับต่าง ๆ เข้าด้วยกัน การจัดโครงสร้างองค์การของผู้ตรวจราชการยังไม่เหมาะสมกับภารกิจหน้าที่งาน รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับขีดความสามารถและการแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้ตรวจราชการ ตลอดจนความไม่พร้อมของระบบสนับสนุนการตรวจราชการในด้านต่าง ๆ

5. ประเด็นการวิจัย

การวิจัยนี้ตั้งอยู่บนฐานคิดว่าความพยายามในการปฏิรูประบบการบริหารงานภาครัฐของไทยดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นได้ก่อให้เกิดผลกระทบและเป็นเงื่อนไขความจำเป็นอันสำคัญที่จะต้องมีการพัฒนาระบบการตรวจราชการและปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของผู้ตรวจราชการให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกัน เพื่อให้สามารถเป็นกลไกหรือเครื่องมือสำหรับการกำกับดูแลและควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องชอบธรรมและบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ โดยผู้วิจัยยังมองว่าระบบการตรวจราชการที่ดีควรจะต้องมีผู้ตรวจราชการที่มีขีดสมรรถนะสูงและสามารถรายงานให้ข้อมูลป้อนกลับ (feedback) เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและผลการดำเนินงานของฝ่ายต่าง ๆ ให้แก่ผู้บริหารราชการแผ่นดินที่มีความถูกต้อง ทันต่อเวลา เชื่อถือได้ สำหรับการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการวินิจฉัยสั่งการปรับปรุงและดำเนินการแก้ไข (corrective actions) รวมถึงการป้องกันความเสี่ยง ลดความผิดพลาดและการสูญเสียเงินเปลือง การปรับปรุงประสิทธิภาพและขีด

สมรรถนะขององค์การ ตลอดจนการให้ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนานโยบายและกลยุทธ์ในการนำนโยบายไปปฏิบัติ

ประเด็นของการวิจัยนี้จึงได้มุ่งเน้นให้ความสำคัญต่อการศึกษาวិเคราะห์อย่างเป็นระบบเพื่ออธิบายและแสดงให้เห็นถึงสภาพปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดของระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการในปัจจุบันของไทยในแง่มุมต่างๆ อาทิเช่น ยุทธศาสตร์ โครงสร้าง และระบบงาน บทบาท อำนาจหน้าที่ ทักษะและขีดความสามารถของผู้ตรวจราชการ รวมทั้งพยายามให้ข้อเสนอแนะว่าควรจะต้องทำอย่างไรเพื่อให้สามารถปรับปรุงและพัฒนาระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการให้เกิดความเข้มแข็งและสามารถเป็น “เครื่องมือ” หรือ “กลไก” ของการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินได้อย่างแท้จริง

6. ขอบเขตและข้อจำกัดของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยดังกล่าวนี้ครอบคลุมเฉพาะระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการในระบบข้าราชการพลเรือนในระดับสำนักนายกรัฐมนตรี ระดับกระทรวง และระดับกรมเท่านั้น ไม่รวมถึงรัฐวิสาหกิจ ทหารและตำรวจ การตรวจราชการระดับท้องถิ่น และ/หรือในกรณีของบางส่วนราชการซึ่งอาจจะมีการปรับเปลี่ยนบทบาทภารกิจของตนให้ทำหน้าที่เป็นผู้กำกับดูแลควบคุมหรือตรวจสอบคุณภาพมาตรฐานการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแต่ละด้าน โดยเฉพาะเมื่อได้มีการโอนถ่ายภารกิจงานไปให้เรียบร้อยแล้ว อาทิเช่น ด้านการศึกษา ด้านการสาธารณสุข ด้านสาธารณสุขโรค การก่อสร้าง และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น อันเป็นประเด็นหัวข้อเรื่องที่เหมาะสมควรมีการวิจัยเป็นการเฉพาะต่อไป

7. ระเบียบวิธีการวิจัย

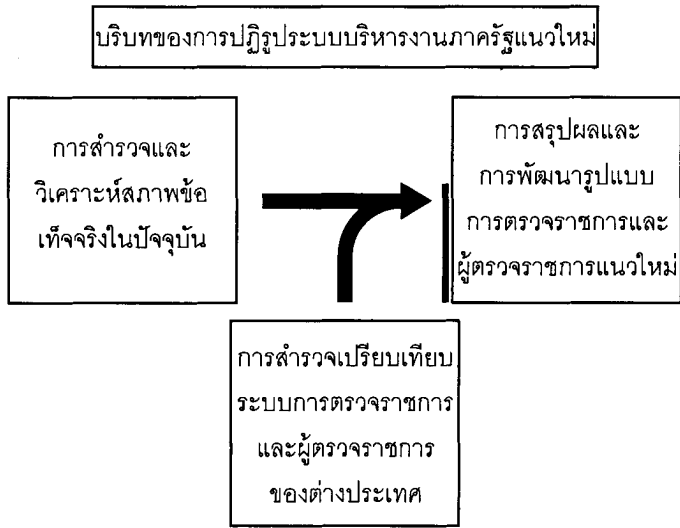
ลักษณะของการวิจัยในครั้งนี้เป็นเรื่องของการพรรณนาข้อเท็จจริง การแสวงหาองค์ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการในสังกัดฝ่ายบริหารของไทย และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับต่างประเทศ อันจะนำไปสู่การสังเคราะห์และการประยุกต์เพื่อให้ข้อเสนอแนะอันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการต่อไป โดยได้ใช้เวลาในการศึกษาวิจัยรวมทั้งสิ้นประมาณ 10 เดือน ในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคม 2543 ถึงเดือนเมษายน 2544

ผู้วิจัยได้ออกแบบกรอบของการดำเนินงานวิจัย (research framework) ให้ครอบคลุมถึงวัตถุประสงค์และประเด็นของการวิจัยดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยสามารถแยกออกได้เป็นสามส่วน ดังที่ได้แสดงไว้ในแผนภาพที่ 1 กล่าวคือ

(1) **การวิเคราะห์สภาพการณ์ในปัจจุบัน (as-is analysis)** อันมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา วิเคราะห์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพข้อเท็จจริง ชีตสมรรถนะ ศักยภาพและความเป็นไปได้ ของการพัฒนาระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการ โดยครอบคลุมถึงประเด็นต่างๆ เช่น ประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการ การแต่งตั้ง บทบาทอำนาจหน้าที่และขีดสมรรถนะของผู้ตรวจ ราชการ การจัดโครงสร้างองค์การและระบบการดำเนินงาน ความสัมพันธ์เชื่อมโยงของการตรวจ ราชการและระบบงานอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกัน เช่น การตรวจสอบภายใน การติดตามประเมินผล การแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนและการร้องทุกข์ของประชาชน

(2) **การสำรวจเปรียบเทียบกับต่างประเทศ (comparative survey)** อันมีวัตถุประสงค์ เพื่อทำความเข้าใจในระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของต่างประเทศโดยคำนึงถึงความ หลากหลายในบริบทของการเมืองการปกครองและความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลรายละเอียด เช่น สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และสาธารณรัฐเกาหลี ในประเด็นต่างๆ เช่น ความเป็นมา โครงสร้างและระบบการตรวจราชการ บทบาทและอำนาจหน้าที่ของผู้ตรวจราชการ แนวโน้มและทิศทางการพัฒนาการตรวจราชการ เป็นต้น รวมทั้งประยุกต์เอาข้อดีหรือจุดเด่น มาประกอบการพิจารณาวางรูปแบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของไทยต่อไป

(3) **การสรุปผลและออกแบบใหม่ (redesign)** อันเป็นการนำเอาข้อมูลและผลการ วิเคราะห์ที่ได้รับจากขั้นตอนที่หนึ่งและขั้นตอนที่สองมาประมวล เพื่อสรุปผลและสังเคราะห์เป็น ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการแนวใหม่ โดย ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การตรวจราชการ โครงสร้างและระบบการตรวจราชการ ผู้ตรวจราชการ และปัจจัยสนับสนุนการตรวจราชการ

แผนภาพที่ 1 กรอบของการดำเนินงานวิจัย

ตัวแปรการวิจัย

ผู้วิจัยได้ประยุกต์แนวความคิดคลาสสิกของ Athos & Pascale (1981) และ Peters & Waterman (1982) หรือนิยมเรียกกันว่า “The McKinsey Seven S’s” อันประกอบด้วยกลุ่มตัวแปรที่เรียกว่า “the hard S’s” อันได้แก่ยุทธศาสตร์ (strategy) โครงสร้าง (structure) ระบบงาน (systems) และ กลุ่มตัวแปรที่เรียกว่า “the soft S’s” อันได้แก่บุคลากร (staff) ทักษะ (skills) แบบแผนการปฏิบัติงาน (style) ค่านิยมร่วม (shared values) ตามลำดับ ซึ่งตัวแปรทั้งหมดดังกล่าวนี้ต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกันและกัน โดยการวิจัยนี้ได้แยกแยะมิติการวิเคราะห์และตัวแปรการวิจัยออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ ตามลำดับความสำคัญของวัตถุประสงค์ของการวิจัย อันได้แก่ (1) กลุ่มตัวแปรหลักเกี่ยวกับระบบการตรวจราชการ อันได้แก่ ยุทธศาสตร์ โครงสร้าง ระบบงาน และ (2) กลุ่มตัวแปรรองเกี่ยวข้องกับผู้ตรวจราชการ อันได้แก่ บุคลากร ความรู้ความสามารถและทักษะ แบบแผนการปฏิบัติงาน และค่านิยมร่วม¹

สำหรับรายละเอียดของแต่ละตัวแปรการวิจัยดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

(1) **ยุทธศาสตร์** หมายถึง ทิศทาง ขอบเขตของภารกิจ และแนวทางการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการตรวจราชการ เพื่อตอบสนองของความต้องการของผู้บริหารราชการแผ่นดิน อำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย และการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อม โดยสามารถวิเคราะห์ได้จากความสอดคล้องของการตรวจราชการต่อสถานการณ์ภายนอกและภายในองค์การ จุดมุ่งเน้นของการตรวจราชการ และน้ำหนักความสำคัญที่ได้รับจากผู้บริหารของหน่วยงาน

(2) **โครงสร้าง** หมายถึง การออกแบบโครงสร้างองค์การและการจัดแบ่งส่วนงานเกี่ยวกับการตรวจราชการ การมอบหมายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ สายการบังคับบัญชา รวมถึงกลไกการประสานและเชื่อมต่องาน โดยสามารถวิเคราะห์ได้จากความสอดคล้องกันระหว่างภารกิจงานกับการแบ่งส่วนงาน ความชัดเจนของการแบ่งงานและการประสานงาน ความเพียงพอเหมาะสมของขอบเขตอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ

(3) **ระบบงาน** หมายถึง กระบวนการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการตรวจราชการในระดับต่าง ๆ รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงาน โดยสามารถวิเคราะห์ได้จากประสิทธิผลของการประยุกต์ใช้กระบวนการ เทคโนโลยี การจัดการความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการตรวจราชการ

¹ การวิจัยในครั้งนี้ไม่ได้มุ่งให้ความสำคัญต่อการศึกษาทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรมของผู้ตรวจราชการในรายละเอียดมากนัก เนื่องจากไม่ได้เน้นระดับของการวิเคราะห์ที่ตัวบุคคลผู้ซึ่งเป็นผู้ตรวจราชการ

(4) **บุคลากร** หมายถึง บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งผู้ตรวจราชการและเจ้าหน้าที่สนับสนุนการตรวจราชการ รวมถึงกระบวนการบริหารงานบุคคลที่เกี่ยวข้องกับผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าว โดยสามารถวิเคราะห์ได้จากการจัดอัตรากำลัง วิธีการได้มา การดูแลและธำรงรักษาผู้ตรวจราชการและเจ้าหน้าที่สนับสนุนการตรวจราชการ

(5) **ทักษะ** หมายถึง ระดับของขีดสมรรถนะในการปฏิบัติงาน รวมถึงการเสริมสร้างขีดสมรรถนะให้รองรับต่อการปฏิบัติงาน ตลอดจนความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน โดยสามารถวิเคราะห์ได้จากขีดสมรรถนะและการพัฒนาผู้ตรวจราชการและเจ้าหน้าที่สนับสนุนการตรวจราชการ

(6) **แบบแผนการปฏิบัติงาน** หมายถึง ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐาน ซึ่งบุคลากรแสดงออกมาเป็นท่าทีหรือรูปแบบแบบพฤติกรรมในการปฏิบัติงาน โดยสามารถวิเคราะห์ได้จากความสอดคล้องของแบบแผนการปฏิบัติงานและยุทธศาสตร์ของการทำงาน

(7) **ค่านิยมร่วม** หมายถึง หลักการ ปรัชญา อุดมการณ์ และภาพลักษณ์ที่พึงประสงค์ขององค์การที่คนส่วนใหญ่ในองค์การเข้าใจ ยอมรับ และใช้เป็นหลักยึดเหนี่ยวในการปฏิบัติงาน โดยสามารถวิเคราะห์ได้จากการประกาศวิสัยทัศน์หรือคำแถลงภารกิจหลักขององค์การ รวมถึงการประกาศระเบียบว่าด้วยจรรยาบรรณและจรรยาบรรณในการปฏิบัติงานให้รับทราบอย่างเป็นทางการและการถ่ายทอดสู่ภาคปฏิบัติให้บังเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

การจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยดังกล่าวนี้อาศัยวิธีการจัดเก็บข้อมูลในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยอาศัยแหล่งข้อมูลทุติยภูมิและการออกภาคสนาม กล่าวคือ (1) **การจัดเก็บข้อมูลจากเอกสารสิ่งพิมพ์** ที่เกี่ยวข้องกับการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการทั้งในรูปแบบของบทความ งานวิจัย เอกสาร รายงาน ผลการตรวจราชการ และสถิติข้อมูลต่างๆ รวมทั้งการสืบค้นข้อมูลผ่านทางอินเทอร์เน็ตเว็บไซต์ โดยอาศัยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาสาระ (content analysis) (2) **การจัดเก็บข้อมูลภาคสนาม** โดยอาศัยวิธีการต่างๆ เช่น **การสัมภาษณ์เชิงลึก** (in-depth interview) เพื่อซักถามและรวบรวมความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ (expert opinions) ในประเด็นต่างๆ โดยคัดเลือกมาจากผู้ดำรงตำแหน่งหรือเคยดำรงตำแหน่งและมีประสบการณ์อย่างสูงในเรื่องของการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการ รวมทั้งสิ้น 20 คน **การสำรวจด้วยแบบสอบถาม** ทั้งในลักษณะของคำถามปลายปิดและคำถามปลายเปิด เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพประเด็นปัญหา ผลการวิเคราะห์และข้อเสนอแนะในการพัฒนาระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการ ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมาย อันได้แก่ ปลัดกระทรวงและอธิบดี ผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี ผู้ตรวจราชการระดับกระทรวงและ

ผู้ตรวจราชการระดับกรมทั้งหมด โดยนำเอาข้อมูลดังกล่าวมาทำการประมวลและวิเคราะห์ผลทางสถิติ² การสังเกตการณ์การปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ โดยผู้วิจัยได้ร่วมติดตามผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรีไปยังจังหวัดอุทัยธานี เพื่อให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการทำงานอย่างถูกต้องและบันทึกเหตุการณ์สำหรับนำมาวิเคราะห์สภาพข้อเท็จจริง การสัมมนาและการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) โดยผู้วิจัยได้จัดให้มีการสัมมนาและการประชุมกลุ่มย่อยกับกลุ่มผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี กลุ่มผู้ตรวจราชการระดับกระทรวง และกลุ่มผู้ตรวจราชการระดับกรม เพื่อนำเสนอและระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับผลการวิเคราะห์และแนวทางการพัฒนาการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการเบื้องต้น โดยแบ่งเป็นการประชุมกลุ่มย่อย (กลุ่มละประมาณ 2-3 ชั่วโมง) และการสัมมนาถกแถลงรวม อีกประมาณ 2 ชั่วโมง นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้จัดให้มีการประชุมกลุ่มย่อยกับหัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ (จังหวัดปทุมธานี) เพื่อรับทราบความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพข้อเท็จจริงและปัญหาอุปสรรคในการตรวจราชการของผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี ผู้ตรวจราชการกระทรวง และผู้ตรวจราชการกรม โดยใช้เวลาประมาณ 2-3 ชั่วโมง รวมทั้งการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการตรวจราชการ เพื่อนำเสนอและให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับร่างรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โดยใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง

8. ข้อค้นพบของการวิจัย

8.1 ระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของไทย

ผลการวิเคราะห์ระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของไทยพบว่ายังคงมีปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดหลายประการ ซึ่งไม่สอดคล้องหรือรองรับต่อทิศทางและแนวทางของการปฏิรูประบบบริหารงานภาครัฐ กล่าวคือ

■ ระบบการตรวจราชการ

ผู้วิจัยพบว่ายุทธศาสตร์การตรวจราชการของไทยยังมีลักษณะในแบบประเพณีนิยมและการทำงานในเชิงรับ ยังคงมีจุดเน้นของการตรวจราชการเพื่อกระตุ้นเร่งรัดและสอดส่องควบคุมดูแลส่วนราชการให้ปฏิบัติงานอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ นโยบาย คำสั่ง และมติคณะรัฐมนตรี (compliance-based accountability) อันเป็นเรื่องของการให้น้ำหนักความสำคัญต่อกระบวนการ (means) และการจ้องจับผิด ซึ่งไม่เอื้อต่อการประยุกต์ใช้ระบบการบริหาร

² ผู้วิจัยได้จัดส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์จำนวน 470 ชุด โดยแยกเป็นผู้บริหารระดับสูง/หัวหน้าส่วนราชการจำนวน 144 ชุดและผู้ตรวจราชการทุกระดับจำนวน 326 ชุด ได้รับคืนมารวมทั้งสิ้น 217 ชุด หรือคิดเป็นร้อยละ 46.17 โดยแยกเป็นผู้บริหารระดับสูง/หัวหน้าส่วนราชการจำนวน 63 ชุด ผู้ตรวจราชการจำนวน 118 ชุด และอื่น ๆ จำนวน 36 ชุด.

งานแบบมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และการเสริมสร้างภาระรับผิดชอบต่อผลงาน (performance-based accountability) รวมทั้งยังเป็นอุปสรรคต่อการสร้างนวัตกรรมทางการบริหารหรือความคิดริเริ่ม ทำท่ายในการทดลองปรับเปลี่ยนวิธีการและกระบวนการทำงานแบบใหม่ของผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติงาน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่าผู้บริหารระดับสูงของแต่ละส่วนราชการยังไม่ได้ให้ความสนใจในเรื่องของการตรวจราชการมากเท่าที่ควร ทำให้มีการจัดสรรทรัพยากรอย่างค่อนข้างจำกัด และไม่ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นเครื่องมือหรือกลไกของการกำกับดูแลและควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องชอบธรรมและบรรลุผลตามวัตถุประสงค์อย่างเต็มที่ อันอาจจะก่อให้เกิดปัญหาความเสี่ยงติดตามาหลายประการ โดยเฉพาะเมื่อมีการโอนถ่ายอำนาจจากหน่วยงานกลาง (devolution of centralized power) เพื่อให้อิสระและความคล่องตัวแก่ผู้บริหารสูงสุดของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยระบบการกำกับดูแลตนเองที่ดีและการตรวจสอบประเมินผลที่เข้มแข็งในการรายงานข้อมูลป้อนกลับหรือการส่งสัญญาณเตือนภัยล่วงหน้าให้แก่ผู้บริหาร

สำหรับการจัดโครงสร้างองค์การในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตรวจราชการนั้น ผู้วิจัยมองว่ายังไม่สามารถรองรับภารกิจงานด้านต่าง ๆ ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยมีขอบเขตครอบคลุมเฉพาะในส่วนของกลุ่มงานเกี่ยวกับการตรวจราชการและการรับเรื่องร้องทุกข์ อันเป็นไปตามยุทธศาสตร์การตรวจราชการในแบบประเพณีนิยม ขาดการปรับรวมกลุ่มงานที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เช่น หน่วยตรวจสอบภายใน ให้เข้ามาอยู่ภายใต้โครงสร้างเดียวกัน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่าหลายแห่งมีสถานภาพเป็นเพียงหน่วยงานที่มีการจัดตั้งเป็นการภายใน มีความหลากหลายกันค่อนข้างมากในแง่ของการแบ่งเขตพื้นที่การดำเนินงานและการมอบหมายงาน รวมทั้งกลไกการประสานงานของการตรวจราชการในรูปของคณะกรรมการในระดับต่าง ๆ ที่ได้ออกแบบไว้นั้นยังไม่บังเกิดผลเท่าที่ควร

ถึงแม้ว่ากระบวนการตรวจราชการทั้งในกรณีปกติและในกรณีพิเศษนั้นได้มีการจัดวางระเบียบและขั้นตอนการปฏิบัติไว้อย่างค่อนข้างชัดเจน แต่ผู้วิจัยพบว่ายังขาดการพัฒนาเครื่องมือและเกณฑ์ในการวัดผลการดำเนินงานของหน่วยงานผู้รับการตรวจและของผู้ตรวจราชการเอง กระบวนการดำเนินงานยังประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ค่อนข้างน้อย ไม่มีระบบในการถ่ายทอดความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขาดระบบประกันคุณภาพในการทำงาน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่ามีลักษณะของการทำงานในเชิงระบบปิด การเผยแพร่รายงานผลการตรวจราชการยังมีค่อนข้างน้อย ไม่ได้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือเปิดเผยผลการตรวจราชการอย่างกว้างต่อสาธารณชน ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับการตรวจ

ราชการได้อย่างเต็มที่ ซึ่งไม่เอื้อต่อการเสริมสร้างความเปิดเผยโปร่งใสและการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารราชการแผ่นดิน

■ ผู้ตรวจราชการและเจ้าหน้าที่สนับสนุนการตรวจราชการ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าอัตรากำลังของผู้ตรวจราชการและเจ้าหน้าที่สนับสนุนการตรวจราชการ มีจำนวนค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณงานที่รับผิดชอบ ซึ่งในบางหน่วยราชการพบว่า ยังไม่ได้มีการกำหนดตำแหน่งผู้ตรวจราชการขึ้นอย่างเป็นทางการ เช่น กระทรวงการต่างประเทศ เป็นต้น การกำหนดคุณสมบัติและหลักเกณฑ์การแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้ตรวจราชการยังขาดความแน่นอนและเกิดความหลากหลายค่อนข้างสูง ในบางครั้งมีการแต่งตั้งบุคคลที่ไม่เหมาะสมให้ดำรงตำแหน่งผู้ตรวจราชการ ซึ่งทำให้เกิดภาพลักษณ์ในเชิงลบ ไม่ได้รับการยอมรับและความเชื่อถือเท่าที่ควร รวมทั้งยังไม่ได้มีการวางมาตรการในการดูแลและธำรงรักษาผู้ตรวจราชการ ทำให้ไม่สามารถดึงดูดบุคคลที่มีความรู้ความสามารถให้เข้ามาดำรงตำแหน่งดังกล่าว

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่าผู้ตรวจราชการและเจ้าหน้าที่สนับสนุนการตรวจราชการยังไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยม แบบแผนการปฏิบัติงาน และการพัฒนาความรู้และขีดความสามารถให้มีลักษณะของความเป็นมืออาชีพ โดยเฉพาะการฝึกอบรมทักษะที่จำเป็น เช่น เทคนิคการบริหารสมัยใหม่ การให้คำแนะนำปรึกษาทางการบริหาร การตรวจสอบและประเมินผลแผนงาน/โครงการ เป็นต้น รวมถึงการขยายผลมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมของผู้ตรวจราชการอย่างจริงจัง

8.2 การวิเคราะห์เปรียบเทียบกับต่างประเทศ

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของไทยกับต่างประเทศได้ทำให้ผู้วิจัยได้ประเด็นข้อค้นพบที่น่าสนใจหรือนัยสำคัญบางประการสำหรับนำมาประยุกต์ใช้กับกรณีของประเทศไทยดังนี้

ผู้วิจัยพบว่าเดิมยุทธศาสตร์การตรวจราชการที่ผ่านมามีลักษณะของการจ้องจับผิดและการลงโทษเช่นเดียวกับของประเทศไทยในปัจจุบัน โดยผู้ตรวจราชการมักจะรับผิดชอบทำหน้าที่ในการสอดส่องดูแลควบคุมการฉ้อฉลและการทุจริตคอรัปชั่น การควบคุมการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ให้ละเมิดหรือการปฏิบัติผิดกฎระเบียบ การประพฤติมิชอบ รวมทั้งการตรวจสอบความบกพร่องเสียหาย รุ้รั่วไหลและความสูญเสียสิ้นเปลืองในการปฏิบัติงาน โดยอาศัยวิธีการตรวจสอบเอกสารข้อมูลและการสืบสวนสอบสวนหาข้อเท็จจริงทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ในหลายประเทศได้มีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การตรวจ

ราชการของตนให้สอดคล้องกับการปฏิรูประบบบริหารงานภาครัฐแนวใหม่ โดยมีลักษณะเชิงรุกและริเริ่มสร้างสรรค์มากกว่าการจ้องจับผิดและการควบคุมในรายละเอียดประเด็นปลีกย่อย พยายามเน้นการให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาและพัฒนาผลการดำเนินงานของหน่วยงานผู้รับการตรวจให้ดีขึ้น รวมทั้งยังได้มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์และตัวชี้วัดความสำเร็จของการตรวจราชการขึ้นเป็นการเฉพาะซึ่งเป็นประเด็นที่สมควรได้รับการนำไปพิจารณาเพื่อปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การตรวจราชการของไทยให้มีความเหมาะสมต่อไปเช่นกัน

ในส่วนของกรอบแบบโครงสร้างให้มีผู้ตรวจราชการของแต่ละหน่วยงานเป็นการเฉพาะดังเช่นกรณีของประเทศสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส และสาธารณรัฐเกาหลีนั้น ผู้วิจัยมองว่ามีความเหมาะสมกับสภาพของระบบราชการไทยในปัจจุบันและยังสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูประบบบริหารงานภาครัฐแนวใหม่ที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งและให้อิสระความคล่องตัวในการดำเนินงานแก่ผู้บริหารของหน่วยงานต่างๆ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการตรวจราชการเป็น “เครื่องมือ” หรือ “กลไก” ของผู้บริหารในการสร้างหลักประกันและให้ความมั่นใจเกี่ยวกับการกำกับดูแลตนเองที่ดีและการรับผิดชอบต่อผลการดำเนินงาน ในทางตรงกันข้าม รูปแบบโครงสร้างการรวมศูนย์การตรวจราชการโดยให้มีการโอนผู้ตรวจราชการของหน่วยงานต่างๆ เข้ามาอยู่ร่วมกันและจัดตั้งขึ้นเป็น “สำนักงานตรวจราชการแห่งชาติ” ดังเช่นตัวอย่างในกรณีของประเทศญี่ปุ่นนั้น อาจจะไม่เหมาะสมกับสภาพและโครงสร้างของระบบราชการไทยในปัจจุบัน รวมทั้งยังอาจจะเป็นผลทำให้ระบบการบริหารงานของแต่ละหน่วยงานเกิดความอ่อนแอได้ง่าย เพราะเป็นการดึงเอา “เครื่องมือ” หรือ “กลไก” ของการควบคุมออกไปจากผู้บริหารของแต่ละหน่วยงาน

อย่างไรก็ดี การขาดหน่วยงานตรวจราชการกลางอาจก่อให้เกิดปัญหาในการประสานงานของผู้ตรวจราชการในแต่ละหน่วยงานให้เป็นไปในทิศทางที่สนับสนุนกันและอยู่ภายใต้ระบบคุณภาพมาตรฐานเดียวกัน เกิดปัญหาช่องว่างในการติดตามและตรวจสอบประเมินผลนโยบายแผนงาน/โครงการที่มีลักษณะข้ามหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ตลอดจนขาดระบบถ่วงดุลย์การดำเนินงานและการตรวจสอบของแต่ละกระทรวง/กรมที่แยกเป็นอิสระออกจากกัน ฉะนั้น ในบางประเทศจึงได้จัดให้มีหน่วยงานตรวจสอบและประเมินผลกลางหรือองค์กรกลางเพื่อประสานงานการตรวจราชการขึ้น ตัวอย่างเช่น the President's Council on Integrity and Efficiency (PCIE) และ the Executive Council on Integrity and Efficiency (ECIE) ของสหรัฐอเมริกา หรือ Conseil National de l'Evaluation (CNE) ของฝรั่งเศส Central Consultancy, Inspection and Review Services และ Effective Performance Division ของอังกฤษ เป็นต้น ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าการจัดตั้งหน่วยงานหรือองค์กรกลางดังกล่าวขึ้นเช่นกัน ซึ่งสามารถทำได้โดยการปรับรวมผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรีและสำนักตรวจราชการในสังกัดสำนักงาน

ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี เข้ากับหน่วยงานกลางอื่น ๆ ที่มีลักษณะงานคล้ายคลึงกัน เช่น สำนักประเมินผลของสำนักงบประมาณ สำนักติดตามผลการพัฒนา (กองประเมินผลการพัฒนา) ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และศูนย์บริการประชาชนของสำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เป็นต้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยมองว่าระบบการตรวจราชการของประเทศไทยยังมีขอบเขตที่จำกัดและแยกส่วน (fragmentation) เมื่อเปรียบเทียบกับบรรดาประเทศต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ได้มีการบูรณาการและขยายขอบเขตให้เป็นไปอย่างเต็มรูปแบบ (extended scope) เพื่อประโยชน์ในการเสริมสร้างความซื่อสัตย์สุจริตและยุติธรรม การส่งเสริมประสิทธิภาพ ขีดสมรรถนะและศักยภาพในการบริหารราชการแผ่นดินของหน่วยงานผู้รับการตรวจ โดยครอบคลุมในเรื่องของการตรวจสอบทางการเงินและความถูกต้อง การสืบสวนหาข้อเท็จจริงและแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนผู้รับบริการ การตรวจปฏิบัติการทั่วไป การติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน การประเมินผลกระทบ รวมถึงการประเมินขีดสมรรถนะและศักยภาพเพื่อให้คำแนะนำปรึกษาในการพัฒนาการบริหารงาน อันจะช่วยลดความเสี่ยงหรือเพิ่มโอกาสในการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ

ผู้ตรวจราชการในระดับกระทรวงของบางประเทศยังได้ถูกกำหนดให้ต้องมีการรายงานขึ้นตรงต่อรัฐมนตรี และให้รัฐสภาเข้ามามีส่วนร่วมทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับกาแต่งตั้ง/ถอดถอนผู้ตรวจราชการอีกด้วย เพื่อให้ผู้ตรวจราชการสามารถดำเนินการให้ความคิดเห็นได้อย่างเป็นอิสระเปิดเผยและไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของฝ่ายบริหาร นอกจากนี้ ผู้ตรวจราชการของบางประเทศได้ถูกจัดแยกให้ออกจากหน่วยงานผู้รับการตรวจอย่างเด็ดขาด และ/หรืออาศัยกลไกหน่วยงานกลางภายนอกเข้ามาให้การสนับสนุนและปกป้องการทำงาน เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยมีความคิดเห็นสอดคล้องว่าควรทำให้ผู้ตรวจราชการของไทยมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน โดยให้รายงานขึ้นตรงต่อผู้บริหารสูงสุดของหน่วยงาน แต่ควรให้มีองค์คณะบุคคลภายนอก เช่น คณะกรรมการตรวจสอบภาคราชการ เข้ามากำกับดูแลและคานอำนาจผู้บริหารหรือหัวหน้าหน่วยงาน รวมทั้งปรับปรุงระบบบริหารงานบุคคลของผู้ตรวจราชการให้มีความเหมาะสม

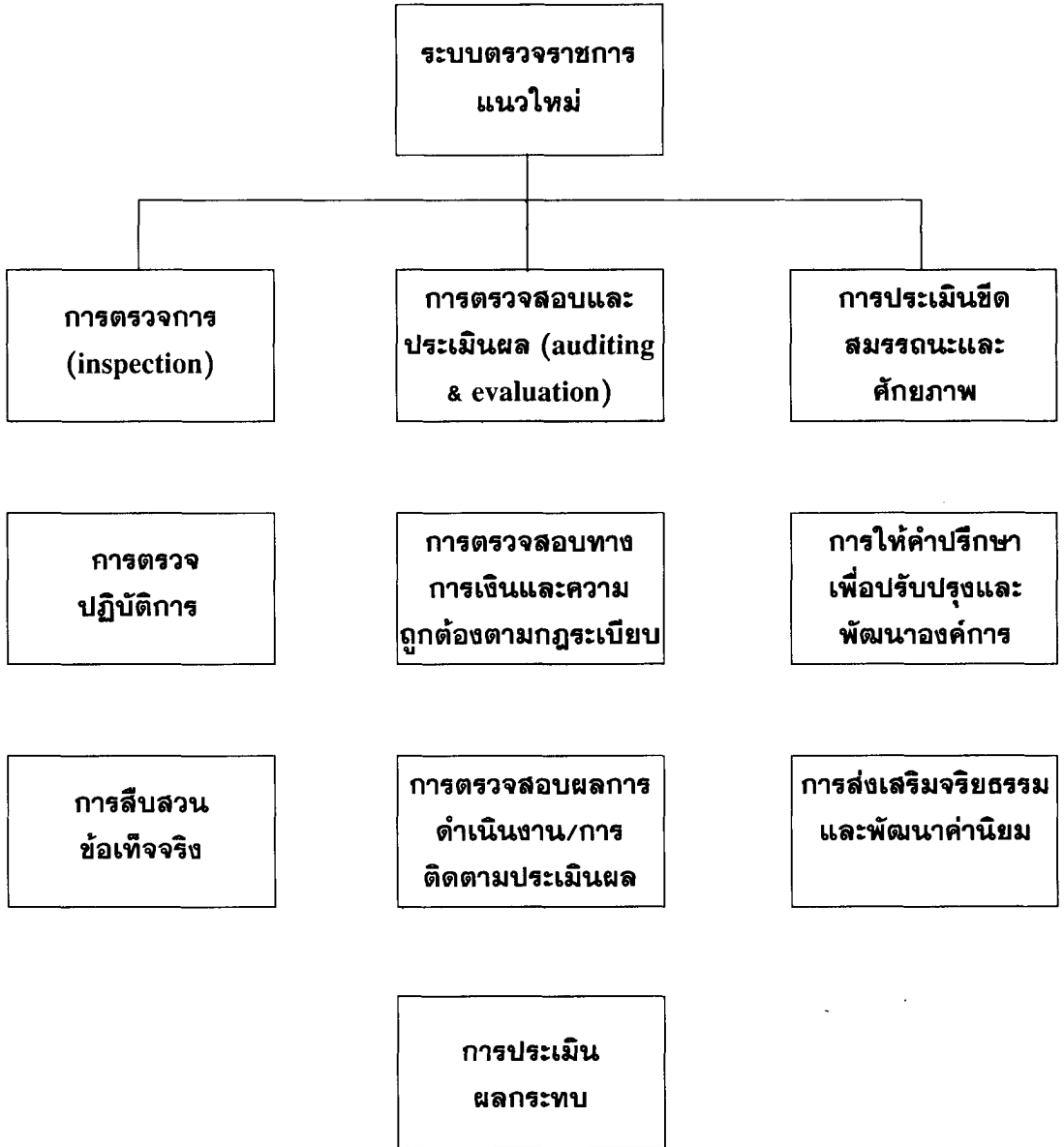
9. ข้อเสนอแนะของการวิจัย

ระบบการตรวจราชการของฝ่ายบริหารมีความสำคัญอย่างสูงต่อการปฏิรูประบบราชการและการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี กล่าวคือ ระบบการตรวจราชการที่ดีจะช่วยสร้างหลักประกันและทำให้ประชาชนเกิดความมั่นใจเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐบาลและระบบราชการว่าเป็นไปอย่างถูกต้องและเป็นธรรม ไม่เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลก่อให้เกิด

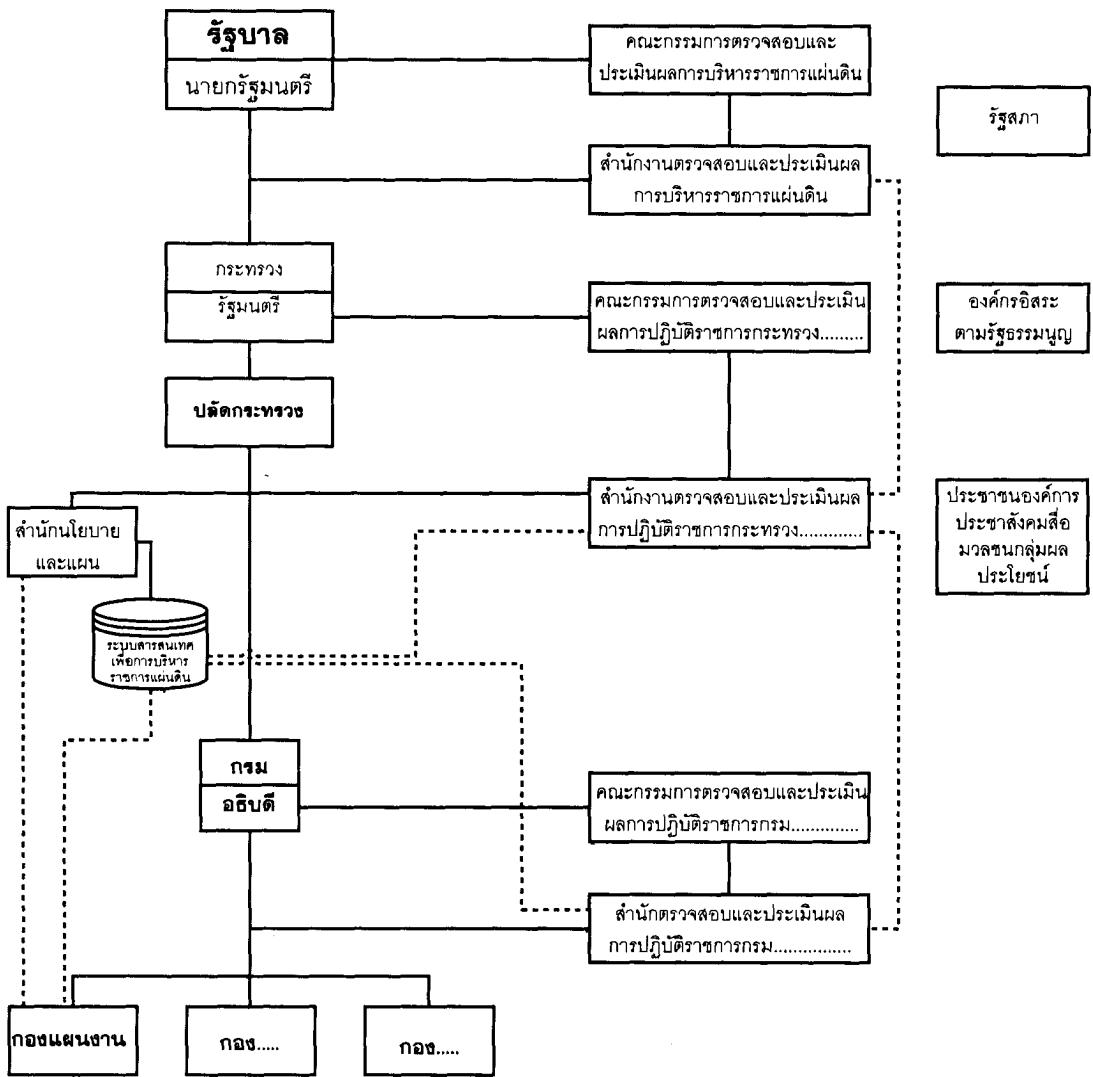
ประโยชน์และคุ้มค่าเงินภาษีอากร รวมทั้งยังช่วยแก้ไขปัญหาคอมพิวเตอร์ของประชาชน

ผู้วิจัยเสนอว่ายุทธศาสตร์ของการพัฒนาระบบการตรวจราชการของประเทศไทยนั้นควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการดำเนินงานในเชิงรุกและสร้างสรรค์เพื่อป้องกันปัญหาความเสี่ยงอันอาจเกิดขึ้นมากกว่าเน้นการจ้องจับผิด และพยายามเข้าไปมีบทบาทหน้าที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือผู้บริหารในกระบวนการบริหารการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการปรับปรุงผลการปฏิบัติงานให้เป็นไปอย่างมีคุณภาพ ประสิทธิภาพและประสิทธิผล รวมทั้งการพัฒนาองค์การให้มีความเข้มแข็งหรือเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังควรเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตรวจสอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจและการยอมรับผลการตรวจราชการไปปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานอย่างจริงจังต่อไป

ในการนี้ ผู้วิจัยยังได้เสนอแนะระบบการตรวจราชการในแนวใหม่ ซึ่งสมควรมีการขยายขอบเขตของการตรวจราชการให้ครอบคลุมกว้างขวางเต็มรูปแบบมากขึ้น ดังที่แสดงไว้ในแผนภาพที่ 2 เพื่อให้ผลการตรวจราชการเกิดความสมบูรณ์และสามารถให้ข้อมูลป้อนกลับอันเป็นประโยชน์แก่ผู้บริหารได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้การตรวจราชการแนวใหม่ดังกล่าวควรรวมถึงการตรวจปฏิบัติการการสืบสวนสอบสวน การตรวจสอบทางการเงินและความถูกต้องตามกฎหมายระเบียบ การติดตามความก้าวหน้า การตรวจสอบและประเมินผล ตลอดจนการประเมินขีดสมรรถนะและพัฒนาศักยภาพองค์การ โดยควรให้มีการออกแบบระบบการตรวจราชการในแต่ละระดับอย่างชัดเจนและเกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนและสามารถถ่วงดุลซึ่งกันและกันได้

แผนภาพที่ 2 ระบบการตรวจราชการแนวใหม่

แผนภาพที่ 3 รูปแบบแนวทางการปรับปรุงโครงสร้างของระบบการตรวจราชการ

สำหรับการปรับปรุงโครงสร้างของการตรวจราชการในแต่ละระดับนั้น ผู้วิจัยได้เสนอให้มีสายการบังคับบัญชาและการรายงานในแบบสองทาง (dual reporting) อันประกอบขึ้นด้วยโครงสร้างรวมสองส่วน กล่าวคือ องค์กรกำกับดูแลการตรวจราชการ (คณะกรรมการตรวจสอบและประเมินผลการบริหารราชการแผ่นดิน คณะกรรมการตรวจสอบและประเมินผลการปฏิบัติราชการระดับกระทรวง และคณะกรรมการตรวจสอบและประเมินผลการปฏิบัติราชการระดับกรม) และหน่วยปฏิบัติการตรวจราชการ (สำนักงานตรวจสอบและประเมินผลการบริหารราชการแผ่นดิน สำนักงานตรวจสอบและประเมินผลการปฏิบัติราชการกระทรวง และสำนักตรวจสอบและประเมินผลการปฏิบัติราชการกรม) อันจะช่วยก่อให้เกิดการถ่วงดุลระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ขึ้น และป้องกันปัญหาการปกปิดหรือบิดเบือนข้อเท็จจริง รวมทั้งสร้างความมั่นใจว่าผลการตรวจราชการจะได้รับการนำไปใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง ดังที่แสดงไว้ในแผนภาพที่ 3

ในส่วนเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของผู้ตรวจราชการนั้น ผู้วิจัยได้เสนอให้ผู้ตรวจราชการทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาเพื่อเจรจาไกล่เกลี่ย ให้คำแนะนำ สร้างความเข้าใจ และให้การช่วยเหลือแก่เจ้าหน้าที่และราษฎรในพื้นที่ในกรณีเกิดมีปัญหาหรือข้อพิพาทขึ้น รวมทั้งให้คำปรึกษาแนะนำแก่หัวหน้าส่วนราชการในการเสนอแนวทางการแก้ไขปรับปรุงการดำเนินงานให้ถูกต้อง โปร่งใส มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนี้ยังได้เสนอให้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการสรรหาผู้ตรวจราชการให้มีลักษณะเปิดกว้างและยึดความรู้ความสามารถเป็นเกณฑ์ในการทำงานเหมือนกับระบบของผู้บริหารระดับสูง โดยให้มีคณะกรรมการคัดเลือกผู้ตรวจราชการและมีการกำหนด คุณสมบัติของผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งผู้ตรวจราชการให้ชัดเจน ตลอดจนวางระบบการพัฒนาผู้ตรวจราชการอย่างต่อเนื่อง และควรกำหนดให้ผู้ตรวจราชการต้องมีอัตราเงินเดือนและผลประโยชน์ตอบแทนอื่น ๆ เช่น เงินเพิ่มพิเศษประจำตำแหน่งในอัตราที่เหมาะสม ไม่แตกต่างไปจากผู้บริหาร หรือข้าราชการในสายงานอื่นที่มีระดับตำแหน่งเท่ากัน

สุดท้าย ผู้วิจัยยังได้เสนอให้มีการปรับปรุงระบบสนับสนุนการตรวจราชการให้มีความทันสมัยและสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายระบบข้อมูลสารสนเทศภายใน และการเชื่อมต่อกับภายนอกให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงฐานข้อมูลสารสนเทศและรายงานผลการตรวจราชการได้ รวมถึงการออกกฎหมายว่าด้วยการปฏิรูประบบการบริหารงานภาครัฐและการวัดผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงาน ดังเช่น The Government Performance and Results Act 1993 ของสหรัฐอเมริกา อันจะเป็นเงื่อนไขประการสำคัญของการปฏิรูประบบราชการให้เข้าสู่ระบบการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่หรือระบบการบริหารแบบมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์อย่างจริงจัง และเป็นรากฐานอันสำคัญของการตรวจราชการในแนวใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กรมบัญชีกลาง. (2542). **แนวปฏิบัติของคณะกรรมการตรวจสอบภาคราชการ**. กระทรวงการคลัง.
- กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม. (2541). **รายงานผลการตรวจราชการของผู้ตรวจราชการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมประจำปีงบประมาณ 2541**. กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. (อัดสำเนา)
- กระทรวงสาธารณสุข. (2542). **สรุปผลการตรวจราชการและนิเทศงานกระทรวงสาธารณสุข ปีงบประมาณ 2542**. (อัดสำเนา)
- กระทรวงศึกษาธิการ. (มปป.) **คู่มือมาตรฐานการตรวจราชการ (Manual of Inspections Standard)** สำนักตรวจราชการ. (อัดสำเนา)
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2543). **แผนงาน ระบบงาน ทักษะความคิดและวิเคราะห์, แผนการตรวจราชการของกระทรวงศึกษาธิการประจำปีงบประมาณ 2544**. (อัดสำเนา)
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2543). **รายงานผลการตรวจราชการ ตามนโยบายและจุดเน้นพิเศษของกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ 2543**. กระทรวงศึกษาธิการ. (อัดสำเนา)
- กองตรวจราชการและเรื่องราวร้องทุกข์ สำนักปลัดกระทรวงมหาดไทย. (มปป.) **รวมระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการตรวจราชการของผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทย**. (อัดสำเนา).
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2534). **แนวทางการปรับปรุงระบบการตรวจราชการของฝ่ายบริหาร** สำนักนายกรัฐมนตรี. (อัดสำเนา)
- ทศพร ศิริสัมพันธ์. (2535). **การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน, รัฐสภาสาร 40, 11** (พฤศจิกายน): 3-12.
- ธวัชชัย เทอดเผ่าไทย. (2540). **การตรวจราชการของกรมการปกครอง ทิศทางและบทบาทในอนาคต. วารสารกรมการปกครอง 92, 6** (มิถุนายน).
- สมบัติ อัมรังษณ์วงศ์. (2537). **มิติใหม่ของการตรวจราชการแผ่นดิน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมาน รังสิโยกฤษฎ์. (2539). **แนวทางการพัฒนาระบบการตรวจราชการ**. เอกสารรายงานของสำนักพิมพ์โครงสร้างส่วนราชการและอัตรากำลัง สำนักงาน ก.พ.
- สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง. (มปป.) **ระเบียบการตรวจราชการ**. (อัดสำเนา)
- สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2543). **แผนการตรวจราชการของกระทรวงศึกษาธิการ ปีงบประมาณ 2543**. กระทรวงศึกษาธิการ. (อัดสำเนา)

- สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. (2532). **คู่มือการตรวจราชการตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการตรวจราชการ พ.ศ. 2532.** สำนักตรวจราชการ.
- สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. **ผลการตรวจราชการของผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2543. ครั้งที่ 1.** (ต.ค. 2542 - ม.ค. 2543). (อัดสำเนา)
- สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. **พัฒนาการของระบบการตรวจราชการในประเทศไทยและการตรวจราชการระดับสำนักนายกรัฐมนตรี.** สำนักตรวจราชการ, (เม.ย.-ก.ย. 2541). (อัดสำเนา)
- สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. **ผลการตรวจราชการของผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2541.** สำนักตรวจราชการ, (ต.ค. 2540 - มี.ค. 2541). (อัดสำเนา)
- สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. **ผลการตรวจราชการของผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2542.** สำนักตรวจราชการ, (ต.ค. 2541 - มี.ค. 2542). (อัดสำเนา)
- สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. **ผลการตรวจราชการของผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2542.** สำนักตรวจราชการ, (เม.ย. 2542 - ก.ย. 2542). (อัดสำเนา)
- สำนักนายกรัฐมนตรี. **คู่มือทั่วไปในการตรวจราชการออกตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการตรวจราชการของผู้ตรวจราชการ.** (อัดสำเนา)
- สำนักนายกรัฐมนตรี. **รายงานการศึกษาดูงานด้านการตรวจราชการ ณ สาธารณรัฐเกาหลีและประเทศญี่ปุ่น.** (6-13 เม.ย. 2540). (อัดสำเนา)
- สำนักนายกรัฐมนตรี. **รายงานการศึกษาดูงานด้านการตรวจราชการ ณ ราชอาณาจักรเดนมาร์ก นอร์เวย์ และสวีเดน.** (18-27 เม.ย. 2539). (อัดสำเนา)
- สำนักนายกรัฐมนตรี. **รายงานการศึกษาดูงานด้านการตรวจราชการ ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน.** (20-29 พ.ค. 2539). (อัดสำเนา)
- อาลัย อิงคะวณิช. (2533). **การตรวจราชการ : กลไกสำคัญในการบริหารงานของรัฐ.** เอกสารวิจัยส่วนบุคคลลักษณะวิชาสังคมจิตวิทยา ประจำปีการศึกษาพุทธศักราช 2533-2534. วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.
- อโนทัย สิงคาลวณิช. (2515). **การตรวจราชการบริหารทั่วไปในหน้าที่ผู้ตรวจสำนักนายกรัฐมนตรี.** วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- Aucoin, P. (1990). Administrative Reform and Public Management: Paradigms, Principles, Paradoxes, and Pendulums. **Governance** 3, 2: 115-137.
- Athos, A.G. & Pascale, R.T. (1981). **The Art of Japanese Management: Applications for American Executives**. New York: Simon & Schuster.
- Antony, R.N. (1998). **The Management Control Function**. Boston: Harvard University Press.
- Ferlie, E., et. al. (1996). **The New Public Management in Actions**. Oxford: Oxford University Press.
- Gruening, G. (2001). Origin and Theoretical Basis of New Public Management. **International Public Management Journal** 4, 1: 1-26.
- Halligan, J. (2001). Comparing Public Sector Reform in the OECD. In Nolan, B.C. (Ed.), **Public Sector Reform: An International Perspective**. London: Polgrave.
- Herbert, L. (1979). **Auditing the Performance of Management**. Belmont, C.A.: Wadsworth.
- Hood, C. (1991). A Public Management for All Seasons? **Public Administration** 69: 3-19.
- Hughes. O.E. (1998). **Public Management and Administration**. 2nd ed. London: Macmillan.
- Kettl, D.F. (2000). **The Global Public Management Revolution**. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Koboolian, L. The New Public Management: Challenging the Boundaries of the Management vs. Administration Debate. **Public Administration Review** 58, 3: 189-193.
- Lane, J.E. (1993). **The Public Sector: Concepts, Models and Approaches**. London: SAGE.
- Light, P.C. (1993). **Monitoring Government: Inspectors General and the Search of Accountability**. Washington, D.C. : Brookings Institution Press.
- Mathiasen, D.G. The New Public Management and Its Critiques. **International Public Management Journal** 2, 1: 90-111.
- Mintzberg, H. & Quinn, J.B. (1992). **The Strategy Process: Concepts, Contexts, Cases**. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

- Moran, W.C. Evaluation Within the Federal Offices of Inspectors General. In Hendricks, M. (Eds.), (1990). **Inspectors General: A New Force in Evaluation**. San Francisco: Jossey-Bass.
- Newcomer, K.E. (1998). The Changing Nature of Accountability: The Role of the Inspector General in Federal Agencies. **Public Administration Review** 58 : 129 - 136.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (1996). **Performance Auditing and the Modernisation of Government**. Paris : OECD.
- Peters, B.G. (1996). **The Future of Governing: Four Emerging Models**. Lawrence: University of Kansas Press.
- Peters, B. G. & Savoie, D.J. (Eds.), (1995). **Governance in a Changing Environment**. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Pierre, J., & Peters, B.G. (2001). **Governance, Politics and the State**. New York: St.Martin Press.
- Peter, T. J. & Waterman, R. H. (1982). **In Search of Excellence**. New York: Harper and Row.
- Pollitt, C. (1990). **Managerialism and Public Services**. Oxford: Basil Blackwell.
- Politt, C. & Bouckaert G. (2000). **Public Management Reform: A Comparative Analysis**. Oxford: Oxford University Press.
- President's Council on Integrity and Efficiency. (1993). **Quality Standards for Inspections**.
- Rhodes, R.A.W. (2001). **Understanding Governance**. Buckingham: The Open University Press.
- Swiss, J. E. (1991). **Public Management Systems: Monitoring and Managing Government Performance**. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Turner, M. & Hulme, D. (1997). **Governance, Administration & Development: Making the State Work**. London: Macmillan.

บทปริทัศน์บทความเรื่อง การพัฒนาระบบการตรวจสอบราชการและผู้ตรวจราชการ

ปรัชญา เวสารัชช

บทความเรื่องการพัฒนาการตรวจสอบราชการและผู้ตรวจราชการ เป็นผลงานวิจัยซึ่ง รศ.ดร. ทศพร ศิริสัมพันธ์ เป็นหัวหน้าโครงการ มีเนื้อหาสาระสองส่วน ส่วนแรก เป็นการอธิบายสภาพปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดของระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการในประเทศไทย และส่วนที่สอง เป็นการให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงระบบดังกล่าว โดยใช้วิธีการวิจัยหลากหลายทั้งการวิจัยจากเอกสารและการวิจัยภาคสนาม

ในภาพรวม งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยประยุกต์ที่หวังผลเชิงปฏิบัติ แต่ส่วนที่นำเสนอเน้นเฉพาะผลการค้นพบเกี่ยวกับสภาพของระบบการตรวจราชการเท่านั้น และไม่ได้ให้รายละเอียดเพียงพอที่จะทำให้สามารถวิพากษ์ได้อย่างเหมาะสมเพียงพอ การปริทัศน์จึงมีข้อจำกัดเพียงเฉพาะสาระเนื้อหาที่บทความนำเสนอเท่านั้น

ผู้ปริทัศน์เห็นด้วยกับการนำเสนอกระแสหลักที่นำไปสู่การปฏิรูประบบบริหารภาครัฐสองกระแสตามที่ผู้วิจัยสรุป และเห็นความจำเป็นที่หน่วยงานภาครัฐต้องปรับรูปแบบของระบบการตรวจราชการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสอดคล้องกับกระแสหลักที่เกิดขึ้นในสังคมโลกซึ่งไทยได้รับมาเป็นแบบอย่าง

ภายในกรอบจำกัดของเอกสารเท่าที่ได้รับ ผู้ปริทัศน์จะเน้นพิจารณาเอกสารสี่ประเด็น ดังนี้ 1) ระเบียบวิธีการวิจัย 2) ข้อค้นพบ 3) ข้อเสนอแนะของผู้วิจัย และ 4) ประเด็นเนื้อหาอื่นของผู้นำเสนองานวิชาการ

1) ระเบียบวิธีการวิจัย - ระเบียบวิธีวิจัยของโครงการนี้ไม่มีความซับซ้อน เป็นความพยายามสืบทราบสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นและปัญหาอุปสรรคที่มีอยู่และเป็นไปตามที่ผู้วิจัยเรียกว่า “การพรรณนาข้อเท็จจริง” และให้ประสบการณ์จากต่างประเทศเป็นฐานคิดเพื่อให้ข้อเสนอแนะโดยไม่มีที่ตั้งสมมุติฐาน จึงไม่มีการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยที่มุ่งพิสูจน์สมมติฐาน การค้นหาข้อมูลใช้แบบแผนปกติ ไม่ต้องใช้ระเบียบวิธีการที่ยุ่งยากซับซ้อนที่อาศัยสูตรหรือวิธีการเชิงปริมาณ แต่ก็สามารถได้ข้อมูลที่ต้องการตามวัตถุประสงค์

อย่างไรก็ดี ข้อมูลที่ได้รับทั้งจากในประเทศและจากประสบการณ์ต่างประเทศยังไม่สมบูรณ์ครบถ้วนเพียงพอที่จะใช้เสนอแนะการวางระบบการตรวจราชการใหม่ที่เหมาะสมในประเทศไทย

กล่าวคือ ผู้วิจัยอาศัยตัวแบบเชิงโครงสร้างมาเป็นพื้นฐาน แต่ละเลยการนำบริบทของระบบราชการ ทั้งในส่วนที่เป็นวัฒนธรรมและพฤติกรรมองค์การมาพิจารณา ตัวอย่างเช่น ไม่ได้พิจารณาว่าอะไร เป็นบริบทนอกเหนือจากโครงสร้างของระบบราชการไทย เช่น ทัศนคติของข้าราชการ ความมั่นคง ใงาน และการติดขัดกับกฎระเบียบ ฯลฯ รวมทั้งการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจส่งผลให้ข้อเสนอเชิงโครงสร้างของผู้วิจัยไม่สามารถเกิดผลได้ดังคาด คืออาจไม่เป็นที่ยอมรับหรือถูกบิดเบือนจนไม่เกิดผลตามที่ตั้งใจไว้ เพราะเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว ความสำเร็จใดๆ ในการปรับปรุงการบริหารราชการนั้นต้องพึงพาปัจจัยทั้งในเชิงโครงสร้างรูปแบบกระบวนการและในเชิงพฤติกรรม และวัฒนธรรมขององค์การประกอบกันไป ดังนั้น หากผู้วิจัยนำผลสรุปที่มีผู้เคยศึกษามาแล้วเกี่ยวกับพฤติกรรมและวัฒนธรรมการบริหารในระบบราชการไทยทั้งในส่วนที่เป็นอุปสรรคและที่ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงตามรูปแบบที่นำเสนอได้ ก็ย่อมจะเป็นการกำหนดข้อพึงระวังหรือข้อเตือนสำหรับผู้รับผิดชอบในการนำข้อเสนอไปใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

2) ข้อค้นพบ - ข้อค้นพบทั้งในส่วนที่เป็นสภาวะการณ์ของระบบการตรวจสอบราชการ ประเทศไทยกับพัฒนาการและแนวปฏิบัติที่เกิดในต่างประเทศนั้น เป็นการรวบรวมข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น จุดเด่นของผู้วิจัยคือพยายามสรุปเชิงแนวคิดและประเด็นซึ่งทำให้เกิดความชัดเจนสำหรับผู้ที่ไม่ได้ศึกษามาก่อน และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาสำหรับนักวิชาการด้านการบริหารภาครัฐ

ส่วนที่ขาดหายไปคือการวิเคราะห์เหตุและผลของปรากฏการณ์ที่นำเสนอ กล่าวคือ ข้อค้นพบเป็นการแถลงข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ แต่ไม่ได้อธิบายว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดจากสาเหตุอะไร และหากมีการดำเนินการตามข้อเสนอใหม่ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสาระหรือบริบทสำคัญที่เป็นสาเหตุให้รัฐจัดให้มีระบบตรวจราชการแบบเดิมหรือไม่เพราะการนำเสนอแนวทางใหม่โดยไม่คำนึงถึงเจตนารมณ์เดิมย่อมเท่ากับการรื้อบ้านเก่าและสร้างบ้านใหม่โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลและความจำเป็นในการสร้างบ้านเก่า ในแง่นี้จึงยังไม่ถือว่ามีการสร้างองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยเท่าที่ควร

ในส่วนข้อค้นพบเกี่ยวกับระบบการตรวจราชการในต่างประเทศนั้น ผู้วิจัยมีข้อมูลเพียงพอ แต่นำเสนอแยกส่วน คือเสนอสภาพที่เป็นอยู่ แต่ไม่ได้นำมาเชื่อมโยงกัน คือการเกิดกระแสนการบริหารราชการแนวใหม่ และกระแสความคิดทางเศรษฐกิจแนวใหม่ หากสามารถเชื่อมโยงเนื้อหาสองส่วนนี้ไว้ด้วยกัน ก็ย่อมจะทำให้ผู้รับผิดชอบในการนำข้อเสนอไปปฏิบัติเข้าใจเหตุและผลของการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น

3) ข้อเสนอแนะของผู้วิจัย - ข้อเสนอแนะของผู้วิจัยเป็นข้อเสนอที่ครอบคลุมทั้งในเชิงยุทธศาสตร์และในรูปแบบวิธีการพร้อมคู่มือแนวทางดำเนินการ (ตามข้อเสนอโครงการ แต่ไม่ได้

ปรากฏในรายงานฉบับย่อนี้) โดยกล่าวถึงหลักการจำเป็นของการตรวจราชการซึ่งเป็นหลักการที่แตกต่างจากแนวปฏิบัติที่เป็นอยู่ และสอดคล้องกับกระแสการบริหารภาครัฐแนวใหม่ที่กล่าวไว้ในตอนต้น อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอดังกล่าวยังไม่ครบถ้วนเพราะพิจารณาจากแง่มุมโครงสร้างและไม่ได้กล่าวถึงเหตุและผลของการจัดระบบการตรวจราชการต่างประเทศที่นำมาเป็นแบบอย่างของการนำเสนอ รวมทั้งไม่ได้วิเคราะห์เจตนารมณ์ของระบบตรวจราชการไทยที่เป็นอยู่ว่ายังจำเป็นต้องมีอยู่ในเรื่องใดและต้องปรับเปลี่ยนอย่างไรให้ชัดเจน

เนื่องจากไม่ได้พิจารณาบริบททางพฤติกรรมและวัฒนธรรมขององค์การราชการในประเทศไทย และเหตุผลความเป็นมาหรือความจำเป็นของการปรับเปลี่ยนระบบการตรวจราชการในต่างประเทศ ข้อเสนอของการวิจัยซึ่งมีลักษณะของการออกแบบใหม่สำหรับประเทศไทยจึงยังไม่ครบถ้วนเพียงพอ และต้องการคำอธิบายอีกมากเนื่องจากบริบทของประเทศไทยและต่างประเทศมิได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงควรมีการวิเคราะห์ประเด็นส่วนที่ละเอียดไว้ด้วย

ผู้ปริทัศน์เห็นด้วยกับข้อเสนอแนะของผู้วิจัยเป็นส่วนใหญ่ (เนื่องจากผู้ปริทัศน์เองก็ยึดแนวทางการบริหารงานภาครัฐแนวใหม่และนิยมการปฏิรูปเช่นกัน) และเห็นว่าหากมีการนำไปทำความเข้าใจให้ถ่องแท้และกำหนดแนวปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารงานภาครัฐในกระแสประชาธิปไตยและธรรมาภิบาลเป็นอย่างมาก ข้อที่จำต้องให้ความสำคัญคือ ข้อเสนอส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างไปจากธรรมเนียมปฏิบัติของส่วนราชการ จึงจำต้องกำหนดยุทธศาสตร์ที่แนบเนียนโดยพิจารณากรอบวัฒนธรรมองค์การด้วย

สำหรับข้อเสนอบางเรื่องอาจต้องมีการอภิปรายแสดงเหตุผลต่อไปทั้งในเชิงหลักการและในเชิงข้อเท็จจริง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก. ข้อเสนอให้ผู้ตรวจราชการเป็นที่ปรึกษาเพื่อเจรจาไกล่เกลี่ย - ประเด็นนี้อาจต้องย้อนไปทบทวนบทบาทของผู้ตรวจราชการว่าเป็นกลไกตรวจสอบของผู้บริหาร หรือเป็นตัวแทนของส่วนราชการซึ่งมีฐานะอำนาจที่หัวหน้าส่วนราชการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เจรจาไกล่เกลี่ย การทำหน้าที่นี้ถือเป็นภาระหลักหรือเป็นเพียงงานเสริมที่หัวหน้าส่วนราชการมอบหมายให้ดำเนินการในฐานะที่ผู้ตรวจราชการเป็นข้าราชการระดับสูง แต่ไม่ใช่ในฐานะของผู้ตรวจราชการ

ข. การสร้างฐานข้อมูลให้ประชาชนสามารถทราบผลการตรวจราชการได้ - ประเด็นนี้มีจุดเด่นคือตอบสนองแนวคิดประชาธิปไตยใหม่ และการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารของทางราชการตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด แต่ก็อาจสร้างปัญหาให้กับทั้งหัวหน้าส่วนราชการและผู้ตรวจราชการเอง เพราะผลการตรวจสอบทางลบย่อมสะท้อนภาพความบกพร่องของส่วนราชการ รวมทั้งผลการตรวจราชการยังเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการสอบสวนหรือหาข้อเท็จจริงต่อไป ยังไม่มีข้อยุติในระยะสั้น ข้อเสนอในทางปฏิบัติอาจทำให้ผู้ตรวจราชการมีความระมัดระวังในการเสนอข้อมูลการตรวจสอบ

ที่เปิดเผยต่อสาธารณะความระมัดระวังนี้อาจส่งผลให้ข้อมูลที่เปิดเผยไม่มีความหมายอะไรมากไปกว่าการใช้ถ้อยคำกว้าง ๆ ที่ไม่ระบุชัด หรือไม่แสดงข้อความใดที่ระบุปัญหาแท้จริง นอกจากนี้ผู้บริหารหน่วยงานเองอาจไม่ยินยอมให้ผู้ตรวจราชการนำเสนอผลการตรวจราชการของตนอย่างตรงไปตรงมาก็ได้

ค. การเสนอให้ผู้ตรวจราชการเป็นกลุ่มงานสายอาชีพหนึ่ง - ข้อเสนอนี้มุ่งให้ผู้ตรวจราชการเป็นตำแหน่งงานสายวิชาชีพ ซึ่งแตกต่างไปจากธรรมเนียมปฏิบัติในประเทศไทยที่เห็นว่าการตรวจราชการเป็นตำแหน่งงานชั่วคราวเพื่อแต่งตั้งบุคคลที่ผู้บริหารต้องการให้พ้นจากตำแหน่งบริหารหรือเป็นการยกระดับผู้ใต้บังคับบัญชาบางคนก่อนที่จะแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งสายบริหารในระยะเวลาต่อไป

4) ประเด็นเนื้อหาอื่น - ผู้ปฏิทัศน์มีความเห็นบางประการเกี่ยวกับบทความวิชาการดังนี้

ก. การสัมมนาและประชุมกลุ่มย่อย - เป็นการสัมมนากลุ่มที่เกี่ยวข้องประมาณ 3 ครั้งเพื่อรับฟังความคิดเห็น ซึ่งให้ข้อมูลสภาพความเป็นจริงได้ดี แต่อาจจะดีกว่านี้หากมีการออกแบบสอบถามเพื่อรวบรวมความเห็นพื้นฐานเพื่อวิเคราะห์สรุปและนำเสนอรับฟังความคิดเห็นยืนยันหรือโต้แย้ง อันจะทำให้ข้อคิดเห็นของกลุ่มมีเป้าหมาย มีความชัดเจน และครอบคลุมมากขึ้น

ข. การสนับสนุนจากข้อมูลประจักษ์ - จริงอยู่ข้อมูลที่ได้จากความคิดเห็นโดยการสัมภาษณ์หรือการสัมมนาเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้ในระดับหนึ่ง แต่การสรุปผลการค้นพบควรได้รับการสนับสนุนจากข้อมูลประจักษ์ด้วยเพื่อยืนยันความชัดเจนของการค้นพบ ตัวอย่าง เช่น คำกล่าวที่ว่า “ผู้บริหารระดับสูงของส่วนราชการยังไม่ได้ให้ความสนใจในเรื่องของการตรวจราชการมากเท่าที่ควร” อาจได้รับการยืนยันจากผลงานการตรวจราชการของผู้ตรวจราชการ (ความถี่ของการตรวจสอบ การค้นพบข้อผิดพลาดที่ช่วยให้ทางราชการสามารถดำเนินการป้องกันทันทั่วทั้งที่ หรือรักษาประโยชน์ของทางราชการ เป็นต้น) การสนับสนุนจากข้อมูลประจักษ์อาจแสดงในรูปกรณีตัวอย่างที่สะท้อนความสนใจของผู้บริหารระดับสูง เช่น มีการดำเนินการตามข้อเสนอแนะของผู้ตรวจราชการ เป็นต้น

ค. การแจกแจงเหตุผลสนับสนุน - อาจเนื่องจากข้อจำกัดของการเป็นบทความ ผู้วิจัยได้มีข้อสรุปซึ่งจะมีความชัดเจนหรือหนักแน่นมากกว่านี้ หากได้รับการอธิบายหรือแสดงการวิเคราะห์สนับสนุน ตัวอย่างเช่น ผู้วิจัย (หน้า 12) เห็นว่าโครงสร้างของประเทศตะวันตก และเกาหลีเหมาะสมกับประเทศไทยและการบริหารแนวใหม่ เป็นการกล่าวสั้นเกินไป หากมีคำอธิบายว่าทำไมจึงเหมาะสม จะทำให้ชัดเจนขึ้น หรือกรณีที่ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับโครงสร้างแบบญี่ปุ่น เพราะเป็นการเอาเครื่องมือควบคุมออกไปจากผู้บริหารหน่วยงาน ซึ่งผู้ปฏิทัศน์เห็นด้วย กรณีนี้อาจแสดงหลักการให้ชัดเจนเรื่องบทบาทของผู้ตรวจราชการในฐานะเครื่องมือควบคุมตรวจสอบภายใน ซึ่งต่างจากระบบการตรวจสอบภายนอกซึ่งมีวัตถุประสงค์ต่างกัน

โดยสรุป ผลงานวิชาการนี้ถือเป็นผลงานที่ดี เป็นการรวบรวมแนวคิดและแบบแผนปฏิบัติเกี่ยวกับการตรวจราชการไว้เป็นกลุ่มเรื่องเดียวกัน โดยยกตัวอย่างประสบการณ์ในต่างประเทศ มาสนับสนุน ถึงแม้ยังไม่มีส่วนสร้างองค์ความรู้ใหม่จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลและความคิดเห็น เพียงพอ แต่ก็นำไปสู่การตั้งประเด็นในการศึกษาวิเคราะห์หาเหตุผลและข้อเท็จจริงสนับสนุนอีกต่อไป

บทปริทัศน์บทความเรื่อง การพัฒนาระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการ

บุญเลิศ ไพรินทร์

เมื่อได้ศึกษาอย่างละเอียดรอบคอบเกี่ยวกับผลการวิจัยเรื่องการพัฒนาการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของ รศ.ดร.ทศพร ศิริสัมพันธ์และคณะแล้ว ก็ได้พบว่ามิตั้งจุดเด่นและจุดด้อยดังต่อไปนี้

1. จุดเด่น

1.1 จุดเด่นที่สำคัญก็คือการใช้วิธีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้มีลักษณะหลากหลายวิธีการด้วยกัน คือการทบทวนวรรณกรรม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสำรวจความเห็น การสัมมนา และประชุมกลุ่มย่อย การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์เปรียบเทียบระบบการตรวจราชการของไทยกับต่างประเทศ ซึ่งได้ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจสภาพปัญหาและอุปสรรคตลอดจนระบบ กระบวนการและขั้นตอนการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการได้เป็นอย่างดี

1.2 การวิเคราะห์ระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการในต่างประเทศหลายประเทศ ซึ่งได้แก่สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส อังกฤษ ญี่ปุ่น และสาธารณรัฐเกาหลี เปรียบเทียบกับระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของไทย ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการในประเทศเหล่านั้นได้เป็นอย่างดีและสามารถนำมาเปรียบเทียบกับระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการ จนสามารถนำจุดเด่นของต่างประเทศมาประยุกต์ใช้ในประเทศได้เป็นอย่างดี

1.3 การเสนอแนะให้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การตรวจราชการแนวใหม่ การปรับเปลี่ยนระบบการตรวจราชการ การปรับปรุงโครงสร้างองค์การในส่วนที่เกี่ยวกับการตรวจราชการ การพัฒนาผู้ตรวจราชการ และการบริหารงานบุคคลของเจ้าหน้าที่สนับสนุนผู้ตรวจราชการ รวมทั้งการปรับปรุงระบบสนับสนุนที่เกี่ยวกับการตรวจราชการ ซึ่งได้แก่การพัฒนาสารสนเทศเพื่อรองรับการตรวจราชการแนวใหม่และการเสนอให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของฝ่ายบริหาร เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ผลการวิจัยครั้งนี้จะมีจุดเด่นอยู่หลายประการดังกล่าวแล้วก็ตาม ก็ยังคงมีจุดด้อยอยู่หลายประการด้วยเช่นกัน ดังนี้

2. จุดด้อย

2.1 ความสับสนในกระบวนการวิจัยตั้งแต่บทนำ ซึ่งเป็นบทที่ 1 ซึ่งไม่ควรจะนำเอาหัวข้อที่ว่าด้วยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และระเบียบวิจัย และกระบวนการดำเนินการวิจัยมาในบทนี้แต่อย่างใด การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องควรเป็นบทที่ 2 ซึ่งควรนำเอาข้อความในบทที่ 2 เดิมในผลการวิจัยมารวมไว้ ซึ่งได้แก่ระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของไทย และนอกจากนี้ยังควรนำเอาเนื้อหาในบทที่ 4 เดิม ที่กล่าวถึง ผลการวิเคราะห์ระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของต่างประเทศมาไว้ในบทที่ 2 ใหม่ นี้ น่าจะเหมาะสมกว่า ทั้งนี้เพราะจะทำให้มีเอกภาพและง่ายต่อการทำความเข้าใจมากกว่าอีกด้วย

ส่วนหัวข้อที่ว่าด้วยระเบียบวิธีและกระบวนการดำเนินการวิจัยในบทที่ 1 เดิมนั้นน่าจะนำไปไว้ในบทที่ 3 ใหม่ที่ว่าด้วยระเบียบวิธีวิจัยจะเหมาะสมกว่า

สำหรับเนื้อหาของบทที่ 3 เดิมที่กล่าวถึงผลการวิเคราะห์ระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการของไทยนั้น ควรจะอยู่ในบทที่ 4 ใหม่ นั่นก็คือจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับผลการวิจัยทั้งหมดมาปรากฏอยู่ในบทนี้

2.2 ความผิดพลาดหรือสำคัญผิดในความหมายของตัวแปรที่ใช้เพื่อการวิจัยครั้งนี้ อย่างน่าเสียดายและทำให้ตัวแปรที่สำคัญผิดเหล่านั้น ส่งผลให้การสรุปและข้อเสนอแนะในภายหลังไม่ครอบคลุมเนื้อหาสาระที่สำคัญทำให้ผลการวิจัยไม่สมบูรณ์ตามไปด้วย ดังนี้

2.2.1 กลุ่มตัวแปรแรกหรือที่รู้จักกันว่า “the hard S’s” ซึ่งต้นฉบับเดิมมี 2 ตัว คือ strategy และ structure แต่ในผลการวิจัยเล่มนี้ได้กล่าวถึง Hardware ว่ามี 3 ตัว ได้แก่ strategy, structure และ system ดังจะสังเกตข้อเท็จจริงจากต้นฉบับดังกล่าว ดังนี้

“Hokey as the alliteration first seemed, four years’ experience throughout the world has borne out our hunch that the framework would help immeasurably in forcing explicit thought about not only the hardware–strategy and structure–but also about the software of organization–style, systems, staff (people), skills, and shared values” (หน้า 9–11)

2.2.2 การแปลความหมายของคำว่า style ผิดอย่างน่าเสียดาย ซึ่งนำไปสู่การสรุปที่ไม่ครอบคลุมถึงรูปแบบการบริหารในระบบการตรวจราชการและผู้ตรวจราชการและความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารกับผู้ตรวจราชการที่จะใช้ผลการตรวจราชการให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการบริหารราชการแผ่นดินต่อไปอีกด้วย กล่าวคือ ผู้วิจัยได้แปลคำว่า style ว่า “แบบแผนการปฏิบัติงาน” (หน้า 35)

แท้จริงแล้วคำว่า style ในความหมายที่แท้จริงก็คือรูปแบบการบริหารจัดการ (Management style) ดังจะสังเกตได้จากต้นฉบับและคำอธิบายของผู้เขียนเพิ่มเติมดังนี้

“Our research told us that any intelligent approach to organizing had to encompass, and treat as interdependent, at least seven variables: structure, strategy, people, management style, systems and procedures, guiding concepts and shared values (I.e., culture), and the present and hoped-for corporate strengths or skills. (หน้า 9)

เพื่อยืนยันว่า คำว่า style หมายถึงรูปแบบการบริหารจัดการอย่างแน่นอน ซึ่งจะสังเกตได้จากความเห็นของ Pierce และ Gardner เกี่ยวกับ The Mckinsey 7-S Framework ดังนี้

“5. Style—the way key managers behave when pursuing an organization’s goal...” (หน้า 65)

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้อธิบายความหมายของคำว่า “แบบแผนการปฏิบัติงาน” ที่ผิดพลาดต่อไปอีกคือ “แบบแผนการปฏิบัติงาน หมายถึง ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐาน ซึ่งบุคลากรแสดงออกมาเป็นที่ทำหรือรูปแบบพฤติกรรมในการปฏิบัติงาน” (หน้า 40)

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐาน น่าจะอยู่ในหัวข้อที่ว่าด้วย “shared values” มากกว่า

2.2.3 การแปลความหมายของคำ shared values ว่า ค่านิยมร่วมนั้นถูกต้อง แต่คำอธิบายภายใต้หัวข้อเรื่องนี้ น่าจะครอบคลุมคำว่า ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐาน ด้วยดังได้กล่าวแล้ว ดังจะสังเกตเนื้อหาจากต้นฉบับเดิมคือ IN SEARCH OF EXCELLENCE ดังนี้

“The specific content of the dominant beliefs of the excellent companies is also narrow in scope, including just a few basic values:

1. A belief in being the “best”
2. A belief in the importance of the details of execution, the nuts and bolts of doing the job well
3. A belief in the importance of people as individuals
4. A belief in superior quality and service
5. A belief that most members of the organization should be innovators, and its corollary, the willingness to support failure
6. A belief in the importance of informality to enhance communication
7. Explicit belief in and recognition of the importance of economic growth and profits. (หน้า 285)

2.3 การให้ความสำคัญต่อระบบการตรวจราชการมากกว่าตัวผู้ตรวจราชการ ดังจะสังเกตได้อย่างน้อย 2 ประการ ดังนี้

2.3.1 การกำหนด hardware ซึ่งหมายถึงระบบให้เป็นตัวแปรหลัก และกำหนด software ให้เป็นตัวแปรรอง ก็แสดงว่าระบบสำคัญกว่าบุคคลคือผู้ตรวจราชการ แท้ที่จริงแล้วตัวบุคคลย่อมสำคัญเท่าๆ หรือมากกว่าระบบอย่างแน่นอน แม้แต่ Peters และ Waterman Jr. ยังได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “In retrospect, what our framework has really done is to remind the world of professional managers that “soft is hard”. It has enabled us to say, in effect, “All that stuff you have been dismissing for so long as the intractable, irrational, intuitive, informal organization can be managed. Clearly, it has as much or more to do with the way things work (or don't) around your companies as the formal structures and strategies do.” (หน้า 11)

ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ดังได้กล่าวแล้ว จึงทำให้ผลการวิจัยครั้งนี้ขาดความสมบูรณ์ไปอย่างน่าเสียดายทีเดียว

2.3.2 มีข้อสังเกตประการสำคัญก็คือแม้ระบบการตรวจราชการ ระบบสารสนเทศและกฎหมายที่เกี่ยวกับการตรวจราชการจะมีประสิทธิภาพสักเพียงใดก็ตาม ถ้าผู้บริหารระดับสูงของสำนักงานกฤษฎีกาของกระทรวงและของกรมไม่ให้ความสำคัญต่อผลการตรวจราชการและสำนักผู้ตรวจราชการในทุกระดับดังกล่าวยังคงเป็นสุสานของข้าราชการบางประเภท ดังที่เป็นมา ที่เป็นอยู่และกำลังจะเป็นไปเช่นนี้เสียแล้ว ก็อย่าหวังเลยว่าผลของการตรวจราชการจะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารราชการแผ่นดินอีกต่อไป

นั่นก็คือ ผู้คนที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ผู้บริหารทุกระดับ ผู้ตรวจราชการและเจ้าหน้าที่สนับสนุนงานการตรวจราชการต้องได้รับการพัฒนาเพื่อเปลี่ยนแปลงความรู้ความสามารถ ทักษะและทัศนคติหรือเจตคติกันอย่างขนานใหญ่ ก่อนการสร้างระบบและโครงสร้างที่มีประสิทธิภาพด้วยซ้ำไปนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- Peters, T. J. and Waterman jr., Robert H. (1982). **In Search of Excellence: Lessons From America's Best-Run Companies.** New York: Harper&Row; Publishers.
- Pierce, J. L. and Gardner, D. G. (2002). **Management and Organizational Behavior: An Integrated Perspective.** Ohio: South Western.

Technology and Heaven

Anuj Abhabhirom

ABSTRACT

Cultural evolution has great roles in human evolution and social development. Culture can be split into 2 parts: technology as a primary driving force and heaven as goals and ideology. In the past, heaven was interpreted for the sake of the ruling class and the priests. Science Revolution in the 16th century created the secular world, that has new interpretation of heaven as commodity to be consumed in this world. The progress of high technologies during the past 50 years brought immense changes to human evolution and social development. Which ways could technology lead us? To heaven on earth for all?, or the horror of human extinction?, or "new" ethics of new "social contract"? We assume that, without new ethics and commitments, high technology will not have a nice future.

เทคโนโลยีกับสวรรค์

อนุช อภาภิรมย์

บทคัดย่อ

วิวัฒนาการทางวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญต่อวิวัฒนาการของมนุษย์และพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรมอาจแบ่งได้เป็น 2 ส่วน นั่นคือส่วนที่เป็นแรงขับเคลื่อนเบื้องต้น ได้แก่เทคโนโลยี กับส่วนที่เป็นอุดมการณ์และจุดหมายในนี้ ได้แก่สวรรค์ สวรรค์ในอดีตมักถูกตีความเพื่อผลประโยชน์ของผู้ปกครองและนักบวช การปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ 16 ได้เสนอการตีความสวรรค์ใหม่ตามระบบตลาด ทำให้สวรรค์อันเป็นโลกของพระเจ้ากลายเป็นโลกบนดินหรือโลกียโลก เทคโนโลยีขั้นสูงที่พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะ 50 ปีมานี้ อาจก่อผลกระทบอย่างสูงต่อวิวัฒนาการของมนุษย์และพัฒนาการทางสังคม เทคโนโลยีจะนำมนุษย์ไปสู่ที่ใด? - สวรรค์บนดินสำหรับทุกคน? การสูญพันธุ์ของมนุษย์แบบมีสติปัญญา? หรือการเกิดจริยธรรมหรือสัญญาประชาคมใหม่? เราเห็นว่าเทคโนโลยีขั้นสูงไม่อาจมีอนาคตที่ดีได้หากขาด จริยธรรมและการผูกมัดใหม่

คำนำ

มนุษย์เป็นสัตว์สร้างเครื่องมือ ดังนั้นจึงสร้างวัฒนธรรมด้วย เครื่องมือและวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นน่าจะมีบทบาทสำคัญในการวิวัฒนาการของมนุษย์เอง ซึ่งที่สำคัญ ได้แก่ การมีสมองใหญ่อย่างรวดเร็วจากราว 600 ลูกบาศก์เซนติเมตร เป็น 1,350 ลูกบาศก์เซนติเมตร ในเวลาเพียงราว 2 ล้านปี วิวัฒนาการอย่างรวดเร็วทางกายภาพได้มายุติลงเมื่อเกิดมนุษย์สมัยใหม่ชื่อว่าโฮโมเซเปียน ขึ้นเมื่อราว 7 แสนปี วิวัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีและวัฒนธรรมได้เร่งจังหวะเร็วขึ้นเมื่อมนุษย์ทำการปฏิวัติทางการเกษตร สร้างความมั่งคั่งและชุมชนขนาดใหญ่ขึ้น แนวคิดเรื่องสวรรค์จึงได้เกิดขึ้นมา ทั้งเพื่อให้ความอบอุ่นคุ้มครองและแรงบันดาลใจ สวรรค์ในช่วงแรกมีลักษณะศักดิ์สิทธิ์ตามคำอธิบายของศาสนาและลัทธิความเชื่อ แต่ก็มี ความพยายามที่จะสร้างสวรรค์บนดินขึ้นด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีตั้งแต่เริ่มมีอารยธรรมขนาดใหญ่ หลังการปฏิวัติวิทยาศาสตร์และปฏิวัติอุตสาหกรรม เทคโนโลยีช่วยให้มนุษย์สามารถสร้างสวรรค์บนดินขึ้นได้ แต่ก็มีปัญหาการต่อสู้ระหว่างธรรมะกับมาร เทคโนโลยีขั้นสูงอาจจำเป็นต้องอาศัยจริยธรรมใหม่

1. จากมนุษย์ผู้เดินตัวตรงสู่เครื่องมือและเทคโนโลยีขั้นสูง

ตั้งแต่เมื่อราว 7 ล้านปีมาแล้ว มีสัตว์หลายตระกูลซึ่งนักวิทยาศาสตร์เรียกชื่อรวมกันว่าโฮมินิด (Hominid) ได้วิวัฒนาการให้เดินตัวตรงสองขา (Bipedalism) อันเป็นการแยกสายวิวัฒนาการอย่างเห็นได้ชัดระหว่างวานร (Ape) กับเผ่ามนุษย์ และเป็นการแยกเผ่ามนุษย์ออกจากสัตว์อื่นทั้งปวง

การเดินตัวตรงสองขา ทำให้โฮมินิดมีมือที่เป็นอิสระในการหยิบฉวยและถือสิ่งของได้ และที่สำคัญทำให้มือวิวัฒนาการได้อย่างมาก จาก “ลูซี” (*Australopithecus Afarensis*) อายุระหว่าง 3.6–2.9 ล้านปีมาแล้ว ซึ่งมีข้อมือที่ยืดแข็ง ไปสู่โฮโม ฮาบิลิส (*Homo Habilis*) ซึ่งบางท่านกล่าวว่าเป็นบรรพบุรุษโดยตรงของมนุษย์ อายุระหว่าง 2–1.6 ล้านปีมาแล้ว (บางคนกล่าวว่าเกิดขึ้นราว 2.5 ล้านปีมาแล้ว) ซึ่งมีมือได้พัฒนาไปมากจนสามารถสร้างเครื่องมือได้ และมีสมญาว่าเป็นมนุษย์ช่าง (Handy Man) พบ “โรงงาน” เครื่องมือหินที่หุบเขาโอลเดอไว (Olduvai Gorge)

ซากเครื่องมือเก่าแก่ที่สุดที่พบได้อายุราว 2.34 ล้านปี อาจเป็นไปได้ที่โฮมินิดพวกออสเตรโลพิเธอซสามารถสร้างเครื่องมือขึ้นได้ แต่ยังไม่พบหลักฐานชัดเจน สำหรับมนุษย์ (*Homo*) เมื่ออุบัติขึ้น ก็สามารถสร้างเครื่องมือได้ มีซากดึกดำบรรพ์ที่แสดงว่าวานรชิมแปนซีรู้จักใช้เครื่องมือ ได้แก่ ค้อนหิน เพื่อทุบผลไม้เปลือกแข็งเป็นอาหารตั้งแต่เมื่อราว 5 ล้านปีมาแล้ว แต่การสร้างเครื่องมือเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แสดงถึงวิวัฒนาการของสมองและมือในระดับสูง มือพัฒนาไปโดยมีหัวแม่มือขนาดใหญ่ สามารถจับยึดสิ่งของได้แน่น มีข้อมือที่ยืดหยุ่น หมุนได้ ช่วยให้ทุบหรือ

ขว้างได้แม่นยำ มองได้พัฒนาใหญ่ขึ้น สามารถคิดวางแผนได้ล่วงหน้า รู้ว่าจะใช้หินแบบใดเป็นตัวต่อยหินอื่นให้เป็นเครื่องมือ ตั้งแต่โฮมินิดได้เดินตัวตรงสองขาต้องใช้เวลา นานกว่า 4 ล้านปีจึงรู้จักสร้างเครื่องมือได้

นวัตกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่งได้แก่การรู้จักใช้ไฟซึ่งปรากฏหลักฐานครั้งแรกเมื่อราว 1.5 ล้านปีมาแล้ว การค้นพบ 2 อย่างได้แก่การทำเครื่องมือหินและการใช้ไฟ อันกล่าวได้ว่าเป็นเทคโนโลยีสำคัญรุ่นแรกของมนุษย์ เทคโนโลยีดังกล่าวช่วยทำให้มนุษย์สามารถหาอาหารได้มาก และกินอาหารได้หลากหลายขึ้น และย้ายถิ่นไปอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ได้มีหลักฐานว่ามนุษย์*โฮโมอิเรกตัส*ได้เดินทางอพยพจากแอฟริการะลอกแรกเมื่อราว 1.7 ล้านปีมาแล้ว

ในช่วงเวลาราว 2 ล้านปี นับแต่ได้สร้างเครื่องมือหินขึ้นมา ปรากฏว่ามนุษย์ได้มีวิวัฒนาการไปอย่างรวดเร็ว ขนาดเฉลี่ยสมองคนผู้ใหญ่เติบโตขึ้นมาก จากราว 600 ลูกบาศก์เซนติเมตรใน*โฮโม ฮาบิลิส* เป็นราว 780-1,225 ลูกบาศก์เซนติเมตร ใน*โฮโม อิเรกตัส* และราว 1,350 ลูกบาศก์เซนติเมตร ในมนุษย์ปัจจุบันซึ่งกล่าวกันว่าอุบัติขึ้นเมื่อราว 2 แสนปีมาแล้ว พร้อมกับการพัฒนาทางสมอง มนุษย์ได้มีการพัฒนาทางภาษา และเข้าใจว่าสามารถพูดได้คล่องเมื่อราว 3 แสนปีมานี้ นับเป็นก้าวใหญ่อีกก้าวหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งต่อไปนี้สามารถคิดแบบใช้สัญลักษณ์ได้ นักวิชาการบางคนเห็นว่าความสามารถในการพูดได้คล่องเริ่มต้นจากการเดินตัวตรง 2 ขา

จากข้อเท็จจริงเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่า ในช่วงหนึ่งของวิวัฒนาการ เทคโนโลยีและวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น มีบทบาทในการพัฒนายีนและรูปร่าง (ฟีโนไทป์) ของมนุษย์เอง แต่บทบาทของเทคโนโลยีและวัฒนธรรมในวิวัฒนาการของมนุษย์เมื่อได้ขึ้นสู่จุดสูงสุด นั่นคือเมื่อมนุษย์มียืนและรูปร่างอย่างที่เป็นอยู่เมื่อราว 1 แสนปีมาแล้ว บทบาทนี้ก็ลดลงมาก จนมีผู้กล่าวว่าขณะที่มนุษย์ปัจจุบันอยู่ในยุคอวกาศ แต่ยังมีสมองเหมือนมนุษย์สมัยหิน

พัฒนาการของมนุษย์หลังจากนั้นด้านหลักจึงเป็นการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีและวัฒนธรรม และพบว่าการพัฒนาดังกล่าวเป็นไปในอัตราที่เร็วขึ้น จากการรู้จักใช้ไฟกว่าจะพูดได้คล่องก็กินเวลากว่า 1 ล้านปี เมื่อเกิดภาษาก็กินเวลาอีกนับแสน ๆ ปีกว่าจะคิดสร้างลูกธนูและคันศรได้ แต่หลังจากนั้นอีกเพียงราว 1.2 หมื่นปีมนุษย์ก็สามารถสร้างสถานีอวกาศนานาชาติขึ้น

ต่อคำถามที่ว่าเหตุใดมนุษย์จึงเดินตัวตรง 2 ขามีคำอธิบายอยู่ 3 ทฤษฎีด้วยกันได้แก่ 1) ทฤษฎีน้ำ นั่นคือมนุษย์ได้ลงไปอาศัยอยู่ในน้ำเป็นเวลานาน การเดินตัวตรงช่วยให้สามารถไปอยู่ในบริเวณน้ำลึก ที่สัตว์ว่ายน้ำไม่ถึง การอยู่ในน้ำเป็นเวลานานทำให้ขนหลุด และมีชั้นไขมันหนา เช่นเดียวกับปลาฉลาม 2) ทฤษฎีจับคู่ กล่าวว่าย่อมมนุษย์ตัวผู้ที่เดินตัวตรง 2 ขาสามารถถือสิ่งของมามอบให้แก่เพศเมียได้มาก และมีโอกาสได้สืบพันธุ์ได้มาก นอกจากนี้ การที่เพศผู้สามารถถือ

สิ่งของมากมายให้เพศเมียมากทำให้เพศเมียสามารถเลี้ยงลูกได้รอดมากกว่า 3) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศที่เกิดขึ้นในแอฟริกาเมื่อราว 5 ล้านปีมาแล้ว ทำให้ป่าหดเล็กลง เกิดความจำเป็นที่จะต้องลงจากต้นไม้เพื่อหาอาหารห่างไกลออกไป ทฤษฎีท่ายนี้ดูจะเป็นที่ยอมรับมากกว่าทฤษฎีอื่น

2. ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับวิวัฒนาการของมนุษย์

1) การค้นพบใหม่ ๆ แสดงว่าวิวัฒนาการของมนุษย์มีลักษณะเฉพาะและซับซ้อนมากกว่าที่คิด เป็นไปได้ที่มนุษย์อาจไม่สามารถเข้าใจต้นกำเนิดของตนได้ และเป็นไปได้ที่วิวัฒนาการของมนุษย์เกิดขึ้นที่เดียวในโลก ไม่ได้เกิดที่อื่นในจักรวาลหรืออย่างน้อยในแกลแลกซีนี้

2) มนุษย์มียืนน้อยกว่าที่คาดคือราว 3 หมื่นตัว มากกว่าหนอนบางชนิดไม่มากนัก และก็มีความเหมือนกับสัตว์เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมอื่นมาก เช่น มีความเหมือนกับหนูถึงร้อยละ 97.5 เดิมคิดว่ามนุษย์ที่รู้จักคิดน่าจะมียีนมากเป็นแสน ปรากฏการณ์นี้ยังไม่อาจหาคำอธิบายที่ถ่องแท้ได้ หากจะคาดคิดอาจกล่าวได้ว่ามนุษย์มีวิวัฒนาการอย่างรวดเร็วมากโดยอาศัยแรงผลักดันทางเทคโนโลยีและวัฒนธรรม มีวิวัฒนาการแบบให้ยีนทำหน้าที่หลายอย่างขึ้น เช่น สมองส่วนที่มองเห็นใช้สำหรับการคิดด้วย ดังนั้น อาจเกิดคำถามว่าวิวัฒนาการของมนุษย์ได้ถึงทางตันแล้วหรือไม่

3) มนุษย์มีความหลากหลายทางชีวภาพน้อย แสดงถึง ก) เป็นเผ่าที่มีความได้เปรียบสูง ข) การแทนที่สิ่งมีชีวิตอื่น และเผ่ามนุษย์ด้วยกันเป็นไปอย่างรุนแรง มีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์

4) พบว่าชิมแปนซีเป็นวานรที่รู้เรื่องการทำสงคราม ในความหมายที่ว่า มีการต่อสู้กันที่ไม่ใช่เกิดจากการขัดแย้งระหว่างบุคคล แต่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่ม การทำสงครามจะเป็นสัญชาตญาณอย่างหนึ่งของมนุษย์หรือไม่ และพร้อม ๆ กันกับการก้าวหน้าทางเทคโนโลยี สงครามก็มีความรุนแรงขึ้นด้วย

3. กำเนิดสวรรค์

มนุษย์ผู้เป็นช่าง รู้จักสร้างเครื่องมือ ผู้มีสมองอันใหญ่ รู้จักใช้ภาษา สามารถคิดเชิงสัญลักษณ์ ย่อมมีศักยภาพที่จะเชื่อมต่อข่าวสารจำนวนมาก และใช้การอุปมาที่จะสร้างภาพนามธรรมต่าง ๆ เช่น เรื่องสวรรค์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามความคิดเรื่องสวรรค์น่าจะเกิดขึ้นในช่วงประวัติศาสตร์ที่แน่นอนหนึ่ง ได้แก่ หลังจากมนุษย์ได้เริ่มรู้จักทำการเกษตรเมื่อราวหมื่นปีมาแล้ว

การเกษตรทำให้เกิดผลสำคัญ 4 ประการได้แก่ 1) เกิดผลิตเหลือกินเหลือใช้ มีทรัพย์สิน ความมั่งคั่งขึ้นเป็นครั้งแรก ก่อให้เกิดนวัตกรรมทางสังคมที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในระยะหลายพันปีมานี้ ได้แก่กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล 2) มีการตั้งถิ่นฐานถาวรขึ้น ซึ่งเสริมความสำคัญของการเกษตรยิ่งขึ้น เกิดการบูชาเทพเจ้าแห่งความอุดมสมบูรณ์และอื่น ๆ ทั้งสองประการนี้เอื้อต่อ 3) การเพิ่มขึ้น

ของจำนวนประชากร ชุมชนมีขนาดใหญ่และมีการแบ่งงานกันทำที่ซับซ้อนขึ้น มีการจัดลำดับชั้นในสังคมที่แข็งตัวขึ้น การแบ่งงานที่สำคัญก่อให้เกิดการแยกเมืองและชนบทออกจากกัน สร้างประวัติศาสตร์ขึ้น เกิดผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ผู้ที่ทำงานอยู่ในระดับสูง ใช้ศิลปวิทยาการขั้นสูงหรือแรงงานสมอง กับผู้ทำงานระดับล่าง ใช้แรงงานมือ ผู้ที่อยู่ระดับสูงเปรียบเหมือนอยู่ในสวรรค์บนฟ้า ส่วนผู้ที่อยู่ในระดับล่างอยู่บนดินในโลก 4) เกิดสงคราม นักมานุษยวิทยาบางท่านเห็นว่ามนุษย์เริ่มทำสงครามกันอย่างจริงจัง ต่อเมื่อได้มีการปฏิวัติการเกษตร การอยู่เป็นชุมชนใหญ่ และการมีอาวุธที่พัฒนาไปมาก กับทั้งสังคมเกษตรต้องการที่ดินทำกินที่สมบูรณ์และใช้แรงงานมาก สังคมเกษตรได้เข้าแทนที่สังคมเก็บของป่าล่าสัตว์ในเวลาที่ไม่นานนัก แสดงถึงความเข้มข้นของการเบียดขับระหว่างชุมชนในการแย่งความมั่งคั่ง ที่ดินทำกิน และแรงงานซึ่งอาจอยู่ในรูปของสงคราม และเมื่อมนุษย์รู้จักสร้างเมืองและแคว้น ก็ปรากฏหลักฐานว่าเกิดมีทาสขึ้น ซึ่งทาสรูปแบบแรกสุด ได้แก่เชลยศึก จากประมวลกฎหมายของชาวซูเมอร์ ระบุว่ามีการทาสตั้งแต่ 4 พันปีก่อน มีตัวอักษรคูนิฟอร์มที่หมายถึงทาส และหมายถึง “คนต่างชาติ” ด้วย สงครามก่อให้เกิดวีรบุรุษและการบูชาวีรบุรุษ ที่อยู่อันเหมาะสมของวีรบุรุษก็คือสวรรค์ ในตำนานของชาวเหนือได้สดุดีนักรบผู้กล้าหาญว่าจะไปเกิดในสวรรค์ เรื่องของสวรรค์จำนวนไม่น้อยเกี่ยวกับสงคราม เช่น สงครามระหว่างเทวดากับอสูร

4. การทำแผนที่ดินและแผนที่สวรรค์

การเกษตรนั้นต้องอาศัยดินและฟ้า แผ่นดินสำหรับการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ฟ้าสำหรับแสงแดดและสายฝน และฤดูกาลที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก อาณาจักรที่เจริญรุ่งเรือง มักจะมีวิทยาการในการทำแผนที่ดิน และแผนที่สวรรค์หรือดวงดาว ซึ่งต้องใช้ความรู้ทางคณิตศาสตร์ การทำแผนที่ดินก็เพื่อคำนวณพื้นที่เพาะปลูกและผลผลิต นอกจากนี้ ยังแสดงการเป็นกรรมสิทธิ์ สำหรับฟ้าที่อยู่เบื้องบนให้สิ่งที่จำเป็นอยู่ 2 อย่าง ได้แก่แสงแดด สายฝน รวมทั้งสายฟ้าอันทรงอำนาจ นอกจากนี้ ยังมีดวงดาวอันระยิบระยับจำนวนมาก ขนาดที่เล็กของดวงดาวจากที่มองเห็น อาจทำให้คนสมัยก่อนคาดคิดว่าดวงดาวเหล่านี้อยู่ไกลกว่าดวงอาทิตย์และยังพบดวงดาวที่เคลื่อนไหวซึ่งปัจจุบันทราบกันว่าเป็นดาวเคราะห์ ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบสุริยะ

โดยอาศัยการสังเกตการเคลื่อนไหวของดวงดาว ได้แก่ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวอื่นที่อยู่หนึ่งเป็นฉากหลัง มนุษย์สามารถสร้างเครื่องมือในการวัดเวลาและทำนายฤดูกาลได้ สิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่เช่นหินตั้ง (Stone Alignments) พีระมิด ก็มีคำอธิบายทางด้านดาราศาสตร์และการเข้าถึงสรวงสวรรค์ พีระมิดในทวีปอเมริกาใต้บางแห่งใช้เป็นที่บูชาขั้วแกนสุริยเทพ

5. บทบาทของสวรรค์

ความคิดเกี่ยวกับสวรรค์ปรากฏทั่วไปในวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งอาจอธิบายได้ว่าความคิดเกี่ยวกับสวรรค์ฝังแน่นในจิตใจมนุษย์ ดังนั้น เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม มนุษย์ก็สร้างแนวคิดเรื่องสวรรค์ขึ้นหรืออธิบายได้อีกอย่างหนึ่งว่า สวรรค์เป็นแนวคิดของผู้พิชิต ซึ่งกล่าวว่าผู้พิชิต ผู้ปกครองและวีรบุรุษอยู่บนสวรรค์ ผู้ถูกพิชิต ทาสอยู่อย่างต่ำต้อย เมื่อผู้พิชิตแผ่อำนาจไปที่ใดก็นำวัฒนธรรมนี้ตามไปด้วย

ในแง่มุมหนึ่ง สวรรค์น่าจะมิบทบาทไปในทางเดียวกันกับศาสนาและลัทธิประเพณี เนื่องจากในคำสอนทางศาสนาและลัทธิประเพณีเกือบทั้งหมดมีเรื่องสวรรค์ ในสมัยก่อนนักบวชมักเป็นผู้ผูกขาดในการตีความหมายเกี่ยวกับสวรรค์ ว่าการกระทำแบบใดจึงขึ้นสวรรค์ได้ บทบาทของสวรรค์น่าจะมียู่ 4 ประการได้แก่ 1) เป็นเครื่องมือสร้างแรงบันดาลใจให้กระทำหรืองดเว้นการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใด 2) เป็นการฝึกกำลังหรือสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ชุมชนและสังคม 3) เป็นการยกย่องและสร้างความชอบธรรมและความเป็นอมตะแก่ผู้พิชิต ผู้ปกครองและวีรบุรุษ 4) สร้างการปลอบประโลมใจให้แก่คนทั่วไป โดยเฉพาะกลุ่มผู้ยากไร้ให้มีความหวังถึงความสุขในอนาคต

ทุกวันนี้อิทธิพลของสวรรค์แบบเก่าลดน้อยลงตามศาสนา แต่สวรรค์ก็ยังคงเป็นจินตภาพสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจ และมีรูปแบบที่เปลี่ยนไป เช่นมีการพูดถึงสวรรค์บนดินมากขึ้น ตั้งแต่เรื่องเช็กส์ที่เหมือนเกิดในสวรรค์ ไปจนถึงสถานที่อันสวยงามเหมือนสวรรค์ และมีการกล่าวถึงการพัฒนาทางเทคโนโลยีแทนที่การทำบุญ อันที่จริงความพยายามสร้างสวรรค์บนดินมีมานานแล้ว เช่นเรื่องเล่าเกี่ยวกับสวนลอยบาบิโลน หรือการชมพระนครในวรรณคดีไทยที่เน้นปราสาทและวังว่างามเหมือนลอยลงมาจากสวรรค์ นอกจากนี้ ยังมีการตั้งชื่อวังตามชื่อปราสาทและสวรรค์อีกด้วย แต่สวรรค์เหล่านั้นยังจำกัดอยู่ในชนชั้นสูง สวรรค์บนดินในสมัยปัจจุบันได้แพร่กระจายมาจนถึงชนชั้นกลาง

6. ความสัมพันธ์ระหว่างโลกและมนุษย์กับสวรรค์และเทวดาหรือพระผู้เป็นเจ้า

ในด้านที่ไม่ใช่เทคโนโลยี ความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ส่วนนี้ด้านหนึ่งมีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลกลับกันไปมา ในอีกด้านหนึ่งก็มีความสัมพันธ์แบบรัก-เกลียดหรือเคารพ-ลบหลู่ ความสัมพันธ์แบบเหตุผลกลับกันไปมา ได้แก่มนุษย์เป็นผู้สร้างจินตภาพของสวรรค์และเทวดาหรือพระผู้เป็นเจ้าขึ้น เช่นกำหนดให้สวรรค์มีลักษณะเป็นแบบนั้นแบบนี้ แล้วก็สร้างเมืองและแบบวิถีชีวิตเลียนแบบสวรรค์และพระผู้เป็นเจ้า หรืออีกแบบหนึ่งสวรรค์และเทวดาหรือพระผู้เป็นเจ้าดำรงอยู่ก่อนมนุษย์ และได้สร้างมนุษย์ขึ้นให้เป็นไปตามแบบพระผู้เป็นเจ้า ดังนั้นมนุษย์จึงสามารถเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้า

เป็นผู้ประจักษ์ในการดำรงอยู่ของสวรรค์และพระผู้เป็นเจ้า ในด้านความสัมพันธ์แบบรัก-เกลียด หรือเคารพ-ลบหลู่ จะมีบางเวลาที่ผู้คนยำเกรง เชื่อฟัง บูชา สวดมนต์อ้อนวอนเทวดาและพระผู้เป็นเจ้า และมีเวลาที่ผู้คนปฏิเสธ ลบหลู่ ไม่เชื่อฟัง โดยเฉพาะในยามที่เห็นว่าสวรรค์และพระผู้เป็นเจ้าให้ความคุ้มครองไม่ได้ ไม่ว่าจะมีความสัมพันธ์แบบใดก็ตามก็ดูไม่ต่างกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มากนัก

ในด้านที่เป็นเทคโนโลยี สวรรค์เป็นเหมือนสถานที่ ภูมิสถาปัตยกรรม สภาพการณ์อย่างหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นด้วยการพัฒนาทางเทคโนโลยี สวรรค์เปลี่ยนจากการเป็นประธานเหมือนสมัยก่อน กลายเป็นกรรม และมีความเชื่อว่าเมื่อเทคโนโลยีพัฒนาไปก็สามารถสร้างสวรรค์สำหรับทุกคน หรือความก้าวหน้าทางการแพทย์ ชีววิทยาและเทคโนโลยีข่าวสารเป็นต้นทำให้มนุษย์กลายเป็นอมตะ กลายเป็นผู้อยู่เหนือมนุษย์หรืออภิมนุษย์ (Super Man)

7. ชนิดของสวรรค์

สวรรค์อาจจำแนกได้เป็น 2 ชนิดใหญ่ ตามความเชื่อในเทวดาและพระเจ้า ได้แก่ สวรรค์ที่มีชั้น กับสวรรค์ที่ไม่มีชั้น สวรรค์ที่มีชั้นนั้นมักมีเทวดาหรือเทพเจ้าหลายองค์ เช่นในคติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หรือสวรรค์ของจีนและกรีก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นสวรรค์รุ่นเก่า การจัดลำดับชั้นทางสวรรค์นั้น มักสอดรับหรือสนับสนุนการจัดชั้นทางสังคมมนุษย์ สวรรค์ที่มีชั้นหรือบางที่เรียกขานว่าชั้นฟ้า นั้น ยังมีลักษณะอื่นที่คล้ายกับสังคมมนุษย์ เช่นมีการละเล่นฟ้อนร้องสนุกสนาน มีความอิจฉาริษยา การทะเลาะผัดใจ กระทั่งมีเรื่องชู้สาว เทวดาในสวรรค์มักเข้ามามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมนุษย์ นอกจากนี้ ยังมีสงครามในสวรรค์อีก *สวรรค์อีกชนิดหนึ่งไม่มีชั้น* เป็นคติในศาสนาที่พัฒนาขึ้นภายหลัง ได้แก่ศาสนาคริสต์ เป็นต้น และถึงแม้ในคติคริสต์เอง พระผู้เป็นเจ้าตามพระคัมภีร์เก่าก็มีบุคลิกลักษณะคล้ายกับมนุษย์ เช่นมีความโกรธ พระเจ้าตามการตีความหมายใหม่มีลักษณะเป็นนามธรรม และมีความหมายทางปรัชญามากขึ้น เช่นเป็นปฐมเหตุและเป็นจุดปลายทางของมนุษย์ เป็นผู้ทั่ว ผู้ปรากฏไปทั่ว ผู้มีอำนาจทั่ว เป็นผู้มีความรักและความกรุณาอันบริสุทธิ์ สวรรค์แบบไม่มีชั้นนี้ เป็นอาณาจักรของพระผู้เป็นเจ้า ค่อนข้างเจียบสงบ ไม่มีสิ่งใดรบกวน อยู่อย่างเป็นสุขนิรันดร์

สวรรค์อาจจะแบ่งได้อีก 2 ชนิดได้แก่สวรรค์บนฟ้ากับสวรรค์บนดิน สวรรค์บนฟ้าเป็นสวรรค์เก่า โดยทั่วไปเข้าถึงได้โดยกระทำให้ถูกใจเทวดาหรือพระผู้เป็นเจ้า หรือโดยได้รับการยกย่องจากผู้คนในสังคม หรือโดยการบำเพ็ญภาวนาหรือการถือศีลบำเพ็ญตบะ สำหรับสวรรค์บนดินนั้น ทำเลียนแบบสวรรค์บนฟ้า โดยอาศัยวิทยาการและเทคโนโลยี สถานที่ก่อสร้างใหญ่อย่างเช่นปิรามิด กิติ หรือดีกระฟ้ากิติ อาจกล่าวได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของสวรรค์ ในปัจจุบัน มีปรากฏการณ์และการ

เสนอแนวคิดที่แสดงว่ามนุษย์ซึ่งมีพลังทางเทคโนโลยีสูง ได้กระทำตนเหมือนเป็นพระเจ้าเป็นเจ้ามากขึ้นเรื่อย ๆ

8. ลักษณะทั่วไปของสวรรค์และเทคโนโลยีช่วยสร้างสวรรค์บนดินได้อย่างไร

สวรรค์ เทวดาและพระเจ้ามีความสัมพันธ์กัน โดยสวรรค์เป็นที่อยู่ของเทวดาและพระเจ้าเป็นเจ้า บางครั้งใช้คำ สวรรค์ แทนเทวดาและพระเจ้าเป็นเจ้า เช่น การกล่าวถึงโองการสวรรค์หรือสวรรค์ย่อมรู้เห็น ในที่นี้จะกล่าวรวมกันไป

ลักษณะทั่วไปของสวรรค์มีที่สำคัญดังนี้

1) อยู่ในที่สูงหรือบนฟ้า เป็นสถานที่อันเบา สวยงามสว่างสดใส ยอดเขาสูงเช่นโอลิมปัสในกรีก และหิมาลัยในอินเดีย ถือกันว่าเป็นสวรรค์หรือที่อยู่ของเหล่าเทวดา จินตภาพนี้อาจสร้างจากแสงแดด ดวงดาว ปุยเมฆหรือหิมะในที่สูง และเป็นไปได้ว่าความรู้เกี่ยวกับดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดวงดาวเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลิตทางการเกษตร และดูเหมือนมีความพยายามของมนุษย์อย่างยาวนานในการปีนสู่ที่สูง หรือสร้างสิ่งก่อสร้างที่สูง เพื่อให้เข้าไปใกล้กับสวรรค์ เทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้สามารถก่อสร้างอาคารที่สูงกว่าสมัยโบราณมาก รวมทั้งยังสร้างเครื่องบินข้ามเขาสูงอย่างง่ายดาย สร้างจรวดเดินทางไปสู่อวกาศ เทคโนโลยีที่ช่วยให้มนุษย์ขึ้นสูงจากผิวโลกไปเรื่อย ๆ นี้ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สวรรค์แบบเดิมลดอิทธิพลลง ต้องการคำอธิบายใหม่ หรือมีสวรรค์แบบใหม่ ได้แก่สวรรค์โดยอาศัยเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่

2) เป็นที่ซึ่งมั่งคั่งสมบูรณ์ จนกระทั่งชาวสวรรค์ไม่ต้องทำการผลิต ตามคัมภีร์ทางคฤศตัมมนุษย์เคยอยู่บนสวรรค์มาก่อนเรียกว่าสวนแห่งเอเดน มีกินมีใช้โดยไม่ต้องทำการผลิต เทวดาในสวรรค์ของไทยก็ไม่ต้องทำการผลิตเช่นกัน แต่อธิบายว่าอาศัยบุญเก่า เทคโนโลยีช่วยให้มนุษย์ทำการผลิตได้ง่ายขึ้น สะดวกขึ้น ได้ปริมาณมากขึ้น เครื่องจักรอัตโนมัติและหุ่นยนต์ยังมาทดแทนการใช้แรงงานมือได้มาก คอมพิวเตอร์ยังช่วยการคิดคำนวณของมนุษย์ได้อย่างน่าอัศจรรย์ รวมความแล้วเทคโนโลยีแบ่งเบาภาระการผลิตของมนุษย์ไปได้มากขึ้นเรื่อย ๆ จนมีผู้เชื่อว่าจะทำให้โลกกลายเป็นสวรรค์ไป การที่เทคโนโลยีสามารถผลิตของกินของใช้ได้เป็นปริมาณมากนี้ มีส่วนก่อให้เกิดลัทธิบริโภคนิยม มีของเหลือกินเหลือใช้เหมือนในสวรรค์ อนึ่ง เนื่องจากมีเทคโนโลยีช่วยแบ่งเบาการผลิต มนุษย์ไม่ต้องทำงานใช้แรงงานหนักเหมือนเดิม รูปร่างจึงเปรี๊ยะขึ้น ผิวพรรณผ่องใส นุ่มละมุนไม่หยาบกร้าน ทั้งยังอาศัยศัลยกรรมตกแต่ง ยาและอาหารเสริมช่วยให้ทั้งหญิงชายมีความสุขงามเหมือนเทวดานางฟ้าได้อย่างมาก

3) เป็นที่อันสวยงามเจริญหูเจริญตา ทั้งสถานที่ บรรยากาศ และความเป็นไปของผู้ที่อยู่อาศัย เช่นถือกันว่าเทวดาและนางฟ้านั้นสวยงาม มีคำชมบุรุษและสตรีว่าหล่อเหมือนเทพบุตร

หรือสวยเหมือนนางฟ้า เป็นต้น สถานที่สวยงามไม่ว่าจะโดยธรรมชาติหรือโดยการตกแต่งก็ได้รับ คำชมว่าสวยเหมือนสวรรค์ นอกจากนี้ สวรรค์ยังได้ชื่อมีการเล่นการฟ้อนรำร้องสนุกสนานอยู่ ไม่ขาด เนื่องจากชาวสวรรค์เองก็ว่างจากการผลิต เนื่องจากมีอำนาจในการผลิตสูง ใกล้เคียงกับ กลุ่มที่ เวบลัน (Thorstein B. Veblen 1857-1929) เรียกว่า ชนชั้นผู้มีเวลาว่าง (Leisure Class) ซึ่งมีการบริโภคที่แสดงฐานะ (Conspicuous Consumption) การบริโภคแบบนี้เดิมจำกัดอยู่ใน ชนชั้นสูง แต่ได้แพร่มาถึงชนชั้นกลางหรือคนรวยใหม่ ดังนั้น เทคโนโลยีจึงช่วยสร้างชนชั้นผู้มีเวลา ว่างเพิ่มขึ้น และเทคโนโลยียังช่วยลดจำนวนผู้ที่ทำการผลิตโดยตรง ได้แก่เกษตรกรและคนงานใน โรงงานอุตสาหกรรม เพิ่มงานด้านบริหาร บริการและการค้าขึ้น อุตสาหกรรมความบันเทิงและการ พักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งด้านกีฬา ได้กลายเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีขนาดใหญ่มากกว่า การผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมเสียอีก ผู้มีชื่อเสียงรู้จักกันทั่วประเทศและทั้งโลกจำนวนมาก ได้แก่ ดารา นักร้อง และนักกีฬา

4) มีฤทธิ์และกำลังอาวุธสูง แม้จะมีภาพลักษณ์ว่าสวรรค์เป็นดินแดนแห่งความสุข ปลอดภัยและสวยงาม แต่นั่นเป็นเพียงด้านเดียว ในอีกด้านหนึ่ง สวรรค์ดำรงอยู่ได้ด้วยฤทธิ์และ กำลังอาวุธ สวรรค์ไม่ว่าเป็นแบบใดล้วนต้องรักษาไว้ด้วยอำนาจและกำลังอาวุธทั้งด้านกายภาพ และจิตวิญญาณ สวรรค์ในคติฮินดู เทวดาต้องรบพุ่งกับกลุ่มอสูรและพวกปีศาจเป็นประจำ หรือมี การอวดตารเพื่อปราบปรามเหล่ายักษ์มารหลายครั้งหลายครา ในอันที่จะรักษาสวรรค์และโลกที่ เป็นไปตามบัญญัติของสวรรค์ ฤทธิ์ของเทวดา เช่นการเหาะเหินเดินอากาศ การล่องหนหายตัว การดำน้ำดำดิน การแปลงกาย ซึ่งเหล่านี้เทคโนโลยีสามารถทำได้ในระดับหนึ่ง และหากใช้การ ตีความก็กล่าวได้ว่าทำได้ทุกอย่าง เช่นการผ่าตัดแปลงเพศและเปลี่ยนอวัยวะก็ถือได้ว่าเป็นการ แปลงกายได้อย่างหนึ่ง อาวุธร้ายแรงของเทวดาและพระเจ้าเช่น สายฟ้าของพระอินทร์ และ เพลิงล้างโลกจากตาที่สามของพระอิศวร ซึ่งมนุษย์สามารถสร้างจรวดขีปนาวุธ ระเบิดนิวเคลียร์ร้าย แรงไม่แพ้กัน พระเจ้าเป็นเจ้าในคตินิคริสต์ก็ทรงพลานุภาพในการปราบซาตานและมารในการรักษา อาณาจักรของพระองค์ แต่ก็ไม่ใช่งานง่าย ประวัติศาสตร์ในรอบ 5 พันปีมานี้ ก็ได้เห็นว่าประเทศ มหาอำนาจและชนชั้นนำได้สร้างฤทธิ์และแสนยานุภาพในการรักษาสวรรค์ของตนอย่างไร ได้เข้า เคลื่อนไหวล้มล้างและทำลายประเทศและกลุ่มต่อต้านอย่างถึงพริกถึงขิงเพียงใด ได้ตั้งกองกำลัง อาวุธของตนไปทั่วโลกอย่างไร สวรรค์ไม่ได้เป็นที่ซึ่งแสนสวย แสนสนุกบันเทิง หรือสงบสุขอะไรนัก สวรรค์มักต้องได้มาและรักษาไว้ด้วยการทำสงครามทั้งทางวัตถุและทางค่านิยม ทศนคติ และไม่ว่า สวรรค์จะเข้มแข็งเพียงใดก็มักถูกทำลายหายเสมอ เช่นเดียวกับจักรวรรดิที่ล่มสลายไปในประวัติศาสตร์

5) การเป็นอมตะ เทวดาและสวรรค์มีความเป็นอมตะ ไม่ตายทางกายภาพ เทวดานั้น เรียกชื่ออีกอย่างว่าอมรหรือผู้ไม่ตาย สำหรับคตินิพุทธซึ่งไม่เชื่อเรื่องอมตะแบบนี้ เห็นว่าเทวดาก็มี

วันตายเหมือนกัน เพียงแต่อายุยืนยาวกว่ามนุษย์นับเป็นพันๆ เท่า สรรพ์ก็คือเทวดาและสวรรค์ เป็นอมตะหรือมีอายุยืนนานมาก ๆ ซึ่งดูเป็นความปรารถนาร่วมกันของผู้คนหลากหลายวัฒนธรรม ที่ต้องการเป็นอมตะและอายุยืนนาน ความเป็นอมตะของเทวดาด้านหนึ่งก่อให้เกิดความอบอุ่นใจ แก่ชนเผ่าที่ถือว่ามิบรรพบุรุษเป็นเทวดาหรือผีฟ้าคอยคุ้มครองรักษา ในอีกด้านหนึ่งก่อให้เกิดแรง บรรดาลใจที่ต้องการเป็นอมตะหรืออายุยืนหมื่นปีเหมือนเทวดาบ้าง โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นนำ ผู้พิชิตหรือจักรพรรดิ ซึ่งแสวงหาอายุวัฒนะหรือสร้างสิ่งก่อสร้างอันใหญ่โตหรือที่เป็นไปตามความ เชื่อถือ เพื่อให้ได้ขึ้นสวรรค์มีชีวิตเป็นอมตะ ที่ฝั่งพระศพของจักรพรรดิหรือองค์ฟาโรห์เป็นต้น ได้ทำ อย่างใหญ่โต วิจิตรบรรจง เพื่อส่งวิญญาณสู่สวรรค์บรรลุความเป็นอมตะ ความหวังที่จะมีชีวิตเป็น อมตะได้ขยายจากชนชั้นสูงลงมาสู่ชนชั้นกลางและชนชั้นล่าง มีนักโบราณคดีบางคนเห็นว่าแรงงาน สำคัญในการสร้างปิระมิดของอียิปต์โบราณนั้นอาจเป็นแรงงานของชาวนาในลุ่มน้ำไนล์เอง ไม่ใช่ แรงงานทาสอย่างที่เข้าใจกัน โดยชี้ว่าการก่อสร้างนั้นมีลวดลายวิจิตรบรรจง แสดงถึงการตั้งใจทำ ด้วยศรัทธา ไม่ใช่ถูกบังคับข่มขู่ บรรดาชาวนาเหล่านั้นเข้าร่วมการก่อสร้าง นอกจากเพื่อจักรพรรดิ ฟาโรห์แล้ว ยังด้วยความเชื่อว่าการร่วมสร้างปิระมิดทำให้พวกเขาทั้งหลายได้เข้าสู่สวรรค์และมี ชีวิตเป็นอมตะตามไปด้วย อนึ่ง ยังพบว่าการทำมัมมี่นั้น ไม่ได้จำกัดอยู่ในราชวงศ์ฟาโรห์ หากยัง รวมถึงบรรดาขุนนาง ผู้มีฐานะ และยังมีการทำมัมมี่สัตว์ต่าง ๆ อีกด้วย กล่าวได้ว่าการทำมัมมี่ ได้กลายเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งในอียิปต์โบราณ อุตสาหกรรมเกี่ยวกับสวรรค์ จึงได้มีมานับพันปีแล้ว การมีอายุยืนยาว ยังเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ในสังคมสมัยก่อนที่การหนังสือ ยังไม่แพร่หลาย นั่นคือ ผู้สูงอายุเหล่านั้น จะเป็นผู้รู้และเก็บรักษาประสบการณ์ ประเพณี ค่านิยม ต่าง ๆ ของชนเผ่า ซึ่งมีประโยชน์มากในการให้คำแนะนำและการตัดสินใจสำคัญ ๆ ชนเผ่าซึ่งมีการ อยู่ดีกินดีจึงมักมีประเพณีนับถือผู้สูงอายุ แต่ในสังคมความรู้ปัจจุบันซึ่งมีนวัตกรรมและการสร้าง ความรู้ใหม่ขึ้นอยู่ตลอดเวลา ความรู้และประสบการณ์อดีตกลายเป็นสิ่งล้าสมัย ความสำคัญของ ผู้สูงอายุต่อสังคมจึงลดลง ข้อดีของการเป็นผู้สูงอายุจึงอยู่ที่การได้เสียความสุขสนุกสนาน หรือบริโภคนิยมต่าง ๆ ได้ยาวนานตามลัทธิบริโภคนิยม เกิดมีธุรกิจเกี่ยวกับผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นตามอัตรา เพิ่มของผู้สูงอายุ อันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะด้านการแพทย์และ สาธารณสุข การมีอายุยืนอันเนื่องจากเทคโนโลยีนี้ เห็นได้ชัดในประเทศพัฒนาแล้ว ซึ่งหากไม่มี อะไรเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในบางประเทศเช่นญี่ปุ่น เริ่มเห็นกันว่าอาจกลายเป็นปัญหาทางสังคม ได้

อนึ่ง เป็นที่สังเกตว่าเทคโนโลยีมีการเพิ่มพูนความรู้และวิธีการขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังนั้น อำนาจของเทคโนโลยีในการสร้างสวรรค์บนดินจึงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นด้วยและสวรรค์นี้ก็อาจเปลี่ยนแปลง ไปตามการพัฒนาของเทคโนโลยี ไม่ได้คงที่เหมือนสวรรค์แบบเดิม เทคโนโลยีจะสามารถสร้าง

สวรรค์บนดินสำหรับทุกคนตามที่สรรเสริญกันได้หรือไม่ หรือว่าสร้างสวรรค์สำหรับคนจำนวนน้อย เหมือนกับที่เคยเป็นมา กับทั้งเทคโนโลยีขั้นสูงจะสร้างจริยธรรมใหม่หรือจะช่วยยกระดับจริยธรรมของมนุษย์ได้หรือไม่

9. สวรรค์กับการตลาดและการแปรรูปสวรรค์

สวรรค์อันเป็นที่ต้องการนั้น ด้านหนึ่งเกิดจากคุณค่าหรือความหมายในตัวมันเอง แต่ที่น่าจะสำคัญกว่าอยู่ที่อีกด้านหนึ่ง ได้แก่ การตลาด ซึ่งมีทั้งการโฆษณาประชาสัมพันธ์ การตั้งราคา การวิจัยและเครือข่ายบริการให้ผู้คนได้เข้าถึงสวรรค์ การโฆษณาประชาสัมพันธ์มีความสำคัญเป็นเบื้องต้น โดยอาศัยเรื่องเล่าซ้ำ ๆ ต่อเนื่องกันนาน ๆ จนกระทั่งเกิดความเชื่อว่าสวรรค์มีจริง และสมบัติในสวรรค์สูงค่าดีกว่าสมบัติในโลกมนุษย์ ในสมัยก่อนนั้นโดยทั่วไปนักบวชเป็นผู้เล่าเรื่องตีความหมาย บอกหนทางและเป็นเครือข่ายในการนำพาคนสู่สวรรค์ การเข้าถึงสวรรค์ตามที่ระบุกันมักมีอยู่ 2 แบบใหญ่ ๆ ได้แก่ การปฏิบัติบำเพ็ญเพียร ซึ่งผู้คนมักไม่สามารถปฏิบัติได้ อีกแบบหนึ่งได้แก่การบริจาคตริพย์สมบัติรวมทั้งการบูชาบุญ การเข้าถึงสวรรค์ในแบบหลังนี้ตรงกับ การตลาดมากที่สุด และกลายเป็นเรื่องฉ้อฉลได้ง่าย เกิดขึ้นตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน การทำบุญซึ่งถูกตีความให้เหลือเพียงการบริจาคทางวัตถุ หรือการได้รับการอภัยจากศาสนจักรโดยการจ่ายเงินจำนวนหนึ่ง สร้างอำนาจและความมั่งคั่งให้แก่นักบวช มีการตั้งราคาของการทำบุญ เช่นว่า ยิ่งทำบุญมากก็ยิ่งขึ้นสวรรค์ชั้นสูงหรืออยู่บนสวรรค์ได้นาน

การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ 16 เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ผลักดันให้มีการปฏิรูปทางศาสนาในยุโรป การเข้าครองดินแดนโลกใหม่และปล้นยึดทรัพย์สินสมบัติอาณาจักร การผลิตจำนวนมากแบบอุตสาหกรรม ทำให้ยุโรปตะวันตกมีความมั่งคั่งอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เกิดชนชั้นกลางในเมืองซึ่งมีมาตรฐานการครองชีพสูงกว่าพระราชาในยุคกลาง ได้เสนอแนวคิดโลกีย์โลก (Secular World) ขึ้น สวรรค์อันเป็นอาณาจักรของพระเจ้าและที่อยู่ของเทวดา ถูกลดความสำคัญลง สวรรค์บนดินที่เข้าถึงได้ด้วยเทคโนโลยีขึ้นมาแทนที่ สวรรค์ที่นี้และสวรรค์ในชาตินี้ด้วยการมีผลผลิตที่ล้นเหลือ การไม่ต้องทำงานใช้แรงงาน และการใช้ชีวิตเสพสุขได้อย่างเต็มที่ได้กลายเป็นเรื่องเล่าใหม่

กล่าวอย่างสั้น ๆ ก็คือสวรรค์ได้ถูกแปรรูปให้กลายเป็นแบบธุรกิจเอกชน โดยมีข้อกำหนดที่สำคัญได้แก่

1) บ้านคือวิมาน เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สร้างบ้านด้วยวัสดุที่เบา ทนทานและรวดเร็ว มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่นห้องน้ำ อุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้า และการมีรถยนต์ประจำบ้าน เหล่านี้เป็นมาตรฐานการเบื้องต้น บ้านขนาดใหญ่ ก็เท่ากับวิมานขนาดใหญ่ ของใช้ในบ้าน เช่น

เฟอร์นิเจอร์ เครื่องเสียง เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับชนิดแบรนด์เนม รถยนต์ ที่หรูหรา ก็ทำให้วิมานนั้นหรูหราไปด้วย สวรรค์มีป้ายราคาติดที่แน่นอน เช่นป้ายโฆษณาว่าพบกับ บ้านที่ตรงกับบุคลิกของคุณ ราคาตั้งแต่ 1.3 ล้านบาทเป็นต้นไป

2) การแต่งงานในสรวงสวรรค์และการมีครอบครัวที่แสนสุข อันนี้ดูจะไม่เป็นจริงมาก แม้การแต่งงานจะทำได้หรูหรา แต่ชีวิตครอบครัวมักเกิดความแตกร้าง

3) การมีงานทำที่รายได้สูงและถ้าหากมีรายได้สูงโดยไม่ต้องทำงานหรือทำงานน้อยก็ ไม่ใช่เรื่องน่ารังเกียจอะไร

กล่าวได้ว่าสวรรค์ที่ถูกแปรรูป มีลักษณะสำคัญดังนี้ 1) อาศัยพลังทางเทคโนโลยี 2) การกระจายสวรรค์โดยใช้กลไกทางตลาด ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ในระดับต่างๆ กัน อยู่ที่กำลังซื้อและความสามารถในการบริโภค 3) เน้นสิทธิบริโภคนิยมและการบริโภคเพื่ออวดรวย

การแปรรูปสวรรค์เป็นแบบธุรกิจเอกชนเป็นก้าวสำคัญของประวัติศาสตร์มนุษย์ เป็นการเปลี่ยนยุคสมัยจากยุคโบราณสู่สมัยใหม่ ดินแดนต่างๆ ถูกกลุ่มประเทศยุโรปผลักดันเข้าสู่สมัยใหม่ช้าบ้างเร็วบ้าง แต่ก็พอถือได้ว่าทุกประเทศได้เข้าสู่การเป็นสมัยใหม่หรือการเป็นแบบตะวันตก การแปรรูปนี้ได้ทำลายการผูกขาดคำอธิบายเกี่ยวกับสวรรค์ของนักบวช ทำให้ผู้คนเชื่อเรื่องสวรรค์บนดินไม่แท้หรือมากกว่าสวรรค์บนฟ้า และยังปลุกเร้าให้คนเชื่อในเรื่องการแข่งขันไม่ใช่ในบุญวาสนา ว่าทุกคนสามารถขึ้นสวรรค์ได้ถ้าหากชนะการแข่งขัน

เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นในรอบหลายพันปี และพัฒนาไปอย่างรวดเร็วในระยะ 200 ปีที่ผ่านมา เป็นเทคโนโลยีเพื่อการผลิตและการควบคุมผู้อื่นและสิ่งอื่น หรือทำให้ตนเองมีอำนาจเหนือกว่าผู้อื่นเป็นสำคัญ และตราบเท่าที่ระบบสังคมเป็นอย่างที่เป็นอยู่ เทคโนโลยีก็จะพัฒนาไปในแนวทางเดิม นั่นคือผลิตได้มากขึ้น เร็วขึ้น ดีขึ้น ทำให้ตนเองอายุยืนยาว ฉลาด เอาชนะหรือควบคุมผู้อื่นได้ดีขึ้น

10. เทคโนโลยีกับสวรรค์ชั้นต่างๆ

คติพุทธแบ่งสวรรค์เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่สวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามหรือกามาวจร มีอยู่ 6 ชั้นด้วยกัน เป็นสวรรค์ที่ชาวไทยรู้จักและคุ้นเคยดี เป็นดินแดนที่ผู้คนต้องการไปเสวยสุข อีกกลุ่มหนึ่งเป็นสวรรค์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับกาม หรือสวรรค์ชั้นพรหม ประกอบด้วย 2 ชั้นย่อยได้แก่รูปพรหมและอรุปรหม แม้อยู่สูงกว่า แต่ก็ดูมีผู้ต้องการไปน้อยกว่า เนื่องจากไม่สนุกสนานเท่าสวรรค์ชั้นกามาวจร ในที่นี้จะเทียบเคียงระดับของเทคโนโลยีกับสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น

10.1 สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา สวรรค์ชั้นนี้อยู่แรกสุด มีท้าวเทพอยู่ 4 องค์คอยคุ้มครองโลก และปกครองดินแดนใน 4 ทิศมีอิสระจากคน สวรรค์ชั้นนี้ดูไม่เป็นระเบียบนัก มีความ

หลากหลายสูงมาก เป็นที่อยู่ทั้งยักษ์ คนธรรมดา นาคและอื่น ๆ เทียบเคียงแล้วน่าจะอยู่ในยุคเกษตรกรรม ยังไม่มีการรวมกันเป็นรัฐชาติ หรือตลาดเสรีเดียวกัน เนื่องจากการผลิตยังอยู่ในระดับพอมือพอกิน ไม่ได้ผลิตแบบใหญ่โต อย่างไรก็ตาม การผลิตภาคเกษตรก็ยังคงเป็นการผลิตพื้นฐานเนื่องจากสนองอาหารอันจำเป็นสำหรับมนุษย์

10.2 สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อยู่สูงถัดจากชั้นจาตุมหาราชิกา เริ่มมีการรวมตัวกันเป็นเอกภาพขึ้น มีเทพเจ้าใหญ่องค์เดียวได้แก่พระอินทร์ มีการผลิตและการปกครองที่ดูเป็นระเบียบและมีระดับสูงกว่า เทียบเท่ากับยุคอุตสาหกรรม โดยสวรรค์ชั้นนี้และพระอินทร์มีลักษณะเด่น 3 ประการได้แก่ 1) การมีดาบทิพย์ของพระอินทร์ สามารถตรวจตราและติดตามสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ทันทั่วทั้งที่ ทั้งยังมีระบบแจ้งเตือน ได้แก่ทิพย์อาสน์ เหล่านี้เป็นการป้องกันและรักษาระบบให้มั่นคง 2) มีพระวิศวกรหรือเทพบุตรที่เชี่ยวชาญในการช่างทั้งปวง เทียบได้เท่ากับมีเหล่าวิศวกรในการออกแบบสร้างและควบคุมเครื่องจักร สามารถทำการผลิตได้อย่างรวดเร็วกว่าการผลิตแบบใช้แรงงาน ความน่าอัศจรรย์ทางการผลิตแบบนี้เป็นความฝันของคนที่อยู่ในยุคเกษตรกรรมที่ต้องการให้การผลิตของตนทำได้จับใจดังเนรมิต 3) มีอาวุธร้ายได้แก่สายฟ้า ไว้สำหรับป้องกันสวรรค์

10.3 สวรรค์ชั้นยามา สวรรค์ชั้นนี้กล่าวบรรยายว่าอยู่สูงเกินพระอาทิตย์ ดังนั้นจึงมีมืดมิด เทวดามีแสงสว่างในตัว ตามความรู้ในปัจจุบันนั้นคงหมายถึงอยู่สูงกว่าชั้นบรรยากาศโลก ซึ่งเมื่อออกไปแล้วจะเห็นว่าบรรยากาศมืดมิด เทียบเคียงแล้วอยู่ในยุคอวกาศตอนต้น

10.4 สวรรค์ชั้นดุสิต เป็นสวรรค์ที่กล่าวกันว่าสวยงามมากและเป็นดินแดนแห่งพระธรรม เชื่อกันว่าผู้ที่มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าจะอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ และในขณะนี้พระศรีอริยเมตไตรยผู้ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปกำลังประทับอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ อาจเทียบเคียงได้ว่าระดับเทคโนโลยีปัจจุบันอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้

10.5 สวรรค์ 2 ชั้น คือนิมมานรดีและปรนิมมิตตวสวัตติ เป็นสวรรค์ที่มีอำนาจมากที่สุด เทียบกับระดับเทคโนโลยีแล้ว น่าจะเป็นสวรรค์หรือสังคมที่มนุษย์คิดจะสร้างขึ้นในอนาคต หากว่าแนวโน้มยังเป็นไปเหมือนที่ผ่านมา นั่นคือเทคโนโลยียังคงพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว มนุษย์สามารถเพิ่มพลังการผลิตได้อย่างต่อเนื่อง ไม่มีสงครามนิวเคลียร์ และสิ่งแวดล้อมไม่เลวร้ายกว่าในปัจจุบัน จึงได้นำมากล่าวรวมกันไว้

ลักษณะเด่นของสวรรค์ 2 ชั้นนี้ได้แก่

1) การมีฤทธิ์อำนาจอย่างสูง ในสวรรค์ 4 ชั้นก่อนหน้านั้นหากต้องการสิ่งใดก็จะต้องมีช่างหรือวิศวกรมาช่วยสร้างหรือผลิตให้ แต่เทวดาใน 2 ชั้นนี้ สามารถเนรมิตของทุกอย่างได้ตามใจ

ทั้งสิ้น หนังสือไตรภูมิพระร่วง พรรณนาสวรรค์ชั้นนิมมานรดีไว้ว่า “ฝูงเทพดาที่อยู่ในชั้นนั้น ถ้าแลว่ามีใจปรารถนาจะใคร่หาอันใด ๆ ก็ดี เขาหากนฤมิตตนให้เป็นไปเองโดยใจรักเขาให้ได้ทุกประการ” นั่นคือมีพลังอำนาจในตัวอย่างสูง สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ยังมีอำนาจสูงไปกว่านั้นอีก หนังสือไตรภูมิพระร่วงบรรยายว่า “อันว่าชั้นฟ้าหกนี้ได้ ประเสริฐด้วยสุขสมบัติยิ่งชั้นฟ้าทั้งหลายแล มิจะใคร่ได้สรรพทิพย์โภชนาหารสิ่งใด ๆ ก็ดีแล มีเทพดาองค์อื่นหากมานฤมิตเป็นสิ่งที่นั่นแลโดยใจทุกประการ” นั่นคือเพียงแต่คิดหรือเอ่ยปากว่าต้องการอะไรก็มีเทพดาอื่นหรือเครื่องจักรอัตโนมัติมาผลิตให้

2) เป็นสวรรค์ที่จริยธรรมเดิมหรืออิทธิพลทางศาสนาน่าจะลดลง ทั้งนี้ตีความจาก ก) สวรรค์ทั้ง 2 ชั้นนี้อยู่เหนือชั้นดุสิตซึ่งเป็นที่ประทับของผู้ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า น่าจะหมายถึงว่าสวรรค์ 2 ชั้นนี้ มีอำนาจทางวัตถุสูง ทำให้จิตสงบได้ยาก เหมือนกับประเทศที่มีอำนาจทางวัตถุสูง เกิดความหวั่นไหวและหวาดระแวงง่าย เกรงว่าสมบัติและอำนาจของตนจะสูญหายไป ข) สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งปกครองโดยเทวดา อีกส่วนหนึ่งปกครองโดยพระยามาร ดังนั้น ถึงแม้ว่ามนุษย์สร้างเครื่องจักรและระบบคอมพิวเตอร์ที่คิดได้ดีกว่าคน แต่ก็ไม่ได้ช่วยให้พ้นอำนาจของมาร ในนิยายวิทยาศาสตร์ได้วาดภาพสังคมอนาคตที่ยังคงมีสงครามและการเบียดเบียนก่อเวรกัน เช่น สงครามระหว่างดวงดาวหรือสตาร์วอร์ เป็นต้น

พระยามารที่อยู่ในสวรรค์ชั้น 6 นี้ ตามตำนานกล่าวกันว่ามียุทธิมาก บางครั้งอาละวาดถึงพรหมโลกชั้นรูปพรหม เทวดาชั้นที่ต่ำกว่าต่างหวาดกลัวระย้อ เช่นพระอินทร์เมื่อเห็นพระยามารถึงกับหนีไปอยู่ขอบจักรวาล เมื่อพระพุทธองค์จะตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐ พระยามารนี้เองได้ยกกองทัพมาขัดขวาง เป็นการต่อสู้ระหว่างธรรมะกับมารที่น่าตื่นตาตื่นใจที่สุดครั้งหนึ่ง อนึ่ง การที่มีพระยามารอยู่ในสวรรค์ชั้นสูงสุดของกามาวจร น่าจะแสดงว่ามีมารใหญ่น้อยแฝงอยู่ในสวรรค์กลุ่มนี้ทุกชั้น รวมทั้งในโลกมนุษย์เอง

11. ธรรมะกับมาร และการขายวิญญาณเพื่อความสู้

นับเป็นพันปีมาแล้ว ที่มนุษย์ได้เห็นอันตรายของความรู้และเทคโนโลยีที่จะมาทำให้จิตใจตกอยู่ใต้อำนาจของมารหรืออำนาจฝ่ายต่ำ ในช่วงก่อนการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ คำเดิอนั้นมักอยู่ในคำสอนทางศาสนาและลัทธิ เช่นในคติพุทธกล่าวถึงพระยามารที่อยู่ในชั้นสูงสุดของสวรรค์กามาวจร ในคติคริสต์มีตำนานมนุษย์คู่แรกในสวนสวรรค์อีเดน อีฟถูกมารล่อลวงให้กินผลไม้แห่งความรู้ โดยหวังว่าจะมีความรู้ผิดรู้ถูกเท่าเทียมพระผู้เป็นเจ้า จนกระทั่งถูกขับออกจากสวรรค์ คติทางเต๋าสอนการไม่ทำ ได้แก่การไม่ทำสิ่งที่ขัดต่อระเบียบฟ้าและทำลายสมดุลของสิ่ง เมื่อเกิดปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ 16 เสียงเตือนถึงอันตรายของความรู้นี้ยิ่งกระชั้นขึ้น ใน ค.ศ.1580

(พ.ศ.2123) มีผู้รวบรวมตำนานพื้นบ้านของเยอรมันขึ้นเป็นเล่มชื่อ “ประวัติศาสตร์ของดร.โยฮันน์ เฟาสท์” อันเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับดร.โยฮันน์ เฟาสท์ซึ่งเป็นนักเวทมนตร์ นักศึกษาดวงดาว และนักเล่นแร่แปรธาตุ ผู้ได้ขายวิญญาณของตนให้แก่ปีศาจ เพื่อแลกกับความรู้และการมีอำนาจ ในที่สุดถูกปีศาจนำไปลงนรก นักเขียนบทละครชาวอังกฤษคริสโตเฟอร์ มาร์โลว์ ได้นำไปเขียนเป็นบทละครชื่อ ดร.เฟาสต์ (ตีพิมพ์ ค.ศ.1602) โยฮันน์ เกอเธ่ นักเขียนและนักคิดที่ยิ่งใหญ่ชาวเยอรมันได้เขียนบทละคร “โคกนาฏกรรมของเฟาสท์” 2 ตอน (ค.ศ.1808,1832) และโรมัส มานน์ นักเขียนชาวเยอรมัน ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรม เขียนนวนิยายชื่อ “ดร.เฟาสต์” (ค.ศ.1947) บรรยายถึงนักดนตรีที่ทำสัญญากับปีศาจเพื่อแลกกับความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน ขึ้นใหม่ที่ติดค้างอยู่ ในกรณีของโรมัส มานน์ ผู้ได้ผ่านสงครามโลกครั้งที่สอง เห็นว่าความเจริญของอารยธรรมตะวันตกที่ตั้งอยู่บนฐานของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นสิ่งสำคัญนั้น ในที่สุดจะนำความวิบัติมาให้ ซึ่งพ้องกับนักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อหลายท่านที่มองเห็นความเสื่อมของอารยธรรมตะวันตก

ใน ค.ศ.1818 นักเขียนสตรีผู้หนึ่งได้เขียนนวนิยายอันเป็นที่รู้จักดีชื่อ “แฟรงเกนสไตน์/โพรมิธีอุสสมัยใหม่” กล่าวถึงแฟรงเกนสไตน์ที่เป็นนายแพทย์ได้สร้างชีวิตโดยนำลมแห่งชีวิตใส่ไปในศพ ทำนองเดียวกับพระเจ้าสร้างมนุษย์ แต่แฟรงเกนสไตน์ไม่ได้เอาใจใส่ดูแล จนชีวิตนี้อาละวาดฆ่าผู้คน รวมทั้งภรรยาของแฟรงเกนสไตน์เอง

เฮอริเบิร์ต มาร์คิว นักปรัชญาสหรัฐเชื้อสายเยอรมัน ได้เสนอใน ค.ศ. 1967 ว่าในสังคมอุตสาหกรรมตะวันตกที่มีความอุดมสมบูรณ์ก้าวหน้าขึ้นได้เกิดความก้าวร้าวและความพึงพอใจทางเทคโนโลยีขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากว่าเทคโนโลยีได้สร้างอำนาจใหม่ให้แก่มนุษย์ในการแสดงความก้าวร้าว จากเดิมที่ใช้พลังกำลังร่างกายของตน มาสู่การใช้เครื่องจักรที่มีพละกำลังและเป็นแบบอัตโนมัติขึ้นเรื่อย ตัวอย่างเช่น จรวดและซีปนาอูธ และที่พบเห็นในชีวิตประจำวันได้แก่รถยนต์ ความก้าวร้าวที่ผ่านเครื่องจักรนี้ ทำให้ความรู้สึกรับผิดชอบส่วนบุคคล เช่นรู้สึกที่ตนเองไปฆ่าเขา ความรู้สึกที่รับผิดชอบชีวิตหรือมโนธรรม ไปจนถึงความสำนึกผิดเล็กน้อยถอยลง รูปแบบการก้าวร้าวใหม่ทำให้เกิดการทำลายล้างใหญ่หลวงโดยไม่ต้องทำให้มือเปื้อนเลือด ร่างกายสกปรก จิตใจต้องรู้สึกที่ถูกกล่าวโทษ มาตรการรู้สึกสะอาดทั้งร่างกายและจิตใจ จากนั้นไปสู่การแตกสลายของค่านิยมว่าด้วยความจริง การกล่าวเท็จหรือพูดความจริงก็ไม่ต่างกัน สังคมก้าวไปสู่การฆ่าตัวตายหรือทำลายตนเอง

ในปัจจุบัน มีขบวนการยูติธรรมโลก ในนี้มีการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์และฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อม เรียกร้องให้แก้ไขปัญหามหาวิกฤตทางสังคม คัดค้านสงคราม ต่อต้านอาหารตัดแปลงยีน เป็นต้น กล่าวโดยรวมก็คือ คัดค้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างสุขสำหรับคนส่วนน้อย แต่สร้างทุกข์

แก่คนจำนวนมากและทำลายสภาพแวดล้อมอย่างรุนแรง

เทคโนโลยีจึงไม่ใช่เรื่องของความรู้ทางเทคนิคและการจัดการล้วนๆ แต่เป็นเรื่องของ คำสอนของธรรมะกับมารวมอยู่ ว่าความรู้เหล่านั้นได้มาด้วยการขยาดิฏฐานให้แก่ปีศาจหรือไม่

ธรรมะและมารสอนอะไร ในการดำเนินชีวิตในโลก อาจกล่าวได้ว่าธรรมะและมารสอน ตรงข้ามกันอยู่หลายประการ ซึ่งเห็นได้ว่าคำสอนของมารนั้นมีเสน่ห์ดึงดูดใจ ทำให้ผู้คนยินยอม ขยาดิฏฐานของตน ได้แก่ 1) ขณะที่ธรรมะสอนความยากจน มารสอนความมั่งคั่ง ความยากจนนี้ หมายถึงการยังชีพด้วยปัจจัยที่น้อยที่สุด ซึ่งคติพุทธกล่าวว่ามี 4 ประการได้แก่อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค โดยทุกปัจจัยจะต้องใช้เท่าที่จำเป็น ไม่เลือกจุ๊จุ๊ มารสอนความมั่งคั่ง การยังชีพด้วยปัจจัยที่มากที่สุดหรูหราที่สุด ในข้อนี้ดูเหมือนว่ามารจะมีชัยชนะอย่างเห็นได้ชัด เพราะปัจจุบันดูจะเห็นว่าความยากจนเป็นความชั่ว และความมั่งคั่งร่ำรวยเป็นความดี 2) ธรรมะ สอนความพอเพียงหรือสันโดษ มารสอนการสะสมเพิ่มพูน ไม่ยอมพอเพียง 3) ธรรมะสอนเรื่อง การบริจาค การแบ่งปัน มารสอนเรื่องการครอบครอง กำไรและความละโมภ (Greed) ในเรื่องนี้ มารก็ดูจะมีชัย โดยมีการสอนกันในชั้นเรียนว่าความละโมภเป็นของดี ทำให้เศรษฐกิจเติบโต ก้าวหน้า 4) ธรรมะสอนสวรรค์ทางจิตวิญญาณ มารสอนสวรรค์ทางวัตถุ 5) ธรรมะสอนศรัทธาใน สิ่งที่สูงส่งดั่งาม มีความเชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาถึงความสูงส่งดั่งามนั้นได้ มารสอนการ เยาะหยันเห็นว่ามนุษย์ไม่สามารถพัฒนาถึงความสูงส่งดั่งาม 6) ธรรมะสอนความรู้ที่จำเป็น ได้แก่ ความรู้ในการปลดปล่อยความทุกข์ ความรู้ในการเข้าใจและควบคุมตนเอง มารสอนความรู้ในการ เสพสุข ถึงแม้ว่าจะเป็นการเล่นเสพสุขในความทุกข์ของตนเองและผู้อื่น มารสอนความรู้ในการเข้าใจ และควบคุมชกโยมีอำนาจเหนือผู้อื่น

ความรู้และเทคโนโลยีเมื่อตกอยู่ในอำนาจของมารจะมีการแสดงออกที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) เกิดการผลิตที่ทำลายธรรมชาติและความเป็นมนุษย์อย่างรุนแรง ได้แก่การผลิตที่มากเกินไปกว่าความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ และการผลิตที่แยกผู้ผลิตออกจากผลผลิต เกิดการแปลกแยกในการทำงาน เป็นการผลิตเพื่อแสวงหากำไรไม่ใช่เพื่อสนองความต้องการอัน จำเป็นของสังคม 2) เกิดการบริโภคนิยมที่ทำลายธรรมชาติและความเป็นมนุษย์ การบริโภคนิยมเพื่ออวด รวย 3) เกิดสภาพแวดล้อมที่แออัด เช่นชุมชนแออัด ความแออัดในเมือง การกระตุ้นปลูกประสาท อยู่ตลอดเวลา ทั้งจากเสียง การเคลื่อนไหว ไปจนถึงการใช้ยา 4) การสร้างอาวุธที่ล้างโลกได้

12. เทคโนโลยีขั้นสูงกับจริยธรรมใหม่

เทคโนโลยีในระยะสองร้อยปีมานี้ได้มีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นเทคโนโลยี ขั้นสูง ซึ่งมีอำนาจและผลกระทบสูงมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน แต่การพัฒนาของเทคโนโลยี

ดังกล่าว ถูกชี้นำด้วยค่านิยมและทัศนคติ หรือจริยธรรม 2 ชุดที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ ชุดแรก “ชีวิต อิศราภาพ และการแสวงหาความสุข” เน้นการมีเสรีของชีวิตบุคคลในการเสพสุขหรือสนุกสนานใน กามอย่างเต็มที่ ชุดที่สองได้แก่ “ประสิทธิภาพ การแข่งขัน อำนาจและกำไร” ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐาน ของความละโมภ

การสนุกสนานในกามอย่างเต็มที่และความละโมภนี้ ทำให้จิตวิญญาณของมนุษย์เศร้า หมองได้โดยง่าย สร้างการเติบโตที่ไร้ทิศทาง ทำลายความสมดุลธรรมชาติจนยากที่จะฟื้นฟู ทำลาย ความเป็นมนุษย์โดยการคำนึงถึงอำนาจและกำไรอยู่เหนือชีวิต ในที่สุดอาจทำลายเผ่าพันธุ์มนุษย์ ได้ มีปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นแนวโน้มนี้เด่นชัดขึ้นทุกที ดังนั้นในท่ามกลางเทคโนโลยี มนุษย์จึง ต้องการค่านิยมและทัศนคติหรือจริยธรรมใหม่ ซึ่งก็คือการฟื้นฟูจริยธรรมเดิมขึ้นมาใช้ใหม่ในยุค ปัจจุบัน จริยธรรมใหม่นี้ควรที่จะได้เข้ามาแทนที่ค่านิยมและทัศนคติ 2 ชุดแรก โดยจัดให้การ การศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับมหาวิทยาลัย จริยธรรมใหม่ได้แก่ การแบ่งปัน การไม่ก่อเวร ไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น และการรู้ทันโลก ซึ่งจะสามารถสร้างสวรรค์ที่ใช้พลังงานน้อยที่สุด จึงมีที่เหลือนบนสวรรค์สำหรับทุกคน และสร้างโลกทั้งโลกให้กลายเป็นสวรรค์ได้ หากไม่อาศัย จริยธรรมใหม่ เทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้นจนมนุษย์สามารถสร้างสวรรค์ที่ไกลเกินดวงอาทิตย์ไปแล้ว ก็ไม่อาจยุติสงคราม การก่อเวรเบียดเบียนกัน เป็นการสร้างสวรรค์เฉพาะตน ก่อนรบกวนผู้อื่น ใน ที่สุดแล้วก็ทำให้โลกทั้งโลกกลายเป็นนรกสำหรับทุกคน

บทลงท้าย

มีพุทธดำรัสว่า “พวกเทวดาทั้งหลาย ทั้งในชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นวสวัตตี ล้วนผูกมัดตรึงอยู่ด้วยเครื่องผูกคือกามคุณ ต้องกลับไปสู่อำนาจของมารอีก. โลก ทั้งโลกร้อนเปรี้ยว. โลกทั้งปวงเป็นคว้นกลุ้ม. โลกทั้งปวงลุกโพลงๆ. โลกทั้งปวงไหวโยกแยกอยู่. ที่ใด มีมารไปไม่ถึง ที่นั่นไม่หวนไหว ที่นั่นไม่โยกแยก ที่นั่นไม่ใช่ที่เหี่ยวบุดูชน. มารเอ๋ย, ใจเรายินดีใน ที่นั่นเสียแล้ว.

เอกสารอ้างอิง

ตำราคณะธรรมทาน, กอง. แปลและร้อยกรอง. (2502). **อริยสัจจากพระโฆษฐ์ ภาค 3: ความจริง**

อันประเสริฐ คือความดับไม่เหลือของทุกข์. สุราษฎร์ธานี: โรงพิมพ์ธรรมทาน.

ศิลปากร, กรม. (2528). **วรรณกรรมสมัยสุโขทัย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หัตถศิลป์.

อนุช อภาภิรม. (2543-2544). “ความรู้กับสวรรค์” **มติชนสุดสัปดาห์.**

African ape-man’s hand unearthed, www.news.bbc.co.uk

Early Humans, www.pbs.org

Homo/Australopithecus habilis, www.modernhumanorigins.com

Lierman, Daniel E., **Another Face in our Family tree,** www.nature.com

Paleoanthropology: Hominid Family History (revised 11 April 2002), www.cogweb.ucla.edu

The Leakey Foundation, www.leakeyfoundation.org

บทปริทัศน์บทความเรื่อง เทคโนโลยีกับสวรรค์

ปรีชา ช่างขวัญยืน

บทความเรื่องสวรรค์ของอาจารย์อนุช อภาภิรม เป็นบทความที่ให้อิทธิพลที่ตีเรื่องหนึ่งในการตีความสวรรค์ โดยแสดงแนวคิดที่ว่า สวรรค์ทางศาสนานั้นเป็นความใฝ่ฝันของมนุษย์ ส่วนสวรรค์ บนดินที่มนุษย์พยายามสร้างขึ้นด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้นเป็นความจริง อาจารย์อนุชได้นำความคิดเกี่ยวกับมนุษย์และเทคโนโลยีซึ่งมีการวิเคราะห์ทางมนุษยวิทยาภาพ กับความคิดเรื่องความเชื่อ ในสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งแต่เดิมเกิดจากความไม่เข้าใจธรรมชาติมาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ และการวิเคราะห์ดังกล่าวแฝงทฤษฎีศาสนาที่อยู่เบื้องหลังคือทฤษฎีที่ว่าศาสนาเกิดจากความไม่รู้วิทยาศาสตร์ เมื่อวิทยาศาสตร์เจริญขึ้นศาสนาจึงเสื่อมลง แนวคิดนี้เป็นความเชื่อของนักวิทยาศาสตร์ ซึ่งเข้าใจศาสนา ในแบบศาสนาดั้งเดิม แต่ขาดความเข้าใจในเรื่องจิตตามแนวคิดของศาสนาในปัจจุบันโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะเมื่อวิทยาศาสตร์ออกห่างจากศาสนาแล้วก็มีชีวิตอยู่ในกรอบวัตถุนิยมของตนเอง และเชื่อเอาว่าศาสนาไม่ว่ายุคใด ๆ ก็เหมือนกัน ความคิดในกรอบแคบ ๆ นั้นทำให้วิชาที่เกี่ยวกับจิตใจ เช่น จิตวิทยากลายเป็นวิทยาศาสตร์ และทุก ๆ วิชาของวิทยาศาสตร์ไม่อาจตอบปัญหาเรื่องความดีความชั่วของมนุษย์ได้

ในอารยธรรมตะวันตกเมื่อมองโดยภาพรวมจะเห็นได้ว่า อารยธรรมสมัยกลางเป็นช่วงที่มนุษย์เชื่อในโลกหน้า ซึ่งหมายถึงการกลับไปอยู่กับพระเจ้าซึ่งจะเป็นไปได้ก็โดยการดำเนินชีวิตแบบคริสเตียน ครั้นถึงสมัยฟื้นฟูและสมัยใหม่มนุษย์ได้เริ่มมีความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ และเริ่มวางรากฐานความเจริญทางวัตถุจนถึงขั้นเชื่อว่าวิทยาศาสตร์เป็นพระเจ้าองค์ใหม่ โดยเฉพาะในสมัยปฏิวัติในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และยิ่งเชื่อมั่นมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม

การพิจารณาศาสนาในแนวคิดนี้จึงเป็นการมองย้อนไปสู่วิวัฒนาการของศาสนาดั้งแต่อดีต โดยตีความในแง่ที่ว่ามนุษย์มีความกลัว ความไม่เข้าใจและความใฝ่ฝัน ศาสนาได้เข้ามาตอบสนองให้เกิดความพึงพอใจและเกิดเป็นวิถีการดำเนินชีวิต จนในที่สุดศาสนาได้ถูกนำไปใช้สร้างความมั่งคั่งให้แก่กลุ่มบุคคล และศาสนิกชนก็ไม่ได้มีความสุขตามที่ปรารถนา

ความเจริญทางวิทยาศาสตร์ได้ทำให้มนุษย์มองเห็นว่าความสุขที่ปรารถนาเป็นไปได้ในโลกนี้ และเป็นความสุขที่ไม่ต้องเป็นพระราชินี ขุนนาง หรือนักบวชที่แสวงหาได้ โดยความเจริญทางเทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

การวิเคราะห์ดังกล่าวเห็นได้ชัดว่ามีความคิดแบบวัตถุนิยมเป็นพื้นฐาน จึงตีความทุกอย่างในกรอบของวัตถุและให้ความสำคัญแก่ความสุขทางโลกคือ ความสุขทางประสาทสัมผัส การพูดถึงความสุขในบทความดังกล่าวจึงเลือกเอาสวรรค์มาเป็นหัวใจในการวิเคราะห์ แม้ว่าคนส่วนใหญ่ในโลกที่นับถือศาสนาจะเป็นพวกที่ต้องการหาความสุขในสวรรค์ แต่การเน้นความสำคัญของส่วนนี้ในฐานะจุดหมายสูงสุดของมนุษย์ก็ทำให้เข้าใจภาพของศาสนาผิด มนุษย์นั้นยังคงมีทั้งที่มีความเชื่อแบบศาสนาดั้งเดิม คือ สไนโซคกลางและไสยศาสตร์ เชื่อศาสนาแบบพหุเทวนิยม คือ เรื่องเทวดาต่าง ๆ แต่ทว่าแม้ศาสนาจะไม่ปฏิเสธความจริงในสองระดับนั้น ศาสนาทั้งหลายก็ให้ความสำคัญแก่ชีวิตที่สละกิเลสและความสุขทางโลก มุ่งให้ได้ความสงบทางจิตใจมากกว่า ดังนั้นถ้าเทคโนโลยีจะเจริญถึงขั้นให้ความสุขแบบที่มีในสวรรค์ ศาสนาก็ถือว่ามิใช่ความสุขแท้ของมนุษย์

เทคโนโลยีกับสวรรค์ชั้นต่าง ๆ

การวิเคราะห์เทคโนโลยีกับสวรรค์ชั้นต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าอาจารย์อนุช ต้องใช้ความพยายามอย่างเหลือเกินที่จะปรับให้สวรรค์ในพระพุทธศาสนาเป็นภาพสะท้อนความฝันของมนุษย์ ซึ่งก็ได้ทำให้ความฝันนั้นค่อย ๆ เป็นจริงทางเทคโนโลยี จึงเทียบสวรรค์แต่ละชั้นว่าเป็นระดับความเจริญทางเทคโนโลยีตั้งแต่อดีตไปจนถึงอนาคต แต่การพยายามเช่นนั้นก็ทำให้ต้องอธิบายสวรรค์อย่างผิด ๆ ถูก ๆ และเทียบแบบที่หาหลักแทบไม่ได้ ดังจะเห็นลักษณะการเทียบเคียงดังนี้

สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกซึ่งมีผู้ปกครองคือท้าวจุตโลกบาลทั้ง 4 แยกกันปกครององค์ละทิศ และมีบริวารเป็นเทวดาซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน การปกครองดังกล่าวมีระเบียบ ไม่ก้าวก่ายกัน แต่อาจารย์อนุชก็กลับอธิบายว่า “สวรรค์ชั้นนี้ดูไม่เป็นระเบียบนัก เป็นที่อยู่ทั้งยักษ์ คนธรรพ์ นาค และอื่น ๆ เทียบเคียงแล้วน่าจะอยู่ในยุคเกษตรกรรม ยังไม่มีการรวมกันเป็นรัฐชาติ หรือตลาดเสรีเดียวกันเนื่องจากการผลิตยังอยู่ในระดับพอมีพอกิน” ไม่มีข้อความใดในที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์ชั้นนี้ที่จะให้เทียบเอาเช่นนั้นได้เลย ยุคเกษตรกรรม รัฐชาติ และตลาดเสรีก็เป็นเรื่องต่างยุคต่างสมัย การนำเรื่องทั้งสามไปรวมกันเป็นยุคเดียวแล้วตัดตอนไปสู่ยุคอุตสาหกรรมเลยที่เดียว นั้น แม้จะทำได้ในเชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ แต่จะเอามาเทียบกับสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิก ยังไม่เห็นว่าเอาหลักข้อใดมาเทียบ นอกจากอ้างว่าไม่เป็นระเบียบเดียวหรือตลาดเดียว ซึ่งก็ไม่ใช่ลักษณะของสวรรค์ชั้นนี้

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อาจารย์อนุชนำเอาเรื่องฤทธิ์อำนาจของท้าวสักกะมาเทียบว่าเป็นความเจริญยุคอุตสาหกรรม ที่จริงแล้วหากจะใช้หลักนี้เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกก็มีฤทธิ์อำนาจ และสามารถจะขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้แต่เรื่องฤทธิ์อำนาจในสวรรค์ทั้งสองชั้นนี้ก็มิได้เกี่ยวข้องกับการผลิตแต่อย่างใด จึงเห็นได้ว่าเป็นการเทียบแบบ “นึกเอา” มากกว่าจะมีรากฐานที่ชัดเจน

สวรรค์ชั้นยามา สวรรค์ชั้นนี้อาจารย์อนุช เทียบเอาว่าเป็นยุคอวกาศตอนต้น เนื่องจากที่อยู่ของสวรรค์ชั้นนี้สูงเกินพระอาทิตย์ แต่พระไตรปิฎกมีได้อ้างเรื่องที่ตั้งของสวรรค์ โดยเอาโลกเป็นศูนย์กลางแต่อย่างใด ไม่ว่าสวรรค์ชั้นใด ก็ได้ที่อยู่สูงต่ำจากโลกขึ้นไปในท้องฟ้า แต่เป็นภพภูมิที่แยกกันในเชิงจิตภาพมิใช่กายภาพ

สวรรค์สองชั้นแรกอาจารย์อนุชอ้างเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งก็เกี่ยวข้องกับสวรรค์ในแง่ที่เป็นความสุขที่มนุษย์ปรารถนา แต่สวรรค์ชั้นยามานั้นไม่ได้ใช้เทคโนโลยีการผลิตมาอ้างเลย และก็บอกไม่ได้ว่าเทคโนโลยีที่อยู่ในสวรรค์ชั้นนั้นซึ่งพอเทียบได้กับเทคโนโลยียุคอวกาศตอนต้นซึ่งไม่ทราบว่าจะตอนต้นที่ว่านั้นคือตอนใด

สวรรค์ชั้นดุสิต ยิ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่อาจารย์อนุช ไม่ได้เทียบอะไรในแง่เทคโนโลยีเลย สวรรค์ชั้นดุสิตนั้นความสุขทางกามมีอยู่มีเพียบพร้อม เทวดาในสวรรค์ไม่ต้องแสวงหาอะไรเลย อาจารย์อนุชเทียบกับ เทคโนโลยีปัจจุบันนั้นไม่น่าจะเทียบได้เพราะเทคโนโลยีก็มิทำให้โลกบริบูรณ์ แต่เป็นการทำลายโลกด้วยจึงไม่ทราบว่าจะเทียบกับสวรรค์ชั้นดุสิตได้อย่างไร

สวรรค์ชั้นนิมมานรดี ซึ่งเทวดาเนรมิตสิ่งต่างๆ ได้ตามใจนึก กับชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ซึ่งเทวดามีเทวดาอื่นเนรมิตสิ่งที่ต้องการให้ ซึ่งอาจารย์อนุชเทียบกับการมีเครื่องจักรอัตโนมัติ ก็เป็นการเทียบที่คร่าวเต็มที เพราะยุคปัจจุบันก็มีเครื่องจักรเช่นนั้น ชั้นนิมมานรดีพัฒนาเครื่องจักรไปเท่าใด อาจารย์อนุชก็มีได้เทียบ ชำมไปสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติเลยทีเดียว อีกทั้งยังอธิบายว่า สวรรค์ชั้นสูงสุดนั้นปกครองโดยเทวดากับพระยามาร ตามคัมภีร์พระไตรปิฎกเรียกว่าทเวทปุตตมาร คือ เทวดาที่เป็นมาร เทพวสวัตตินั้นชื่อว่าเป็นพระยามารก็เพราะเป็นเทพชั้นสูงมีบริวารมาก เมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จมาโปรดในโลกก็จะมีเทวดาไปฟังธรรมและหลุดพ้นจากกิเลส จึงเท่ากับหลุดพ้นอำนาจของตน ก็เกิดปริวิตกว่าเทวดาจะหมดไปจากสวรรค์ จึงขัดขวางพระพุทธรเจ้าทุกวิถีทาง แม้เจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว ก็ยังมาทูลขอให้เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานอีก เรื่องพระยามารนี้ถ้าจะเทียบก็ควรเป็นเรื่องการชิงว่ากามกิเลสที่ละเอียดประณีตที่สุดนั้นมีอำนาจร้ายแรงยากที่จะหลุดพ้นได้ เพราะมีฤทธิ์อำนาจดังพระยามาร ไม่ได้เกี่ยวกับเทคโนโลยีหรือตลาดอะไรเลย

ถ้าพิจารณาในแง่พระพุทธรศาสนา ความเจริญทางเทคโนโลยีก็ดี ผลที่มนุษย์สร้างขึ้นจากเทคโนโลยี ไม่ว่าจะก้าวหน้าเพียงไรก็ยังเป็นเรื่องของมนุษย์ และความสุขทางกามก็เป็นกามแบบมนุษย์ ที่ว่าธรรมะกับมารสอนตรงกันข้าม และขณะนี้มีมารเป็นฝ่ายชนะนั้นก็อาจจะจริง และที่จริงก็เป็นเช่นนี้มาทุกยุคสมัย พระพุทธรเจ้าก็ทรงแสดงให้เห็นว่าการชนะมารนั้นยาก และคนจำนวนน้อยที่จะชนะมารได้ เมื่อทรงบอกวิธี ทรงเตือนแล้วการเอาชนะมารนั้น แต่ละคนต้องปฏิบัติเอง ถ้าคนไม่ปฏิบัติแล้วพ่ายแพ้ต่อมารก็จะต้องรับผลกรรมของตน อาจารย์อนุชเองก็ชี้อันตรายจากการ

เชื่อมาร โดยเฉพาะการสนุกสนานในกามและความละโมบ ซึ่งจะนำไปสู่การทำลายเผ่าพันธุ์มนุษย์ และได้เสนอจริยธรรมใหม่ซึ่งก็ไม่ต่างอะไรกับคำสอนของพระพุทธเจ้าคือ การแบ่งปัน การไม่ก่ออภพ ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น การรู้ทันโลก อาจารย์อนุชไม่ต้องการให้สร้างสวรรค์ที่ไกลเกินดวงอาทิตย์ คือ สวรรค์ชั้นยามา ซึ่งก็คือจะให้หยุดอยู่เพียงปัจจุบัน อันเทียบเท่ากับสวรรค์ชั้นดุสิต แต่สิ่งที่เป็นจริยธรรมใหม่นั้น ถ้าสอนแต่ความสุขในสวรรค์ ไม่สอนการละความสุขคือ ธรรมะ แล้ว จะพ้นอำนาจมาร และถือจริยธรรมเช่นนั้นได้อย่างไร และเรื่องการละความสุขนั้นเล่าก็เป็นเรื่องที่อาจารย์อนุชวิเคราะห์จากสวรรค์ชั้นต่าง ๆ น้อยที่สุด แม้เป็นประเด็นสำคัญที่สุดในแง่ศาสนา

เทวดาในกามาวจรสวรรค์ทั้ง 6 ชั้นนั้น เกิดเป็นเทวดาได้เพราะสร้างบุญกิริยาวัตถุสองประการคือ ทำทาน และรักษาศีล คือมีทานมัย และศีลมัย แต่มิได้ภavanaคือ ขาด ภavanaมัย อำนาจบุญที่เกิดจากการทำทานและรักษาศีลมากเพียงใดก็ทำให้เกิดในสวรรค์ชั้นสูงมากเพียงนั้น แต่การทำทานและรักษาศีล โดยขาดภavanaก็ทำให้ขาดการใช้ปัญญาพิจารณาความจริง จึงยังไม่อาจพ้นกามตัณหา ซึ่งเป็นตัณหาชั้นหยาบที่สุดไปได้ ดังนั้นตัณหานี้เองที่ทำให้เทวดาเหล่านี้ยังหมกมุ่นในกามสุข และด้วยเหตุที่ทำทานและรักษาศีลมามากจึงได้ความสุขทางประสาทสัมผัสที่ละเอียดประณีตซึ่งไม่ใช่สุขชนิดที่มนุษย์รับอยู่ จึงเทียบสุขที่จินตนาการกับสุขจริงในสวรรค์ไม่ได้ แม้ว่าเป็นกามสุขด้วยกันก็ตาม หลายท่านอาจเคยได้ฟังเรื่องพระอุทตงค์บิดนทบาทกับนางไม้ ซึ่งเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิก ที่ว่าได้ข่าวก่อนเล็ก ๆ ก่อนเดียว แต่มีกลิ่นหอมและบริโภคแล้วอิมไปนาน ชาวเช่นนั้นไม่มีในโลก ความสุขในสวรรค์ชั้นสูงขึ้นไปก็ยิ่งประณีตมากขึ้น ความสุขเช่นนี้จะได้ยาก

การที่เทวดาเหล่านี้ขาดภavanaมัยก็ทำให้ยังไม่สามารถละความโลภ โกรธ หลงได้ อาจจะมีมากน้อยต่างกันไป แม้เทวดาที่สูงสุดอย่างเทพสวรรค์ก็ยังมีมัจฉาทิฐิ การที่พระพุทธเจ้าสอนเรื่องเทวดาก็เพื่อจะทรงชี้ว่า การทำทาน รักษาศีล โดยขาดการภavanานั้นไม่สามารถละกิเลสได้ ยังคงติดอยู่ในกิเลสกามคือ ความติดใจในกามคุณ 5 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ วัตถุกาม คือ ตัณวกามคุณ 5 สัตว์โลกในกามภูมิ 11 ทั้งหมดติฎมิ มนุษย์และสวรรค์ล้วนยังยึดติดในกามคุณ 5 ต้องประสบทั้งสุข ทุกข์ที่เกิดจากการยึดติดในกามคุณดังกล่าว แม้ผู้เกิดในสวรรค์จะได้ทำทานและรักษาศีลมามากก็ต้องสุขทุกข์เพราะเหตุยึดติดในกามคุณ ส่วนผู้ที่ภavanaคือใช้ปัญญาพิจารณาทุกข์และเหตุแห่งทุกข์ย่อมจะละกามคุณได้ในที่สุด

บุญที่เทวดาชั้นกามาวจรสร้างนั้นถ้าเทียบกับไตรสิกขาแล้วก็อยู่ในขั้นศีล ถ้าจะละกามฉันทก็ต่ออาตยสมาธิและปัญญาซึ่งเป็นสิกขา หรือการศึกษาในขั้นสูงขึ้นไป

อนึ่งพึงสังเกตว่าสวรรค์นั้นได้มาด้วยการทำกรรมดีเท่านั้น ซึ่งผิดกับโลกเทคโนโลยีที่มีได้ยึดติชั่วเป็นที่ตั้ง แต่ยึดผลประโยชน์ ความมั่งคั่งร่ำรวยแม้จะต้องเอาเปรียบและทำลายทั้งคนและธรรมชาติก็ไม่สนใจจะรับผิดชอบ ลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่สวรรค์และผู้อยู่ในสวรรค์อย่างแน่นอน

บทปริทรรศน์บทความเรื่อง เทคโนโลยีกับสวรรค์

ดวงกลม ขาติประเสริฐ

บทความเรื่อง “เทคโนโลยีกับสวรรค์” ให้แง่คิดมุมมองที่ล้ำลึกเกี่ยวกับทิศทางการพัฒนาเทคโนโลยีของมนุษย์ที่ท้ายสุดอาจจะนำไปสู่การล้างเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ได้ ในการนำเสนอประเด็นดังกล่าว อาจารย์อนุช อาภาภิรม ได้กล่าวถึงที่มาและเหตุผลที่นำไปสู่ข้อสรุปโดยผสมผสานความรู้ในหลายศาสตร์ เช่น วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ปรัชญา จิตวิทยา สังคมวิทยา ภาษา และวรรณคดี ถือได้ว่าเป็นตัวอย่างของงานที่ชี้ให้เห็นว่าการเข้าใจธรรมชาติและประเด็นปัญหาของโลกและสังคมได้อย่างลึกซึ้งนั้น จำเป็นต้องอาศัยทั้งการสังเคราะห์ความรู้และการวิจัยในลักษณะสหวิทยาการ

อาจารย์อนุช ได้กล่าวถึงการพัฒนาเทคโนโลยีในช่วงต้นซึ่งมีผลต่อวิวัฒนาการของมนุษย์ จนถึงช่วงที่การพัฒนาทางเทคโนโลยีเป็นไปอย่างรวดเร็วและไม่มีผลต่อวิวัฒนาการของมนุษย์อีกต่อไป ในประเด็นนี้อาจเป็นเรื่องที่สังเกตกันต่อไปได้อีกว่าเทคโนโลยียังคงมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงมนุษย์หรือไม่ เช่น อาจยังพอสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของมนุษย์ในด้านแนวโน้มปัญหาสุขภาพ แม้จะยังไม่เห็นชัดในรูปของวิวัฒนาการซึ่งต้องอาศัยการติดตามศึกษาที่ยาวนานมาก นอกจากนี้ เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าในยุคปัจจุบันเป็นยุคที่เทคโนโลยีส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความละเอียดของوجدิต ดังมีร่องรอยปรากฏว่าในอดีตมีผู้ที่มีจิตละเอียดที่สามารถบรรลุธรรมหลังจากฟังคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพียงไม่กี่ประโยคได้ ผิดจากสมัยปัจจุบันซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก

ในส่วนของการกล่าวถึงที่มาของสวรรค์ อาจารย์อนุชได้กล่าวถึงที่มาของแนวคิดเรื่องสวรรค์ซึ่งแต่เดิมเป็นสภาพที่เป็นนามธรรม เกิดขึ้นในวัฒนธรรมต่าง ๆ และดำรงอยู่สืบเนื่องกันมาเนื่องจากมีบทบาทในการสร้างแรงบันดาลใจให้มนุษย์ต่อสู้ชีวิตที่ยากลำบาก สร้างคุณงามความดี และจัดระเบียบสังคม กาลผ่านมา สวรรค์กลายเป็นจุดหมายปลายทางของชีวิตมนุษย์และมนุษย์ไม่รังรอที่จะเข้าถึงสวรรค์ในการปัจจุบันโดยใช้เทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้นมาอย่างรวดเร็ว

ลักษณะของสวรรค์และการใช้เทคโนโลยีสร้างสวรรค์บนดินนั้น อาจารย์อนุชนำเสนอได้อย่างน่าสนใจยิ่ง โดยมีการเปรียบเทียบคุณลักษณะของสวรรค์บนฟ้าและสวรรค์บนดินได้อย่างใกล้เคียงกัน ในส่วนนี้ มีการเปรียบเทียบบางส่วนที่อาจทำให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น อาจขยายความว่าสวรรค์ชั้นดุสิตซึ่งมีความสวยงามและเป็นดินแดนแห่งพระธรรมเทียบเคียงได้กับระดับเทคโนโลยี

ในปัจจุบันอย่างไร นอกจากนี้ หากมีการกล่าวถึงสวรรค์ที่ละคดี นอกเหนือจากการกล่าวถึงสวรรค์ของหลายศาสนาในภาพรวม จะทำให้เข้าใจที่มาและธรรมชาติของสวรรค์ตามแต่ละคดีที่สมบูรณ์ และสามารถเปรียบเทียบกับสวรรค์บนพื้นโลกได้ละเอียดและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ในตอนท้าย อาจารย์อนุชชีให้เห็นผลเสียของสร้างสวรรค์ด้วยเทคโนโลยีที่ถูกชี้นำด้วยค่านิยมที่เน้นการเสพสุขและตั้งอยู่บนพื้นฐานของความละโมภ และเสนอให้สร้างสวรรค์บนดินบนพื้นฐานของจริยธรรมใหม่ ได้แก่การแบ่งปัน การไม่ก่อเวรเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และการรู้ทันโลก

ในประเด็นนี้ใครขอเสริมเพื่อสนับสนุนข้อสรุปของอาจารย์อนุชชีว่าจริยธรรมใหม่ซึ่งที่จริงก็คือหลักธรรมเก่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพราะมนุษย์ไม่สามารถสร้างสวรรค์บนดินที่เลียนแบบสวรรค์ได้เนื่องจากเงื่อนไขความสำเร็จบางส่วนไม่เหมือนกัน ถ้ายกตัวอย่างสวรรค์ของศาสนาพุทธจะเห็นได้ว่าประการแรก ทรัพยากรบนสวรรค์ไม่จำเป็นต้องช่วงชิงกัน เป็นสิ่งที่เกิดด้วยบุญของผู้ที่มาจุติในสรวงสวรรค์เอง เทวดาทั้งหลายมีการเสพสุขโดยการบริโภคอย่างเหลือกินเหลือใช้ จะมีมากน้อยต่างกันบ้างตามกำลังบุญ แต่ไม่มีผู้ใดขาดแคลน หรือเป็นผู้ผลิตให้ผู้อื่นใช้แต่เพียงอย่างเดียว และผู้ที่อยู่บนสวรรค์สามารถเสวยสุขได้ทราบเท่าที่มีบุญอยู่ ทรัพย์สมบัติจะไม่หมดไปทราบเท่าที่เทวดาองค์นั้น ๆ ดำรงอยู่บนสวรรค์ นอกจากนี้ยังมีกลไกบางประการที่คอยกำกับอารมณ์ของเทวดาและลดการเอารัดเอาเปรียบกันอยู่ ที่จริงแล้วการจำกัดอารมณ์ก็เป็นธรรมชาติของเทวดานอกเหนือจากความเป็นทิพย์อื่น ๆ แต่เป็นธรรมชาติที่มักจะถูกมองข้าม

เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว ทรัพยากรบนพื้นโลกมีจำนวนค่อนข้างคงที่ การมีผลผลิตเหลือใช้ในหลายกรณีเป็นการแปรรูปทรัพยากร มิใช่เป็นการสร้างทรัพยากรขึ้นใหม่บนพื้นโลก นอกจากนี้แม้ว่าจะมีผลผลิตเหลือใช้ขึ้นบนพื้นโลก แต่มีการกระจุกตัวอยู่กับคนบางกลุ่มบนพื้นโลก มิได้มีการกระจายให้ได้มีการบริโภคอย่างทั่วถึง มีทั้งผู้ที่มีได้บริโภค เปรียบเสมือนตกอยู่ในนรก มีผู้ที่บริโภคแต่ต้องใช้แรงงานหนัก เหมือนอยู่บนพื้นดิน และมีผู้ที่อยู่บนสวรรค์ และด้วยการที่การผลิตเกิดจากการสร้างผลผลิตจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยคนบางกลุ่มในสังคม มีการแยกผู้ผลิตกับผู้บริโภค มิใช่สมบัติที่เกิดขึ้นด้วยบุญเฉพาะบุคคลดังกล่าวมา สภาพความเหลื่อมล้ำต่ำสูงดังกล่าวเป็นต้นเหตุของความไม่สงบสุขบนพื้นโลกมากที่สุด

จากข้อจำกัดที่กล่าวมาข้างต้นสนับสนุนข้อสรุปของอาจารย์อนุชชีว่าในการพัฒนาเทคโนโลยีต้องปลูกฝังจริยธรรมใหม่ เพราะข้อจำกัดทางกายภาพบางประการของพื้นโลกที่แม้แต่เทคโนโลยีก็ยังไม่สามารถฝ่าฟันได้ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถจำลองสวรรค์ได้อย่างเต็มที่ ที่จริงหลักการทางธรรมะนี้เอง ที่ช่วยให้เกิดสภาพที่ใกล้เคียงสวรรค์ที่สุด คือมีการแบ่งปันโดยการให้ทาน มีความ

สันโดษที่จริงคือการเสพสุขโดยบริโภคแต่เพียงน้อย เพราะยังความพอใจให้แก่ผู้บริโภคเสมอกับการเสพสุขอย่างไม่มีขีดจำกัด และมีความรู้เท่าทันโลกคือปัญญา

หากต้องการให้เกิดสวรรค์บนดินโดยใช้เทคโนโลยี คงเน้นแต่การใช้เทคโนโลยีในการสร้างผลผลิตเหลือบริโภคและความเป็นทิพจำลองไม่ได้อีกแล้ว แต่ควรศึกษาเพื่อหาหนทางใช้เทคโนโลยีในการปราบมาร ฝึกใจเพื่อให้เกิดปัญญารู้เท่าทันทั้งสวรรค์และโลก สามารถมีความสุขตามหลักจริยธรรมใหม่ トラบเท่าที่ยังไม่ถึงสวรรค์บนฟ้าตามจินตนาการ

Research and Development Project on Phutthamonthon Future Search

Nawarat Phlainoi

ABSTRACT

This research report indicates an attempt of multi - disciplinary academicians involved in conducting an action research to created a learning community by means of social research for social action. The goal of the project is to collectively create a Civil Society Movement in Phutthamonthon community of Nakhon Pathom province. The project emphasizes on creating a learning process mechanism together through various components of the project, for instance, the assessment of community capital in order for potential assessment, development of local researchers, young scholars and potentiality of civic groups and network, social communication within the community, and conclusion of lessons learnt. At present, the project has been to the point where it could be stated that self - organizing and social responsibility have been developed and learned among some individuals and groups within the community.

การวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

เนาวรัตน์ พลายน้อย

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงความพยายามของนักวิชาการหลากหลายสาขาวิชาที่ได้เข้ามาร่วมกันดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างชุมชนเรียนรู้ โดยใช้แนวทางแสวงหาความรู้เพื่อปฏิบัติการทางสังคม (Social research for Social action) เป้าหมายของโครงการอยู่ที่การร่วมสร้างกระบวนการประชาคม (Civil Society Movement) ในชุมชนพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โครงการมุ่งเน้นสร้างกลไกให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ (Process of learning) ร่วมกันโดยผ่านองค์ประกอบของโครงการหลายด้าน เช่น การศึกษาทุนในท้องถิ่น (Community capital) เพื่อประเมินศักยภาพชุมชน (Potential assessment) การพัฒนานักวิจัยในท้องถิ่น (Local researchers) การพัฒนานักวิชาการรุ่นใหม่ (Young scholars) การพัฒนาศักยภาพประชาคมกลุ่มย่อยต่างๆ (Civic groups) และเครือข่าย การสื่อสารทางสังคม (Social communication) ในชุมชนและการสรุปถอดบทเรียน ปัจจุบันโครงการดำเนินการมาถึงจุดที่พอกล่าวได้ว่าได้เกิดการเรียนรู้ของชุมชนพุทธมณฑลในการจัดตั้งตนเอง (Self organizing) และเกิดภาวะการเอื้อระต่อสังคมขึ้นในกลุ่มบุคคลส่วนหนึ่งของชุมชนแห่งนี้

ความเป็นมา

เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 ผู้นำประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทยได้เข้าร่วมการประชุมครั้งสำคัญของสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ที่กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล การประชุมครั้งนั้นเห็นพ้องกันว่าประเทศทั้งหลายประสบกับปัญหาที่สำคัญร่วมกัน 4 ด้านหลัก คือ เรื่องความเหลื่อมล้ำในรายได้ ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศน์ การแตกสลายของระบบครอบครัวและชุมชน รวมทั้งความเสื่อมถอยของระบบจริยธรรม ในการประชุมได้มีการลงนามรับรองเอกสาร 5 ฉบับ ฉบับที่เป็นที่รับรู้และกล่าวถึงกันมากคือ **แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21)** ที่มีสาระมุ่งดำเนินการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ขณะนี้เวลาผ่านมานับได้เป็นปีที่ 10 แล้ว และกำลังจะมีการประชุมครั้งใหญ่เช่นนี้อีกครั้ง ณ กรุงโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ที่เรียกกันว่า **“RIO+10”** ในวันที่ 26 สิงหาคม - 4 กันยายน พ.ศ. 2545 นี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าปัญหาต่างๆ ที่กล่าวถึงในการประชุมครั้งสำคัญเมื่อ พ.ศ. 2535 นั้นดูเหมือนจะยังไม่ได้รับความสนใจแก้ไขอย่างจริงจัง และปัญหาเหล่านั้นดูจะทวีขนาดความรุนแรงแผ่ขยายไปมากกว่าเดิม

สังคมในปัจจุบันและอนาคตมีพลวัตและความซับซ้อนของปรากฏการณ์มากกว่าการประชุมระดับโลกเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 มากมายนัก กล่าวเฉพาะสังคมไทยก็จะพบกันว่ามีวิกฤตต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย สังคมมีความเป็นพหุนิยม (Pluralist society) มากขึ้น และอยู่ในช่วงที่เรียกกันว่ายุคเปลี่ยนผ่านครั้งใหญ่ (Great transformation) การใช้เครื่องมือยุทธศาสตร์การจัดการกับตัวเอง ชุมชน และสังคมตามความเคยชินในทิศทางเดิมๆ เป็นสิ่งที่ไม่น่าจะมีประสิทธิผลและมีความจำเป็นต้องแสวงหาวิธีจัดการกับปัญหาในแนวทางใหม่ๆ (Coping strategy) มากขึ้น

นับตั้งแต่ประเทศไทยดำเนินการพัฒนาประเทศโดยกำหนดสิ่งต่างๆ จากศูนย์กลางอย่างจริงจังเข้มข้นมาเกือบ 50 ปีแล้วนั้น กลุ่มผู้มีบทบาทหลัก (Actor) ในการพัฒนาประเทศ คือ กลุ่มข้าราชการ และกลุ่มภาคธุรกิจเอกชน สำหรับภาคประชาชนนั้นมีบทบาทน้อยมาก เป็นเพียงผู้ดู ผู้รอรับผลการกระทำของ 2 กลุ่มดังกล่าว พร้อมกันนั้นก็ยังมีหน้าที่จ่ายภาษีให้กลุ่มคน 2 กลุ่มนั้นไปเป็นผู้บริหารรัฐกิจนำพาสังคมไปในทิศทางที่ตนไม่ได้มีสิทธิมีเสียงในการกำหนดเท่าที่ควร

แนวทางพัฒนาประเทศโดยขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนดังกล่าวได้ก่อให้เกิดภาวะวิกฤตทางโครงสร้างหลายรูปแบบ รูปธรรมของปัญหาเกิดขึ้นชัดเจนเมื่อประเทศประสบภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 ที่ผ่านมา ซึ่งทำให้มีภาวะหนี้สินสาธารณะเป็นจำนวนสูงสุดในประวัติศาสตร์ชาติไทย กระนั้นก็ตามวิถีการพัฒนาประเทศในแนวทางหลักหลังปี พ.ศ. 2540 ก็ยังคงเน้นแนวทางเดิมอย่างเหนียวแน่นคือ แนวทางการแข่งขันเพื่อเข้าสู่กระแส

โลกาภิวัตน์ ทั้ง ๆ ที่หลักฐานเชิงประจักษ์จำนวนมากชี้ให้เห็นถึงปัญหาการพัฒนาประเทศในแนวทางนี้ว่าไม่ใช่แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่จะนำมาสู่สันติสุขของคนส่วนใหญ่ ปัจจุบันภาครัฐและภาคเอกชนเริ่มกล่าวถึงหรือมีความหวังในการฟื้นจากวิกฤต แต่มีความสนใจใคร่ครวญอย่างจริงจังน้อยมากว่าจะฟื้นเพื่อมีเป้าหมายไปทางไหน แนวทางใหม่หรือแนวทางเดิม

ท่ามกลางกระบวนทัศน์ในการพัฒนาหรือการมองเห็นภาพของสังคมที่พึงปรารถนา (Desirable society) ที่ต่างกันนั้นได้มีกระบวนทัศน์ในการพัฒนาของภาคประชาชนหรือพลเมืองที่ตื่นรู้ (Active citizen) ที่เรียกร้องขอโอกาสในการเข้ามากำหนดวิถีชีวิตตนเอง อันถือได้ว่าเป็นความเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่มีจิตสำนึกใหม่ (New consciousness) เกิดขึ้นดังที่เรียกกันว่ากระบวนกรประชาคม (Civil Society Movement) หรือประชาสังคม (Civil Society)

กระบวนกรประชาคมเกิดขึ้นจากการที่พลเมืองได้สัมผัสได้ตรงต่อภาวะวิกฤตในสังคมและมองเห็นว่าเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมนุษย์จำเป็นต้องเปลี่ยนวิถีคิด ระบบคุณค่า ปรับแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างกันเสียใหม่ ด้วยเหตุที่โลกปัจจุบันและอนาคตมีพลวัตซับซ้อนเกินกว่าที่ตัวแทนหรือรัฐบาลจากการเลือกตั้งจะจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพแต่เพียงฝ่ายเดียวประสิทธิภาพที่ผ่านมาพบว่าภาครัฐมีประสิทธิภาพต่ำในการบริหารจัดการและมีความไม่มั่งคั่งจะรับใช้ผลประโยชน์ของคนส่วนน้อยที่ได้เปรียบ เมื่อพบว่าขนาดปัญหาในสังคมใหญ่โตเกินกำลังที่จะจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ แทนที่ภาครัฐจะให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการกับปัญหา รัฐบาลมุ่งหาทางออกโดยใช้วิธีแก้ปัญหามา โดยนำเอาภาคธุรกิจเอกชน ภาคทุนหรือตลาดเข้ามาจัดการแทน ดังเช่น ความเคลื่อนไหวในเรื่องการแปรรูปภาครัฐและรัฐวิสาหกิจในขณะนี้

กระบวนกรประชาคมมีความเชื่อเรื่องการเพิ่มบทบาททางสังคมของภาคประชาชนที่ยึดโยงกันเป็นเครือข่ายในกิจกรรมเชิงสาธารณะ การมีสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิต มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น มีแบบแผนความสัมพันธ์ของพลเมืองอย่างเท่าเทียมกันไม่ใช่เป็นการอุปถัมภ์ของผู้ใหญ่ต่อผู้น้อย มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (trust) มีการสื่อสารกันสม่ำเสมอ เน้นประโยชน์ร่วมหรือ “การเอาธุระต่อสังคม” ยอมรับในความหลากหลาย มองปัจเจกชนว่ามีศักยภาพ มีบทบาทในฐานะผู้กระทำ (actor) ขวนขวายในกิจการของส่วนรวม ต่างกับแนวทางเดิมที่ภาคประชาชนมีหน้าที่ออกเสียงเลือกตั้ง จ่ายภาษี แล้วปล่อยให้ข้าราชการทำหน้าที่บริหารโดยประชาชนรอรับผลหรือ “เกาะรั้วดู” กระบวนกรประชาคม เชื่อว่าภาคประชาชนจัดการสร้างสรรค์พึ่งตนเองได้โดยผ่านการมีจิตสำนึกสาธารณะ (Civic mind) อันเป็นสำนึกที่ใส่ใจพร้อมจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะยึดมั่นในความดีร่วมและปกป้องสิทธิของปัจเจกบุคคล ประชาสังคมเน้นให้ความสำคัญกับการจัดตั้งร่วมมือกันในลักษณะความเป็นหุ้นส่วน เน้นความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน มุ่งความสงบสันติไม่ต้องการความรุนแรงและขัดแย้งกัน

เน้นการเข้าร่วมของทุกฝ่ายทั้งรัฐและเอกชนโดยไม่แบ่งแยกฝ่าย เน้นความเป็นเอกภาพและสมานฉันท์ของสังคมมากกว่าความขัดแย้งไม่ได้ดำรงตนอยู่ตรงข้ามกับรัฐและอำนาจการเมือง (พระไพศาล วิสาโล, 2543; ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2544; เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2543)

ประชาสังคม (Civil Society) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตกมานานกว่า 2 ศตวรรษแล้ว มีผลงานของนักวิชาการร่วมสมัยที่กล่าวถึงคุณูปการของประชาสังคม ที่อ้างอิงกันอยู่หลายท่านเช่น Peck (1993), Mathews (1999), Putnam (1993) และงานของมูลนิธิ Kettering เป็นต้น กรณีสังคมไทย พระไพศาล วิสาโล (2543) เห็นว่าพุทธศาสนาและประชาสังคมจะทำให้เกิดโลกแห่งดุลยภาพ หากสองสถาบันนี้มีความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกันจะมีคุณูปการอย่างมาก

การดำเนินงานขบวนการประชาสังคมในประเทศไทยที่ผ่านมา มีความหลากหลายแตกต่างกันอยู่บ้างและนับว่าเป็นวาทกรรมทางสังคม (Social discourse) ร่วมสมัยขณะนี้⁽¹⁾

บริบทของอำเภอพุทธมณฑลโดยสังเขป

โดยที่โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลดำเนินการโดยใช้พื้นที่ในอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐมเป็นหลัก รายงานการวิจัยนี้จึงจะกล่าวถึงพื้นที่วิจัยโดยสังเขปดังนี้ อำเภอพุทธมณฑล ตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อ 27 ธันวาคม 2533 และยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อ 5 ธันวาคม 2539 โดยแยกตัวมาจากอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ประกอบด้วย 3 ตำบล (ศาลายา, คลองโยง และมหาสวัสดิ์) 17 หมู่บ้าน ประชากรเมื่อปี พ.ศ.2545 มีจำนวน 24,937 คน แต่เนื่องจากเป็นพื้นที่ชานกรุงเทพฯ และมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว จึงมีประชากรแฝงจากการย้ายถิ่นเป็นจำนวนมาก ประกอบกับมีหน่วยราชการ สถานศึกษา ภาคธุรกิจเอกชน ย้ายมาก่อตั้งในพื้นที่หลายแห่ง ทำให้ประชากรในช่วงกลางวัน (day time population) กับประชากรช่วงกลางคืน (night time population) ต่างกันเป็นอันมาก

ประวัติศาสตร์ของอำเภอพุทธมณฑลสามารถสืบค้นไปได้ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระมหาจักรพรรดิ ที่มีการสร้างเมืองนครชัยศรีขึ้น และเกิดชุมชนริมแม่น้ำท่าจีนใน พ.ศ. 2092 การอพยพของชาวจีนเข้าสู่ประเทศไทยในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา - ต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2302 - 2385) ช่วงดังกล่าวแรงงานชาวจีนได้มาขุดคลองโยง คลองมหาสวัสดิ์ (เพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2421) ได้โปรดให้ขุดคลองทวีวัฒนา เพื่อเชื่อม

⁽¹⁾ มีงานวิชาการที่วิพากษ์ขบวนการภาคประชาชนและภาคประชาสังคมที่ควรพิจารณา เช่น สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2544) สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ (2544) และ Fowler (1996) เป็นต้น

คลองโยง คลองมหาสวัสดิ์ และคลองภาษีเจริญเข้าด้วยกัน การขุดคลองต่างๆ ดังกล่าวยังผลให้เกิดชุมชนและวิถีชีวิตริมแม่น้ำและมีการจับจองที่ดิน 2 ฝั่งน้ำ ทำให้เกิดชุมชนริมแม่น้ำ เช่น สุวรรณาราม มะเกลือ คลองโยง และศาลายาจวบจนปัจจุบัน

ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นเป็นระยะๆ นับจากการก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ (พ.ศ. 2440) การก่อสร้างพุทธมณฑลในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในพื้นที่ 2,500 ไร่ เพื่อฉลองพุทธศตวรรษที่ 25 ศตวรรษ การตัดถนนพุทธมณฑลสายสี่ (พ.ศ. 2503) การก่อสร้างมหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา ในพื้นที่ 1,242 ไร่ ในปี พ.ศ. 2519 และเปิดการเรียนการสอนในปี พ.ศ. 2525 รวมทั้งการตัดถนนปิ่นเกล้า - นครชัยศรี (พ.ศ. 2521)

ที่มาของโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา มีกลุ่มนักวิชาการที่สนใจความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงในสังคมพื้นที่นี้อยู่กลุ่มหนึ่ง นักวิชาการกลุ่มนี้มีกิจกรรมทางวิชาการพบปะ พูดคุยร่วมดำเนินกิจกรรมทางวิชาการระหว่างกันอยู่โดยต่อเนื่อง เรียกชื่อว่า “กลุ่มศาลายาฟอรั่ม” นักวิชาการกลุ่มนี้สังกัดในคณะวิชาที่แตกต่างกัน เช่น คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท สถาบันวิจัยโภชนาการ และสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว เป็นต้น โดยที่ส่วนใหญ่มีความสนใจเรื่องชุมชน มีประสบการณ์ด้านการร่วมพัฒนากระบวนการประชาคมมากระยะหนึ่ง บางคนมีความเกี่ยวพันทำงานทางสังคมกับบุคลากรและประชาชนในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยในเขตอำเภอพุทธมณฑล หรือนครปฐมค่อนข้างมาก บางคนได้ใช้กระบวนการเรียนการสอนในรายวิชาที่รับผิดชอบให้นักศึกษาได้ไปสัมผัสศึกษาประเด็นที่เป็นปรากฏการณ์จริงในชุมชนพุทธมณฑลอยู่เป็นระยะด้วย

นักวิชาการกลุ่มนี้ได้เสนอโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลต่อมหาวิทยาลัยมหิดล และได้รับการสนับสนุนให้ดำเนินการในช่วงปีงบประมาณ 2542 - 2544

แรงจูงใจสำคัญของการจัดทำโครงการนี้มีหลายประการ ในเชิงพื้นที่พบว่าอำเภอพุทธมณฑล อันเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะทวีลักษณะ มีทั้งภาคเมืองที่เติบโตทันสมัยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ชายขอบของจังหวัดนครปฐมที่มีพื้นที่ติดกับกรุงเทพฯ และนนทบุรีที่ยังคงมีความเป็นชนบทอยู่มาก กล่าวได้ว่าเป็นภาพจำลองของสังคมไทยในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ มีทั้งพื้นที่ไร่นาเกษตรกรรมดั้งเดิมและแผนใหม่ มีชีวิตริมฝั่งแม่น้ำ พร้อมกับมีแหล่งบันเทิงเริงรมย์ อบายมุขแบบสังคมเมือง เป็นพื้นที่ที่มีอาชญากรรมมากในอดีต มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นำในพื้นที่ โดยเฉพาะในประเด็นด้านการเมืองท้องถิ่นค่อนข้างสูง มี

หน่วยราชการสถานศึกษาระดับสูงหลายแห่งย้ายเข้ามาตั้งอยู่ มีโรงงานอุตสาหกรรม สนามกอล์ฟ บ้านจัดสรร ถนนหลวงทันสมัย ทางรถไฟรางคู่ ฯลฯ มีการแสวงหา ประสานผลประโยชน์ร่วม และ ต่อรองผลประโยชน์ที่ขัดแย้ง อันกล่าวได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกระแสโลกาภิวัตน์และการ ดำรงอยู่ของชุมชนท้องถิ่น (Globalization & Localization relationship) ที่ยังขาดการพัฒนา กลไกของสังคมที่จะรองรับความสัมพันธ์ใหม่ในช่วงเปลี่ยนผ่านนี้ เป็นปัญหาการวิจัยทั้งในเชิงทฤษฎี และเชิงประจักษ์ (theoretical, empirical problem) ที่ว่าจะมีทางเลือกการพัฒนาเช่นใด (development alternatives) ในสถานการณ์ของชุมชนเช่นนี้ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดย ลดความตึงเครียด ความขัดแย้งไปสู่การเปลี่ยนผ่านอย่างสร้างสรรค์ได้ สิ่งนี้ถือเป็นปัญหาทาง ทฤษฎีสังคมวิทยาการพัฒนาที่ยังไม่มีข้อสรุป ขณะเดียวกันก็คาดหวังว่าโครงการวิจัยจะเป็นส่วน หนึ่งของการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา นโยบาย (Science policy research) ที่มีความหมายต่อพื้นที่ และวงวิชาการด้วย โดยคณะผู้วิจัยมีกรอบฐานความคิดร่วมกันว่า การพัฒนาความเป็นประชาคม น่าจะเป็นกลไกเชิงสถาบันที่มีประสิทธิภาพกลไกหนึ่งในการรองรับสังคมในยุคเปลี่ยนผ่านเช่นนี้ (effective institutional mechanism)

อนึ่ง โครงการวิจัยมีฐานความคิดอีกด้วยว่าในบริบททางสังคมที่มีพลวัตและความซับซ้อน เช่นที่เป็นอยู่ องค์ความรู้ ทฤษฎีแนวคิด เครื่องมือการทำงาน หรือความปรารถนาดีลงไปปฏิบัติ การเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเช่นที่ปฏิบัติกันมา ไม่น่าจะเพียงพอต่อการรับมือกับปัญหา จึงจำเป็นต้องมีการสร้างความรู้สำหรับการเปลี่ยนแปลงหรือต้องแสวงหาความรู้ เพื่อปฏิบัติการทางสังคม (Social research for Social action) การวิจัยที่ดำเนินการมิใช่เพียงการผลิตผลงานทางวิชาการ ในจารีตเดิม หากแต่เป็นความพยายามร่วมสร้างให้สังคมตื่นตัวและรับรู้ โดยมีฐานการกำหนด นโยบายที่มาจากการเรียนรู้ร่วมกัน กระบวนการวิจัยจะมีส่วนช่วยหนุนเสริมศักยภาพผู้เกี่ยวข้อง ทุกฝ่ายให้มีความเข้มแข็งขึ้น โดยเฉพาะในส่วนของนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยที่ร่วมโครงการก็จะ เกิดการเรียนรู้และเรียนรู้เพิ่มขึ้นไปพร้อมกันด้วย

วัตถุประสงค์ของโครงการ

วัตถุประสงค์หลักของโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล เพื่อพัฒนากระบวนการ ประชาคม (Civil Society Movement) ในชุมชนพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เพื่อนำไปสู่ การเรียนรู้และมีสำนึกร่วมในการจัดการตนเองของชุมชน

กรอบความคิดของโครงการ

- 1) โครงการวิจัยนี้มุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ (process of learning) ร่วมกัน มุ่งพัฒนา วิชาการที่ตั้งอยู่บนเงื่อนไขของสังคมพื้นถิ่นมากกว่ามุ่งเน้นสร้างองค์ความรู้ใหม่

- (knowledge creation) ในความหมายที่เคร่งครัดตามหลักปฏิฐานนิยม (positivism)
- 2) โครงการมุ่งเน้นความเป็นชุมชนและประชาคมที่ตั้งอยู่บนฐานของเครือข่ายการรับรู้และเรียนรู้ภายใต้จุดหมายร่วมกัน
 - 3) โครงการมุ่งเน้นการทำงานแบบสหวิทยาการ
 - 4) โครงการมุ่งประสานความร่วมมือกันของพหุภาคี (Multi - sectoral cooperation approach)
 - 5) โครงการมุ่งเน้นการเชื่อมโยงระบบการจัดการตนเองด้วยความสัมพันธ์ทั้งแนวดิ่งและแนวระนาบที่เกาะเกี่ยวกันไว้ด้วยการมีจุดหมายร่วมกัน (Self - organizing approach)
 - 6) โครงการมุ่งกระบวนการเรียนรู้ตนเองและความซับซ้อนโดยรอบควบคู่ไปกับกระบวนการสร้างสมรรถนะและความเป็นประชาธิปไตยทางสังคมและวัฒนธรรม (Deliberative democratic approach)
 - 7) โครงการมุ่งกระบวนการเรียนรู้ที่ควบคู่ไปกับการลงมือปฏิบัติ (Participatory action research)
 - 8) โครงการมุ่งพัฒนาเวทีเหตุการณ์และกิจกรรมสื่อสารกับสังคมอย่างต่อเนื่อง (Social events & Social communication)

วิธีดำเนินการโครงการ

โดยที่โครงการมีเป้าหมายหลักในการพัฒนากระบวนการประชาคม ซึ่งนับเป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการ วิธีดำเนินโครงการนี้มีได้มีสูตรสำเร็จที่แน่นอนตายตัว หากแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างใคร่ครวญประเมินการดำเนินงานไปทุกระยะ (after action review) ตลอดโครงการ กิจกรรมต่างๆ ในโครงการพยายามออกแบบดำเนินการให้เกิดการบูรณาการ การมีส่วนร่วมและพัฒนาการเรียนรู้ไปโดยตลอด กิจกรรมต่างๆ ดำเนินการต่อเนื่องหลายครั้งตลอดโครงการ ไม่มีลำดับขั้นตอนที่เคร่งครัดแต่เพื่อให้เห็นภาพการขับเคลื่อน พอจะสรุปกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการได้โดยสังเขปดังนี้

1) ชั้นเตรียมการ

- นักวิจัยในโครงการประชุมสื่อสารแนวทางโครงการให้เกิดการยอมรับและเข้าใจในทิศทางร่วมกัน โดยเฉพาะในระยะแรกอย่างต่อเนื่อง
- กำหนดบทบาทหน้าที่เฉพาะและหน้าที่ที่ปฏิบัติร่วมกันของนักวิจัย

- สรรพหัตถ์วิจัยประจำโครงการเต็มเวลา และสรรหาบุคคลในชุมชนเพื่อเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและประสานงานในชุมชน
- เรียนรู้/ฝึกฝนในการทำงาน “เข้ามาช่วย” กับชุมชน รวมทั้งเรียนรู้แนวทางการเป็นวิทยากรที่สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม (facilitator) ในชุมชน เช่น เทคนิค AIC, Metaplan, Mind mapping และ Future search เป็นต้น
- การวิเคราะห์เสาะหา “ผู้เอารูระกับชุมชน” ที่มีอยู่ในด้านต่าง ๆ (ซึ่งพบว่ามิใช่เอารูระแตกต่างกันไปตามประเด็น เช่น ยาเสพติด, สิ่งแวดล้อม, การศึกษา)
- การสื่อสารโครงการกับผู้นำภาครัฐ ผู้นำท้องถิ่น พร้อมทั้งเชิญให้เข้ามามีส่วนร่วม
- การสื่อสารโครงการวิจัยให้เกิดการรับรู้ภายในมหาวิทยาลัยมหิดลในวงกว้าง

2) ขั้นตอนการ

(1) จัดเวทีสื่อสาร (forum) กับชุมชน

โครงการยึดหลักว่า การสื่อสารปฏิสัมพันธ์ (Communication) โดยต่อเนื่องเป็นหนทางที่ดีในการพัฒนาการรับรู้ก่อให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (trust) ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากต่อการพัฒนากระบวนการประชาคม ความไว้วางใจนับเป็นเงื่อนไขแรกๆ (Pre - condition) ที่สำคัญต่อการดำเนินงานแนวทางนี้ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานทุกขั้นตอนมีบริบทเงื่อนไขที่ซับซ้อนมาก จะพบว่ามีผู้คนรับรู้ มีท่าทีเห็นด้วย แต่ก็ยังลังเลหรือที่จะร่วมมือเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากความเป็นชุมชนได้เสื่อมลงไปเป็นอย่างมากแล้ว โครงการในช่วงแรกได้ผู้คนมาร่วมกับโครงการไม่มากนัก ซึ่งก็เป็นไปตามทฤษฎีด้านการเปลี่ยนแปลงที่มักพบว่า การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญใดๆ มักเกิดจากคนกลุ่มเล็กๆ ก่อนเสมอ ดังที่เรียกกันว่า การเปลี่ยนแปลงที่ชายขอบ

(2) การศึกษาทุนในท้องถิ่น (Community Capital)

การขับเคลื่อนกระบวนการประชาสังคมจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทุนในท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic capital) ซึ่งหมายถึงแบบแผนการผลิตแบบแผนการกระจายสินทรัพย์ และแบบแผนการบริโภค ทุนทางระบบนิเวศ, ทรัพยากร (Ecology capital) เช่น สภาพน้ำ ดิน ป่า ทุนทางสังคม - วัฒนธรรม (Social, Cultural capital) อันหมายถึงระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางสังคม และทุนมนุษย์ (Human capital) ซึ่งได้แก่สติปัญญา วิถีคิด วิถีจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับธรรมชาติ กลไกการเรียนรู้ต่างๆ ในชุมชน

การศึกษาทุนในท้องถิ่นจะทำให้เห็นว่า ทุนต่างๆ ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ในท้องถิ่นหรือเสื่อมโทรมไปมากแล้ว หรืออยู่ในภาวะที่ไหลออกนอกชุมชนตลอดเวลาหรือไม่ เป็นการ

ประเมินศักยภาพ (Potential assessment) ของชุมชน ทำให้รู้ว่าชุมชนมีศักยภาพด้านใด หรือต้อง
รื้อฟื้นสิ่งใดเพื่อชุมชนตนเองบ้าง แนวทางการศึกษาเช่นนี้ต่างกับการศึกษาในกระแสหลักที่มักศึกษา
แบบประเมินความต้องการ (Need assessment) อันสันนิษะว่าชุมชนจะต้องคอยรับความช่วยเหลือ
เหลือเป็นสำคัญ

การศึกษาทุนในท้องถิ่นได้ออกแบบให้มีพลังขับเคลื่อนและเป็นกระบวนการเรียนรู้
ระหว่างภาคีต่างๆ ร่วมกัน โดยโครงการได้ใช้เวลาและความพยายามเป็นอย่างมากในการพัฒนา
สมาชิกในท้องถิ่นให้มาเป็นนักวิจัย (Local researchers) เรื่องราวของตนเอง ให้มีส่วนร่วมในการ
ตั้งประเด็นการวิจัย หรือประเด็นที่ต้องการหาความรู้ (agenda setting) ร่วมกัน

โดยที่การวิจัยเป็นเรื่องใหม่ของสมาชิกในชุมชน ทำที่ แบบแผนความสัมพันธ์
ของนักวิจัยในโครงการที่เป็นนักวิชาการในมหาวิทยาลัยกับนักวิจัยในชุมชนนับเป็นเรื่องละเอียด
อ่อนและมีความสำคัญมาก การปรึกษาหารือ การเพิ่มพูนศักยภาพ (Capacity building) ในบาง
ด้าน ความสามารถในการผสมผสานความสามารถของแต่ละบุคคลเข้าด้วยกัน (Synergy) การจัด
ให้มีโอกาสได้เรียนรู้แสดงออกในวิถีทางกลยุธมิตรจะทำให้ผ่านพ้นขั้นตอนที่ยุ่งยากนี้ไปได้ โครง
การวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลได้รับบทเรียนและประสบความสำเร็จในขั้นตอนนี้ใน
ระดับหนึ่ง โดยสามารถพัฒนานักวิจัยในท้องถิ่นในปริมาณและความหลากหลายพอสมควรเมื่อ
นับถึงปัจจุบัน (โปรดดูรายชื่องานวิจัยที่จัดทำในกระบวนนี้ในภาคผนวก)

(3) การพัฒนานักวิชาการรุ่นใหม่ (Young scholars)

การพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับภาคประชาชน มีความจำเป็นต้องสร้างนักวิชาการ
รุ่นใหม่เข้ามามีส่วนหนุนเนื่องในแนวทางเช่นนี้ ปัจจุบันสถาบันการศึกษาหรือสถาบันผลิตผู้นำใน
สังคมมักมีผลผลิตในแนวทางที่เกื้อหนุนการพัฒนาในกรอบกระแสหลักเสียเป็นส่วนใหญ่ นักศึกษา
มักเรียนรู้โดยแยกโลกที่ศึกษาออกจากโลกแห่งความเป็นจริง การขับเคลื่อนประชาสังคมจะเป็น
ความจริงได้มากขึ้น หากนักศึกษาและคนรุ่นใหม่ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นชนชั้นกลาง - สูงในสังคมได้
รับการฝึกฝนให้รับผิดชอบ เข้ามาเรียนรู้งานเพื่อสังคม มีห้องปฏิบัติการจากความเป็นจริงของชุมชน
(Social lab) ได้รับการฝึกฝนให้มีความมั่นคงทางจิตใจมีพื้นฐานทางจิตใจที่ดี ก้าวพ้นไปจากการ
ศึกษาแบบปัจเจกผู้สำนึกสาธารณะและมีความอยากรู้อยากเห็นตลอดจนเกิดสำนึกว่าที่ตนเอง ครอบครัวยุ
ตลอดจนกลุ่มเพื่อนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขนั้น สังคมโดยรวมได้ให้การปกป้อง
สนับสนุนอ้อมๆเป็นอย่างมาก โครงการนี้ได้พยายามสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้นักศึกษามีลัทธิหรื
น้ำใจอาสาสมัครในการทำงานที่ได้ช่วยเหลือชุมชน สร้างความสามารถให้นักศึกษาต่างคณะ
ต่างสถาบันได้ปฏิสัมพันธ์กัน ติดต่อกันอย่างครุ่นคิด ได้ทำงานต่างๆ รวมทั้งการร่วมสร้าง
องค์ความรู้ที่เป็นที่ต้องการของชุมชนร่วมกับนักวิจัยของชุมชน รวมถึงพลังความสามารถผสมผสาน

ข้อได้เปรียบของนักศึกษาแต่ละบุคคลเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดการเห็นคุณค่าของเพื่อนร่วมสังคม คุณค่าของชุมชน จากประสบการณ์ตรง ได้มีโอกาสร่วมทุกข์ร่วมสุขกับผู้มีปัญหาในบางโอกาส ทำให้ไม่ดูถูกดูแคลนผู้ด้อยโอกาสกว่าในทางเศรษฐกิจ เกิดสำนึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ผู้ที่อ่อนแอกว่า

โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลได้คัดกรองนักศึกษาและเรียนรู้ในการพัฒนานักศึกษาให้เป็นนักวิชาการรุ่นใหม่มีนักศึกษาเข้าร่วมกระบวนการทั้งนักศึกษาระดับปริญญาตรี - โท - เอก ของมหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม สถาบันราชภัฏนครปฐม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ศาลายา นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในพื้นที่พุทธมณฑล และมีนักศึกษาที่สมัครเข้าร่วมโครงการนี้มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตอำเภอพุทธมณฑลจำนวนหนึ่งด้วย

โครงการได้จัดกิจกรรมให้นักศึกษาได้รับการพัฒนาและเรียนรู้ร่วมกับนักวิจัยของโครงการและของชุมชน ตลอดจนร่วมกิจกรรมกับบุคลากรในชุมชนโดยต่อเนื่อง และจัดกิจกรรมพัฒนานักศึกษาเป็นการเฉพาะเป็นระยะ ๆ รวมทั้งจัดเวทีให้นักศึกษาได้นำเสนอผลงานเพื่อการเรียนรู้ในโอกาสที่เหมาะสมด้วย ขณะนี้โครงการได้ถอดบทเรียนเกี่ยวกับแนวทางกระบวนการในการพัฒนานักวิชาการรุ่นใหม่ในแนวทางนี้ไว้แล้ว รวมทั้งยังคงดำเนินกิจกรรมการพัฒนา นักวิชาการรุ่นใหม่รุ่นต่อ ๆ มาอีกด้วย

(4) การพัฒนาศักยภาพประชาคมกลุ่มต่าง ๆ (Civic groups)

เมื่อดำเนินโครงการมาได้ระยะหนึ่ง ได้มีประชาคมกลุ่มย่อย ๆ เกิดขึ้น (บางกลุ่มเกิดขึ้นก่อนแล้วโดยการจัดตั้งของภาครัฐก่อนหน้าโครงการนี้) ทั้งในลักษณะกลุ่มพื้นที่ (ตำบล, หมู่บ้าน, กลุ่มริมแม่น้ำ) หรือกลุ่มประเด็นเฉพาะ (เช่น กลุ่มการศึกษา, สิ่งแวดล้อม, ยาเสพติด, พิพิธภัณฑสถาน, กลุ่มสุขภาพ, กลุ่มชีวเกษม, กลุ่มมนัสเกษม, กลุ่มสตรี, กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์คลองในพุทธมณฑล, กลุ่มผู้สูงอายุ, กลุ่มท่องเที่ยวเชิงเกษตร - นาบัว, กลุ่มท่องเที่ยววิถีชีวิตริมน้ำ เป็นต้น)

โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลได้มีส่วนหนุนเสริมให้กลุ่มเหล่านี้เกิดขึ้น มีปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม และระหว่างกลุ่มในรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้และความร่วมมือ หนุนเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ ทำการสรุปบทเรียน (Lesson learned) อย่างไม่ถือสา จนปัจจุบันนี้กลุ่มเหล่านี้มีพัฒนาการและความเข้มแข็งที่หลากหลายแตกต่างกันไป จำเป็นต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้และทดสอบความมีจิตสำนึกสาธารณะอีกมาก

(5) การสื่อสารทางสังคม (Social communication) ในชุมชน

โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลมองเห็นว่าเครือข่ายทางสังคมในชุมชนตั้งอยู่บนประสิทธิภาพของเครือข่ายข่าวสารข้อมูล จึงได้ออกแบบโครงการให้เกิดการ

สื่อสารกันอย่างต่อเนื่องในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดทำจดหมายข่าวชาวบ้านชาวเมือง บอกข่าวประชาคมพุทธมณฑล (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก) การจัดเวทีสื่อสารผลการวิจัย จัดทำองค์ความรู้ท้องถิ่นเป็นระยะๆ การจัดเวทีเสนอกิจกรรมผลงานนักวิชาการรุ่นใหม่ การจัดทำชุดนิทรรศการ การนำเสนอประเด็นในที่ประชุมผู้นำท้องถิ่นและข้าราชการของอำเภอพุทธมณฑล การจัดเวทีพูดคุยในพื้นที่สาธารณะตามโอกาสที่อำนวย การสื่อสารประเด็นต่างๆ ผ่านตลาดนัดของท้องถิ่น หรือผ่านวัดและโรงเรียนในท้องถิ่น เป็นต้น

(6) การขับเคลื่อนผลที่ได้จากการพัฒนาองค์ความรู้สู่ปฏิบัติการในสังคม

หลังจากผลการวิจัยองค์ความรู้ท้องถิ่นในบางส่วนเสร็จสิ้นลงแล้ว ได้มีการขับเคลื่อนกิจกรรมหลายด้านในชุมชนพุทธมณฑลตามมา เช่น การประชุมชุมชนและสถานศึกษา เพื่อพิจารณานำองค์ความรู้ที่นักวิจัยชุมชนร่วมกันพัฒนาขึ้น มาสู่การปฏิรูปการเรียนรู้ในท้องถิ่น และการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น (Local curriculum) การนำวิสัยทัศน์ของประชาคมพุทธมณฑล ไปสู่การรับรู้ของผู้สมัครเป็นผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการจัดทำแผนพัฒนาในระดับท้องถิ่น เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความพยายามในส่วนนี้ประสบผลเพียงบางส่วนเท่านั้น

(7) การยกระดับถอดบทเรียน (Lesson learned) การดำเนินงาน

กิจกรรมในส่วนนี้โครงการได้มอบหมายให้นักวิชาการของมหาวิทยาลัยมหิดล ที่ร่วมโครงการนี้ทำการวิเคราะห์ ถอดบทเรียนการดำเนินงานโครงการในส่วนต่างๆ โดยมุ่งเน้นวิเคราะห์กระบวนการทำงานเพื่อยกระดับงานให้มีนัยยะทางทฤษฎีและวิธีวิทยาการวิจัยต่อไป ภาระงานส่วนนี้ดำเนินการแล้วเสร็จแล้วส่วนหนึ่ง (โปรดดูรายละเอียดจากบรรณานุกรม)

บทสรุป : ประชาคมพุทธมณฑลเมื่อวันวานและวันพรุ่งนี้

กระบวนการพัฒนาความเป็นประชาคมนั้นเป็นวิถีชีวิตของชุมชนที่ไม่มีวันจบสิ้น การดำเนินงานของคณะนักวิจัยกลุ่มนี้จากปี พ.ศ.2542 จวบจนปัจจุบันมีอาจกล่าวอ้างได้ว่าปฏิบัติการภารกิจสำเร็จแล้ว หากแต่พอลงได้ว่า การดำเนินงานที่ผ่านมาพอจะสรุปผลที่ปรากฏจนถึงปัจจุบันได้ดังนี้

- 1) ได้เกิดการเรียนรู้ที่สำคัญขึ้นในพื้นที่ มีความกระตือรือร้น การเห็นโอกาสของพลเมือง ในการตัดสินใจเลือก (making choices) และสำนึกร่วมให้เห็นในกิจการสาธารณะของสมาชิกชุมชนส่วนหนึ่ง กระบวนการที่ผ่านมาพอจะกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง (Citizenship education) ในชุมชนแห่งนี้
- 2) มีกลุ่มคนในชุมชนที่หลากหลายมาร่วมขบวนการอย่างต่อเนื่อง ประมาณ 150 คน มีนักศึกษาที่ผ่านขบวนการคัดกรองในฐานะนักวิชาการรุ่นใหม่ ประมาณ 50 คน

คนเหล่านี้เริ่มมีสำนึกสาธารณะ มีทัศนคติในการให้และแบ่งปันที่ชัดเจน (Sharing) เริ่มเห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับแนวทางร่วม (Common ground) บางประการ และเป็นกลุ่มคนที่มีพลังต่อการร่วมสร้างชีวิตสาธารณะที่ดีงาม (Healthy public life) อยู่ในปัจจุบัน ทรัพยากรเงินโดยการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย นับว่ามีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนให้กิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ดำเนินไปได้อย่างคล่องตัว แต่ความมุ่งมั่นจริงจังของผู้ร่วมขบวนการมีความสำคัญกว่า และน่าจะมีความสำคัญเป็นตัวชี้ขาดความมีสัมฤทธิ์ผลของโครงการเช่นนี้ด้วย

- 3) การดำเนินงานที่ผ่านมาเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่ดี (Civic infrastructure) ต่อการดำเนินงานเรื่องอื่น ๆ ในชุมชนที่ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น เรื่องวิทยุชุมชน โครงการลงทุนทางสังคม (SIF) ประชากรรัฐ แผนชุมชน และหลักสูตรท้องถิ่น เป็นต้น
- 4) ความขัดแย้งในชุมชนที่มีอยู่มากในพื้นที่ เริ่มลดลงไปบ้าง มีสัญญาณของความไว้วางใจและการหาทางออกที่สร้างสรรค์ขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในหลายโอกาส
- 5) อำเภอลงและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเริ่มเห็นว่ากระบวนการประชาคมเป็นแนวทางที่สมควรใส่ใจ เป็นสำนึกใหม่ของประชาชนในพื้นที่ องค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานติดต่อกับโครงการวิจัยฯ เพื่อให้ร่วมขับเคลื่อนดำเนินการในกิจกรรมสาธารณะมากขึ้น
- 6) ประชาชนในชุมชน, นักวิชาการ, ข้าราชการในท้องถิ่น, นักวิชาการรุ่นใหม่จำนวนหนึ่งได้รับการพัฒนาโดยกระบวนการในโครงการ มีศักยภาพเพิ่มมากขึ้นสามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีทักษะ สามารถเป็นวิทยากรกระบวนการ เรียนรู้เทคนิควิธีต่าง ๆ สามารถจัดดำเนินการประชุมหาข้อสรุปในเวทีต่าง ๆ ได้ค่อนข้างดี (อย่างไรก็ตามยังมีความจำเป็นต้องพัฒนาในด้านทักษะการจับประเด็น การควบคุมประเด็น การเชื่อมประสานความคิด โดยเฉพาะการเชื่อมโยงเรื่องท้องถิ่นเข้ากับประเด็นที่กว้างไกลขึ้นในระดับมหภาค)
- 7) นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยมหิดลกลุ่มศาลายาฟอรัม มีโอกาสในการพัฒนาชุมชนทางวิชาการและรับมิตชอบห่วงใย (concerns) ต่อสังคมโดยรอบมหาวิทยาลัยได้มากขึ้น พอมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้นในเรื่องการบริหารโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการในลักษณะการวิจัยร่วมกับชุมชน พอมีความรู้และวิธีวิทยาในการพัฒนานักวิชาการรุ่นใหม่ และการขับเคลื่อนงานในทิศทางนี้
- 8) ครอบครัวและชุมชนโดยส่วนใหญ่อยู่ในภาวะอ่อนแอ ขาดความมั่นใจในศักยภาพของตนเอง มองเห็นความจำเป็นต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่รุนแรงมากกว่า ภาพที่ปรากฏ

ส่วนใหญ่จึงพบความริรอลังเล โครงการฯ จะต้องสร้างกลไกสนับสนุนให้เกิดการขยายกลุ่มไปยังกลุ่มคนส่วนใหญ่เพิ่มขึ้นอีก

- 9) ยังมีความจำเป็นเป็นอย่างมากต่อการเปลี่ยนวิธีคิด (mind set) ของบุคลากรในระบบราชการส่วนใหญ่ที่มักไม่ชอบคิดอย่างใคร่ครวญ ไม่สนใจเรื่องความต่อเนื่อง มักคิดว่ารู้แล้ว ยังมีมุมมองทางรัฐกิจ (State affairs) มากกว่ามุมมองทางสาธารณกิจ (Public affairs)
- 10) แม้จะมีนักวิชาการจำนวนหนึ่งมาร่วมกันดำเนินงานในลักษณะทีมสหวิทยาการ แต่การสื่อสารหรือสร้างให้เกิดข้อตกลงร่วมในเรื่องกรอบความคิด (Conceptual framework) นับเป็นภาวะที่ยากและมีความท้าทายเป็นอย่างมาก
- 11) แม้มหาวิทยาลัยจะสนับสนุนให้นักวิชาการกลุ่มศัลยาฟอรัมดำเนินงานในแนวทางนี้ แต่ระบบงบประมาณของราชการยังขึ้นอยู่กับระบบปีงบประมาณต้องดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายในระยะเวลาที่กำหนด แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการในลักษณะนี้ต้องอาศัยการทำงานเชิงกระบวนการ มีเงื่อนไขในชุมชนเกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก ภาวะดังกล่าวทำให้โครงการมีอาจดำเนินการได้รวดเร็วตามกำหนด เช่น การวิจัยทั่ว ๆ ไป ยังผลให้โครงการถูกตัดงบประมาณไปในบางงวดของบางปีงบประมาณ
- 12) นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยในโครงการนี้ แม้มีธาตุความสนใจในการสร้างกระบวนการประชาสังคม แต่การรับรู้ของชุมชนที่ยอมรับสัมพันธ์ภาพทางอำนาจที่เหนือกว่าระหว่างนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยและนักวิจัยในท้องถิ่น (Local researchers) ก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่ สิ่งนี้จะต้องเพิ่มความระมัดระวังยิ่งขึ้นในอนาคต

ในช่วงต่อไปจากนี้โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลยังมีกิจกรรมที่ดำเนินการต่อเนื่องไปในชุมชนแห่งนี้ โดยเฉพาะกิจกรรมสนับสนุนการเคลื่อนไหว การหนุนเสริมกลไกการเรียนรู้ในท้องถิ่น การผลักดันให้แผนชุมชนนำไปสู่การปฏิบัติจริง การพัฒนาผู้นำเครือข่ายในรูปแบบใหม่ รวมทั้งการถอดบทเรียนด้านวิธีวิทยาของโครงการต่อเนื่องไปอีกระยะหนึ่ง

“It is better to light a single candle than to curse the darkness”

คุณูปการ : ผู้เขียนขอขอบคุณ ศ.ดร.นงลักษณ์ วิรัชชัย ที่สนับสนุนให้นำเสนองานวิจัยชิ้นนี้ ขอขอบคุณ ดร.อุทัย ดุลยเกษม ซึ่งผู้เขียนและคณะได้นำความคิดจากการพูดคุยรับฟังทัศนะของท่านหลาย ๆ ครั้งมาประยุกต์ปฏิบัติการในโครงการนี้ รวมทั้งขอขอบคุณผู้ร่วมงานจากมหาวิทยาลัยมหิดลและจากชุมชนพุทธมณฑลทุกท่านที่ได้ร่วมเรียนรู้ด้วยกันมาโดยต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

- โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล. (2543). **การประชุมนำเสนอองค์ความรู้ท้องถิ่นพุทธมณฑล**. ในวันที่ 16 - 17 มิถุนายน 2543 ณ วังยางวีรีสอร์ท จ.สุพรรณบุรี.
- _____. (2545). **การสัมมนาเชิงปฏิบัติการพลังสร้างสรรค์เชิงบวกเพื่อขับเคลื่อนชุดโครงการร่วมสร้างสรรค์ชีวิตชีวาพุทธมณฑล**. ในวันที่ 22 - 23 มิถุนายน 2545 ณ โรงแรมรอยัลเจมส์ ลอดจ์ จ.นครปฐม.
- ธเนศ อารมณ์สุวรรณ. (2544). “ทฤษฎีประชาสังคม” ใน **การวิเคราะห์สถานการณ์สังคมด้วยตนเอง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการเมือง.
- เยาวรัตน์ พลายน้อย, บรรณาธิการ. (2544). **องค์ความรู้ท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม : ทูทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศ**. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประภาพรรณ อุ่นอบ, บรรณาธิการ. (2544). **องค์ความรู้ท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม : ทูทางสังคมและวัฒนธรรม**. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปรีชา คุณินทร์พันธุ์ และสุรัชย์ หวันแก้ว, บรรณาธิการ. (2543). **ชนบทศึกษาในมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ**. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระไพศาล วิสาโล. (2543). “พุทธศาสนากับประชาสังคม” ใน จรัญ โฆษณานันท์ (บรรณาธิการ) **วิถีสังคมไท สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในสาระหนึ่งศตวรรษปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก.
- วิรัตน์ คำศรีจันทร์, บรรณาธิการ. (2544). **องค์ความรู้ท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม : การจัดตั้งตนเองและการเรียนรู้ทางสังคมของภาคประชาชน**. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศุภวัลย์ พลายน้อย, บรรณาธิการ. (2544). **องค์ความรู้ท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม : นักวิชาการรุ่นใหม่กับการพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นพุทธมณฑล**. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- _____, บรรณาธิการ. (2544). **องค์ความรู้ท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม : พุทธมณฑลในระดับมหภาค**. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล.

- สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์. (2544). “วิพากษ์ความคิดนอกกระแสหลักในสังคมไทย” ใน **การวิเคราะห์สถานการณ์สังคมด้วยตนเอง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการเมือง.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2544). **แนวคิดในการศึกษาขบวนการภาคประชาชน**.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2543). **ความคับแคบของโลกาภิวัตน์ : สังคมวิทยาของโลกาภิวัตน์กับการพัฒนาสังคมไทย**. เอกสารวิชาการศูนย์ศึกษากการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2542). “ประชาสังคม ความเป็นพลเมือง และประชาธิปไตยท้องถิ่น : ธรรมรัฐที่ควรไฝหา” ใน พัชรี สีโรต (บรรณาธิการ) **ความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤตเศรษฐกิจ**. กรุงเทพมหานคร: โครงการปริญญาโทสำหรับนักบริหาร สาขาบริหารรัฐกิจ.
- Fowler, Alan. (1996). **Strengthening Civil Society in Transition Economics, From Concept to Strategy : Mapping an Exit in a Maze of Mirrors**.
- Mathews, David. (1999). **Politics for People : finding a responsible public voice**. Charles f. Kettering Foundation.
- Peck, Scott M. (1993). **A World Waiting to be Born : Civility Rediscovered**. New York: Bantam Book.
- Putnam, Robert D. (1993). **Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy**. Princeton: Princeton University Press.

ภาคผนวก

องค์ความรู้ท้องถิ่น อำเภอพุทธรณทล จังหวัดนครปฐมที่พัฒนาขึ้น ในโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธรณทล

- มิติทางวัฒนธรรมประชาสังคมภายใต้บริบทของชมรมชีวเกษม ประชาคมสุขภาพแบบองค์รวมพุทธรณทล
- การรวมกลุ่มทางสังคมในพุทธรณทล
- คลองกับวิถีชีวิตชาวพุทธรณทล
- ทรัพยากรท่องเที่ยวและแหล่งนันทนาการในอำเภอพุทธรณทล
- องค์ความรู้ท้องถิ่นของเกษตรกรและอาชีพท้องถิ่นในพุทธรณทล
- นวัตกรรมสารกำจัดศัตรูพืช
- ปรากฏการณ์การใช้สารเคมีของเกษตรกรนาผักกระเฉด
- การก่อเกิดและวิถีชุมชนหอพักและบ้านเช่าในพุทธรณทล
- ร้านค้าแผงลอยข้างถนนในเขตอำเภอพุทธรณทล
- การมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมของผู้พักอาศัยในหมู่บ้านจัดสรร
- การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการพัฒนาการเมืองท้องถิ่น
- โครงการเศรษฐกิจพอเพียงในวิถีของชาวพุทธรณทล
- การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประกอบอาชีพ
- ความคิดเห็นของนักศึกษาระดับปริญญาตรีมหาวิทยาลัยมหิดลต่อกิจกรรมนักศึกษาและประชาคมนักศึกษา
- พลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน
- ทูทางสังคมด้านศาสนาในอำเภอพุทธรณทล
- วิถีสังคมของชาวนาบัว
- สังคมกับวิถีสาธารณะข้างถนนของคนพุทธรณทล
- หน้าที่ของนักวิชาการและประชาสังคม
- พัฒนาการทางการเมืองและการปกครองท้องถิ่นพุทธรณทล
- โครงสร้างทางเศรษฐกิจของอำเภอพุทธรณทล
- ระบบบริการด้านสาธารณสุขอำเภอพุทธรณทล
- วิสัยทัศน์ภาคประชาชนจากกรณีการเลือกตั้งเทศบาลตำบลศาลายา
- การพัฒนานักวิชาการประชาสังคมรุ่นใหม่
- การสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นรอบที่ 1 : นัยยะสำคัญของการเปลี่ยนแปลง

- การประเมินความก้าวหน้าโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล
- การวิจัยและพัฒนากระบวนการเพื่อการเรียนรู้สังคมและนิเวศวิทยาของเด็ก
- กลุ่มอาชีพ เกษตรกรรม : ศูนย์รวมเห็ดบ้านอรุณญิก
- การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผู้นำในการจัดการเรียนการสอน
- การถอดบทเรียนการวิจัยและพัฒนากิจกรรมโครงการพี่น้องพุทธมณฑลร่วมใจสานสายใยรักศาสตร์ของมหาสวัสดิ์
- ศักยภาพบุคลากร : มิติสุขภาพภาคประชาชน
- ศักยภาพบุคลากร : มิติการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร
- กระบวนการเรียนรู้และศักยภาพในการดูแลสุขภาพของสตรีพุทธมณฑล
- การสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อเปิดสู่โลกกว้างของชุมชนพื้นถิ่น

ตัวอย่างกิจกรรมการเรียนรู้ในโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

- การขับเคลื่อนเพื่อร่วมดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้และหลักสูตรท้องถิ่น
- แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
- การพัฒนาสื่อการเรียนการสอนจากความเป็นจริงในท้องถิ่น
- ศิลปะชุมชนและการออกแบบสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์
- ตำรับแพทย์แผนไทยและยาพื้นบ้านจากบัวของชาวพุทธมณฑล
- บทเรียนกลุ่มนกอ้อยชายคลอง พุทธมณฑล การเรียนรู้ชีวิต นิเวศถิ่นฐาน และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- “ชาวบ้านชาวเมือง” ยุทธศาสตร์สื่อเล็กและสื่อทางเลือกเพื่อขับเคลื่อนประชาคม สื่อเพื่อการเรียนรู้ และการเปลี่ยนแปลงสังคมพุทธมณฑล
- ยาเสพติด : รูปแบบการรักษาแบบมานุษยวิทยาและการมีส่วนร่วมในชุมชน
- คำสอนจากถิ่นฐาน : ศิลปะการจัดดอกไม้ สอนน้ำ และสิ่งตกแต่งจากบัวและวัตถุดิบธรรมชาติในพื้นที่
- เส้นทางนี้มีเพื่อน
- กลุ่มกีฬาเล่นและเรียนรู้
- ชุมนิทรรศการรณรงค์สำนึกสาธารณะเพื่อร่วมสร้างสรรค์ชีวิตเมืองให้น่าอยู่
- การสัมมนาเชิงปฏิบัติการขับเคลื่อนวาระพุทธมณฑล “พุทธมณฑลสู่ศตวรรษที่ 21”

จุลสารชาวบ้านชาวเมืองเพื่อการสื่อสารทางสังคม (Social Communication)

ในท้องถิ่นพุทธมณฑล

- ฉบับเดือนมิถุนายน 2542
“ข่าวความเคลื่อนไหวประชาสังคม”
- ฉบับย่อยเดือนมิถุนายน 2542
“ข่าวความเคลื่อนไหวประชาสังคม”
- ฉบับเดือนสิงหาคม 2543
“แนะนำโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล”
- ฉบับเดือนสิงหาคม 2543 ฉบับที่ 2
“วัฒนธรรมพลเมืองกับการเมืองแบบเลือกตั้ง”
- ฉบับเดือนกันยายน 2543
“บทความเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน”
- ฉบับปีที่ 2 ฉบับที่ 5 เดือนตุลาคม 2543
“จม.ถึงนาย...สะท้อนภาพสังคมไทย”
- ฉบับปีที่ 2 ฉบับที่ 6 เดือนพฤศจิกายน 2543
“พุทธมณฑลเมืองน่าอยู่ วิสัยทัศน์ภาคประชาชน”
- ฉบับปีที่ 2 ฉบับที่ 7 เดือนมกราคม 2543
“ฉบับพิเศษปิดม่านศตวรรษที่ 20”
- ฉบับปีที่ 3 ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม 2544
“ฉบับบานเช้า เปิดม่านศตวรรษที่ 21”
- ฉบับปีที่ 3 ฉบับที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์ 2544
“ฉบับบานขึ้น สังคมเพื่อการศึกษาเรียนรู้”
- ฉบับปีที่ 3 ฉบับที่ 3 เดือนกรกฎาคม 2544
“ฉบับบานแฉ่ง เวิร์คช็อป ขับเคลื่อนวาระพุทธมณฑล”
- ฉบับปีที่ 3 ฉบับที่ 4 เดือนพฤศจิกายน 2544
“ฉบับบาน...รับลมหนาว Local Agenda Setting”
- ฉบับปีที่ 4 ฉบับที่ 1 เดือนมีนาคม 2545
“ฉบับบานเช้า...การพัฒนาหลักสูตรและวิธีเรียนรู้ในท้องถิ่นพุทธมณฑลโดยพหุภาคี”
- ฉบับปีที่ 4 ฉบับที่ 2 เดือนมิถุนายน 2545
“ฉบับเบิกบานมีชีวิตชีวา...วิทยุชุมชนเพื่อพุทธมณฑลเมืองน่าอยู่”

บทปริทัศน์บทความเรื่อง การวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

ไอลาส ปัญญา

ประเด็นและข้อถกเถียงหลักของงานวิจัย

เป้าหมายหลักของงานวิจัยเรื่องนี้ ในความคิดเห็นของผม ต้องการที่จะ “สร้างความรู้” ที่จะใช้ “การวิจัย” ให้เกิดการขับเคลื่อนสังคมได้อย่างไร? ลำพัง คำถามนี้เพียงคำถามเดียวก็นับว่ายิ่งใหญ่มาอยู่แล้ว ในวงวิชาการเมืองไทย เพราะสถานการณ์ทางสังคมที่เผชิญปัญหาและวิกฤติอยู่ขณะนี้กำลังเรียกร้องให้ใช้ปัญญานำการพัฒนาที่ออกมาในเชิงวาทกรรมและแนวคิดที่หลากหลาย เช่น การพัฒนาประเทศให้เป็น สังคมที่อยู่บนฐานของความรู้ (Knowledge-based society) สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning society) สังคมที่เรียนรู้โดยการกระทำ (Action learning society) เป็นต้น แต่สิ่งใหม่ๆ เหล่านี้เป็นเพียงหลักการ และปรัชญาเท่านั้น ยังมิได้มีการถกเถียงกันโดยใช้งานวิจัยเป็นฐาน

ที่ว่าคำถามหลักนี้สำคัญยิ่งนักก็เพราะว่า หากไม่มีความพยายามที่จะตอบคำถามนี้แล้ว ชุมชนความรู้และความเข้าใจในวาทกรรมและแนวคิดที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้ จะไม่มีความหมายและคุณค่าต่อสังคมไทยเท่าใดเลย หากไม่มาจาก การสร้างความรู้ที่ผ่านตัวตนของคนในสังคมไทย ให้ฝังจมเป็นเสมือนรากวัฒนธรรมอยู่ในรูปของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้วใช้ แนวคิดดังกล่าว ก็จะเป็นเพียงความรู้ประเภท “บทสวด” (Litany) เป็นความรู้ในชั้นที่หยาบที่มองเห็น จับต้อง และจดจำได้ง่าย แต่หาได้มีคุณค่าในเชิงที่นำไปสู่ “พลัง” การขับเคลื่อนและปฏิบัติแก่ คนและสังคมไม่ ทั้งนี้เพราะ ชุมชนความรู้และวาทกรรมประเภทนี้นั้นมิได้ผ่าน การเรียนรู้ด้วยตนเอง เหมือนดังที่พระอาจารย์นักปฏิบัติธรรม หลวงพ่อชา สุภัทโท เคยเขียนไว้ว่า “ความรู้เกิดจากการกระทำ” ในความเห็นของผมก็คือ หากไม่ผ่านการกระทำ จะไม่เกิดความรู้ (ที่ลึกซึ้งและละเอียดอ่อน) นั่นเอง

ในทำนองเดียวกัน ขณะนี้ได้เกิดวาทกรรมการพัฒนาใหม่ๆ หลังยุคทันสมัยนิยม (Post modernism) เช่น การมีส่วนร่วม (Participation) ธรรมรัฐ (Good governance) และ ขบวนการภาคพลเมือง หรือประชาสังคม (Civil society) ซึ่งแน่นอน เป็นปรากฏการณ์ในด้านการสร้างสรรค์ใหม่ทางสังคม เป็นวิวัฒนาการทางการจัดการสังคมอย่างใดอย่างหนึ่งในเชิงสากลนั่นเอง แต่ไม่ได้หมายความว่า การสร้างสรรค์ใหม่ดังกล่าว สามารถนำมาใช้ในสังคมไทยได้เลยทันที จำเป็นที่จะต้อง ผ่านการนำมาสร้าง นำมาขัดเกลา เสริมแต่ง และนำมาถกเถียง ให้ตกผลึกเป็นตะกอนให้

เป็นฐานคิดและวัฒนธรรมของสังคมไทยสืบไป ก่อนที่จะผลักดันออกให้เป็นรูปนโยบาย

คุณค่าทางวิชาการที่ได้จากงานวิจัย

การที่มีนักวิชาการกลุ่มหนึ่งนำเอา วาทกรรมเรื่อง “ประชาสังคม” หรือ “ประชาคม” มาศึกษาวิจัยเสียก่อน ก่อนที่เรื่องนี้จะนำไปสู่การก่อรูปให้เป็นนโยบายต่อไป เป็นสิ่งที่เหมาะสมอย่างยิ่ง โดยเฉพาะ “การวิจัยที่ผ่านการกระทำ” คือ ทั้งกลุ่มต่างๆในชุมชน กลุ่มนักวิจัย ต่างถูกออกแบบ ให้เป็น “เครื่องมือวิจัย” หนึ่งหนึ่ง คือ หน่วยทางสังคมที่ต้องมีการเรียนรู้ร่วมกันไปกับชุมชนตั้งแต่ต้นจนจบ คือเป็นการร่วมสร้าง “วาทกรรม” หรือชุดความรู้กับการปฏิบัติด้านการขับเคลื่อนชุมชนหรืออาจกล่าวได้ว่า กลุ่มนักวิจัยกลายเป็นเครื่องมือการขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงสังคม นั่นเอง มิได้แยกตัวออกเป็น ส่วนของ “ผู้เชี่ยวชาญ” นักบริหารและช่างเทคนิคการพัฒนา และผู้ที่กุมอำนาจการรู้ ว่าสังคม ชุมชน จะพัฒนาและขับเคลื่อนไปอย่างไร? ตามการพัฒนาแนวจารีต กระแสหลักที่ดำเนินมากกว่า 50 ปีที่ผ่านมา งานวิจัยเรื่องนี้จึงนับได้ว่าเป็นความพยายามที่จะทုံสร้างเส้นทางเลือกใหม่ที่มีผู้ร่วมทางยังเป็นคนกลุ่มน้อยอยู่ แต่เป็นเส้นทางที่อยู่บนฐานคิดหลังยุควิทยาศาสตร์กระแสหลัก (Post-normal science) หรือหลังยุคสมัยใหม่นิยม¹ (Post-modern science) โดยเฉพาะแนวคิดทฤษฎีกระบวนการระบบ² (Systems thinking) และกลุ่มนักวิทยาศาสตร์สายควันตัมฟิสิกส์ ที่ในที่สุดค้นพบว่า ความรู้เป็นกระบวนการสร้างและปรุ่แต่ง ไม่สามารถที่จะแยก “ความรู้” จากผลการวิจัย กับนักวิจัยออกจากกันได้ คือหากนักวิจัยมีวิธีคิดที่ผิด การเข้าใจโลกเข้าใจชุมชนและนโยบายในทางปฏิบัติย่อมจะผิดไปด้วย ดังคำกล่าวนักควันตัมฟิสิกส์คนสำคัญคนหนึ่ง คือ Warner Heisenberg ที่กล่าวไว้ว่า “What we see is not nature itself, but nature exposed to methods of inquiry.”³

คุณค่าในการสร้างสมมุติฐานและคำถามชุดใหม่ ๆ

ในศตวรรษใหม่ ที่ 21 ที่ได้ “ผ่านยุคทันสมัยนิยม” (Post modernity) มาแล้ว คุณภาพของงานวิจัย มิใช่จำกัดอยู่เฉพาะ การได้คำตอบเท่านั้น ผลของงานวิจัยที่ ได้คำถามชุดใหม่ ๆ

¹ โปรดดูเป็นตัวอย่าง เช่น Bohm, David. 1999. “Postmodern Science and a Postmodern World” reprinted in Carolyn Merchant (ed.) *Ecology: Key Concepts in Critical Theory*. New York: Humanity Books, pp. 342-350.

² โปรดดูเป็นตัวอย่าง เช่น Capra, Fritjof. 1999. “Systems Theory and the New Paradigm” reprinted in Carolyn Merchant (ed.) *Ecology: Key Concepts in Critical Theory*. New York: Humanity Books, pp. 334-341.

³ ยกคำพูดมาใน Capra, Fritjof. 1997. *The Web of Life: A New Synthesis of Mind and Matter*. New York: Flamango, pp 45.

ได้สมมุติฐานสำคัญๆ ข้อใหม่ๆ ก็ถือว่าเป็นคุณอนันต์ของงานวิจัย หรือกล่าวโดยย่อได้ว่า การค้นหาคำถาม สำคัญกว่าคำตอบ

หากพิจารณาบนฐานคิดนี้แล้ว งานวิจัยเรื่องนี้ ยังเป็นการวิจัยที่มุ่งที่จะให้ “คำตอบ” มากกว่าการตั้งคำถามพื้นฐานที่สร้างความรู้ความเข้าใจ ผมอ่านแล้วเกิดความรู้สึกว่า การสร้างขบวนการทางประชาสังคม “ทำได้แล้ว” ณ ท้องที่ศาลายา อันเป็นชุมชนชนานเมืองของกรุงเทพฯ ผมไม่สามารถตั้งคำถามที่ยกระดับการสร้างความรู้เรื่องประชาสังคมได้อีก เพราะผู้วิจัยได้แสดงรายละเอียดขั้นตอนมาอย่างสมบูรณ์ ในมุมมองของนักวิจัย ซึ่งเป็นมุมมองจากคนภายนอก อีกทั้งผู้วิจัยเอง คือเนาวรัตน์ พลายน้อยเอง ก็ได้มีความพยายามที่จะ “ตั้งคำถามใหม่” แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ผมมีอยู่ในใจ ตลอดเวลาที่อ่านงานเรื่องนี้ก็คือ “เรารู้ได้อย่างไรว่าเรารู้ถูกต้องเหมาะสม” หรือ “How do we know that we know?” กล่าวคือ เราจะรู้ได้อย่างแน่ใจได้อย่างไร สิ่งที่คณะผู้วิจัยได้นำเสนอขึ้นมานั้นว่า “ใช่เลย” และอย่างมีความเชื่อมั่นตามสถานะ

ดังนั้น งานวิจัยเรื่องนี้ จึงถือว่าเป็นเพียงการบันทึกกระบวนการ (Documentation) การศึกษาวิจัยของกรณีศึกษา (ที่ดีมาก ๆ) กรณีหนึ่งเท่านั้น และสมควรที่จะได้มีการวิจัยในแนวนี้หลายกรณีศึกษา เพื่อสร้างความหลากหลายและหาประโยชน์จากการศึกษาเปรียบเทียบ แม้ผู้วิจัยคือ เนาวรัตน์ พลายน้อย จะได้นำเสนอ องค์ประกอบ กระบวนการ และกิจกรรมตามขั้นตอนอย่างละเอียด ก็ตาม คุณค่าความหนักแน่นเชื่อมั่นคงจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อได้มีการศึกษาเปรียบเทียบหรือมีการศึกษาอย่างต่อเนื่องออกไปอีก จึงยังไม่อาจจะยอมรับได้เต็มที่ว่าผลที่ได้จากงานวิจัยที่อำเภอกุฑมณฑลนี้ ณ ปัจจุบันนี้ จะสามารถเป็นชุดความรู้เรื่องการก่อเกิดและการสร้างขบวนการขับเคลื่อนภาคประชาสังคม ที่มีความแน่ชัดพอที่จะนำไปใช้สรุปเป็นชุดความรู้และประยุกต์ใช้ที่อื่นได้ จนกว่าจะได้ทดสอบและพิจารณาปรับปรุงเนื้อหาและประเด็นสำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1. ควรมีบทที่นำเสนอ บริบททางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม (context) ของ “ชุมชนศาลายา” หรือ พุทธมณฑล เพื่อให้เป็นกรอบการมองเห็นเงื่อนไขต่างๆ ณ ปัจจุบัน ที่จะเอื้อหรือไม่เอื้อ ต่อการเป็น “ประชาสังคม” จึงรู้สึกเสียดายว่า กิจกรรมและกระบวนการดำเนินการโครงการ เกิดขึ้นจากการคิดค้นมาเป็นอย่างดี ด้อยคุณค่าทางความหมายความเป็นจริง มีความเป็นไปได้ มีความถูกต้องเหมาะสมแล้ว เป็นต้น
2. ในทุกขั้นตอนของกระบวนการ ควรอย่างยิ่งที่จะต้องนำเสนอฐานคิดที่มา และเหตุผลที่แฝงอยู่ เช่น ในขั้นเตรียมการ (ข้อ 5 หน้า 8) ได้กล่าวไว้ว่า “การวิเคราะห์เสาะหา ‘ผู้เอารัฐะกับชุมชน’ ที่มีอยู่ในด้านต่างๆ...” ควรมีที่มา เหตุผลบอกถึงฐานคิดของเรื่องนี้ ว่าทำไมจึงต้องมี และ ทำไมต้องเป็นลำดับ ที่ 5 เป็น ลำดับอื่นๆ ได้หรือไม่? หรือในขั้นดำเนินการ ก็เช่นเดียวกัน เช่น “การพัฒนานักวิชาการรุ่นใหม่” Young

scholars” นั้น นอกจากจะสร้าง “คน” รุ่นใหม่แล้ว เป็นเงื่อนไขปัจจัยในเชิงกรอบแนวคิดนามธรรม ต่อขบวนการประชาสังคมอย่างไร? เหล่านี้เป็นต้น

3. ควรที่จะเพิ่มส่วนที่สะท้อนสิ่งที่ได้มาจาก กลุ่มประชาคม ให้มากเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้เห็นมุมมองของผู้มีส่วนได้เสีย ทำให้เห็นสิ่งที่เรียกว่า การเรียนรู้ และการขับเคลื่อนของชุมชน อย่างเป็นรูปธรรม สมกับสิ่งที่เริ่มต้นไว้ว่า ทั้งผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัยต่างก็มีโอกาสได้เรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน ทั้งนี้เพื่อตอบประเด็นที่ว่า “เรารู้ได้อย่างไรว่าเรารู้” ที่กล่าวมาข้างต้น การนำเสนอมุมมองจากด้านในออกมา (Emic views) จะเสริมคุณค่าของความเชื่อมั่นของผลการวิจัยในตัวของมันเอง ผมเชื่อเช่นนั้น

สรุป

งานวิจัยเรื่องนี้ ได้พัฒนามาจากฐานคิดที่นำเชื่อถือและนำเสนอสรรเสริญ ที่จะเปิดพื้นที่ความรู้ในเรื่องการที่จะสร้างการวิจัยที่สามารถขับเคลื่อนชุมชน ได้แสดงให้เห็นความพยายามที่แหวกจารีตการวิจัย เห็นภาพของนักวิจัยเป็นเครื่องมือการวิจัยไปเป็นกระบวนการเดียวกัน โดยมีได้แยก ผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัยออกจากกัน หรือแยก งานวิจัยออกจากการขับเคลื่อนหรือการ “พัฒนา” สังคม

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยยังมีข้อจำกัดที่ไม่สร้างบริบท ให้เห็นชัดเจน ถึงพลวัตของพื้นที่ศึกษาและความเคลื่อนไหวในบริบทสังคมไทย ที่ผลกระทบต่อพื้นที่ศึกษา ทำให้ไม่สามารถจับเงื่อนไขปัจจัยที่เอื้อและไม่เอื้อต่อประเด็นปัญหาความเคลื่อนไหวได้ครบถ้วน และมีเหตุผลหนักแน่นเพียงพอที่จะเชื่อได้ว่า ผลวิจัย หรือ การขับเคลื่อนที่ออกมา จะนำไปประยุกต์ใช้ที่อื่นได้หรือไม่อย่างไร จนกว่าจะดำเนินการศึกษาต่อไปในระยะยาว และมีการศึกษาเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาอื่น ๆ ให้มากขึ้น สมควรที่ผู้วิจัยจะได้อภิปรายในเรื่องนี้ และหากมีการนำเสนอมุมมองจากภายในชุมชนให้มากขึ้นกว่านี้ อาจเสริมความเชื่อมั่นได้มากกว่าที่เป็นอยู่

กระนั้นก็ดี งานวิจัยเรื่องนี้ ถือเป็นขั้นการบันทึกกระบวนการ (Process documentation) ของกรณีศึกษาที่ดี กรณีหนึ่ง มีความท้าทายที่จะนำเสนอสิ่งใหม่ ๆ และมีคุณค่าต่อการสร้างความรู้ให้กับสังคมไทยในโลกใหม่ ต่อไป สมควรได้รับการสนับสนุน

เอกสารอ้างอิง

- Bohm, David. (1999). "Postmodern Science and a Postmodern World" reprinted in Carolyn Merchant (ed.) **Ecology: Key Concepts in Critical Theory**. New York: Humanity Books, pp. 342-350.
- Capra, Fritjof. (1999). "Systems Theory and the New Paradigm" reprinted in Carolyn Merchant (ed.) **Ecology: Key Concepts in Critical Theory**. New York: Humanity Books, pp. 334-341.
- _____. (1997). **The Web of Life: A New Synthesis of Mind and Matter**. New York: Flamengo.

บทปริทัศน์บทความเรื่อง การวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

สุริชัย หวันแก้ว

งานวิจัยเรื่อง “การวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล” ของรองศาสตราจารย์ ดร.เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะถือว่าเป็นงานที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ส่วนแรก อธิบายจะตั้งข้อสังเกตต่อลักษณะของงานวิจัยนี้และคุณค่าต่อสังคมในสภาพปัญหาปัจจุบัน

ประเด็นแรก ลักษณะเด่นของงานวิจัยนี้เห็นได้ชัดที่งานวิจัยนี้ไม่เหมือนกับงานวิจัยทั่วไป ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยการเก็บข้อมูล ตลอดจนการวิเคราะห์และสรุปจึงค่อยนำไปปฏิบัติการแก้ไขปัญหา แต่งานวิจัยชิ้นนี้นั้นเห็นได้ชัดที่งานวิจัยนี้แบบมีส่วนร่วมแบบเชิงปฏิบัติการซึ่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมแต่ต้นกระบวนการจนตลอดกระบวนการ วิถีวิทยาการวิจัยแบบนี้มีนัยอย่างสำคัญต่อการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยที่น่าสังเกตก็คือ การตื่นตัวต่อปัญหาความลำเอียงอันเนื่องมาจากวิถีวิทยาของการวิจัยแบบเก่ามันเกิดในแวดวงนอกมหาวิทยาลัยมาก่อนแล้วจึงขยายมาในมหาวิทยาลัยทีหลัง ลักษณะอันนี้การที่สามารถทำให้มหาวิทยาลัยระดมพลังจากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายมารวมทำการสร้างความร่วมมือกันจากคนต่างกลุ่มสถาบันถือว่าเป็นเรื่องยาก

ประเด็นที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกับพื้นที่ตั้ง มหาวิทยาลัยสมควรหรือไม่ที่จะต้องคำนึงถึง**ถิ่นที่ตนเองตั้งอยู่?** ผมถือว่า ข้อดีเด่นของงานวิจัยก็คือ ความริเริ่มที่พยายามนำมหาวิทยาลัยให้เป็นช่องทางของการร่วมงานของหลายฝ่ายหลายวิชา คนซึ่งไม่เคยทำงานกันในเรื่องที่มีมิติของท้องถิ่นที่มหาวิทยาลัยตั้งอยู่ก็ได้มาร่วมกันกับประชาคมในท้องถิ่นชุมชนในท้องถิ่นเป็นมิติที่ทำให้มหาวิทยาลัยติดดิน ข้อที่มักจะเห็นตรงกันก็คือมหาวิทยาลัยมีหน้าที่ต่อสังคมประเทศชาติ แต่งานวิจัยนี้ทำให้เกิดคำถามว่าประเทศชาตินั้นตั้งอยู่ที่ใดและมหาวิทยาลัยจะสัมผัสประเทศชาติด้วยกิจกรรมใด? การมีโครงการวิจัยร่วมกันกับประชาคมในถิ่นที่มหาวิทยาลัยตั้งอยู่เป็นมิติที่ทำให้มหาวิทยาลัยเดินควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นสภาพแวดล้อมของมหาวิทยาลัยถือว่าเป็นมิติที่สำคัญและเป็นความคิดริเริ่มเป็นความโดดเด่นของงานไม่อาจมองข้ามไปโดยไม่ได้เลยไม่ได้ ลักษณะของการทำงานที่ซับซ้อนหลายฝ่ายหลายภาคอันนี้ถือว่าเป็นข้อยืนยันที่ต้องอาศัยความพากเพียรพยายามไม่ใช่น้อย แล้วก็ได้ถึงขนาดนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 ข้อนี้ต้องถือเป็นความสำเร็จต้องถือเป็นความสัมฤทธิ์ผลร่วมกันของทางมหาวิทยาลัยมหิดลกับประชาคมพุทธมณฑล

ส่วนที่สอง ข้ออภิปราย ที่ผมอยากจะมีความเห็นในเชิงพิจารณาร่วมกันในเชิงอภิปรายและถกร่วมกันมี 4 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ประเด็นที่ยังไม่ชัดเจนประการแรกได้แก่ ที่มาของการเลือกวิธีวิทยานี้ เหตุผลที่มาของการเลือกใช้วิธีวิทยาแบบนี้ วิธีวิทยามีใหม่เป็นความหมายเพียงเรื่องของเทคนิควิธี วิธีวิทยาจำต้องมีคำอธิบายเหตุผลเบื้องต้นของการเลือกใช้เทคนิควิจัยวิธีหนึ่งวิธีใด แต่บทความวิจัยที่นำเสนอมาไม่ได้กล่าวถึงวิธีวิทยานั้น ผมอ่านเอกสารแล้วเข้าใจพอสมควรแต่ยังมีข้อจำกัดที่ผมอยากจะเรียนไม่กระจ่างชัดว่า ในแนวนั้นในวิธีการเหล่านี้ซึ่งได้ให้คำอธิบายเรื่องกรอบคิดต่างๆ ไว้ในฐานะที่เป็นบทความวิจัยจึงจำเป็นจะต้องอธิบายว่า ทำไมจึงเลือกใช้วิธีวิทยานี้ วิธีการชุดนี้จะนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่แตกต่างจากกระบวนการวิจัยแบบเดิมที่เคยใช้อย่างไร? การเรียนรู้ร่วมกับวิธีการเน้นการสื่อสารทางสังคม มีความจำเป็นมากที่ผู้วิจัยจะต้องบอกว่าทำไมท่านเลือกใช้วิธีการหรือแนวความคิดเหล่านี้ ทำไมหลักเหตุผลตามกระบวนการวิทยาศาสตร์ซึ่งเคยยึดถือกันนั้นจึงไม่สามารถเป็นที่พึ่งได้อีกต่อไป ในการวิจัยในการทำงานเช่นนี้ทำไมการวิจัยเชิงคุณภาพธรรมดาถึงไม่เป็นประโยชน์เท่าที่ควรสู่วิธีที่เราเลือกสรรมา หรือที่สำคัญก่อนหน้านั้นว่าทำไมเกิดความคิดเรื่องการวิจัยการวางแผนการแปลงแผนหรือว่าทำไมจึงเห็นว่าการแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติจึงไม่ใช่ประเด็นทั้งวิจัยและใช้ไม่ได้ ทำไมท่านจึงไม่เห็นความสำคัญของหัวข้อแบบนี้ ท่านจึงต้องหันมาหาแนวทางวิจัยที่เน้นวิธีร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเก็บข้อมูล ร่วมวางแผน ร่วมเป็นเจ้าของความรู้ด้วยกัน ซึ่งส่วนนี้เป็นความโดดเด่นข้อสรุปที่เป็นพื้นฐานที่หนักแน่น ซึ่งความมั่นคงจะมีข้อมูลส่วนนี้อยู่แล้วแต่ต้องนำเสนอด้วยเพื่อให้เกิดความกระจ่างและชัดเจน

ผมคิดว่า ความกระจ่างชัดพื้นฐานที่ต้องการก็คือว่า การวิจัยชิ้นนี้ต้องการความเป็นเจ้าของร่วมกันของความรู้ที่ผู้เข้ามาเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมได้ส่วนเสียร่วมกันเป็นเจ้าของร่วมกัน (common ownership of knowledge) ซึ่งไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะบีบบังคับฝ่ายอื่นให้ยอมรับความรู้ของตนได้แต่ฝ่ายเดียว ทุกคนต้องเดินไปด้วยกันยึดถือความหมายการทำงานด้วยกัน คำที่ใช้ตรงกันมีความหมายในการริเริ่มที่เข้าใจกันได้ผมคิดว่า การเป็นเจ้าของร่วมกันและสร้างสรรค์คำที่มีความหมายตรงกัน อันนี้ผมคิดว่า คงเป็นเหตุผลหลักพื้นฐานของการเลือกใช้วิธีการที่ท่านได้ใช้ในงานนี้ ผมคิดว่ามันต่างออกไปจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการต่างๆ ไป ซึ่งไม่ได้เน้นหลักการการทำงานแบบพหุภาคี (multi-party) แบบการสื่อสารทางสังคมแบบที่เสริมสร้างเครือข่ายทางสังคม ทางกลุ่มประชาคมพร้อมๆ กัน ไปงานนี้มีความก้าวหน้ากว่าการใช้ action research ทั่วๆ ไปด้วยซ้ำ ผมคิดว่าจะได้เห็นภาพชัดว่าวิธีการที่ใช้ชิ้นนี้มันมีความเด่นกว่างานที่เคยผ่านมาอย่างไร

ประเด็นที่สอง ที่ผมอยากจะขอเสนอเป็นประเด็นคำถามคือ งานวิจัยและพัฒนาประชาคมฯ ชี้นี้ เป็นงานวิจัยตรงจุดไหนและเป็นงานปฏิบัติการตรงจุดใด คือ พูดยังไง แล้วไม่ได้เป็นการเล่นคำ แต่หากเราจะกล่าวในทางวิธีวิทยาแห่งการวิจัยแล้ว น่าจะมีความจำเป็นที่จำต้องทำให้ส่วนของกรวิจัยในกระบวนการทบทวนไตร่ตรองร่วมกันแล้วก็คิดเห็นร่วมกันออกมาให้ได้ ผมคิดว่าขั้นตอนในการดำเนินงานหลายขั้นตอนในข้อเขียนสะท้อนให้เห็นว่าบางขั้นตอนจะให้น้ำหนักกับทางวิจัยสูง บางขั้นตอนก็จะให้น้ำหนักกับกระบวนการของการปฏิสัมพันธ์การเรียนรู้มากกว่าขั้นตอนของการวิจัย ขั้นตอนของการวิจัยเป็นอย่างไรน่าจะหมายถึงว่า งานนี้มีโจทย์คำถามที่ต้องการคำตอบว่าในเรื่องภาพที่เป็นจริงหรือไม่เรื่องของปัญหาว่ามีอะไรบ้าง หรือว่าความสำคัญในที่มีความแตกต่างกันหรือใกล้ชิดกันในเรื่องต่างๆ นี่มีอยู่แค่ไหนอย่างไร ซึ่งส่วนเหล่านี้โจทย์ร่วมของการวิจัยการที่เกิดคำถามร่วมกัน เกิดการแสวงหาคำตอบร่วมกัน การที่ได้ไปสู่ข้อสรุปที่อาจจะตรงกับที่ตั้งใจไว้แต่แรก หรืออาจได้ข้อสรุปที่พัฒนาออกไปในทิศทางตรงกันข้ามหรือแตกต่างออกไปนี้ก็เป็นไปได้เพราะ ความเป็นจริงในสังคมอาจจะไม่สอดคล้องกับความคิดในการวิจัยในแนวของห้องปฏิบัติการที่เคยยึดถือกันมา หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแล้วเอาไปประยุกต์ใช้แล้วเอาไปวางแผนแปลงและแผนประชุมภาคปฏิบัติอย่างที่เคยยึดถือกันเป็นภาพของการวิจัยโดยเอาต้นแบบมาจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ การวิจัยเชิงสังคมการวิจัยเชิงมนุษยศาสตร์ การวิจัยเชิงปฏิบัติงานพัฒนา ครั้งนี้เป็นกรวิจัยที่มีนัยของการเดินทางร่วมกัน แม้ว่ากระบวนการวิจัยนั้นแทรกเข้าไปในกระบวนการทั้งหมดแต่ถึงการนั้นก็ตีความจำเป็นที่จะช่วยให้ผู้อ่านและผู้สนใจเห็นเด่นชัดว่าอันไหนเป็นกระบวนการวิจัย

ประเด็นที่สาม ขั้นตอนที่สำคัญของงานวิจัยนี้ ในตอนหลักของการเสนอรายงาน ได้แก่ การยกระดับถอดบทเรียน ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากคือ ทำงานไปแล้วได้งานได้ความสนใจร่วมกัน นิสิตปริญญาเอก ปริญญาโท ก็ได้หัวข้อความสนใจได้รายงานในภาคผนวกระบุไว้หลายเรื่องที่น่าสนใจมากที่นี้ก็อยากจะมีความเข้าใจพอสมควร ในการถอดบทเรียนอันเป็นการยกระดับความรู้ความเข้าใจนั้น การปฏิบัติการอะไร อย่างไร ที่ถอดเป็นบทเรียน และถอดเป็นบทเรียนได้ว่าอย่างไรและได้อะไรบ้าง การนำเสนอในหัวข้อนี้ไม่ค่อยชัดเจน ถ้าหากผู้วิจัยจะกรุณาเป็นรูปธรรมก็จะชัดเจนก็จะดี อันนี้เป็นส่วนสำคัญมากของงานวิจัยในแนวนี้ไม่เช่นนั้นก็จะเหมือนกับกรปฏิบัติการทั่วไป ยกกระดับถอดบทเรียนแปลว่าได้ข้อสรุปในเชิงบทเรียนว่าอย่างไรประชาคมฯ ซึ่งเป็นชุมชนชนเมืองและเป็นชุมชนที่มีความใกล้ชิดกับนิเวศวิทยาตามลำน้ำมีลักษณะพิเศษอย่างไรที่มีผลเกี่ยวข้องกับการทำงานเชิงสำนักประชาสังคม เรื่องยกระดับถอดบทเรียนน่าจะสมารถนำเสนอให้ชัดเจนขึ้น เฉพาะที่เขียนในรายงานเฉพาะจุดก็น่าสนใจมาก เช่นว่า ความเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยหรือความเป็นมหาวิทยาลัยเป็นอุปสรรคต่อการททำงานกับ

ชุมชนและกับประชาคมในเรื่องความยุ่งยากนี้ พิจารณาเชิงสังคมวิทยาถือว่าเป็นความตึงเครียดหรือความขัดแย้งกันในเรื่องบทบาท (role conflicts) กล่าวคือ มีบทบาทหนึ่งถือตามแบบฉบับเดิมระหว่างมหาวิทยาลัยกับอีกบทบาทหนึ่งมาจากการที่มหาวิทยาลัยอยากปรับบทบาทงานจะเข้าไปร่วมกับการเปลี่ยนแปลงสังคม การทำงานประชาคมเพื่อการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ยากยิ่งเพราะฉะนั้นก็แปลไปด้วยว่าการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงอันนี้จะให้ผลจริงจังย่อมต้องแปลว่ามหาวิทยาลัยก็มีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและปรับเปลี่ยนตนเองด้วยซึ่งสวนนี้เป็นจุดสำคัญที่สุด

ประการที่สี่ ประเด็นสุดท้าย ข้อเสนอที่ผู้วิจัยเสนอมาในรายงานก็ชวนให้เกิดเป็นประเด็นที่ว่า ธรรมดาเราจะคุ้นเคยเรื่องที่มีมหาวิทยาลัยเป็นแหล่งชุมนุมปัญญามหาวิทยาลัยเป็นที่สามารถสอนได้ (teaching university) หรือมาระยะหลังก็นามมหาวิทยาลัยวิจัย (Research university) แต่วิชาการทั้งหลายอาจจะไม่ได้อยู่ในรูปแบบมหาวิทยาลัยอย่างเดียว เพราะฉะนั้นเราจะทำให้มหาวิทยาลัยที่เคยสอนกลายเป็นมหาวิทยาลัยที่รู้จัก เรียนรู้ได้อย่างไร ทำอย่างไรถึงเปลี่ยนแปลงสถานภาพให้มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้ (learning university) คือ เรียนรู้จากชุมชนเพื่อจะเปลี่ยนตนเอง เพื่อที่จะให้มีความสอดคล้องกับบทบาทที่สังคมประชาคมในท้องถิ่นคาดหวังด้วย ประเด็นนี้โยงกลับไปยังประเด็นแรก ได้แก่ **มิติแห่งถิ่นที่ตั้งของมหาวิทยาลัย** หนึ่ง ๆ นั้นมีความสำคัญต่อการพิสูจน์บทบาทการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัยนั้น ๆ นับความสำคัญขอโครงการวิจัยนี้จึงมีความหมายกว้างไปกว่าตัวโครงการนี้ หากก้าวไปถึงกระบวนการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัยมหิตลเองและแน่นอนที่สุดน่าจะเป็นการถอดบทเรียนที่มีนัยต่อการปรับของวิทยาลัยอื่น ๆ ด้วยที่จะจำต้องพิจารณาสู่ทางในการปรับตัวในยุคโลกาภิวัตน์

เอกสารอ้างอิง

People's Participant : Chanllenges Ahead Analyzed by Compiled and Orlado Falso

Borda. Bagota, Colombia : TM Editiors 1998.

Peter Reason, ed., **Handbook of Action Research**

สุริชัย หวันแก้ว บก., (2531). **การวิจัยในงานพัฒนา** โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนาสถาบันวิจัยสังคม.

สุริชัย หวันแก้ว, (2543). **ชนบทศึกษากับแบบแผนการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัย**, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ทบวงมหาวิทยาลัย.

Indicators to Benchmark Quality of Public Participation in Community Risk Analysis: A Research and Development Project for Map Ta Phut Industrial Estate Surrounding Community

Palarp Sinhaseni, et al.*

ABSTRACT

Negative externalities of environmental pollutants call for public participation in the area of chemical risk analysis. In order to strengthen evidence-based policy implementation, appropriate technology to enforce standards is the basis for further strengthening a toxicovigilance scheme needed for toxicant management.

A model (Sinhaseni and Dusitsin, 2002) was experimented to assess practicality and feasibility. Through futuristic search of mutual goal of healthy city by stakeholders (n=125), simulation of chemical risk record from reporting, projects prioritization were agreed upon in order to develop indicators. Techniques namely triangulation and ethnographic were used to quantitatively analyzed and assessed situation in the community. WHO (PAHOCENDES) ranking was used to priority ranking of projects of "felt needs".

Indicators are proposed to include 3 major groups: environmental qualities; policy development in health risk analysis through long term database and lastly and most importantly, types of projects being chosen by operational research and community participation, quality of appropriate intervention to enhance awareness and "informed choices" of citizens.

It was found that the three major factors influencing public participation include economic status, healthy environment attitudes and woman status.

Recommendations are strategic women empowerment through action research on "learning by doing" in order to choose "pay off" projects to be implemented to develop realistic indicators for sustainable healthy community.

* Thawilwadee Bureekul, Sasithorn Churnkwuanma, Thanawadee Bunroe, Aurawan Ketcharoen, Suchai Sutheparak, Krit Palasut, Yupha Onthum, Kalaya Zupuang, Wirawat Chaya, Saowanee Semathong, Ekapan Ritta, Veera Niyoman, Nikorn Dusitsin

การวิจัยและพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสร้างสิทธิและคุณภาพ การมีส่วนร่วมในการประเมินความเสี่ยงจากสารเคมี โดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

พาลาภา สิงห์เสนี และคณะ

บทคัดย่อ

สิทธิตามรัฐธรรมนูญไทยซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสากลสนับสนุนการมีสิทธิการตัดสินใจทางเลือกและการมีส่วนร่วมในการให้บริการและกำหนดคุณภาพมาตรฐานสิ่งแวดล้อมรวมทั้งการตรวจสอบและได้รับข้อมูลอย่างเหมาะสมโดยเฉพาะเมื่อมลพิษอยู่ในสิ่งแวดล้อมของสาธารณชนโดยไม่มีแหล่ง และผู้รับผิดชอบโดยตรง (negative externality)

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปสู่การพัฒนาดัชนีชี้วัดการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาการตัดสินใจโดยใช้ข้อมูล (informed choices) ของชุมชน ทั้งนี้เพราะความจำเป็นของประเทศกำลังพัฒนาซึ่งมีงบประมาณจำกัด การเชื่อมโยงและพัฒนาข้อมูลที่สามารถนำไปสู่การวิเคราะห์ และการปฏิบัติ รวมทั้งการวางนโยบายที่เหมาะสม (appropriate) เป็นหัวใจของความสำเร็จในการจัดการด้านบริการสุขภาพ เนื่องจากแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและปัญหาสุขภาพจากโรคไม่ติดต่อ (non-communicable diseases) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสัมผัสสารพิษและสิ่งแวดล้อมที่อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยเป็นแนวโน้มของปัญหาที่ต้องประสบ

มโนทัศน์ (concept) ของการวิจัยและพัฒนาโครงการ คือคุณลักษณะ และประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในโครงการซึ่งใช้เทคโนโลยีเหมาะสม (appropriate technology) โดยมีมโนทัศน์ร่วมกันจากสหสาขาวิทยาการ ศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ซึ่งมีรากฐานจากพาราเซลซุสที่กล่าวว่า ขนาดและระยะเวลาที่สารพิษสัมผัสกับสิ่งมีชีวิต มีความสัมพันธ์กับพิษที่เกิดขึ้น ดังนั้น คุณภาพของการประเมินความเสี่ยงจึงมาจากศาสตร์ด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์สุขภาพ ในการวิเคราะห์ปริมาณการตรวจหาการบาดเจ็บที่เกิดขึ้น และนอกจากนี้มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่แสดงว่าในร่างกาย รวมทั้งทางชีวเคมี สรีรวิทยา พยาธิวิทยา เป็นต้น การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การปฏิบัติจริง และสามารถปฏิบัติสำเร็จได้ตลอด จะนำมาซึ่งการสร้างวิถี (pathways) ใหม่ในสมองของสิ่งมีชีวิตที่เข้าร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ

* ดวลิต นุริกุล, ศศิธร แจ่มถาวร, ศุภฤทัย เชิญขวัญมา, ธนวัต บุญลือ, อรรถกร เกตุเจริญ, สุชัย สุเทพารักษ์, กฤษณ์ ปาละสุทธิ, ยุพา อ่อนท้วม, กัลยา ชาพวง, วีรวัฒน์ ฉายา, เสาวนีย์ เสมาทอง, วีระ นิยมวัน, นิกร ดุสิติน

Active coping เป็นแนวทางที่ใช้ได้ผลทั้งในสัตว์ทดลองและในมนุษย์ ซึ่งพบกับเหตุการณ์ที่ก่อความเครียด ศาสตร์ทางด้านสังคมศาสตร์ นิเทศศาสตร์ ในกระบวนการตัดสินใจอย่างมีคุณภาพและการอาศัยข้อมูลชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชน ตามทัศนคติและความเชื่อทั้งทางบวกและทางลบ (Fishbeins, 1987) มีส่วนทำให้บุคคลตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง การสื่อสาร 2 ทางจะทำให้เกิดการรับรู้ และสามารถก้าวขึ้นสู่การมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นตามศักยภาพของชุมชนนั้น ๆ

คณะผู้วิจัยใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ ขั้น 1 ปัญหา ขั้นที่ 2 วิเคราะห์ ขั้น 3 วิธีการ ขั้น 4 ความคิดสู่การปฏิบัติ และการสำรวจเอกสาร การปฏิบัติงานต่อเนื่องระยะยาวในคณะกรรมการในกระบวนการตั้งมาตรฐานและโครงการพัฒนาระบบความเสี่ยงจากพิษสารเคมีของประเทศไทย การสังเกตอย่างไม่เป็นทางการเชิงคุณภาพ (ethnographic method) ร่วมกับการประชุมภายในของคณะทำงานประสานงาน 4 ฝ่าย การประชุมพัฒนาโครงการวิจัยของชุมชน การพัฒนาโครงการความร่วมมือภาคประชารัฐ เป็นต้น และการสัมภาษณ์ รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ได้รับสัมผัสสารพิษจากอุบัติเหตุโรงงานอุตสาหกรรมเคมี

ขั้นที่ 1 การประชุมร่วมค้นหาอนาคตกาล (futuristic search) จากผู้มีส่วนได้เสีย (stakeholders) จำนวน 125 คน ในชุมชนโดยรอบนิคมอุตสาหกรรมและการสำรวจทัศนคติพฤติกรรม ของประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการเฝ้าระวัง และกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ (N=662) ทำโดยการสุ่มเลือก และสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถาม

ขั้นที่ 2 โดยการวิเคราะห์สถานการณ์ ในขั้นตอนเตรียมการ (preparation phase) ในระยะ พ.ศ. 2538-2544 ซึ่งรวมข้อมูลจากโครงการวิจัยอื่น ๆ (IDRC, WHOI และ II)

ขั้นที่ 3 คณะผู้วิจัยเลือกการสื่อสารความเสี่ยง และระบบรายงานโรคเบื้องต้น

ขั้นที่ 4 การปฏิบัติโดยทำการทดลองฝึกปฏิบัติการจริงแบบกลุ่มย่อย โดยมีการทดสอบมโนทัศน์ (core concept) ด้านการประเมินความเสี่ยงและทดลองปฏิบัติ (simulation) กระบวนการส่งต่อข้อมูล, และการพัฒนาข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสม

จากผลการวิจัยเหล่านี้ร่วมกับกรณีศึกษาระหว่างการทดลองปฏิบัติงานระยะแรก ของขั้นตอนปฏิบัติ (operational phase) คณะผู้วิจัยได้เสนอกลุ่มดัชนีชี้วัดรวมทั้งประเด็นปัญหาในระบบ เพื่อนำไปสู่การเพิ่มคุณภาพชีวิตของชุมชนและดัชนีชี้วัดความสำเร็จของเทคโนโลยี เพื่อบรรลุเป้าหมายในการจัดการด้านบริการสุขภาพที่มีประสิทธิภาพและคุ้มค่า

1. บทนำ

ในปัจจุบันประเทศไทยต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาสุขภาพของประชาชน อันเนื่องมาจากผลกระทบของกากสารอันตรายที่ไม่ได้รับการจัดการอย่างถูกต้องเพิ่มมากขึ้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ของประเทศยังเพิ่มมากขึ้นตามอัตราการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในประเทศ ถึงแม้ว่านักวิชาการและผู้บริหารจำนวนไม่น้อยจะเข้าใจถึงความสัมพันธ์ ระหว่างการพัฒนาอุตสาหกรรมและปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่มาตรการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมก็ยังไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจัง และแพร่หลายมากนัก นอกจากนี้มักเป็นที่เข้าใจกันว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นภาระหน้าที่ของรัฐบาล ความพยายามแก้ปัญหาของรัฐบาลไทยที่ผ่านมา ยังไม่บังเกิดผลเป็นที่น่าพอใจเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องมาจากการขาดความตั้งใจจริงจากฝ่ายการเมืองซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนทำให้การปฏิบัติตามนโยบายสิ่งแวดล้อม และการบังคับใช้กฎหมายที่มีอยู่ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ปัญหาดังกล่าวนี้ยังผลให้เกิดปัญหามาตรฐานทางสุขภาพอนามัย และการทำลายระบบนิเวศของท้องถิ่นนั้นเองนอกจากนี้ยังสร้างภาระในระยะยาวให้กับประชาชนชาวไทย ทั้งที่มีชีวิตในปัจจุบันและที่จะเกิดมาในอนาคตอีกด้วย (ถวิลวดี บุรีกุล, 2543: 2)

งานวิจัยสหวิชาการเรื่อง การวิจัยและพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสร้างสิทธิ และคุณภาพการมีส่วนร่วมในการประเมินความเสี่ยงจากสารเคมีโดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด เป็นผลมาจากการพยายามค้นหาความจริงเพื่อนำไปสู่การสร้างกระบวนการแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการที่ประชาชนมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน โดยพิจารณาเลือกโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกที่ทำให้ตำบลมาบตาพุดกลายเป็นที่ตั้งของกลุ่มอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ซึ่งควบคุมดูแลโดยการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยเป็นกรณีตัวอย่าง ทั้งนี้เนื่องจากการนิคมฯ และชุมชนโดยรอบได้มีการขยายตัวมากขึ้น ทำให้ในปัจจุบันไม่มีแนวกันชนระหว่างเขตอุตสาหกรรมกับชุมชน ประกอบกับเกิดปัญหาการรั่วไหลของสารเคมี/สารพิษจากกระบวนการผลิตทำให้ประชาชนโดยรอบได้รับการรบกวนจากกลิ่นสารเคมี การได้รับสัมผัส และเกิดการระคายเคืองระบบทางเดินหายใจ ตลอดจนอุบัติเหตุจากสารเคมีที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง จนก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพของประชาชนเด่นชัดขึ้นเรื่อย ๆ และเกิดการประท้วงของชาวบ้านต่อผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง ในกรณีไม่รับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชาวตำบลมาบตาพุดที่ได้รับมลพิษจากโรงงานและการถมทะเลขยายพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม (ผู้จัดการรายวัน, 9 สิงหาคม 2540: 6) การปล่อยสารพิษของโรงงานอุตสาหกรรมจนทำให้ประชาชนจำนวนมากต้องเข้ารับการรักษาตัวในโรงพยาบาล การมีข้อเรียกร้องจากชาวบ้านในชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมถึงความเดือดร้อนและผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน

งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 ที่มีเจตนารมณ์ในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อประชาชน สังคม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ประชาชนจึงต้องเรียกร้องสิทธิของตนเอง เพื่อให้มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรมของการอยู่ร่วมกันในสังคมตามหลักแนวคิดประชาสังคมซึ่งเป็นแนวคิดที่คนในชุมชนต้องร่วมมือกันเพื่อให้มีอำนาจในการต่อรองกับภาครัฐ ภาคเอกชนแม้ว่าจะมีข้อจำกัดในด้านการรวมกลุ่ม แต่ต้องพยายามเพื่อให้เกิดการปฏิบัติขึ้นอย่างจริงจังประกอบกับรัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองและให้สิทธิแก่ประชาชนในการรับทราบข้อมูลจากภาครัฐ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการสร้างเสริมความเข้มแข็งของ ชุมชน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น

การวิจัยมุ่งเพื่อจัดทำตัวชี้วัดเพื่อสร้างสิทธิและคุณภาพการมีส่วนร่วมในการประเมินความเสี่ยงจากสารเคมี โดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุด ซึ่งจะเป็นแนวทางหนึ่งในการทราบสถานการณ์ของปัญหาที่แท้จริงอันจะนำไปสู่การแก้ไขที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จัดเป็นโครงการที่มุ่งสนับสนุนและพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อพัฒนาตัวชี้วัด การสัมฤทธิ์ผลของการพัฒนาแนวทางคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เป็นการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจ รวมทั้งการตระหนักถึงผลกระทบต่อปัญหามลภาวะสิ่งแวดล้อม และผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน เพื่อให้เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และสามารถชักจูงให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนในการจัดการแก้ไขปัญหอันเกิดจากการรั่วไหลของสารเคมี/สารพิษได้อย่างแท้จริงต่อไป การวิจัยนี้อาจถือได้ว่าเป็นการทำงานแบบบูรณาการของนักวิชาการจากสหวิทยาการต่างๆ ทั้งวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ เป็นการนำทฤษฎีจากศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาประยุกต์ใช้เพื่อหาจุดร่วมของสหวิทยาการ (triangulation) ด้วยความตระหนักว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายและจากมุมมองที่หลากหลายร่วมกัน

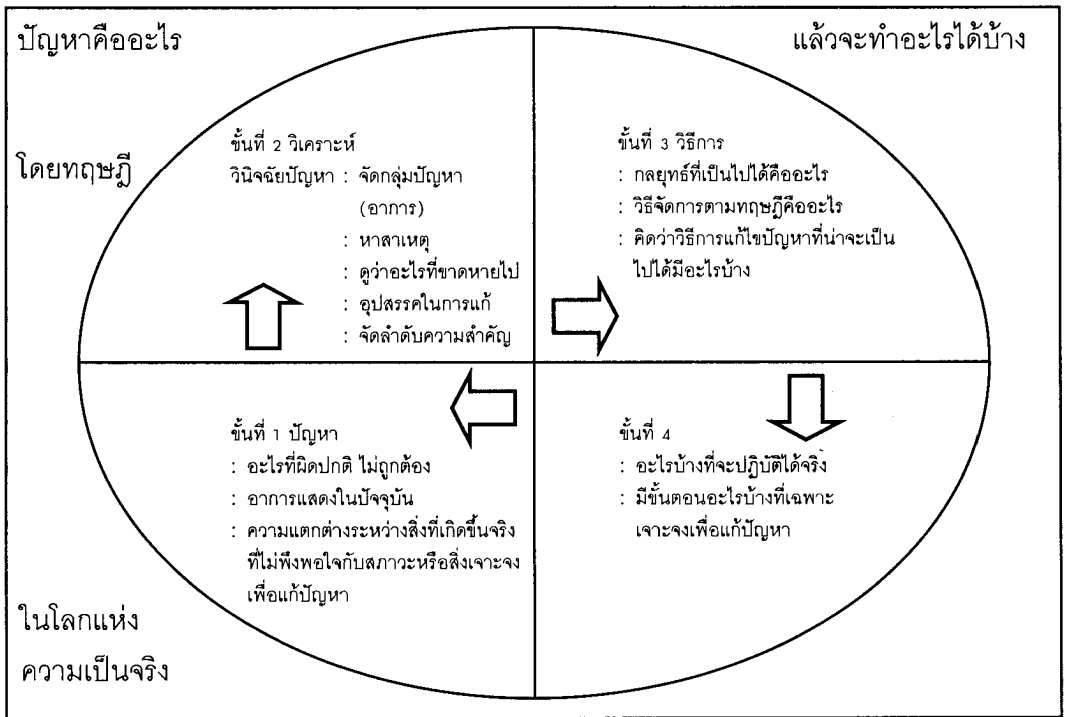
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เป็นการศึกษาแนวทางในการพัฒนาดัชนีชี้วัด และระบบที่เหมาะสม ที่จะสามารถเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและเป็นการใช้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อการตัดสินใจ ทั้งนี้เพราะความจำเป็นของประเทศกำลังพัฒนาซึ่งมีงบประมาณจำกัด จึงควรมีการเชื่อมโยงการใช้ข้อมูลร่วมกันมีการพัฒนาข้อมูลที่สามารถนำไปสู่การวิเคราะห์ และการปฏิบัติได้จริง เป็นการวางนโยบายที่เหมาะสมสำหรับชุมชนซึ่งจัดเป็นหัวใจสำคัญของความสำเร็จในการบริการด้านสุขภาพ ทั้งนี้เป็นไปตามการ

เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และปัญหาสุขภาพที่เกิดจากโรคไม่ติดต่อ ที่เกี่ยวข้องกับการสัมผัสสารพิษ และสิ่งแวดล้อมที่อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน

3. การวิเคราะห์ปัญหา

การวิเคราะห์ปัญหาและการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา เป็นกระบวนการและขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญในการวิจัยปฏิบัติการ เป็นขั้นตอนที่จะยกให้ทราบว่าปัญหาคืออะไร ทั้งนี้การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจถึงสภาพปัญหาภายในชุมชนให้เกิดขึ้นทั้งในตัวบุคคลและกลุ่มบุคคลรวมทั้งลักษณะของการให้ความรู้ขึ้นอยู่กับปัญหา และวิธีการตามความเหมาะสมของชุมชนนั้น ๆ รวมถึงความร่วมมือของคนในชุมชนด้วย คณะผู้วิจัยคำนึงถึงประเด็นดังกล่าวที่อาจเกิดขึ้นเมื่อดำเนินการศึกษา เพื่อเข้าใจปัญหานี้จึงดำเนินการวิจัย โดยมีนักวิชาการจากสาขาต่างๆ ร่วมดำเนินการตามกระบวนการดังภาพที่ 1

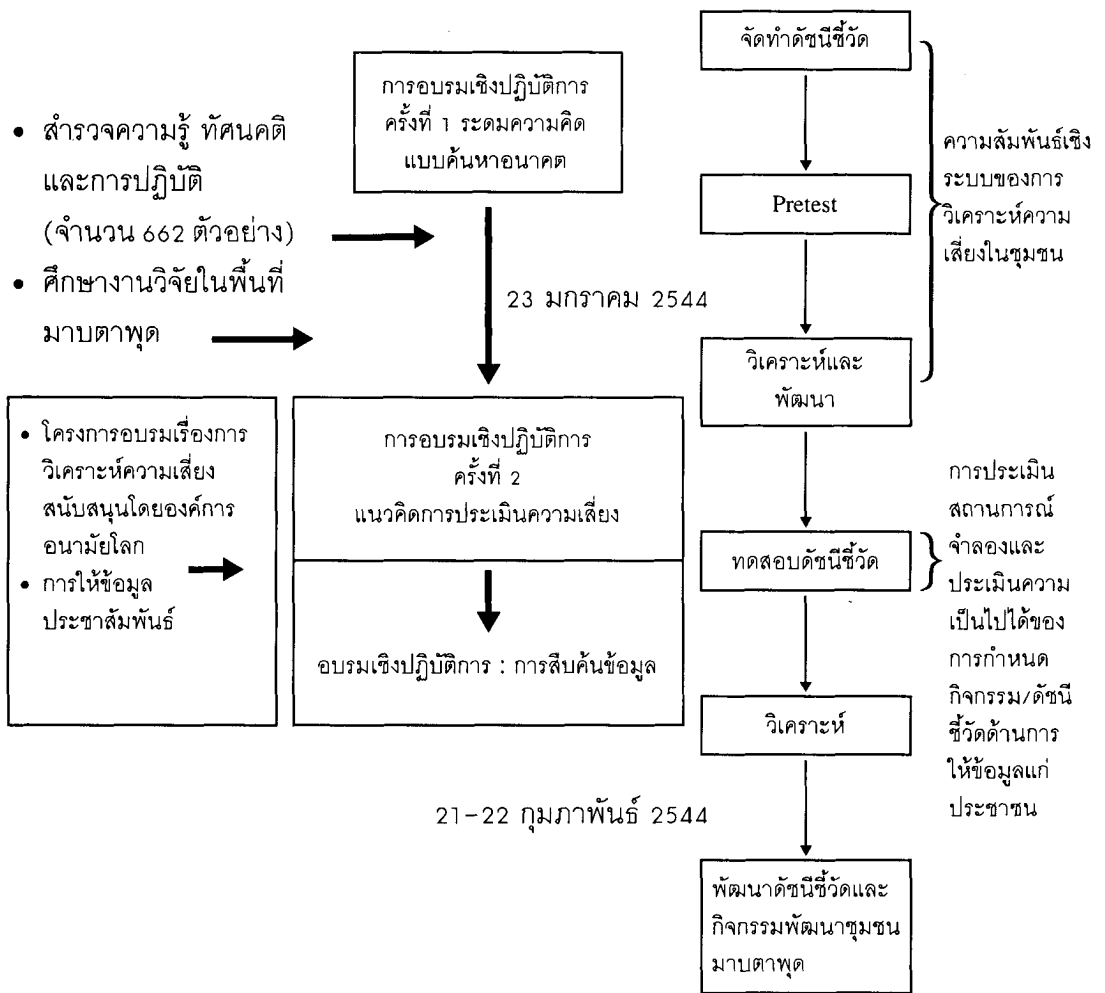
ภาพที่ 1 สี่ขั้นตอนในการค้นหาทางเลือก

ดัดแปลงจาก Circle chart: The four Basic steps in inventing options ใน Fisher, R. and Ury, W. Getting to Yes 2 nd edition, Penguin Books USA Inc., USA 1991 P.68 อ้างถึงใน นันทา อ่วมกุล (2544)

- ◆ การวิจัยและพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสร้างสถิติและคุณภาพการมีส่วนร่วมในการประเมินความเสี่ยงจากสารเคมี ◆
โดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

โดยได้มีการทำการศึกษาปัญหาและวิเคราะห์ปัญหามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 เพื่อให้เข้าใจปัญหาและสาเหตุ แล้วจึงมากำหนดกลยุทธ์แก้ไข ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ 3 ในเวลาต่อมา ดังภาพที่ 2 โดยอยู่บนพื้นฐานของการค้นหาทางเลือกทั้ง 4 ขั้นตอน

จากผังที่แสดงในภาพที่ 2 กระบวนการ พัฒนาตัวชี้วัดนั้นเริ่มใน พ.ศ. 2544 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่นักวิจัยได้ปมפקความรู้ต่าง ๆ และข้อเท็จจริงจากชุมชนเพียงพอที่จะกำหนดตัวชี้วัดได้ แต่อย่างไรก็ดี นักวิจัยยังทำการทดสอบตัวชี้วัดที่พัฒนาได้เพื่อปรับตัวชี้วัดให้เหมาะสมกับการนำไปใช้ในชุมชนต่อไป โดยขั้นตอนการดำเนินงานพัฒนาตัวชี้วัดแสดงไว้ในภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ขั้นตอนที่ 2 ของการดำเนินงาน: โครงการพัฒนาตัวชี้วัด

4. การวิจัยโดยสหวิชาการ

การวิจัยนี้ใช้สหวิชาการ 3 สาขา คือ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยเป็นกลุ่มคณะ มีการวางแผนการทำงานแบ่งงานกันศึกษาและนำมาบูรณาการร่วมกัน กล่าวคือ

ศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์ อันประกอบด้วย วิทยาศาสตร์ชีวภาพ ซึ่งมีรากฐานมาจาก พาราเซลซุสที่กล่าวว่า ขนาดของสารที่สัมผัสมีความสัมพันธ์กับสภาวะและความรุนแรงของพิษที่เกิดขึ้นต่อสุขภาพอนามัย ดังนั้นคุณภาพของการประเมินความเสี่ยงจึงมาจากศาสตร์ด้าน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และวิทยาศาสตร์ชีวภาพ รวมทั้งวิทยาศาสตร์การแพทย์ ในการวิเคราะห์เชิงปริมาณ และวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นต่อร่างกาย ทางชีวเคมี พยาธิวิทยา เป็นต้น และพบว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมและการปฏิบัติจริงจนสามารถปฏิบัติได้สำเร็จจะนำมาซึ่งการสร้าง วิถีใหม่ในสมอง

ด้วยความตระหนักว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อเฝ้าระวังกลุ่มเสี่ยงจะทำให้เกิด การพัฒนาอย่างยั่งยืนเนื่องจากประชาชนมีความเข้าใจที่ถูกต้อง ทราบสถานการณ์ ผลกระทบต่อ สุขภาพอนามัยในชุมชนท้องถิ่นและร่วมมือร่วมใจในการดูแลชุมชนของตน (พาลาก สิงหนะ และ นิกร ดุสิตสิน, 2543) ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงทำการรวบรวมข้อมูลจากโครงการวิจัยต่างๆ ที่ เกี่ยวข้อง และเลือกการสื่อสารความเสี่ยง ระบบรายงานโรคเบื้องต้นมาทำการทดลอง ฝึกปฏิบัติ มีการทดสอบบโมในทัศน และทำการประเมินความเสี่ยงและทดลองปฏิบัติการ ทำกระบวนการส่ง ต่อข้อมูลพัฒนาข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสมต่อการนำไปใช้ได้จริง ทั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถ สร้างฐานข้อมูลที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วม และสหวิชาการวิจัยขึ้นได้ เพื่อใช้ในการดำเนินงาน ต่อไป

สำหรับวิธีการที่ใช้ในการประเมินความเสี่ยงต่อพิษที่อาจจะเกิดจากการที่มนุษย์ได้สัมผัสกับ วัตถุอันตราย ดัดสินโดยใช้น้ำหนักของหลักฐานว่า วัตถุอันตรายตัวใดจะทำให้เกิดพิษในมนุษย์ได้ หรือไม่ และหากวัตถุอันตรายนั้นมีคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว การประเมินความเสี่ยงนี้ก็ช่วยให้มี วิจารณ์ญาณว่า วัตถุอันตรายนั้นจะมีผลกระทบต่อสาธารณสุขมากน้อยเพียงใด กระบวนการ วิเคราะห์การออกข้อกำหนดและการควบคุมมี 3 ขั้นตอนคือ การประเมินความเสี่ยง (risk assessment) การจัดการกับความเสี่ยง (risk management) และการสื่อสารความเสี่ยง (risk communication) การประเมินความเสี่ยงนั้น หมายถึง การประเมินว่าการได้รับสัมผัสวัตถุอันตราย น่าจะมีผลร้ายต่อสุขภาพมากน้อยเพียงใด การจัดการกับความเสี่ยงนั้น รวมถึงการประเมินความ เสี่ยงและคำสั่งของกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมมากน้อยเพียงไร ทั้งนี้จะต้องพิจารณาปัจจัยทาง

สังคม เศรษฐกิจ วิชาการ การเมือง รวมทั้งระดับการรับรู้หรือความสามารถสื่อสารความเสี่ยงแก่
สาธารณชนด้วย

โดยการประเมินความเสี่ยง แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. การประเมินความเสี่ยงเชิงคุณภาพ (qualitative risk assessment) อันประกอบด้วย
กระบวนการบ่งชี้ความเป็นอันตราย (hazard identification) และ
2. การประเมินความเสี่ยงเชิงปริมาณ (quantitative risk assessment) ซึ่งประกอบด้วย
กระบวนการ
 - 2.1 การประเมินการตอบสนองต่อปริมาณ (dose-response assessment)
 - 2.2 การประเมินการได้รับสัมผัส (exposure assessment)
 - 2.3 การอธิบายลักษณะความเสี่ยง (risk characterization)

หลักการวิเคราะห์ความเสี่ยงในการวิจัยนี้ใช้ขั้นตอน ดังนี้

ส่วนขั้นตอนบ่งชี้ความเสี่ยง (hazard identification) และการประเมินความสัมพันธ์
ระหว่างขนาดและผลโดยใช้

- ข้อมูลหลอดทดลอง
- ข้อมูลการทดสอบพิษในสัตว์ทดลอง
- ข้อมูลระบาดวิทยา การเฝ้าระวังและรายงานโรค ซึ่งมีข้อดีข้อเสียต่างกัน

และขั้นตอนการประเมินสัมผัสซึ่งเป็น ความเชื่อถือได้ในการวิเคราะห์สารเคมีจากสภาพ
การใช้ หรือได้รับสัมผัสจริงในชุมชน รวมทั้งการติดตามผลกระทบจากการได้รับสัมผัสจาก
ประสบการณ์ในอดีต พบว่าในลักษณะนี้อาจนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจของหน่วยราชการ
ที่ประเมินความเสี่ยงได้หากข้อมูลได้รับการยืนยันความถูกต้อง (validity) (พาลาก สิงห์เสนี และ
คณะ, 2545)

สังคมศาสตร์และนิเทศศาสตร์

ศาสตร์ของการรับรู้ตามทฤษฎีของ Benjamin S. Bloom (1964) ซึ่งแบ่งวิธีการที่มนุษย์
จะเรียนรู้ออกเป็น 6 ระดับ คือ จากการรับรู้ ซึ่งอาจมาจากหลายๆ ทางเช่นการสังเกต การรับ
ข่าวสารโดยวิธีการต่างๆ จนกระทั่งถึงขั้นที่ซับซ้อน คือการเข้าใจ ตระหนัก แล้วจึงใช้ข้อมูลนั้นไป
ใช้ การสามารถวิเคราะห์ การสังเคราะห์ได้ และการสามารถประเมินได้ ดังนั้นเพื่อให้ประชาชนใน
ตำบลมาบตาพุดเข้ามามีส่วนร่วมได้ นักวิจัยจึงทำการนำทฤษฎีของ Bloom นี้มาประยุกต์ เพื่อ

สร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น นักวิจัยจึงทำการค้นหาความจริงจากสถานที่ศึกษา (โดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์) เพื่อได้ข้อมูลที่สามารถส่งผ่านให้ประชาชนได้ ให้ประชาชนได้รับรู้ก่อนแล้วจึงจะสามารถจัดทำกระบวนการอื่น ๆ ต่อไป

ดังนั้นศาสตร์ด้านสังคมศาสตร์จึงถูกนำมาใช้ในกระบวนการตัดสินใจอย่างมีคุณภาพอาศัย ข้อมูลที่เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชน ตามทัศนคติและความเชื่อทางบวกและทางลบ (Fishbeins, 1987) มีส่วนทำให้บุคคลตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง การสื่อสาร 2 ทาง ทำให้เกิดการรับรู้ และสามารถก้าวขึ้นสู่การมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นตามศักยภาพของชุมชนนั้น (ดูแนวคิดเรื่อง การมีส่วนร่วมประกอบ)

5. แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดจากความเชื่อที่ว่า การพัฒนาที่ดีที่สุดและถาวรที่สุดนั้นควรจะเกิดจากพลังและขีดความสามารถของประชาชนที่ได้ผนึกกำลังร่วมกันพัฒนา การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างมากที่สุดในการวางแผนพัฒนาชุมชนของตนเอง จะทำให้สามารถพัฒนาได้ตรงกับความต้องการของประชาชน ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของผลผลิตของการพัฒนานั้นด้วย (พินิจ ลาภ-ธนานนท์, 2528: 30)

คำว่า “การมีส่วนร่วม” ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย และมีความหมายต่างกันไป ตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ดังที่เนเรศ สงเคราะห์สุข (2540: 10) และ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526: 253) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัย (ศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดการผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง การตัดสินใจใช้ทรัพยากร โดย WHO/UNICEF (1978: 11) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดอันดับความสำคัญการเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชน

โดยทั่วไปแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนจะมีความหมายกว้าง คือ การที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม การมี

- ◆ การวิจัยและพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสร้างสิทธิและคุณภาพการมีส่วนร่วมในการประเมินความเสี่ยงจากสารเคมี ◆
โดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

ส่วนร่วมในความหมายนี้จึงเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาการรับรู้ สถิติปัญญา และความสามารถในการตัดสินใจกำหนดชีวิตด้วยตนเอง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการ (means) และเป้าหมาย (ends) ในเวลาเดียวกัน

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยมีนักพัฒนา หรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี ฯลฯ จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมพบว่า โดยส่วนใหญ่กระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไข้ปัญหา การปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์และการติดตามประเมินผล (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2526: 10) ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับที่ อคิน ระพีพัฒน์ (2531: 49) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งมี 5 ระดับ คือ

1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหา การจัดระดับความสำคัญของปัญหา
2. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา
3. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา
4. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
5. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา

ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหา และความต้องการด้วยตนเอง โดยเฉพาะในขั้นตอนของการวางแผนแก้ไข้ปัญหา

ในปัจจุบัน แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา (people participation for development) ได้รับความยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนา กระบวนการของการมีส่วนร่วมนั้นมีได้ขึ้นอยู่กับการริเริ่ม หรือการวางแผนโดยรัฐ แต่ความสำเร็จนั้นอยู่ที่ประชาชนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างเป็นทางการเป็นอิสระ เน้นการทำงานในรูปกลุ่มหรือองค์กร ชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน พลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้งานพัฒนาต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย (จริญญา วงษ์พรหม, 2536) นอกจากนี้การพัฒนาจำเป็นต้องมีการรวมพลังในลักษณะเบญจภาคี ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชน เพื่อร่วมมือกันแก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้นของท้องถิ่นของตนเอง

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการ ซึ่งประชาชนมีความห่วงกังวล มีความต้องการและมีทัศนคติที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐในการตัดสินใจ เป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มี

เป้าหมายโดยรวมเพื่อจะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน (Creighton, 1992 แปลโดย วันชัย วัฒนศัพท์)

การมีส่วนร่วมจึงเป็นการที่ประชาชนรู้สึกตื่นตัวที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยความสมัครใจเพื่อร่วมกันรับทราบข้อมูล ร่วมแก้ไขปัญหาต่างๆ มีความรับผิดชอบต่อชุมชน

6. กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากแนวคิดเกี่ยวกับความหมายและขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่น่าเสนอไปแล้วนั้น คณะผู้วิจัยได้รวบรวมและผสมผสานแนวคิดเพื่อสรรหากิจกรรมที่สามารถใช้เป็นดัชนีชี้วัดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน โดยจำแนกตามขั้นตอนและคุณลักษณะที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมต่อไป โดยเริ่มจากการรับรู้ การริเริ่มกิจกรรม การวางแผน การปฏิบัติการ และการประเมินผล

ตารางที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วม	กิจกรรม
ร่วมติดตาม/ประเมินผล	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมประชุมด้านปัญหาและสาเหตุของการรั่วไหลของสารพิษ เพื่อหาแนวทางแก้ไขต่างๆ ไป - ร่วมกิจกรรมสร้างแนวทางป้องกัน/ควบคุมก่อนเกิดเหตุ - ร่วมฟื้นฟูร่างกายและจิตใจ - ร่วมเตือนภัยเมื่อเกิดเหตุ - ร่วมเฝ้าระวัง เช่น ดมกลิ่น
ร่วมปฏิบัติการ	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมกิจกรรมของภาครัฐอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง - ร่วมกิจกรรมของภาคเอกชนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง - ร่วมการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับสารพิษ/ป้องกันรักษา - ร่วมซ่อมแผนป้องกันอุบัติเหตุ - ร่วมเป็นคณะกรรมการหรือบริหารกิจกรรม - ร่วมเป็นผู้ติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ - ชักชวน ประชาสัมพันธ์ให้ผู้อื่นเข้าร่วม - สละทรัพย์/ บริจาควัสดุ - สละเวลา/ แรงงานในกิจกรรม

ตารางที่ 1 (ต่อ)

กระบวนการมีส่วนร่วม	กิจกรรม
ร่วมวางแผน (ประกอบด้วยการร่วมรับรู้ ร่วมริเริ่มร่วมวางแผน)	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมตัดสินใจวางแผนเพื่อแก้ปัญหา - ร่วมออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านมติของที่ประชุม - ร่วมให้ข้อมูลข่าวสาร - ร่วมแสดงความคิดเห็น / ข้อเสนอแนะต่อที่ประชุม - ร่วมจัดลำดับความสำคัญและความจำเป็นของกิจกรรม - ริเริ่มในกิจกรรม - รู้เรื่องการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสารด้านการระงับอุบัติภัย - รู้จักสารเคมีและอันตรายจากสารเคมี

7. วิธีการวิจัย

สำหรับในการศึกษานี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาที่เรียกว่าการค้นหาทางเลือก อันประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังกล่าวแล้วข้างต้นโดยศึกษาจากเอกสาร การค้นหาปัญหา มีลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การค้นหาปัญหา ในขั้นตอนนี้จะเป็นการค้นหาว่ามีเหตุการณ์อะไรที่ผิดปกติหรือไม่ถูกต้อง โดยผู้วิจัยทำการสำรวจเอกสาร และมีการปฏิบัติการต่อเนื่องระยะยาวในกรรมกรคนละต่าง ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการตั้งมาตรฐาน และโครงการพัฒนาระบบความเสี่ยงจากพิษสารเคมีของประเทศไทย รวมถึงการสำรวจอาการของประชาชนในชุมชนที่ปรากฏในปัจจุบัน เป็นการศึกษาความแตกต่างที่เกิดขึ้นจริงหรือความไม่พอใจกับสภาวะที่ไม่พึงปรารถนา การค้นหาปัญหาในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการค้นหาอนาคตหรือ Future Search และใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (participation learning) ในการค้นหาปัญหาชุมชนจริง

จัดการประชุมระดมความคิดเห็นแบบมีส่วนร่วมระหว่างนักวิชาการเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุข แพทย์ พยาบาล หน่วยบรรเทาสาธารณภัยและผู้นำชุมชนในเทศบาลตำบลมาบตาพุด เพื่อหาแนวคิดร่วมกันเกี่ยวกับปัญหาการรั่วไหลของสารเคมีจากโรงงานอุตสาหกรรม ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของประชาชน

การประชุมร่วมหาอนาคตไกล (futuristic search) เป็นวิธีที่มุ่งเพื่อหาทางเลือกในอนาคตที่เป็นไปได้ในแบบต่างๆ เพื่อประเมินสถานการณ์ในปัจจุบัน บ่งชี้ผลกระทบที่เป็นไปได้ในแต่ละทางเลือกในอนาคต และเพื่อวางแผนอนาคตให้เป็นไปในแนวทางที่พึงประสงค์ (นงลักษณ์ วิรัชชัย, 2541: 133) ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยทำการประชุมร่วมเพื่อหาอนาคตจากผู้มีส่วนร่วม (stakeholders) จำนวน 125 คน ซึ่งมาจากชุมชนโดยรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ซึ่งผลจากการประชุมหาอนาคตนี้ผู้วิจัยนำมาใช้ในการดำเนินการวิจัยในขั้นต่อไป

การวิจัยภาคสนาม นอกจากการหาข้อมูลจากการสำรวจเอกสารผู้วิจัยทำการวิจัยภาคสนามเพื่อสำรวจเกี่ยวกับ ความรู้ ทักษะคติ ความพร้อม และสภาพการติดต่อสื่อสารภายในชุมชน รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่บ่งชี้ถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วย ผู้ทำการสัมภาษณ์ประชาชนกลุ่มต่างๆ ทั้งสัมภาษณ์เชิงลึก ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ยังทำการสำรวจทัศนคติ พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการเฝ้าระวัง และกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพชุมชน จำนวน 662 คน โดยการสุ่มอย่างง่าย และการใช้แบบสอบถามซึ่งผ่านการทดสอบความน่าเชื่อถือและความเที่ยงตรงโดยวิธีการทางสถิติแล้ว กล่าวคือมีการให้ผู้เชี่ยวชาญให้ความเห็นต่อความเที่ยงตรง (validity) ของแบบสอบถามและทำการทดสอบในภาคสนามเพื่อหาความน่าเชื่อถือโดยวิธีการทางสถิติ (reliability test)

นอกจากนี้ยังมีการสังเกต และสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน สร้างความไว้วางใจ เชิญชวนให้ร่วมทำกิจกรรม ทำการวางแผนการทำงาน ฝึกปฏิบัติร่วมกัน โดยผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและทำการวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากการกลับจากชุมชน ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยการกลับไปศึกษาซ้ำ มีการนำเสนอผลการวิจัยในการประชุมวิชาการหลายครั้งเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง เป็นการรับฟังความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญต่างๆ เช่นการนำเสนอผลงานในการประชุมวิชาการของสมาคมพิษวิทยา การประชุมวิชาการของคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น

ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์และวินิจฉัยปัญหา เป็นการจัดกลุ่มปัญหา รวมทั้งหาสาเหตุของปัญหา เพื่อดูว่าอะไรที่ขาดหายไป อุปสรรคในการแก้ปัญหา รวมถึงการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ซึ่งในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาจะมีกลุ่มของปัญหาอยู่ด้วยแล้วและมีการพูดคุยถึงกลยุทธ์ที่เป็นไปได้และวิธีการจัดการตามทฤษฎีที่ควรจะเป็นในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยใช้กลยุทธ์หลายรูปแบบเพื่อให้เข้าถึงสถานการณ์ปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง ในเชิงวรรณกรรมผู้วิจัยได้ทำ Triangulation โดยใช้เทคนิคการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ของ WHO/PAHOCENDES ในการให้นำหนักเข้าไปในแต่ละจุดของปัญหา การหาขนาดปัญหา ความรุนแรง ความเสียหาย ผลกระทบต่อชุมชน และความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหา ให้คะแนนตามน้ำหนักที่ควรจะเป็น โดยมีกิจกรรมที่นำมาเป็นหัวข้อในการให้คะแนนเช่น กิจกรรมการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารต่างๆ กิจกรรมการพัฒนาปรับปรุงห้อง LAB ซึ่งการจัด Triangulation ของผู้เชี่ยวชาญหลายๆ สาขาแล้วผลการให้คะแนนพบว่ากิจกรรมการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลข่าวสาร และการประเมินความเสี่ยง มีคะแนนความสำคัญมากที่สุด

Ethnographic Research ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัย Ethnographic ซึ่งเป็นวิธีการที่ผู้วิจัยจะต้องมีความสามารถในการเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชน มีความรู้ในทางเทคนิคในเรื่องที่ศึกษา ซึ่งผู้วิจัย

- ◆ การวิจัยและพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสร้างสิทธิและคุณภาพการมีส่วนร่วมในการประเมินความเสี่ยงจากสารเคมี ◆
โดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

ได้ตระหนักถึงอคติที่อาจเกิดขึ้นจากการวิจัยในลักษณะนี้เป็นอย่างดี จึงไม่นำความสนใจส่วนตัวตนเข้าไปให้มีอิทธิพลต่อการศึกษา ผู้วิจัยใช้วิธีนี้เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน และเข้าใจสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยทำการศึกษาในพื้นที่เป็นเวลานานและต่อเนื่อง

การสัมภาษณ์เชิงลึก

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกประชาชนในชุมชนบ้านชากกลาง เรื่องการเกิดอุบัติเหตุสารพิษรั่วไหล สืบเนื่องจากวันที่ 6 มีนาคม 2543 เกิดเหตุการณ์ก๊าซคาร์บอนิลคลอไรด์ (ฟอสจีน) รั่วไหลที่โรงงานเม็ดพลาสติก บริษัทไทยโพลีคาร์บอนเนต จำกัด ในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ตำบลมาบตาพุด จังหวัดระยอง ก๊าซได้แพร่กระจายออกสู่บรรยากาศ และส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านชากกลางที่อยู่ได้ลมประมาณ 3 กิโลเมตร พบว่าชาวบ้านรู้สึกบ๊อบคันจากการได้รับข้อมูลซ้ำ และข้อมูลที่ได้รับเป็นข้อมูลที่อ่านแล้วไม่สามารถเข้าใจได้ (ข้อมูลนี้มีผู้เอานำมาให้ชาวบ้าน) เป็นบทความภาษาอังกฤษ ประมาณ 4-5 แผ่น “ผมไม่รู้เรื่องอะไร แต่คอยให้หมอของผมที่ไปเรียนต่อกลับมาก่อนแล้วคงจะได้รู้กัน” จากคำพูดดังกล่าว แสดงความรู้สึกไม่เป็นสุข และช่วยตัวเองไม่ได้ และอยากเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ จากคำพูดเช่นนี้ ผู้วิจัยลงความเห็นว่า ศูนย์ข้อมูล และการประชาสัมพันธ์ที่ดีเป็นเรื่องที่ควรจะให้เจ้าหน้าที่สูง เพราะเป็น “felt needs” ในกรณีที่เกิดอุบัติเหตุร้ายแรง เช่น กรณีฟอสจีน

ขั้นที่ 3 วิธีการแก้ปัญหา การหากกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาที่น่าจะเป็นไปได้ทั้งตามทฤษฎีและสถานการณ์จริงจากการที่ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์สถานการณ์ ในขั้นตอนการเตรียมการ (preparation phase) ในระยะ 7 ปี (พ.ศ. 2538-2544) ซึ่งได้รวมข้อมูลจากโครงการวิจัยอื่น ๆ (IDRC, WHO, และ II) คณะผู้วิจัยเลือกการสื่อสารความเสี่ยง และการจัดทำระบบรายงานโรคเบื้องต้น ทำการทดลองฝึกปฏิบัติจริง โดยมีการทดสอบมโนทัศน์ (core concept) ด้านการประเมินความเสี่ยงและทดลองปฏิบัติ (simulation) กระบวนการส่งต่อข้อมูล และการพัฒนาข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสม

นอกจากนี้การใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยใช้ปัญหาที่เกิดจากการจัดลำดับความสำคัญ จากการปฏิบัติเป็นกรณีศึกษา ยังอาจจะให้แนวคิดและให้ความรู้ใหม่เกี่ยวกับปัญหาอุปสรรค และวิธีการกระจายเพื่อสร้างผู้นำนักเชิงคุณภาพ แก่กิจกรรมที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น ระดับที่สูงขึ้นของรูปแบบการมีส่วนร่วม เป็นต้น

การวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) เป็นการกำหนดปัญหาในลักษณะที่สัมพันธ์กับสถานการณ์และเหตุการณ์เฉพาะ นักวิจัยและนักปฏิบัติการทำงานร่วมกันตลอดกระบวนการศึกษาค้นคว้า ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะ 4 ประการ คือ

1. การร่วมมือประสานงานระหว่าง นักวิจัยและนักปฏิบัติ
2. การแก้ไขปัญหาในลักษณะของการลงมือปฏิบัติ
3. การเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติ
4. การพัฒนาทฤษฎี เช่น การสร้างความรู้ใหม่เพิ่มเติมขึ้น หรือขยายทฤษฎีเก่าที่มีอยู่ให้กว้างขวางออกไป

ผู้วิจัยจึงเลือกการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory operational research) เพื่อเชื่อมช่องว่างระหว่างทฤษฎีการวิจัย และการปฏิบัติ

ขั้นที่ 4 ความคิดสู่การปฏิบัติ เป็นการทดลองปฏิบัติตามกลยุทธ์หรือเทคโนโลยีที่ได้รับการพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับพื้นที่ นำไปปฏิบัติใช้ในชุมชนจริง และเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยชุมชนเพื่อชุมชน ผู้วิจัยจึงใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (participatory action research) ซึ่งไม่ใช้วิธีการวิจัยแต่เป็นแนวทางการวิจัย

กระบวนการหรือกลยุทธ์ในการวิจัย (Guerrero, 1665) ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงทางบวก สร้างพลังขับเคลื่อนให้เกิดขึ้น มุ่งศึกษาชุมชนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในเกือบทุกขั้นตอนของการวิจัย เพื่อการปรับปรุงสถานการณ์ต่างๆ หรือแก้ปัญหาชุมชน (Seymour-Rolls and Hughes, 2545) โดยอาศัยข้อมูลที่มาจากการปฏิบัติ (Ford, 2001) โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา และติดตามผลการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยที่สมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติการและการวิจัย (นงลักษณ์ วิรัชชัย, 2541: 136) สมาชิกในชุมชนต้องแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน วิธีนี้ก่อให้เกิดการตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับ ซึ่งขึ้นอยู่กับวิธีการศึกษาในรูปแบบต่างๆ ด้วย อาทิ การสำรวจ การวิเคราะห์เนื้อหา การสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นต้น วิธีนี้มีประโยชน์ต่อชุมชนมาก เพราะประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เป็นการสร้างประสบการณ์ในการเรียนรู้ร่วมกัน สร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นกับชุมชน และสร้างการยอมรับที่จะร่วมปฏิบัติในอนาคต ซึ่งกระบวนการนี้นักวิจัยต้องเข้าไปเกี่ยวข้องในการนำผลไปประยุกต์ใช้ วิธีนี้เป็นการช่วยให้คำถามของการวิจัยหรือสิ่งที่ต้องการทราบเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้นๆ อย่างแท้จริง อันจะทำให้วิธีการวิจัยได้รับการยอมรับมากขึ้นและผลที่ได้มีคุณค่า

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนี้เป็นการสร้างกรอบการทำงานที่คณะวิจัยได้ใช้วิธีการต่างๆ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม เป็นการสร้างประกันความถูกต้องของวัตถุประสงค์ของการวิจัย และผลที่ได้จากการวิจัย เป็นการเพิ่มโอกาสในการสร้างนวัตกรรมทางการวิจัย และเพิ่มปริมาณผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย (Campbell, 1665) ซึ่งยังคงดำเนินการมาจนปัจจุบันนี้

- ◆ การวิจัยและพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสร้างสิทธิและคุณภาพการมีส่วนร่วมในการประเมินความเสี่ยงจากสารเคมี ◆
โดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

8. สรุปผลการศึกษา

การศึกษาค้นคว้านี้ทำให้ได้กรณีศึกษาในการทำงานจริงในพื้นที่ เพื่อให้ทราบความเป็นไปได้ของปัญหา และอุปสรรคของผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมประเมินความเสี่ยง และในระหว่างทดลองปฏิบัติงาน (operation phase) คณะวิจัยได้พัฒนาดัชนีชี้วัดรวมทั้งสามารถระบุปัญหาในระบบและแนวทางการพัฒนาระบบ ซึ่งพบว่าส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความเป็นประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล

นอกจากนี้การศึกษานี้จัดเป็นการวิจัยแบบสหวิทยาการที่ผู้วิจัยทุกคนตระหนักว่าศาสตร์ทุกศาสตร์มีจุดแข็งในตัวเองและมีความเกี่ยวเนื่องกันหากสามารถนำมาบูรณาการ แล้วประยุกต์ใช้ร่วมกันจะสร้างความเข้มแข็งของงานวิจัยได้เป็นอย่างดี เป็นการใช้ศาสตร์ต่างๆ ในการแก้ปัญหาของสังคมทำให้เป็นที่ยอมรับของฝ่ายที่เกี่ยวข้องโดยมุมมองจากทฤษฎีของศาสตร์ที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ โดยคณะผู้วิจัยนำประสบการณ์ศึกษาและมองปัญหามาคิดและวิพากษ์ร่วมกัน เพื่อหาจุดร่วมของมโนทัศน์ และจัดลำดับความสำคัญเพื่อเลือกจุดร่วมในการจัดลำดับและเลือกประเด็นการทดสอบความเป็นไปได้ของการปฏิบัติการ โดยได้เลือกการปฏิบัติการส่งต่อข้อมูลพิษวิทยาและการฝึกอบรมเรื่องมโนทัศน์ “ความเสี่ยง” ซึ่งถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของการเลือก (choices) งานวิจัยนี้ยังเป็นตัวอย่างของการกระตุ้นให้ชุมชนมีกิจกรรมร่วมกัน โดยที่กิจกรรมนั้นกำเนิดมาจากการคิดของชุมชนเองบนพื้นฐานของการมีความรู้ โดยได้รับข้อมูลที่ถูกต้อง และการผ่านประสบการณ์ของการฝึกปฏิบัติร่วมกันจนเกิดความตระหนักและความมั่นใจในการร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชนเอง โดยผ่านกระบวนการให้คำปรึกษา เพื่อช่วยประคับประคองให้ กิจกรรมนั้นสำเร็จทำให้ชุมชนนั้นกลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ช่วยเหลือตนเองได้เป็นการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของการเป็นประชาธิปไตย มีธรรมาภิบาล ที่สามารถสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในชุมชน

งานวิจัยนี้ยังทำให้เกิดการพัฒนาแนวทางในการผลักดันให้รัฐบาลเล็งเห็นถึงความสำคัญของการสร้างโครงการต่างๆ ที่ชุมชนจะสามารถมีกิจกรรมที่ช่วยเหลือกันเองได้ เป็นกิจกรรมที่ยังประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเอง

หากงานวิจัยในลักษณะสหวิทยาการและการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ จะได้รับการขยายผลอาจเป็นการช่วยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในประเทศ โดยเฉพาะในวงการวิชาการและผู้บริหารของชุมชน ทั้งยังเป็นการสอดคล้องกับหลักการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วม มีโอกาสใช้สิทธิและเสรีภาพของตนเองในการดูแลตนเองและชุมชนของพวกเขาอีกด้วยตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

9. ข้อเสนอแนะ

เชิงนโยบาย ให้ผู้รับผิดชอบส่วนท้องถิ่นกำหนดแผนนโยบายให้แต่ละท้องถิ่นนำรูปแบบของการมีส่วนร่วมไปปฏิบัติ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชนและให้มีการจัดการทำดัชนีชี้วัดประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนั้น เพื่อวัดความสำเร็จจากการมีส่วนร่วม และให้เป็นตัวอย่างกับชุมชนนั้น ๆ เพื่อให้ชุมชนมีสภาพแวดล้อมและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นสามารถดูแลตัวเอง สามารถอยู่ร่วมกันได้ทั้งภาคอุตสาหกรรมและภาคประชาชน โดยมีนักวิชาการคอยให้ความรู้และการสนับสนุนข้อมูลด้านวิชาการ นอกจากนี้ยังต้องการการสนับสนุนจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย

เชิงประจักษ์ ควรมีการนำดัชนีชี้วัดที่เสนอไปทดสอบต่อ ดัชนีชี้วัดดังกล่าวแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ **ดัชนีชี้วัดกลุ่มที่หนึ่ง** โดยมีคุณภาพอากาศ คุณภาพน้ำ ซึ่งเป็นดัชนีชี้วัดผลลัพธ์ของการมีส่วนร่วมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมทั้งกิจกรรมจากการที่ชุมชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมตรวจสอบ เฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในปัจจุบันดัชนีชี้วัดดังกล่าวกำลังได้รับการพัฒนาจากกรมควบคุมมลพิษ

ดัชนีชี้วัดกลุ่มที่สอง ได้แก่ การเข้าร่วมในกิจกรรมด้านการวิเคราะห์ความเสี่ยงต่อมลพิษสารเคมี ซึ่งรวมถึงกิจกรรมเพื่อป้องกันอันตราย กิจกรรมประเมินสัมผัสด คือการลดความไม่แน่นอนของข้อมูลประกอบในการตัดสินใจเพื่อหาทางเลือกที่จุดเหมาะสม (optimum) การวัดประสิทธิภาพผลสัมฤทธิ์ ความเที่ยงตรงของการปฏิบัติการในระบบวิเคราะห์ความเสี่ยงจากสารเคมี เพื่อลดความไม่แน่นอน (uncertainties) ซึ่งจะนำไปสู่การยอมรับและผลทางการปฏิบัติ

ดัชนีชี้วัดที่เป็นรูปนัย ได้แก่ จำนวนกิจกรรม คุณภาพในการวิเคราะห์ความเสี่ยง

ดัชนีชี้วัดที่เป็นอรูปนัย ได้แก่ ระดับความมั่นใจ ที่แต่ละคนเชื่อว่าตนจะจัดการกับสถานการณ์ โดยมีความความต้องการที่จะเข้าไปเปลี่ยนแปลง หรือจัดการกับสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่ โดยดัชนีชี้วัดลักษณะนี้ เป็นดัชนีชี้วัดเชิงคุณภาพ เสนอว่าเป็นผลสืบเนื่องจากมิติด้านข้อมูล ได้แก่ เนื้อหาและวิธีที่บุคคลวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งมิติด้านการประเมินความสามารถของตนเพื่อการจัดการต่อผู้ หรือการลดความเสี่ยง ซึ่งทั้งสองมิติพัฒนาได้จากการมีส่วนร่วมปฏิบัติจริงในกิจกรรมการพัฒนาสุขภาพกาย และสุขภาพจิต และความสนับสนุนที่ได้ในแง่กฎหมายและงบประมาณ

ผู้วิจัยได้เลือกกิจกรรมการให้ข้อมูลพิษวิทยา (การสื่อสารความเสี่ยง) เป็นกรณีศึกษา และใช้การจำลองสถานการณ์เพื่อการปฏิบัติจริง ทั้งนี้เพื่อดูความเป็นไปได้ของกิจกรรมการค้นข้อมูลซึ่งประสานงานโดยเทศบาลเมืองมาบตาพุด เช่น การรายงานและการสอบสวนโรคเบื้องต้นจากท้องถิ่น และทดสอบความเข้าใจเรื่องความเสี่ยงและการวิเคราะห์ความเสี่ยงจากสารเคมี ส่วนการ

- ◆ การวิจัยและพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสร้างสิทธิและคุณภาพการมีส่วนร่วมในการประเมินความเสี่ยงจากสารเคมี ◆
โดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

เข้าถึงข้อมูล อาจใช้งานวิจัยจากการพัฒนาตัวชี้วัดการมีส่วนร่วมของประชากร ในการจัดการสิ่งแวดล้อมของสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย

เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งการพิจารณาถึงความคุ้มค่าของกิจกรรมด้านการบริการสาธารณสุข ควรได้มีการนำการวิจัยเชิงปฏิบัติการมาใช้ในการเลือกกิจกรรม ซึ่งเชื่อถือได้ ราคาถูก เป็นที่ยอมรับ และมีประสิทธิภาพสูง เพื่อเผยแพร่และให้อำนาจเพิ่มพลัง (empowering) ของชุมชนให้ร่วมปฏิบัติ โดยคำนึงถึงมิติด้านเพศด้วย โดยให้การอบรมเพื่อพัฒนาทักษะ และความรู้ที่จำเป็นต่อกิจกรรมต่างๆ ทั้งนี้สืบเนื่องจากผลการวิจัยด้านองค์ประกอบ ซึ่งพบว่าเพศหญิงยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนน้อยกว่าเพศชายมาก

ดัชนีชี้วัดกลุ่มที่สาม ได้แก่ ตัวชี้วัดการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ในระบบการให้บริการสาธารณสุขโดยรวม ดัชนีชี้วัดคือผลลัพธ์ด้านสุขภาพ เพื่อประเมินผลกระทบของการให้บริการสุขภาพต่อภาวะสุขภาพ คุณภาพชีวิต และความพึงพอใจของผู้ได้รับบริการ เช่น จากระบบประกันสุขภาพ

ตัวชี้วัดดังกล่าวนี้อาจใช้ระบบ DALYS (disability average of life year) ซึ่งพัฒนาจากการคำนวณภาวะบาดเจ็บหรือได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ภาวะสุขภาพ และผู้รับบริการในระบบบริการสุขภาพ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- ถวิลวดี บุรีกุล. (2543). **ปัจจัยที่มีผลต่อการนำนโยบายด้านการจัดการกากสารอันตรายจากอุตสาหกรรมไปปฏิบัติในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ดีเยี่ยมจากสภาวิจัยแห่งชาติประจำปี 2543.
- นงลักษณ์ วิรัชชัย. (2541). **วิธีวิทยาการวิจัยขั้นสูงด้านการวิจัยและสถิติ**. ใน สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (บรรณาธิการ) รวมบทความทางวิธีวิทยาการวิจัย เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทา อ่วมกุล. (2544). **การค้นหาปัญหาเพื่อทำวิจัย**. บทความนำเสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 26-30 พฤศจิกายน.
- พาลาภ สิงหเสนี และนิกร ดุสิตสิน. (2543). **ระบบเฝ้าระวังอันตรายจากพิษของสารเคมีในตำบลมาบตาพุด จังหวัดระยอง ตอนที่หนึ่ง: ความสำคัญของการสื่อสารเรื่องความเสี่ยงจาก สารเคมี**. บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการประจำปี 2543 สมาคมพิษวิทยาแห่งประเทศไทย. 8-9 พฤศจิกายน.

- Bloom, Benjamin S., Bertram B. Mesia, and David R. Krathwohl. (1964). **Taxonomy of Educational Objectives** (Two Vols: The Affective Domain & The Cognitive Domain). New York: David McKay.
- Campbell, M. (1995). **The Challenges of Conducting Cross-Disability, Cross-Cohort Survey Research in PAR Environment**, Annual Conference of the National Association of Rehabilitation Research and Training Centers.
- Fishbein, M., Ajzen, I., & McArdle, J. (1980). Changing the behavior of alcoholics: Effects of persuasive communication. In I. Ajzen & M. Fishbein, **Understanding attitudes and predicting social behavior**. (pp. 217-242). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Ford, Kimberley-Anne. (2002). **Using Participatory Action Research (PAR) in Quality of Life Measurement**. Retrieved July 27, 2002, from the World Wide Web : www.dnd.ca/hr/qol/engraph/par_e.asp
- Guerrero, Janet L. (2002). **Research Paradigm Shift: Participatory Action Research**. Working Paper No 2 June 1995 Retrieved July 27, 2002, from the World Wide Web : <http://interwork.sdsu.edu/projects/rrtcp/pubs/par.html>.
- Seymour-Rolls, Kaye and Ian Hughes. (2002). **Participatory Action Research: Getting the Job Done**. Retrieved July 27, 2002, from the World Wide Web : <http://casino.cchc.usyd.edu.au/arow/reader/rseymour.htm>

- ◆ การวิจัยและพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสร้างสถิติและคุณภาพการมีส่วนร่วมในการประเมินความเสี่ยงจากสารเคมี ◆
โดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

บทปริทัศน์บทความเรื่อง การวิจัยและพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสร้างสถิติและคุณภาพ การมีส่วนร่วมในการประเมินความเสี่ยงจากสารเคมี โดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

นิศากร ไชยรัตน์

ประเด็นหลักมีดังนี้

1. บทคัดย่อ ควรครบวงจรครอบคลุมถึง วัตถุประสงค์ เป้าหมายที่ต้องการ วิธีการและผลที่ได้ จากการวิจัยในระยะแรก รวมทั้งแนวทางในการรับรู้การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม
2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูล และการวิจัยที่ผ่านมา (2538-2545) ควรวิเคราะห์เป็นช่วงๆ ให้เห็นการเปลี่ยนแปลง ตามเวลาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
3. ดัชนีชี้วัด ควรบ่งบอกได้ถึงระดับ การมีส่วนร่วมได้ชัดเจน ซึ่งอาจแบ่งตามเกณฑ์กิจกรรมที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของการจัดการมลพิษและสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น
4. ควรเสนอแนะแนวทาง รูปแบบ ในการทำดัชนีชี้วัดไปสู่การตัดสินใจ ที่จะกำหนดความมั่นใจหรือการประกันความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นได้
5. ควรระบุว่าดัชนีที่จะใช้กับโครงการหรือความเสี่ยงของแหล่งกำเนิดที่มีอยู่แล้วหรือ ความเสี่ยงที่ยังไม่มีโครงการ
6. ควรมีหลักเกณฑ์จัดระบบบุคคลใด ที่มีสิทธิในการมีส่วนร่วม เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้ที่คุ้มครองชุมชน ฯลฯ ให้ชัดเจน

บทปริทัศน์บทความเรื่อง การวิจัยและพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสร้างสิทธิและคุณภาพ การมีส่วนร่วมในการประเมินความเสี่ยงจากสารเคมี โดยชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

สุชาดา บวรกิติวงศ์

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปสู่การพัฒนาดัชนีชี้วัดการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการตัดสินใจโดยใช้ข้อมูลของชุมชน

จุดแข็ง

1. เป็นงานวิจัยที่มีประโยชน์มากเพราะเป็นงานวิจัยที่ให้ความรู้แก่ชุมชน กระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา สร้างความตระหนักในการแก้ปัญหาและร่วมกันกำหนดชะตากรรมการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นงานวิจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งระดับรากหญ้าอันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างแท้จริง โดยเฉพาะปัญหามลภาวะสิ่งแวดล้อม
2. ใช้นักวิจัยจากหลายศาสตร์ที่เกี่ยวข้องได้แก่ นักวิจัยจากสาขาวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ร่วมกันบูรณาการเพื่อหาจุดร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน
3. ใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย เช่น การวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสำรวจความคิดเห็น การประชุมระดมความคิดเห็นเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ เพื่อกำหนดปัญหาและผลกระทบการประชุมกลุ่มเพื่อมุ่งหาทางเลือกในอนาคต การทดลองปฏิบัติจริงและการทำกรณีศึกษา
4. ใช้วิธีวิจัยที่เหมาะสม เป็นการผสมผสานกันระหว่างงานวิจัยเชิงคุณภาพและงานวิจัยเชิงปริมาณเน้นใช้การวิจัยแบบ ethnographic research เพื่อความเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชน เข้าใจปัญหาของชุมชนและใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา วางแผน ปฏิบัติการและติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นวิธีวิจัยที่ทำให้ได้ข้อมูลระดับรากหญ้า
5. มีกรอบแนวคิดการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ชัดเจน

จุดที่เสนอแนะให้พัฒนา

1. วัตถุประสงค์ไม่ชัด ในบทคัดย่อ เขียนว่าการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปสู่การพัฒนาดัชนีชี้วัดการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการตัดสินใจโดยใช้ข้อมูลของชุมชน ในรายงานการวิจัยเขียนว่า เพื่อการพัฒนาดัชนีชี้วัดและระบบที่เหมาะสมที่จะสามารถเชื่อมต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและเป็นการใช้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อการตัดสินใจ
2. ไม่มีกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการได้มาซึ่งดัชนีชี้วัดได้จากแหล่งข้อมูลใด อย่างไร ใช้สถิติอะไรในการวิเคราะห์ เป็นดัชนีชี้วัดแบบเดี่ยวหรือแบบรวม
3. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย มีแต่ผังไม่มีรายละเอียด
4. ไม่ได้เขียนผลวิจัยไว้ใน paper แต่เขียนประโยชน์จากการวิจัย
5. เพิ่มข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ในทางปฏิบัติ

A DEVELOPMENT OF THE GLOBAL-MINDEDNESS SCALE IN THAI SOCIO-CULTURAL CONTEXT

Nuttaporn Lawthong

ABSTRACT

The purpose of this research was (1) to develop conceptual framework of global-mindedness by reviewing literature and interviewing experts, (2) to develop a global-mindedness scale in Thai socio-cultural contexts, and (3) to compare how fit three measurement models of global-mindedness between and among American and Thai contexts. The sample consisted of 1,739 undergraduate students at four public universities. The research instruments were the global-mindedness scale built by Hett (1993) and the global-mindedness scale developed for Thai socio-cultural context. Confirmatory factor analyses were performed to determine the construct validity through LISREL. Pearson's product moment correlation coefficients were examined to determine the criterion-related validity. Cronbach's alpha internal consistencies were estimated for the reliability of the scales.

The results indicated that the global-mindedness scale developed for Thai socio-cultural context contained 43 items representing 4 factors, including (a) Acceptance of different cultures, (b) Care in the world's problems, (c) Interconnectedness and peace, and (d) World citizenship. The global-mindedness scale in Thai socio-cultural context correlates significantly with Hett's global-mindedness scale at $p = 0.01$ ($r = 0.70$). The internal consistency reliability of the global-mindedness scale in Thai socio-cultural context is 0.84. Three measurement models of global-mindedness were consistent with the empirical data. The model of global-mindedness scale in Thai socio-cultural context accounted for 86 percent of variance in the global-mindedness variable. The model validation of the best-fitted model provided a chi-square goodness-of-fit test of 1.40, $p = 0.24$, $df = 1$, $GFI = 1$, $AGFI = 1$, and RMR of 0.

การพัฒนามาตรสำนึกสากลตามบริบท ของสังคมวัฒนธรรมไทย

ณัฐภรณ์ หลาวทอง

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ ประการแรก เพื่อพัฒนากรอบแนวคิดของสำนึกสากลจากการสัมภาษณ์สอบถามผู้เชี่ยวชาญและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างเป็นโมเดลการวัดสำนึกสากลตามบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย ประการที่สอง เพื่อพัฒนามาตรวัดสำนึกสากลจากกรอบแนวคิดที่กำหนดขึ้น โดยตรวจสอบคุณภาพของมาตรสำนึกสากล ทั้งความเที่ยงและความตรง ประการที่สาม เพื่อเปรียบเทียบความสอดคล้องระหว่างโมเดลการวัดสำนึกสากลที่ Hett (1993) พัฒนาขึ้น, โมเดลสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย, และโมเดลที่มีการผสมผสานจากทั้งสองโมเดล กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ นิสิตนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยของรัฐ 4 แห่ง จำนวน 1,739 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ มาตรวัดสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย มาตรวัดสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น วิเคราะห์ความตรงตามโครงสร้างด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันโดยใช้โปรแกรมลิสเรล วิเคราะห์ความตรงตามเกณฑ์สัมพัทธ์ด้วยสูตรการหาสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สันโปรดักต์โมเมนต์ และวิเคราะห์ความเที่ยงแบบความสอดคล้องภายในตามสูตรการหาสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค

ผลการวิจัยพบว่า สำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยประกอบด้วยจำนวน 43 ข้อ 4 องค์ประกอบ คือ (ก) การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม, (ข) การใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก, (ค) การพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันโดยสันติ, (ง) การเป็นสมาชิกพลโลก มาตรนี้มีความตรงตามเกณฑ์สัมพัทธ์กับมาตรสำนึกสากลของ Hett อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 ($r = 0.70$) ความเที่ยงแบบความสอดคล้องภายในของมาตรเท่ากับ 0.84 โมเดลการวัดสำนึกสากลทั้ง 3 โมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โมเดลสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยอธิบายความแปรปรวนในตัวแปรสำนึกสากลได้ร้อยละ 86 เป็นโมเดลที่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์มากที่สุด โดยมีค่าไค-สแควร์เท่ากับ 1.40, $p = 0.24$, ที่องศาอิสระ 1, $GFI = 1$, $AGFI = 1$, และ $RMR = 0$

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นในโลกนั้น ยูเนสโก ได้ให้ความสนใจมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1948 โดยการจัดประชุม “Tensions That Cause Wars” and “Toward World Understanding” ซึ่งเกี่ยวข้องกับความคิดในเรื่องชาติพันธุ์และความก้าวร้าวของลัทธิชาตินิยมในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง และสำนึกนานาชาติ (worldmindedness) **อันเป็นกรอบที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าในเรื่องของการมองโลกเกี่ยวกับปัญหาของมนุษยชาติมากกว่า การเป็นคนของชาติใดชาติหนึ่งเฉพาะ** (Sampson and Smith, 1957; Saxton, 1995) ซึ่งได้แบ่งประเด็นในการพิจารณาสำนึกนานาชาติไว้ 8 ประการ คือ ศาสนา การอพยพย้ายถิ่น การปกครอง เศรษฐกิจ ความรักชาติ เชื้อชาติ การศึกษา และสงคราม มาตราสำนึกนานาชาติ ที่พัฒนาตามกรอบแนวคิดของ Simpson and Smith (1957) ถูกนำมาใช้และได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ภายหลังว่า ขาดความทันสมัย เมื่อนำมาใช้ในบริบทสังคมปัจจุบัน (Barnes and Curletle, 1985; Der Karabetian, Jarolimek, 1971; Der-karabetian, Shang, and Hsu, 1985; Hett, 1993; Parker, Glenn, Mizoue et al, 1997) กล่าวคือ สำนึกนานาชาติ ยังยึดติดอยู่กับ ลัทธินานาชาติ และลัทธิชาตินิยมว่าเป็น 2 ขั้วตรงข้ามกันมากกว่าที่จะรวมเข้าไว้ด้วยกัน แม้จะมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์มาตรสำนึกนานาชาติที่ Simpson and Smith ได้พัฒนาขึ้น แต่ก็ถือเป็นรากฐานในการพัฒนา สำนึกสากล (Global-mindedness) ในระยะต่อมา Hett (1993) ได้สังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับสำนึกนานาชาติและความเข้าใจเกี่ยวกับโลก และการการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสมาคมวิชาชีพทางเชื้อชาติ และศาสนาในสหรัฐอเมริกา ทั้งสิ้น 9 สัญชาติแล้ววิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารและการสัมภาษณ์ เพื่อสร้างค่านิยมสำนึกสากลว่า ประกอบด้วย 5 กลุ่มคำสำคัญ คือ การติดต่อสัมพันธ์ของมนุษยชาติ, ความหลากหลายทางวัฒนธรรม, จริยธรรมในการรับผิดชอบและดูแลรักษา, การมุ่งอนาคต, และพฤติกรรมเกี่ยวกับสำนึกนานาชาติ

กรอบแนวคิดเกี่ยวกับสำนึกสากลทั้ง 5 กลุ่มคำนี้ Hett ได้นำมาสร้างเป็นข้อคำถาม แล้วนำมาวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ ผลการวิจัยพบว่า สำนึกสากลแบ่งออกเป็น 5 องค์ประกอบ ได้แก่ ความรู้สึกรับผิดชอบ (Responsibility), ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Pluralism), ผลจากการกระทำ (Efficacy), การมองโลกเป็นศูนย์กลาง (Globalcentrism), และ การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกัน (Interconnectedness) โดย Hett (1993) ได้ในนิยามของสำนึกสากลจากการศึกษาข้างต้นว่า **เป็นทัศนคติการมองโลกในลักษณะการพิจารณาตนเองในฐานะที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมโลกและมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อโลกในฐานะสมาชิกคนหนึ่ง** มาตราสำนึกสากลที่พัฒนาขึ้น จำนวน 30 ข้อคำถาม ผ่านการตรวจสอบคุณภาพด้านความเที่ยงด้วยวิธีความสอดคล้องภายในทั้งฉบับเท่ากับ 0.90 ความเที่ยงในแต่ละองค์ประกอบย่อยเท่ากับ

0.65 - 0.80 ผลที่ได้จากการวิเคราะห์หึ่งค้ประกอบ มีค่าน้ำหนักหึ่งค้ประกอบ 0.35 ขึ้นไป เมื่อหาความสัมพันธ์กับมาตรย้อยลัทธิความรักชาติ (chauvinism) และมาตรย้อยการตระหนักระหว่างชาติ ของแบบวัดโครงการความเข้าใจเกี่ยวกับโลก มีความสัมพันธ์เท่ากับ 0.65 และ 0.32 ตามลำดับ และถือเป็นมาตรที่มีความเป็นปัจจุบัน เมื่อเทียบกับมาตรอื่น ๆ ที่วัดคุณลักษณะใกล้เคียงกัน ตัวอย่างเช่น มาตรเจตคติของพลเมืองโลก (Attitudes of World Citizenship) ของ Lentz (1950), มาตรสำนึกนานาชาติ (worldmindedness Scale: W Scale) ของ Sampson and Smith (1957), แบบวัดความแปลกแยกทางวัฒนธรรม (Culture Shock Inventory) ของ Reddin (1975), มาตรสำนึกสากลสำหรับเยาวชน (Globalmindedness Scale for Youngsters) ของ Schmidt (1975), มาตรการมองโลกในอนาคต (Future World Perspectives Scale) ของ Silvernail (1979), แบบวัดโครงการความเข้าใจเกี่ยวกับโลก (Global Understanding Project) ของ Barrows et al (1981)

จะเห็นว่าการศึกษาความเข้าใจในโลกและสำนึกสากลที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นแนวคิดทางตะวันตกซึ่งสอดคล้องกับค้ำกล่าวของ มยง วอน ชูร์ อดีตรัฐมนตรีศึกษาธิการ ประธานคณะกรรมการการศึกษาของประธานาธิบดีว่าด้วยการปฏิรูปการศึกษาในเกาหลีว่า เราได้พยายามเน้นให้ผู้คนทางซีกโลกตะวันตกมีความเข้าใจกันมากขึ้น เพื่อสร้างสันติภาพของโลกมาเป็นเวลาหลายปีมาแล้ว แต่ถ้าพูดอย่างตรงไปตรงมาแล้ว จะพบว่าชาวตะวันออกรับรู้เรื่องราวของซีกโลกตะวันตกค่อนข้างมาก ในขณะที่ชาวตะวันตกยังไม่ค่อยรับรู้ความเป็นไปทางซีกโลกตะวันออกลักเท่าใด ใจว หนานใจว นักการศึกษาและศาสตราจารย์ประจำสถาบันวิจัยการศึกษาแห่งชาติของจีน ได้กล่าวถึงการรับแนวคิดทางตะวันตกว่าจะต้องค้ำถึงบริบททางด้านวัฒนธรรมของชาติและของภูมิภาคผสมผสานไปด้วย (รายงานเสนอต่ออู่เนสโก โดยคณะกรรมการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21, 1997)

การหยิบยกสำนึกสากลที่พัฒนาโดย Hett (1993) เข้ามาใช้ศึกษากับคนไทยจะเป็นการเหมาะสมหรือไม่ เมื่อเทียบกับการพัฒนากรอบแนวคิดสำนึกสากลตามบริบทสังคมวัฒนธรรมไทยขึ้นมาเอง จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ และสิ่งที่พัฒนาสำนึกสากลตามบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย จะมีความแตกต่างไปจากสำนึกสากลที่เป็นแนวคิดตะวันตกสร้างขึ้นมาอย่างไร และการบูรณาการส่วนที่ดีของสังคมวัฒนธรรมทั้งสองเข้ากัน จะเป็นการพัฒนาสำนึกสากลที่เป็นของโลกอย่างครบถ้วนแท้จริงเพียงไร ประเด็นดังกล่าวนี้ยังไม่รับค้ำตอบในการศึกษาที่ผ่านมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจเปรียบเทียบโมเดลการวัดสำนึกสากลตามแนวบริบทสังคมตะวันตก, โมเดลที่พัฒนาขึ้นมาตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย และโมเดลที่มีการผสมผสานทั้งจาก บริบทสังคมวัฒนธรรมตะวันตกและของไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนากรอบแนวคิดของสำนักสากล จากการสัมภาษณ์สอบถามผู้เชี่ยวชาญและศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างเป็นโมเดลการวัดสำนักสากลตามบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย
2. เพื่อพัฒนามาตรสำนักสากลจากกรอบแนวคิดที่กำหนดขึ้น โดยตรวจสอบคุณภาพของมาตรสำนักสากล ทั้งความเที่ยงแบบความสอดคล้องภายใน ความตรงตามเกณฑ์สัมพัทธ์ และความตรงตามโครงสร้าง
3. เพื่อเปรียบเทียบความสอดคล้องระหว่างโมเดลสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย โมเดลสำนักสากลที่ Hett (1993) พัฒนาขึ้น และโมเดลที่มีการผสมผสานจากทั้งสองโมเดล

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างมาตรสำนักสากล หรือมาตรอื่นที่มีคุณลักษณะในการวัดใกล้เคียงกัน โดยศึกษามาตรสำนักสากลของ Hett (1993) เป็นหลัก พร้อมทั้งใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่างๆ ได้แก่ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ การศึกษา การวัดและประเมินผล หรือสาขาที่มีความเกี่ยวข้องกับสำนักสากลหรือโลกศึกษา จำนวน 9 คน และผู้ปฏิบัติงานในองค์กรระหว่างประเทศ 11 คน โดยนำข้อมูลที่ได้มากำหนดเป็นกรอบในการสร้างข้อคำถามสำนักสากลที่จะใช้สำหรับนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตทั้ง 4 ภูมิภาค

ตัวแปรที่ศึกษา คือ สำนักสากลตามบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นที่ 1 การพัฒนากรอบแนวคิดสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

- 1.1 ศึกษารวบรวมแนวคิดทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสำนักสากลและมาตรที่พัฒนาขึ้นมาแล้ว
- 1.2 นิยามกลุ่มผู้เชี่ยวชาญและกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญสร้างข้อคำถามในการสัมภาษณ์ และดำเนินการสัมภาษณ์ ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญที่เป็นนักวิชาการ 9 ท่าน และผู้ปฏิบัติงาน 11 ท่าน

1.3 วิเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์และเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นกรอบในการสร้าง มาตรฐานแบบลิเคิร์ต 5 สเกล

ขั้นที่ 2 การสร้างมาตรฐานและการทดลองใช้

2.1 สร้างข้อคำถามเพื่อใช้วัดสำนึกสากลตามกรอบแนวคิด แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณา ความตรงตามเนื้อหา ด้วยดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับเนื้อหา (IOC) ข้อคำถาม 74 ข้อ มีค่าดัชนี IOC มากกว่า 0.60 โดยมีข้อคำถามจำนวน 59 ข้อ มีค่าดัชนี IOC เป็น 1

2.2 ทดลองใช้กับกลุ่มนิสิตนักศึกษา วิเคราะห์คุณภาพของข้อคำถามที่มีความสัมพันธ์ ทางบวกกับผลรวมคะแนนจากทุกข้อของมาตรฐานเพื่อคัดเลือกข้อคำถามไปใช้เก็บข้อมูลจริง

ขั้นที่ 3 การตรวจสอบคุณภาพของมาตรฐาน

3.1 นำมาตรฐานที่คัดเลือกข้อคำถามไว้ไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นนิสิตนักศึกษา ระดับปริญญาบัณฑิต สถาบันอุดมศึกษาประเภทจำกัดรับ 4 สถาบัน ได้แก่ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จำนวน 1,739 คน

3.2 ตรวจสอบคุณภาพของมาตรฐานทั้งด้านความตรงเชิงโครงสร้างและความตรงตามเกณฑ์สัมพันธ์ แล้วคำนวณความเที่ยงแบบความสอดคล้องภายใน

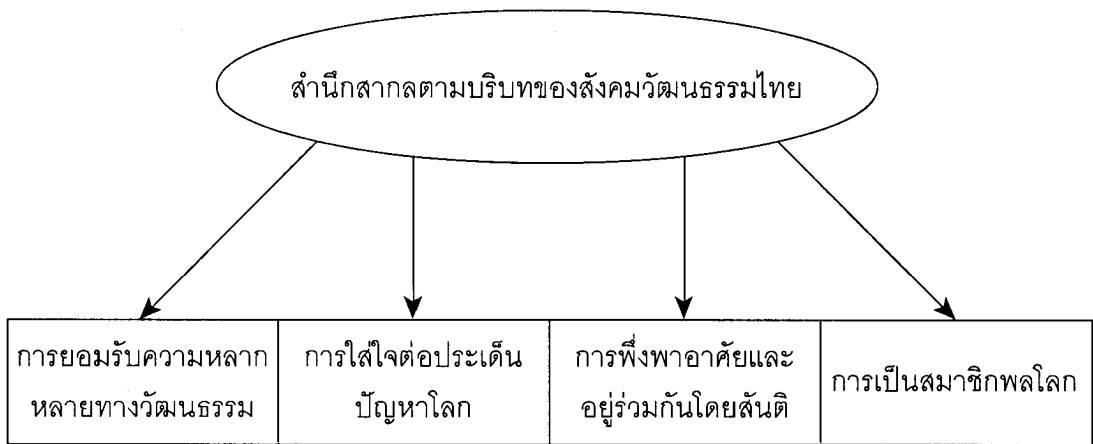
3.3 คำนวณคะแนนปกติวิสัย ด้วยการแปลงคะแนนที่ได้จากมาตรฐานเป็นคะแนนที่ และ ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์

สรุปผลการวิจัย

1. ผลจากการพัฒนากรอบแนวคิดจากการสอบถามสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการค้นคว้า เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้กำหนดนิยามและกรอบแนวคิดของสำนึกสากลที่สร้างขึ้นตามบริบท ของสังคมวัฒนธรรมไทย ดังนี้

สำนึกสากล (Globalmindedness) หมายถึง ทรรศนะการมองโลกด้วยมุมมองที่กว้าง ไกล ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีการใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้ทรัพยากร และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เห็นว่าทุกประเทศต้องมีการพึ่งพาอาศัยกัน และ อยู่ร่วมกันอย่างสันติ และถือว่ามนุษย์ทุกคนในโลกต่างเป็นหนึ่งในสมาชิกของพลโลก มีสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคกัน โดยแบ่งองค์ประกอบเป็น 4 ด้าน คือ 1) การยอมรับความหลากหลาย ทางวัฒนธรรม เป็นความรู้สึกชื่นชมและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมอื่น ๆ ไม่มองว่าวัฒนธรรมตนเอง เป็นวัฒนธรรมที่ดีที่สุดเพียงอย่างเดียว สนใจเรียนรู้ในประเด็นต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมหรือภาษา ต่างประเทศ มีความต้องการที่จะติดต่อสัมพันธ์กับคนต่างชาติหรือต่างวัฒนธรรม 2) การใส่ใจ

ต่อประเด็นปัญหาโลก เป็นความรู้สึกใส่ใจและตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในโลก ทั้งประเด็นปัญหาที่ประสบอยู่ในปัจจุบันและปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้ทรัพยากรและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3) การพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันโดยสันติ เป็นความรู้สึกเห็นถึงคุณค่าของการอยู่ร่วมกันของมวลมนุษยชาติ ที่ต้องมีการพึ่งพาอาศัย ร่วมมือ และเข้าไปช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างนานาประเทศ และเห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันโดยสันติ และ 4) การเป็นสมาชิกพลโลก เป็นความรู้สึกที่เห็นว่าตนเองมีฐานะเป็นสมาชิกหนึ่งในสังคมโลก นอกเหนือจากการเป็นสมาชิกของสังคมและประเทศของตน ปฏิบัติตนตามหน้าที่พลเมืองที่ดี มีความเห็นว่ามีมนุษย์ทุกชาติทุกภาษามีความเสมอภาคกัน มีศักดิ์ศรีความเป็นคนเท่าเทียมกัน รู้สึกเห็นถึงคุณค่าเพื่อนมนุษย์และเคารพในสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์คนอื่นๆ

ภาพที่ 1 โมเดลการวัดสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

2. ผลการพัฒนามาตรสำนักสากลจากกรอบแนวคิดที่กำหนดขึ้นและการตรวจสอบคุณภาพของมาตรสำนักสากล สรุปผลได้ดังนี้

2.1 ความตรงตามโครงสร้าง

มาตรสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย มีความตรงตามโครงสร้าง โดยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน สรุปว่า โมเดลองค์ประกอบทั้ง 4 ด้านและโมเดลสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย จำนวน 43 ข้อ มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ค่าไค-สแควร์ที่ได้มีค่าแตกต่างจากศูนย์อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 1 ความเหมาะสมในการนำข้อมูลไปวิเคราะห์องค์ประกอบ

องค์ประกอบ	Barlett's test	KMO	MSA < 0.7	คัดออก	จำนวนข้อคำถาม
1. การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม	2057.76**	0.80	2 ข้อ (9,4)	2 ข้อ (9,4)	10
2. การใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก	2025.41**	0.81	-	-	12
3. การพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันโดยสันติ	1172.10**	0.71	3 ข้อ (7,11,39)	2 ข้อ (7,11)	10
4. การเป็นสมาชิกพลโลก	1611.66**	0.72	4 ข้อ (8,28,36, 40)	1 ข้อ (40)	11

หมายเหตุ * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

ตารางที่ 2 ความสอดคล้องของโมเดลสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยทั้ง 4 ด้าน

องค์ประกอบ	Chi-square	P	GFI	AGFI	RMR
1. การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม	35.44	0.08	1.00	0.99	0.01
2. การใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก	45.33	0.14	1.00	0.99	0.02
3. การพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันโดยสันติ	33.97	0.14	1.00	0.99	0.01
4. การเป็นสมาชิกพลโลก	44.57	0.07	1.00	0.99	0.02

2.3 ความตรงตามเกณฑ์สัมพัทธ์

มาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยมีความตรงตามเกณฑ์สัมพัทธ์ โดยมีค่าความสัมพันธ์กับมาตรสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น เท่ากับ 0.70 อย่างมีนัยสำคัญระดับ 0.01

2.4 ความเที่ยงแบบความสอดคล้องภายใน

มาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยมีความเที่ยงแบบความสอดคล้องภายในรวมทั้งฉบับสูงถึง 0.84 โดยในมาตรวัดย่อยด้านการยอมรับความหลากหลาย และการใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลกมีความเที่ยงเท่ากับ 0.66 รองลงมาคือ การพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันโดยสันติ และการเป็นสมาชิกพลโลก มีค่าความเที่ยงเท่ากับ 0.58 และ 0.52 ตามลำดับ

ตารางที่ 3 ความเที่ยงแบบความสอดคล้องภายใน ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของการวัด ของมาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

มาตร	จำนวนข้อ	Alpha	Mean	S.D.	SEM
1. สำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย	43	0.84	162.27	14.50	5.80
1.1 การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม	10	0.66	39.64	4.61	2.69
1.2 การใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก	12	0.66	47.91	5.28	3.07
1.3 การพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันโดยสันติ	10	0.58	36.63	4.05	2.62
1.4 การเป็นสมาชิกพลโลก	11	0.52	37.96	4.47	3.10

3. ผลการเปรียบเทียบความสอดคล้องของโมเดลสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย โมเดลสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น และโมเดลที่มีการผสมผสานจากทั้งสองโมเดลสรุปได้ว่า โมเดลทั้งสามมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ไม่แตกต่างกัน แต่โมเดลสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยสามารถอธิบายความแปรปรวนในตัวแปรสำนึกสากลได้มากที่สุด ร้อยละ 86 รองลงมาคือ โมเดลสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น และโมเดลที่มีการผสมผสานจากทั้งสองโมเดล ร้อยละของการทำนายเท่ากับ 82 และ 61 ตามลำดับ

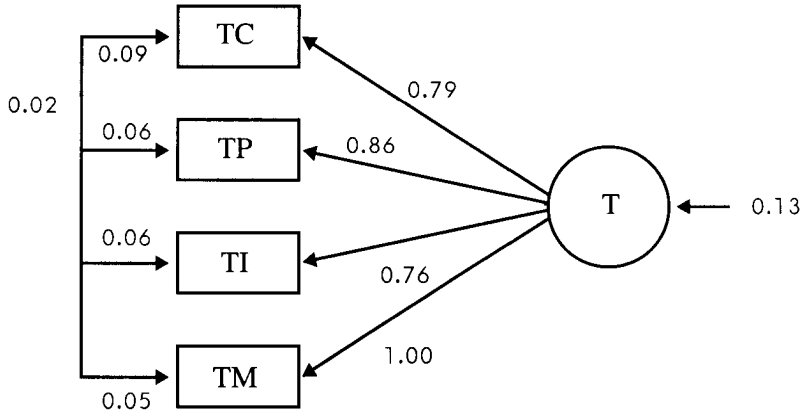
ตารางที่ 4 ค่าดัชนีชนิดิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าการวัดความเพียงพอในการสุ่ม และเมทริกซ์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน ตัวประกอบย่อยการวัดสำนึกสากล

	Ttotal	TC	TP	TI	TM	Utotal	UR	UC	UE	UG	UI
Ttotal	1.00										
TC	0.79**	1.00									
TP	0.83**	0.58**	1.00								
TI	0.77**	0.45**	0.48**	1.00							
TM	0.76**	0.43**	0.46**	0.53**	1.00						
Utotal	0.70**	0.55**	0.58**	0.56**	0.50**	1.00					
UR	0.48**	0.32**	0.37**	0.44**	0.37**	0.75**	1.00				
UC	0.60**	0.57**	0.51**	0.44**	0.35**	0.81**	0.54**	1.00			
UE	0.44**	0.32**	0.36**	0.37**	0.35**	0.66**	0.37**	0.39**	1.00		
UG	0.36**	0.27**	0.36**	0.21**	0.25**	0.49**	0.06*	0.24**	0.25**	1.00	
UI	0.59**	0.42**	0.45**	0.51**	0.45**	0.76**	0.57**	0.56**	0.44**	0.17**	1.00
Mean	162.27	39.64	47.91	36.63	37.96	110.23	26.32	31.00	17.49	16.61	18.76
S.D.	14.50	4.61	5.28	4.05	4.47	10.70	3.60	3.68	2.42	3.11	2.51
MSA		0.87	0.89	0.91	0.90		0.86	0.87	0.93	0.82	0.90

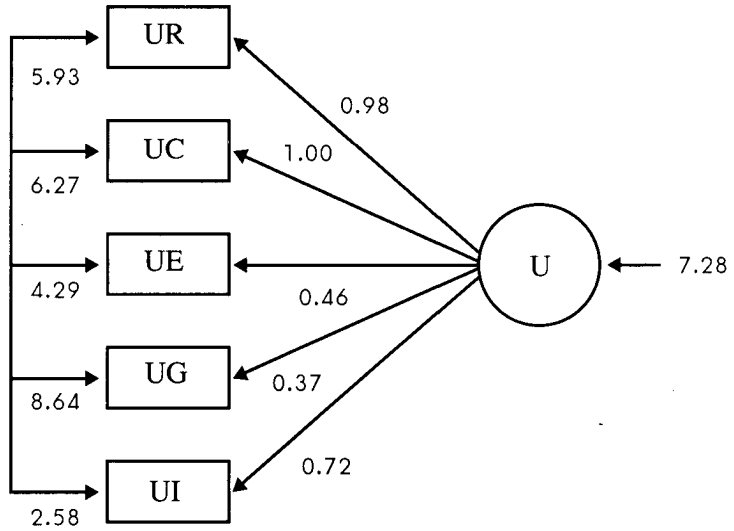
Barlett's test sphericity = 5359.95 $P < 0.00$ Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy = 0.88

หมายเหตุ * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

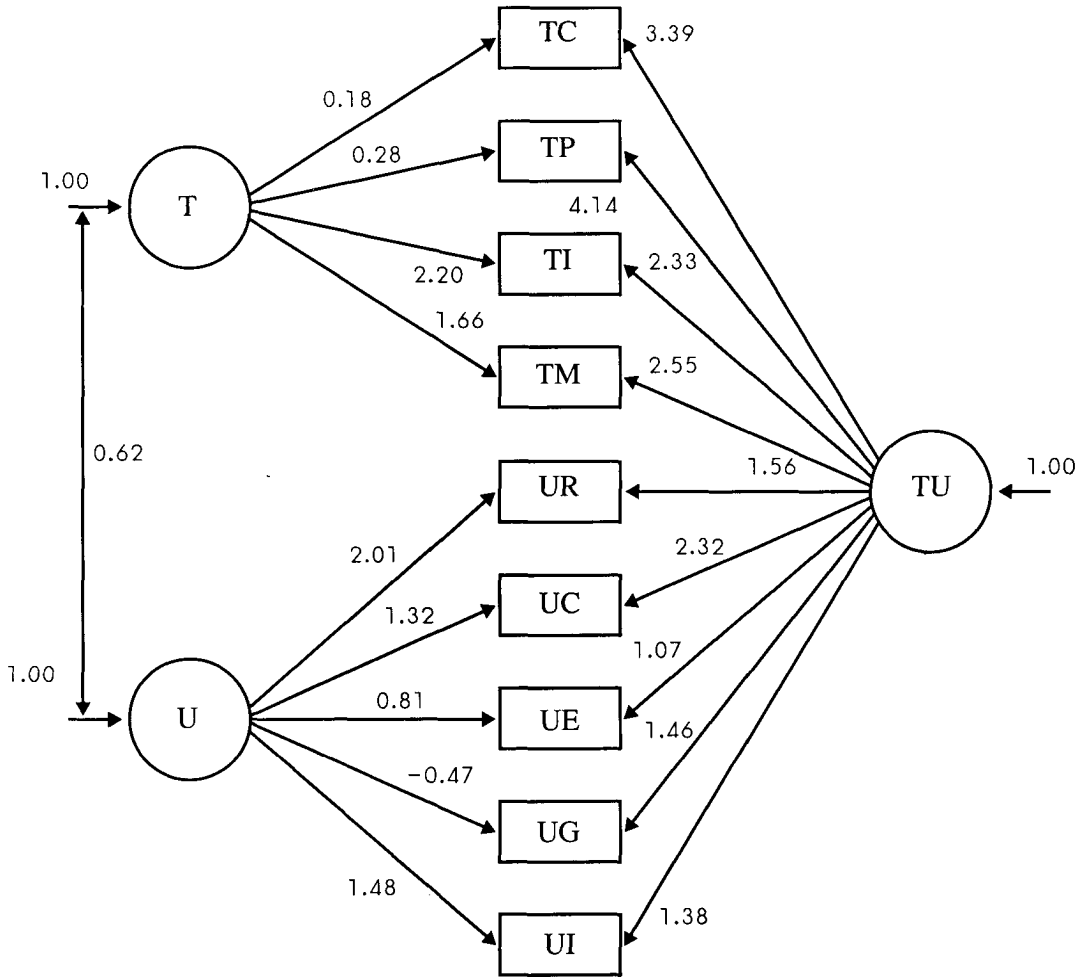
◆ การพัฒนามาตรฐานนิกสากตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย ◆

ภาพที่ 2 โมเดลการวัดสำนึกสากตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

ภาพที่ 3 โมเดลการวัดสำนึกสากที่ Hett พัฒนาขึ้น

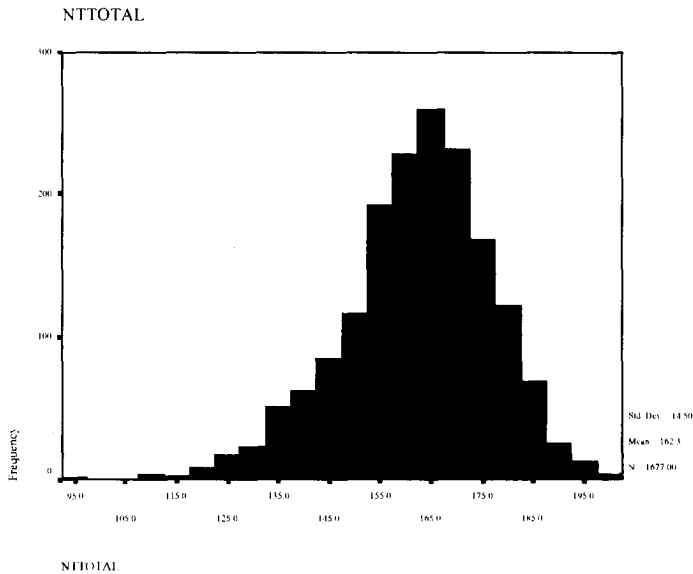

ภาพที่ 4 โมเดลการวัดสำนึกสากล

ตารางที่ 5 ผลการเปรียบเทียบโมเดลสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย, โมเดลสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น และโมเดลที่มีการผสมผสานจากทั้งสองโมเดล

โมเดลสำนึกสากล	Df	χ^2	χ^2 / df	GFI	AGFI	RMR	R-Square
บริบทสังคมวัฒนธรรมไทย (T)	1	1.40	1.40	1.00	1.00	0.00	0.86
Hett พัฒนาขึ้น (U)	1	1.55	1.55	1.00	0.99	0.04	0.82
ผสมผสานทั้งสองโมเดล (TU)	10	7.50	0.75	1.00	1.00	0.08	0.61
$\chi^2_{TU-T} = 6.10$		$df_{TU-T} = 9$		ตาราง $\chi^2_9 = 16.92$			
$\chi^2_{TU-U} = 5.95$		$df_{TU-U} = 9$		ตาราง $\chi^2_9 = 16.92$			

4. ผลการวิเคราะห์คะแนนปกติวิสัยและการแปลความหมายคะแนนสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

Mean = 162.27 Mode = 163 Median = 163 S.D. = 14.50 Skewness = -0.48

Kurtosis = 0.47 Rang = 103 Min = 97 Max = 200

ภาพที่ 5 ฮิสโตแกรมแสดงการแจกแจงคะแนนสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

ตารางที่ 6 การแปลความหมายคะแนนของสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

คะแนนดิบ	คะแนนที่	เปอร์เซ็นต์ไทล์	ความหมาย
185 ขึ้นไป	66 ขึ้นไป	92 ขึ้นไป	มีสำนึกสากลในระดับดีมาก
170-184	55-65	70-91	มีสำนึกสากลในระดับดี
155-169	45-54	28-69	มีสำนึกสากลในระดับปานกลาง
140-154	35-44	8-27	มีสำนึกสากลในระดับน้อย
139 ลงมา	34 ลงมา	7 ลงมา	มีสำนึกสากลในระดับน้อยมาก

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการพัฒนามาตรฐานสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย มีประเด็นที่น่าสนใจนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. กรอบแนวคิดสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

ผลจากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสอบถามสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขาจำนวน 20 ท่าน ได้กำหนดนิยามของสำนักสากล (Global-mindedness) ที่สร้างขึ้นตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย ว่า “เป็นทัศนคติการมองโลกด้วยมุมมองที่กว้างไกล ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีการใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ทรัพยากร และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เห็นว่าทุกประเทศต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และถือว่ามนุษย์ทุกคนในโลกต่างเป็นหนึ่งในสมาชิกของพลโลก มีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคกัน” จากการให้ความหมายดังกล่าวจะมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ Sampson and Smith (1957) ซึ่งนิยาม สำนักนานาชาติ (worldmindedness) ว่า “เป็นกรอบที่ใช้อ้างอิงหรือการให้ความสำคัญกับคุณค่าในเรื่องของการมองโลกเกี่ยวกับปัญหาของมนุษยชาติมากกว่าการเป็นคนของชาติใดชาติหนึ่งโดยเฉพาะ” รวมถึงคำนิยาม สำนักสากล ของ Hett (1993) ซึ่งกล่าวว่า สำนักสากล “เป็นทัศนคติการมองโลกในลักษณะการพิจารณาตนเองในฐานะที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมโลก และมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อโลกในฐานะสมาชิกคนหนึ่ง”

จากนิยามที่สร้างขึ้นมีความสอดคล้องกับการให้ความหมายสำนักนานาชาติของ Sampson and Smith (1957) และ Hett (1993) ในประเด็นของการให้ความสำคัญกับ ปัญหาของมนุษยชาติที่เกิดขึ้นในโลก, การพิจารณาตนเองว่าเป็นหน่วยหนึ่งในสมาชิกพลโลก และการเห็นว่าสังคมโลกนั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

เมื่อพิจารณาถึงองค์ประกอบย่อยของสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย ผลจากการศึกษาแบ่งออกเป็น 4 องค์ประกอบตามคุณลักษณะ ได้แก่ การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม, การใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก, การพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันโดยสันติ, และการเป็นสมาชิกของพลโลก ในขณะที่การแบ่งองค์ประกอบย่อยของ สำนักนานาชาติ ของ Sampson and Smith (1957) แบ่งตามเนื้อหาได้ 8 องค์ประกอบ ได้แก่ ศาสนา, การอพยพย้ายถิ่น, การปกครอง, เศรษฐกิจ, ความรักชาติ, เชื้อชาติ, การศึกษา, และสงคราม ซึ่งต่อมา Enloe, Minoura, Wills et al (1991) ได้นำองค์ประกอบของ Sampson and Smith (1957) นำมาปรับปรุงเพิ่มเติม เหลือเพียง 6 องค์ประกอบ คือ การอพยพย้ายถิ่น, สงคราม, เศรษฐกิจ, เชื้อชาติ, ความเป็นพลโลก, และวัฒนธรรม ส่วนการศึกษาของ Hett (1993) แบ่งองค์ประกอบสำนักสากลตามคุณลักษณะ ซึ่งเป็นผลหลังจากการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ 5 องค์ประกอบ คือ

ความรู้สึกที่รับผิดชอบ, ความหลากหลายทางวัฒนธรรม, ผลจากการกระทำ, การมองโลกเป็นศูนย์กลาง และการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกัน

จากประเด็นการแบ่งองค์ประกอบย่อยของการวัดสำนักนานาชาติและสำนักสากล ดังกล่าว พบว่า สำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย มีองค์ประกอบใกล้เคียงกับผลการศึกษาของ (Enloe, Minoura, Wills et al, 1991; Hett, 1993) ในประเด็นของ วัฒนธรรมหรือความหลากหลายทางวัฒนธรรมมีความสอดคล้องในองค์ประกอบย่อยจากการศึกษาของ Enloe, Minoura, Wills et al (1991) ในเรื่องของ ความเป็นพลโลก และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Hett (1993) ในเรื่อง การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกัน สำหรับรายละเอียดของการเปรียบเทียบนิยามองค์ประกอบย่อย

เมื่อพิจารณานักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย ร่วมกับ งานวิจัยที่ศึกษาคุณลักษณะของพลเมืองโลก พบว่า มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ (Cagan and Kubow, 1997; Cogan and Derricott, 1998; ศิริเพ็ญ บุรณศิริ, 2532) ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ จากการศึกษาค้นคุณลักษณะพลเมืองโลกใน 25 ปีข้างหน้า จาก 9 ประเทศ พบประเด็นคุณลักษณะที่มีความสอดคล้องใกล้เคียงกับองค์ประกอบสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย 5 ข้อจากทั้งหมด 8 ข้อ คือ 1) มีความสามารถในการมองและจัดการกับปัญหาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมโลก, 2) มีความสามารถเข้าใจ ยอมรับ และอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม, 3) มีความเต็มใจในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและพฤติกรรมบริโภคเพื่อป้องกันสิ่งแวดล้อม, 4) มีความเต็มใจที่จะแก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธี, และ 5) มีความรู้สึกร่วมและพร้อมที่จะปกป้องเรื่องเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน เช่น สตรี ชนกลุ่มน้อยต่างเชื้อชาติ เป็นต้น

องค์ประกอบของสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยจะมีความสอดคล้องกับการศึกษาค้นคุณลักษณะความเป็นพลเมืองโลกของ ศิริเพ็ญ บุรณศิริ (2532) ซึ่งได้สังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวิชาโลกศึกษาและความเป็นพลเมืองโลกทั้งในและต่างประเทศนั้นโดยสรุปคุณลักษณะของพลเมืองโลกควรประกอบไปด้วย การมีความรับผิดชอบต่อในฐานะพลเมืองดีของประเทศ, การเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น, ยอมรับวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน, เข้าใจในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ, ยอมรับในการนับถือศาสนาที่ต่างกัน, เข้าใจในความขัดแย้ง, ยอมรับแนวคิดทางการเมืองของแต่ละสังคม, เข้าใจในสภาวะเศรษฐกิจโลก, สนใจและติดตามข่าวเกี่ยวกับปัญหาของโลก และวิธีแก้ไข, ให้ความร่วมมือและส่งเสริมสันติภาพ

2. ความตรงตามโครงสร้างสำนักสากล

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน โมเดลสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย โมเดลสำนักสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น และโมเดลที่ผสมผสานจากทั้งสองโมเดล ผลการตรวจ

สอบทั้ง 3 โมเดล พบว่า โมเดลสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย สามารถอธิบายความแปรปรวนในตัวแปรสำนึกสากลได้สูงสุด โดยอธิบายได้ร้อยละ 86 รองลงมาคือ โมเดลสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น และโมเดลที่ผสมผสานจากทั้งสองโมเดล ซึ่งอธิบายความแปรปรวนในตัวแปรแฝงสำนึกสากลได้ร้อยละ 82 และ 61 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบค่าดัชนีความสอดคล้องโดยใช้ ไค-สแควร์พบว่า โมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการที่โมเดลสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยสามารถอธิบายความแปรปรวนในตัวแปรสำนึกสากลได้สูงที่สุด แม้ว่าจะมีตัวแปรองค์ประกอบของสำนึกสากล 4 องค์ประกอบ ซึ่งน้อยกว่าโมเดลสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น 5 องค์ประกอบ และโมเดลที่ผสมผสานจากทั้งสองโมเดล 9 องค์ประกอบ ซึ่งไม่เป็นไปตามหลักการวิเคราะห์หรืออิทธิพลและการวิเคราะห์ถดถอยกล่าวว่า โมเดลที่มีจำนวนตัวทำนายมากย่อมอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรได้ดีกว่า (สุนทร เทียนงาม, 2539) สาเหตุที่ทำให้โมเดลสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยสามารถอธิบายความแปรปรวนในตัวแปรสำนึกสากลได้สูงกว่าโมเดลอื่น อาจเนื่องมาจาก ค่าสหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรสังเกตได้หรือองค์ประกอบย่อยของตัวแปรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมไทยจะมีค่าอยู่ในช่วง 0.50-0.66 สูงกว่าค่าสหสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบย่อยของสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น ซึ่งมีค่าอยู่ระหว่าง 0.06-0.57

สาเหตุหนึ่งที่ทำให้โมเดลสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย สามารถอธิบายความแปรปรวนได้สูงสุด อาจเนื่องมาจากมาตรฐานสำนึกสากลดังกล่าว พัฒนาขึ้นจากการศึกษาเอกสารงานวิจัยและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในประเทศ

3. องค์ประกอบในโมเดลที่มีการผสมผสานทั้ง 2 โมเดล

จากการวิเคราะห์โมเดลที่มีการผสมผสานทั้ง 2 โมเดล มีตัวแปรแฝงสำคัญ 3 ตัวแปร แบ่งออกเป็นสองลักษณะคือ ลักษณะที่ 1 คือ ตัวแปรแฝงสำนึกสากลที่วัดจากมาตรที่ต่างกัน มี 2 ตัวแปร ได้แก่ ตัวแปรแฝงสำนึกสากลที่วัดจากตัวแปรสังเกตได้ขององค์ประกอบสำนึกสากลตามบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย และตัวแปรแฝงสำนึกสากลที่วัดจากตัวแปรสังเกตได้ขององค์ประกอบสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น ตัวแปรแฝงลักษณะที่ 2 คือ ตัวแปรแฝงคุณลักษณะสำนึกสากลโดยรวมวัดจากตัวแปรสังเกตได้จากทั้งสองมาตรรวมเป็น 9 ตัวแปร ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน พบว่า ตัวแปรสังเกตได้ 4 ตัวแปรที่วัดจากมาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยสามารถอธิบายความแปรปรวนในตัวแปรสำนึกสากล โดยมีค่า R-square เท่ากับ 0.54, 0.62, 0.63, และ 0.46 ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วจะอธิบายความแปรปรวนในตัวแปรสำนึกสากลได้สูงกว่า ตัวแปรสังเกตได้ 5 ตัวแปรที่วัดจากมาตรสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น โดยมีค่า

R-square เท่ากับ 0.50, 0.53, 0.31, 0.24, และ 0.65

เมื่อพิจารณาถึงองค์ประกอบของที่มีความสอดคล้องกันจากทั้ง 2 มาตรฐานได้แก่ การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ของมาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ของมาตรสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น สามารถอธิบายความแปรปรวนในตัวแปรสำนึกสากลได้ใกล้เคียงกัน โดยมีค่า R-square เท่ากับ 0.54 และ 0.53 ตามลำดับ สำหรับตัวแปรที่มีความสอดคล้องกันอีกคู่ คือ การพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันโดยสันติ ของมาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย และการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกัน ของมาตรสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น สามารถอธิบายความแปรปรวนในตัวแปรสำนึกสากลได้ใกล้เคียงกัน โดยมีค่า R-square เท่ากับ 0.63 และ 0.65 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาถึงน้ำหนักองค์ประกอบของตัวแปรสังเกตได้ที่วัดจากมาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย 4 ตัวแปร มีค่าตั้งแต่ 2.33-4.14 สูงกว่า ตัวแปรสังเกตได้ที่วัดจากมาตรสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น 5 ตัวแปร ซึ่งมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบอยู่ระหว่าง 1.07-2.32 เมื่อพิจารณาจากน้ำหนักองค์ประกอบของตัวแปรสังเกตได้ทั้งหมดจะพบว่า ตัวแปรการใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลกที่วัดจากมาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยจะมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบสูงสุด เท่ากับ 4.14 ซึ่งองค์ประกอบข้างต้นนี้ไม่มีอยู่ในมาตรสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบนี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญและสอดคล้องกับการศึกษาของ Cogan and Kubow (1997) และศิริเพ็ญ บุรณศิริ (2532) ซึ่งพบว่า คุณลักษณะความเป็นพลเมืองโลกที่สำคัญคือ การมีความสามารถในการมองและจัดการกับปัญหาในฐานะสมาชิกของสังคมโลก พร้อมทั้งต้องมีความสนใจติดตามข่าวเกี่ยวกับปัญหาของโลกและวิธีแก้ไขอีกด้วย

4. ความเที่ยงแบบความสอดคล้องภายใน

ผลการวิเคราะห์ความเที่ยงแบบความสอดคล้องภายในของมาตรวัดสำนึกสากลทั้งฉบับของมาตรสำนึกสากลที่สร้างขึ้นตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยมีค่าเท่ากับ 0.84 ซึ่งเป็นค่าที่สูงกว่าความเที่ยงจากมาตรสำนึกสากลที่ Hett พัฒนามีค่าเท่ากับ 0.81 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากมาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยมีข้อคำถามจำนวน 43 ข้อ มากกว่ามาตรสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาซึ่งมีจำนวน 30 ข้อ สอดคล้องตามหลักการทดสอบแบบดั้งเดิมที่ว่า ความยาวของแบบสอบ (Test Length) มีผลต่อสัมประสิทธิ์ความเที่ยง ถ้าแบบสอบหรือเครื่องมือที่ใช้วัดมีจำนวนข้อมากขึ้นจะทำให้ค่าสัมประสิทธิ์ความเที่ยงมีค่าสูงตามไปด้วย (Gulliksen, 1950; ศิริชัย กาญจนวาสี, 2544)

เมื่อพิจารณาความเที่ยงแบบความสอดคล้องภายในของมาตรวัดสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยทั้ง 4 องค์ประกอบ จะมีค่าความเที่ยงอยู่ในช่วง 0.52 - 0.66 ในขณะที่

ที่มาตราสำนักสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น มีค่าความเที่ยงอยู่ระหว่าง 0.28-0.70

5. กลุ่มที่มีสำนักสากลแตกต่างกัน

จากการศึกษาวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับสำนักสากล พบว่า ตัวแปรภูมิหลังที่มีผลต่อความแตกต่างของค่าเฉลี่ยสำนักสากล ประกอบด้วย เพศ, ระดับชั้นปี, การเข้าร่วมกิจกรรมหรือโปรแกรม นานาชาติ, การติดตามข่าวสาร, ทรรศนะทางการเมือง, ประสบการณ์ในต่างประเทศ, ความสามารถทางภาษาต่างประเทศ เป็นต้น ผู้วิจัยได้นำตัวแปรภูมิหลังบางตัวแปรมาศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยสำนักสากลที่วัดจาก 2 มาตร ได้แก่ มาตรสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย และมาตรสำนักสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น พบว่า มีผลการวิเคราะห์ที่สอดคล้องกันทุกตัวแปรที่ศึกษา โดยพบความแตกต่างของค่าเฉลี่ย ในตัวแปร เพศ, สถาบันการศึกษา/มหาวิทยาลัย, กลุ่มสาขาวิชาที่ศึกษา, ภูมิภาค, การวางแผนศึกษาต่อต่างประเทศ, และการเข้าร่วมกิจกรรมเข้าค่ายหรือทัศนศึกษากับชาวต่างชาติ ซึ่งสอดคล้องการศึกษาของ (Ballou, 1996; Boatler, 1991; Deng and Boatler, 1993; Carlson and Widaman, 1988; Ernster, 1976; Garrison, 1961; Hazeltine and Rezvanian, 1998; Hett, 1993; Torney-purta, 1982)

สำหรับตัวแปรที่ไม่พบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยสำนักสากลจาก 2 มาตร ได้แก่ อายุ, ศาสนา, ระดับชั้นปี, จำนวนภาษาต่างประเทศที่สามารถพูดได้, และการวางแผนทำงานต่างประเทศ ซึ่งมีความขัดแย้งกับผลการศึกษาของ (Barrows, Ager, Bennett et al, 1981; Boatler, 1992a; Drake, 1984; Garrison, 1961; Hazeltine and Rezvanian, 1998; Hett, 1993; Langston, 1976; Lucero, 1988) อย่างไรก็ตามยังมิงงานวิจัยที่ไม่พบความแตกต่างในประเด็นของอายุ และระดับชั้นปีนั้นซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาคั้งนี้ คือ (Boatler, 1992c; Deng and Boatler; 1993; Wilson, 1975)

เมื่อพิจารณาถึง ระบบการศึกษาในเมืองไทยโดยเฉพาะในสถาบันการศึกษาดุดมศึกษา ระบบปิด อายุของกลุ่มนักศึกษาในแต่ละชั้นจะมีจะมีความใกล้เคียงกันมากกว่าการศึกษาในระบบเปิดหรือสถาบันดุดมศึกษาในต่างประเทศ คือมีอายุอยู่ระหว่างช่วง 17-21 ปี จึงอาจทำให้ไม่พบเห็นความแตกต่างในตัวแปรเหล่านี้

สำหรับระดับชั้นปี จากการศึกษาคั้งนี้พบว่าในแต่ละชั้นปีจะมีกลุ่มอายุที่คละกันเนื่องจาก มีนิสิตนักศึกษบางกลุ่มสอบเทียบชั้นเข้ามาศึกษาในสถาบันดุดมศึกษาก่อนเกณฑ์การเรียนมัธยม ศึกษาตามปกติ จึงทำให้นิสิตนักศึกษาในแต่ละชั้นปีมีอายุคละกัน จึงไม่พบความแตกต่างของสำนักสากลจากการวัดทั้ง 2 มาตรดังกล่าว

จำนวนภาษาต่างประเทศที่สามารถพูดได้ จากการศึกษาที่ผ่านมาพบความแตกต่างของสำนึกสากลและสำนึกนานาชาติสำหรับกลุ่มที่มีความสามารถทางภาษาต่างประเทศที่ต่างกัน (Barrows, Ager, Bennett et al, 1981; Boatler, 1992c, Hazeltime and Rezvanian, 1998; Lucero, 1988) เป็นที่น่าสังเกตได้ว่า กลุ่มตัวอย่างการศึกษาที่ผ่านมาเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาสากลนั้นจึงอาจให้ความสำคัญกับการศึกษาต่างประเทศน้อยกว่าประเทศที่มีภาษาเป็นของตนเองและไม่ได้ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาราชการ ซึ่งกลุ่มนี้ต้องเรียนรู้ภาษาต่างประเทศจากระบบการศึกษาปกติเพื่อที่จะสามารถนำไปใช้ในการศึกษาต่อและการทำงานต่อไป

ในการศึกษาครั้งนี้จะเห็นได้ว่า ผู้วิจัยไม่ได้ระบุถึงการศึกษาดirecting ทฤษฎีของกลุ่มที่ทราบคุณลักษณะแล้วไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย แต่จากการศึกษาของ (Ballou, 1996; Hett, 1993) พบว่า นักศึกษาที่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมหรือโปรแกรมนานาชาติเป็นกลุ่มที่มีสำนึกสากลสูง ดังนั้นข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งพบว่า นิสิตนักศึกษาที่มีโอกาสการเข้าร่วมกิจกรรมเข้าค่ายหรือทัศนศึกษากับชาวต่างชาติ จากการวัดทั้ง 2 มาตร คือมาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยและมาตรสำนึกสากลที่ Hett พัฒนาขึ้น เป็นกลุ่มที่มีสำนึกสากลแตกต่างกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมเข้าค่ายหรือทัศนศึกษากับชาวต่างชาติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ข้อค้นพบนี้จึงเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งในการสนับสนุนว่าเครื่องมือมีความตรงตามโครงสร้างแบบการศึกษากลุ่มที่ทราบคุณลักษณะแล้ว

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลวิจัยไปใช้

1. มาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย และข้อเสนอการแปลความหมายที่เป็นผลจากการวิจัยนี้ พัฒนาขึ้นใช้กับกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่ศึกษาอยู่ในระดับปริญญาบัณฑิต ดังนั้นการนำมาตราไปใช้จึงต้องคำนึงถึงลักษณะกลุ่มคนที่จะนำไปวัดว่ามีลักษณะหรือช่วงอายุที่ใกล้เคียงกันหรือไม่ หากมีความประสงค์ที่จะนำมาตราไปทดลองใช้กับกลุ่มที่มีลักษณะแตกต่างไปจากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ควรต้องมีการตรวจสอบคุณภาพของมาตราก่อน หรือปรับใช้มาตราตามความเหมาะสมต่อการนำไปใช้จริง อย่างไรก็ตามต้องคงไว้ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญของมาตรา

2. มาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือวัดประเมินผลการจัดโปรแกรมพัฒนาสำนึกสากล หรือคุณลักษณะที่ใกล้เคียงอย่างเช่น การมีความเข้าใจอันดีของคนในโลก คุณลักษณะพลโลก นอกจากนี้สามารถนำไปในการเรียนการสอน ด้วยการนำไปใช้วัดและประเมินผลกับ นิสิตนักศึกษาที่มีการลงทะเบียนในหมวดวิชาการศึกษาทั่วไปเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การศึกษาทางวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นต้น

3. เนื่องจกน้ำนห้กองค้ปุระกอบของส้ำนึกสกอลมีค้สูงในด้ำนการใส่ใจในปะเด็นปัญหาลอ กจกการวิเคราะห้โมเดลที่มีการผสมผลส้นท้งสองโมเดล ซึ่งสอดคล้้องกั้การศึกษาของ Barrow et al (1993) ซึ่งพบว้่า การติดต้อมอ่านข้่าวสสารต้่างปะเทศจกน้หนังสือพิมพ์มีควม สัมพันธั้กับควมรู้และควมรู้สึกต้อควมใส่ใจในลอ กด้ังน้ันหากผู้สอนต้อการพัฒน้าให้ นิสิต นักศึกษามีส้ำนึกสกอลที่สู้งขึ้นควรส่งเสริมให้ นิสิตนักศึกษามีควมตระหนักใส่ใจต้อปะเด็นปัญหาระหว้่างปะเทศหรือปัญหาลในลอ กโดยสนับสนุนให้มีการเปิดรับข้่าวสสารจกสื่อต้่างๆ มากขึ้น

นอกจากนี้การที่พบควมต้่างค้ของค้ะแนนส้ำนึกสกอลจกท้งสองมาตร ระหว้่างลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรมข้่าค้ยหรือท้คนศึกษากั้ข้่าวต้่างชาติ และลุ่มที่ไม้เข้าร่วมกิจกรรมด้ังกล้่าว

ด้ังน้ันหากมหาวิทยาลัยต้อการสนับสนุนให้ นิสิตนักศึกษามีการพัฒน้าด้านส้ำนึกสกอล จึงควรส่งเสริมให้กิดกิจกรรมด้ำนนี้แก่นิสิตนักศึกษามากขึ้น เช่น กิจกรรมแลกเปลี่ยน วัฒนธรรม หรือการจัดปะกวดแข่งขันต้่างๆ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต้อไป

1. เนื่องจกการพัฒน้ามาตรวัดส้ำนึกสกอลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย มีองค้ปุระกอบที่ีควมสอดคล้้องและควมต้่างจกมาตราวัดส้ำนึกสกอลที่ Hett (1993) พัฒน้าขึ้น จึงเป็นปะเด็นที่น้่าสนใจหากน้่าท้งสองมาตรนี้ไปใช้ในประเทศที่สามว้่าจะมีผลการศึกษาที่ต้่างค้กันหรือไม้เพียงไร การน้่ามาตรไปใช้กั้ประเทศในภูมิภคเอเชียที่ใกล้เคียงกัน จะให้ผลวิจัยสอดคล้้องกั้ที่ปรากฏในงานวิจัยนี้หรือไม้ เพื่อพัฒน้าให้เป็นเครื่องมือวัดที่เป็นมาตรฐานต้อไป

2. ควรมีการศึกษาเพื่อพัฒน้าโปรแกรมการสร้างส้ำนึกสกอลให้กิดขึ้นกั้เยาวชนไทย รวมถึงการศึกษาโมเดลเชิงสเหตุเกี่ยวกับบ้ัจจยที่เป็นเหตุผลล้กต้นให้กิดส้ำนึกสกอลเพิ่มมากขึ้น เนื่องจกการศึกษาที่ผ้่านม้า โดยส่วใหญ่เป็นการศึกษาถึงตัวแปรค้คุณลักษณะที่ไม้สามารถจัดกระทำได้ (Attribute Variable) เช่น เพศ อายุ ระดับชั้นปี รายได้ผู้ปกครอง สาขาวิชา เป็นต้น

สำหรับผู้ที่สนใจศึกษาควมสามารถทงภษาค้ต้่างปะเทศมีผลต้อส้ำนึกสกอลหรือไม้ ผู้วิจัยเห็นว้นอกจกจะวัดควมสามารถทงภษาค้ของ นิสิตนักศึกษจกจ้ำนวนภษาค้ต้่างปะเทศที่ สามารถพูดได้แล้ว ควรวัดถึงระดับผลสัมฤทธิ์ของค้ะแนนวิชาภษาค้ต้่างปะเทศ ร่วมด้วย

3. ผลจกการศึกษาส้ำนึกสกอลที่ผ้่านม้าส่วใหญ่ จะพบควมต้่างค้ระหว่างตัวแปรเพศ โดยเพศหญิงจะมีส้ำนึกสกอลสูงกว้่าเพศชายในหลายๆงานวิจัย จึงควรมีการศึกษาว้่ามีตัวแปรค้คุณลักษณะทงจิตวิทยาใดค้ันกลางระหว่างตัวแปรเพศและส้ำนึกสกอลที่เป็นผลให้เพศหญิงและเพศชายมีส้ำนึกสกอลที่ต้่างกัน นอกจากนี้ยังอ้าจศึกษาถึงการทำน้่าที่ต้่างกันของข้อค้่าถามกรณี

การลำเอียงทางเพศ ด้วยประการหนึ่ง

4. ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อตรวจสอบคุณภาพของมาตรในการตอบคำถามตามความต้องการของสังคม และการหาคุณภาพความตรงเชิงทฤษฎีในกลุ่มที่ทราบคุณลักษณะแล้วเพิ่มเติมเพื่อใช้ในการปรับปรุงแก้ไขมาตรวัดสำนึกสากลให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

5. เนื่องจากข้อมูลของงานวิจัยนี้มีการเก็บข้อมูล 4 สถาบันอุดมศึกษา ซึ่งสามารถนำข้อมูลไปศึกษาความตรงตามโครงสร้างจากแต่ละสถาบันได้ ในลักษณะการวิเคราะห์ Multi-sample analysis ได้ในระดับสถาบัน

6. เนื่องจากการเก็บข้อมูลการพัฒนามาตรสำนึกสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย ในช่วงเดือนกันยายน ถึงตุลาคม 2544 ระหว่างการเกิดเหตุการณ์ผู้ก่อการร้ายถล่มตึกเวิลด์เทรด และตึกเพนตากอน ประเทศสหรัฐอเมริกา ในวันอังคารที่ 11 กันยายน 2544 ซึ่งสร้างความตกตลึงให้กับคนทั้งโลกและก่อให้เกิดการสู้รบในประเทศอัฟกานิสถานในเวลาต่อมา จึงเป็นที่น่าสนใจว่าเหตุการณ์ดังกล่าวจะมีผลต่อรูปแบบการตอบของนิสิตนักศึกษาหรือไม่ และหากมีการนำมาตรไปใช้ก่อนและหลังจากการเกิดเหตุการณ์สำคัญ ๆ ระดับโลกในอนาคต ผลการตอบการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากน้อยเพียงไร

เอกสารอ้างอิง

- นิภา สุขพิทักษ์. (2536). **จิตสำนึกในความเป็นพลเมืองโลกของครูกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 9 ตามการรับรู้ของตนเอง.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประถมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิพย์มัมพร เกษโกมล. (2540). **การพัฒนามาตรวัดความเชื่อในสมรรถนะของตนในดูแลการตนเองของผู้สูงอายุ.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวิจัยการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นงลักษณ์ วิรัชชัย. (2538). **ความสัมพันธ์โครงสร้างเชิงเส้น (LISREL) สถิติวิเคราะห์สำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยุทธนา วรณปิติกุล และสุพิตา เริงจิต. (2542). **สำนึกพลเมือง.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการเรียนรู้และการพัฒนาประชาสังคม.
- วิทยากร เชียงกุล. (2540). **เพื่อศตวรรษที่ 21 : วิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร.

- ศิริชัย กาญจนวาสี. (2544). **ทฤษฎีการทดสอบแบบดั้งเดิม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริเพ็ญ บุรณศิริ. (2532). **ความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองโลกของนักเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาคศึกษามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2542). **ทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทร เทียนงาม. (2539). **โมเดลสมรรถภาพการวิจัย: การวิเคราะห์ด้วยลิสเรล**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาคศึกษามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (1997). **การเรียนรู้ชุมชนทรัพย์ในดิน: รายงานเสนอต่อยูเนสโก โดยคณะกรรมการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- อรนุช อภาภิรม. ความรักกับโลกอื่น. **มติชนสุดสัปดาห์**. ปี 19 ฉบับที่ 993 (สิงหาคม, 2542): 65.
- Ballou, (1996). **C. D. Comparative assessment of the effectiveness of international/intercultural education in the general education program at American university**. Unpublished Doctoral dissertation, American University, Washington, D.C.
- Barnes, R. and Curlette, W. (1985). Effects of instruction on teachers' global mindedness and patriotism. **Theory and Research in Social Education** Vol. XIII: 43-49.
- Barrows, T.S. et al. (1981). College student's Knowledge and beliefs: A survey of global understanding. New Rochelle, New York: **Change Magazine Press**.
- Boatler, R. W. (1991). Business student worldmindedness. **Journal of Global Business** 2: 71-76.
- Boatler, R.W. (1992a). Worldminded attitude of international division managers southwest. **Journal of Business and Economics** 9 : 22-26.
- Boatler, R.W. (1992b). Worldminded attitude change in a study abroad program: Contact and content issues. **Journal of Teaching in International Business** 3: 59-68.
- Boatler, R.W. (1992c). A value constrain in internationalizing the business curriculum. **Journal of Education for Business** 67 (3) : 147-151.

- Bollen, K.A. (1989). **Structural equations with latent variables**. New York: John Wiley & Sons.
- Borrows, T. S., Ager, S. M., Bennett, M. F., Braun, H. I., Clark, J. D. L., Harris, L. G., and Klein, S. F. (1981). **College student's knowledge and beliefs: A survey of global understanding**. New Rochelle, NY: Change Magazine Press.
- Carlson, J. S., and Widaman, K. F. (1988). The effects of study abroad during college on attitudes towards other cultures. **International Journal of Intercultural Relations** 12: 1-17.
- Cogan, J.J. (1981). Global Education : Opening Children's eyes to the world. **Principal** : 9.
- Cogan, J.J. and Derricott, R. (1998). **Citizenship for the 21st century an international perspective on education**. London: Kogan Page.
- Cogan, J.J and Kubow, P.K. (1997). **Multidimensional citizenship educational policy for the 21st century**. Minneapolis: Copyright, 23-35.
- Deng, S. and Boatler, R.W. (1993). Worldmindedness Among Canadian Business Students : Implications for Curricula. **Journal of Education for Business** 68: 94-98.
- Der-Karabetian, A., Shang, W., and Hsu, N. (1983). **Nationalism and worldmindedness: Japanese versus American comparison**. La Verne, CA: University of La Verne.
- Drake, C. (1984). **The challenge to promote understanding of and change attitudes towards the third world**. (Report No. S0016101). Toronto, Ontario, Canada: Paper presented at the Annual Meeting of the National Council for Geographic Education. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 251 392)
- Enloe, E., Minoura, Y., Willis, D., and Kitagawa, T. (1991). Characteristics of worldminded attitudes of Americans and Japanese, **Paper presented at the meeting of the American Educational Research Association**, Chicago.
- Ernster, J. (1976). An examination of factors related to worldmindedness in secondary school teachers. **Dissertation abstracts International**, 37, 5025A (University Microfilms No" 77-2396).

- Garrison, K.C. (1961). Worldminded attitudes of college students in a southern university. **Journal of Social Psychology** 54: 147-153.
- Gulliksen, H. (1950). **Theory of mental tests**. New York: John Wiley.
- Hazeltine, J. E. and Rezvanian, R. (1998). **World-mindedness Among American and Russian Business Students : A Comparison**, Journal of Education for Business. July/August : 344-346.
- Hett, E.J. (1993). **The development of an instrument to measure global-mindedness**. UMI Dissertation Service, University of San Diego.
- Joreskog, K.G. and Sorbom, D. (1989). **LISREL7: User's Reference Guide**, Chicago: Scientific Software, Inc.
- Langston, C.M. (1976). **An analysis of the international orientation of chief executives of exporting and non-exporting manufacturers**. Unpublished doctoral dissertation, University of Oklahoma, Norman.
- Lentz, T. F. (1950) The Attitudes of world citizenship. **The Journal of Social Psychology** 32: 207-214.
- Lucero, M. P. (1988). Relationship among teacher morale, global attitude, and foreign language proficiency of American teachers on DoDDS. (Doctoral dissertation, University of Southern California, 1988). **Dissertation Abstracts International**, 49, 1647A.
- Parker, W., Glenn A., Mizoue, Y. et al. (1997). Japanese and American preservice teachers' Attitudes toward global issues and Relations. **Peabody Journal of Education** 72: 187-202.
- Reddin, W.J. (1975). **Culture shocks inventory- manual**. Fredericton, N.B.: Organizational Tests (Canada).
- Sampson, D.L. and Smith, H.P. (1957). A scale to measure world-minded attitudes. **The Journal of Social Psychology** 45: 99-106.
- Saxton, C. I. (1995). Education for worldmindedness : The theories of Harry Stack Sullivan, Ruth Benedict, and Brock Chisholm, 1945-1950. **Dissertation Abstracts International**. 56-10, 4170.

- Schmidt, N. Fourth. (1975). **fifth and sixth grade students' global orientations: A descriptive study.** In Torney Purta, J. (Ed.) (1986-87). **Evaluating global education: Sample instruments for assessing programs, materials and learning (pp. 31-349).** New York: Harper and Row.
- Silvermail, D. L. (1979). An assessment of teachers' future world perspective values. **The Journal of Environmental Studies** 10: 7-11.
- Torney-Purta, J. (1982). **The global awareness survey implications for teacher education.** *Social Education.* 242-249.
- Torney-Purta, J. (1982). The results of the global awareness survey: Implications for teacher education, **Theory into Practice** 21: 200-205.
- Torney-Purta, J. (1985). **Predictors of global awareness and global concern in secondary school students.** Columbus, OH: Mershon Center.
- Wilson, L. (1975). **The attitude of elementary teachers toward nationalism and worldmindedness.** Unpublished doctoral dissertation; Drake University, Des Moines.

SCENARIO OF THE NURSING ROLE FOR PEOPLE'S SELF-CARE DEVELOPMENT IN THE NEXT DECADE

Anongnuch Puyanont

ABSTRACT

The purposes of this research were: (1) to study the people's health care development; (2) to analyze the characteristics of the nursing practice for people's self-care promotion in the period of the first to eighth National Economic and Social Development Plans; (3) to examine the trend of the nursing role in people's self-care development in the next decade; and (4) to develop a guideline for the preparation of professional nurses to be ready for people's self-care development in the next decade. The Documentary Analysis and the Ethnographic Delphi Futures Research (EDFR) method were used in this study.

Research results revealed that:

1. The development of people's self care can be divided into 5 periods: (1) The period of people taking care of each other in families and among neighbors; (2) observing new medical treatment; (3) having confidence in hospital treatment and perceiving health as an illness; (4) taking care of health through primary health care tactics and favoring specialization; and (5) finding suitable practices.

2. The analysis of the nursing practice for people's self-care according during the first to eighth National Economic and Social Development Plans shows that during the first to third National Economic and Social Development Plans the nursing practice focused on taking care of personal hygiene and giving medical treatments to patients. Later, during the fourth to sixth National Economic and Social Development Plans, the practice began to provide training for people to become health volunteers. Then, during the seventh to eighth National Economic and Social Development Plans, the abilities were enhanced for the health volunteers to be able to give basic medical care to other people in their own community.

3. The most viable and desirable trends of the nursing role in people's self-care development in the next decade will be in the form of a cooperative team comprising nurses, people in the community, and those in other disciplines as well as a cooperating team of nurses by means of a complete nursing transferal system.

4. The preparation of professional nurses to strengthen people's self-care development in the next decade is to incorporate into the curriculum.

อนาคตภาพบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนา การดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน ในทศวรรษหน้า (พ.ศ.2544 -2553)

อนงค์นุช ภูยานนท์

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาพัฒนาการของการดูแลสุขภาพของประชาชน (2) เพื่อวิเคราะห์การปฏิบัติการพยาบาลในการส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7-8 (3) เพื่อศึกษาแนวโน้มของบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า (4) เพื่อศึกษาแนวทางที่จะเตรียมพยาบาลวิชาชีพให้พร้อมในการพัฒนา การดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า โดยการวิเคราะห์เอกสารและการวิจัยอนาคตแบบ *Ethnographic Delphi Futures Research (EDFR)* ผลการวิจัยพบว่า

1. พัฒนาการของการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนแบ่งได้เป็น 5 ช่วง คือ ช่วงการดูแลในครัวเรือนและเพื่อนบ้าน ช่วงเฝ้าสังเกตการณ์การแพทย์แผนใหม่ ช่วงเริ่มมั่นใจการดูแลรักษาในโรงพยาบาลและมองสุขภาพเป็นเรื่องการเจ็บป่วย ช่วงดูแลสุขภาพด้วยกลวิธีสาธารณสุขมูลฐานและนิยมความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา และช่วงสรรหาทางเลือกที่เหมาะสม

2. การวิเคราะห์การปฏิบัติการพยาบาลในการส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7-8 นั้น พบว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-3 การพยาบาลเป็นการช่วยเหลือดูแลเกี่ยวกับความสุขสบายและนำการรักษาของแพทย์ไปสู่ผู้ป่วย ต่อมาในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4-6 การพยาบาลจึงเริ่มมีการอบรมประชาชนให้เป็นผู้ประสานงานด้านสุขภาพในชุมชน และในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7-8 นั้น จึงพัฒนาอาสาสมัครสาธารณสุขให้ทำหน้าที่ผู้ให้บริการสุขภาพเบื้องต้นในชุมชน

3. แนวโน้มของบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า ที่เป็นไปได้มากที่สุดและเป็นภาพที่พึงประสงค์นั้น พบว่า รูปแบบการปฏิบัติงานจะเป็นลักษณะการทำงานเป็นทีมร่วมกันกับประชาชนและสาขาวิชาชีพอื่น ๆ และการทำงานเป็นทีมร่วมกันของพยาบาลโดยระบบการส่งต่อทางการพยาบาลอย่างครบวงจร

4. การเตรียมความพร้อมของพยาบาลวิชาชีพเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า จะเป็นการเสริมสร้างแนวคิดการบริการสุขภาพเชิงรุกและการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองเข้าไปในหลักสูตรและการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อนำความรู้ทางการพยาบาลและสหสาขาวิชามาเป็นฐานในการปฏิบัติงาน

บทนำ

“สุขภาพดี” เป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ความเจริญทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และวิวัฒนาการต่างๆ ในสังคม ส่งผลต่อภาวะสุขภาพทั้งที่ดีและไม่ดี ทำให้มีปัญหา ปัจจุบันประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีระบบสุขภาพมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง แต่กลับไม่ได้ส่งผลให้ประชาชนมีภาวะสุขภาพดีตามไปด้วย เนื่องจากสาเหตุสำคัญของปัญหา สุขภาพในปัจจุบันเกิดจากการพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสมมากกว่าจะเกิดจากเชื้อโรคเช่นในอดีต ในขณะที่นโยบายสุขภาพที่ใช้อยู่ยังเป็นการแก้ปัญหาการเจ็บป่วย ที่ให้ความสำคัญกับสาเหตุของการเจ็บป่วยที่เป็นปัจจัยภายนอกมากกว่าการแก้ปัญหาพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่ถูกต้องซึ่งเป็นปัจจัยภายใน ทำให้ต้องมีการปฏิรูประบบสุขภาพเกิด และมีการจัดทำพระราชบัญญัติ สุขภาพเกิดขึ้น รวมทั้งมีการนำแนวคิดต่างๆ ที่คาดว่าจะแก้ปัญหาได้มาใช้ เช่น นโยบายสุขภาพเชิงรุกที่ใช้วิธีสร้างสุขภาพนำซ่อม และโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค เป็นต้น

การพยาบาลเป็นบริการสุขภาพที่สำคัญในระบบสุขภาพของประเทศที่มีผลต่อความสำเร็จของการพัฒนาสุขภาพประชาชน ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงบทบาทของการพยาบาลจึงมีผลกระทบโดยตรงต่อเป้าหมายการสร้างสุขภาพอย่างยั่งยืนแก่ประชาชน การวางแผนอนาคตจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเตรียมบทบาทของการพยาบาลให้ส่งเสริมการมีสุขภาพดีแก่ประชาชนอย่างแท้จริง ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาถึง การพัฒนาการของการดูแลสุขภาพของประชาชนมีพัฒนาการมาอย่างไร การปฏิบัติการพยาบาลกับการส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน และแนวโน้มของบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนใน 10 ปี ข้างหน้า เพื่อจะได้มีการเตรียมการให้เหมาะสมที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้สำหรับอนาคต

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยนี้ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำสุขภาพที่เป็นผู้ให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสุขภาพจำนวน 9 ท่าน เป็นผู้ที่ยอยู่นอกวิชาชีพการพยาบาลแต่มีบทบาทสำคัญในการปฏิรูประบบสุขภาพไทย และกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่อยู่ในวิชาชีพการพยาบาลที่เป็นผู้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทการพยาบาล เพื่อการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า จำนวน 37 ท่าน โดยการคัดเลือกแบบ Snowball sampling จากผู้ที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนด

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยนี้ ได้แก่ เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของประชาชนและการพยาบาล ประเด็นการสัมภาษณ์ผู้นำสุขภาพและผู้เชี่ยวชาญ ชุดข้อมูลพื้นฐาน (Information package) สำหรับผู้เชี่ยวชาญ และแบบสอบถามความคิดเห็น

การเก็บและรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นศึกษาพัฒนาการของการดูแลสุขภาพประชาชนและวิเคราะห์การพยาบาลในการส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การศึกษาพัฒนาการของการดูแลสุขภาพประชาชน และการวิเคราะห์การปฏิบัติการพยาบาลในการส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน โดยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนพัฒนาการสาธารณสุขฉบับที่ 1-8 เป็นกรอบในการวิเคราะห์

2. ขั้นจัดทำสรุปข้อมูลพื้นฐาน (Information package) สำหรับผู้เชี่ยวชาญโดยการวิเคราะห์เอกสารและคำสัมภาษณ์ของผู้นำสุขภาพ

3. ค้นหาแนวโน้มของบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนด้วยเทคนิคการวิจัยแบบ EDFR และนำเสนอภาพอนาคตที่มีโอกาสเกิดขึ้นและพึงประสงค์ของบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการของการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า

การวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นการวิเคราะห์เอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้องเพื่อเรียบเรียงให้เห็นพัฒนาการของการดูแลสุขภาพประชาชนและลักษณะของการปฏิบัติการพยาบาลในการส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน และการวิเคราะห์เอกสารคำสัมภาษณ์ของผู้นำสุขภาพ เพื่อสรุปเป็นฐานข้อมูลให้แก่ผู้เชี่ยวชาญก่อนการสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม โดยการจำแนก ข้อมูลและการวิเคราะห์เนื้อหาตามกรอบโครงสร้างที่ได้กำหนดไว้ แล้วนำเสนอข้อมูลแบบความเรียงในรูปของเอกสารประกอบการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญ

2. ขั้นตอนการวิจัยแบบ EDFR ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิเคราะห์คำสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้วยการวิเคราะห์และเรียบเรียงเนื้อหาตามกรอบโครงสร้างที่กำหนดไว้ แล้วนำเสนอเป็นความเรียง และนำมาเป็นข้อมูลในการสร้างแบบสอบถามแบบเดลฟายในรอบที่ 1 และทำการวิเคราะห์ข้อมูลในแบบสอบถามแบบเดลฟายในรอบที่ 1 และ 2 ด้วยการหาค่ามัธยฐาน (Median) ฐานนิยม (Mode) และพิสัยระหว่างควอไทล์ (Interquartile Range)

ผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 พัฒนาการของการดูแลสุขภาพประชาชนแบ่งเป็นช่วงตามลักษณะของการดูแลสุขภาพ 5 ช่วง คือ

1.1 ช่วงการดูแลในครัวเรือนและเพื่อนบ้าน (ก่อน พ.ศ.2439) การดูแลสุขภาพเป็นเรื่องของบุคคลในครอบครัวโดยเฉพาะสตรีและบรรดาเครือญาติรวมทั้งผู้ใกล้ชิดที่มีลักษณะของการดูแลเกี่ยวกับ สุขวิทยาส่วนบุคคลทั่วไป และการช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยให้ลดความทุกข์ทรมาน และหายจากโรค ตามความรู้และประสบการณ์ที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ

1.2 ช่วงเฝ้าสังเกตการณ์การแพทย์แผนใหม่ (พ.ศ.2439 - 2488) เป็นช่วงที่ยังมีลักษณะการดูแลสุขภาพเป็นแบบดั้งเดิมอยู่ พร้อม ๆ กับการให้ความสนใจและคอยติดตามความเป็นไปของการแพทย์แบบตะวันตก เพื่อเป็นส่วนประกอบในการตัดสินใจเลือกวิธีที่จะใช้ดูแลสุขภาพ ผู้ที่มีส่วนในการดูแลสุขภาพประชาชน จึงมีทั้ง บุคคลในครอบครัว หมอแผนโบราณ และ ผู้ที่ผ่านการศึกษอาบรม ฝึกหัดมาทางการแพทย์และการพยาบาล

1.3 ช่วงเริ่มมั่นใจวิธีการดูแลรักษาในโรงพยาบาลและมองสุขภาพเป็นเรื่องของการเจ็บป่วย (พ.ศ.2489-2522) เป็นช่วงที่มีลักษณะของการดูแลสุขภาพ และการรักษาโรคมัยไข้เจ็บที่เป็นการดูแลรักษาในโรงพยาบาลโดยแพทย์และพยาบาล และมีญาติเป็นผู้คอย ช่วยเหลือดูแลในเรื่องต่างๆ ไป

1.4 ช่วงดูแลสุขภาพด้วยกลวิธีการสาธารณสุขมูลฐาน และนิยมความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา (พ.ศ.2523-2540) เป็นช่วงที่มีการมองเป้าหมายของสุขภาพเป็น “การมีสุขภาพดีถ้วนหน้า” และใช้การดูแลรักษาแบบเฉพาะโรค โดยมีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางและบุคลากรทางสาธารณสุข อาสาสมัครสาธารณสุข และบุคลากรสาขาวิชาชีพที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ดูแลรักษา

1.5 ช่วงสรรหาทางเลือกที่เหมาะสม (พ.ศ.2541 - ปัจจุบัน) มีลักษณะการดูแลสุขภาพที่ต้องการความหลากหลายเพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของตนผู้ที่ทำหน้าที่ในการดูแลสุขภาพ และรักษาพยาบาลจะขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของการดูแลสุขภาพในแต่ละสถานการณ์ ได้แก่ บุคลากรทางการแพทย์และการพยาบาล บุคลากร สาธารณสุขสาขาต่างๆ วิชาชีพอื่นๆ และประชาชน

ตารางที่ 1 สรุปพัฒนาการของการดูแลสุขภาพประชาชน

พ.ศ.	ผู้ทำหน้าที่ดูแลสุขภาพที่สำคัญ	ลักษณะของการดูแลและช่วยเหลือด้านสุขภาพอนามัย
ก่อน 2439	บุคคลในครอบครัว เพื่อนผู้ใกล้ชิด หมอแผนโบราณ	เป็นช่วงของการดูแลในครัวเรือนและเพื่อนบ้าน ที่มีลักษณะของการดูแลเกี่ยวกับ ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของสมาชิกในครอบครัว และการช่วยเหลือผู้ที่เจ็บป่วย เพื่อลดความเจ็บปวดและทุกข์ทรมานจากโรคมัยไข้เจ็บ ซึ่งเป็นการปฏิบัติไปตามความเชื่อ จึงไม่มีแบบแผนหลักเกณฑ์ที่แน่นอน
2439-2488	บุคคลในครอบครัว หมอแผนโบราณ ผู้ที่ศึกษาและฝึกหัดมาทางการแพทย์และการพยาบาล	เป็นช่วงเฝ้าสังเกตการณ์การแพทย์แผนใหม่ ที่ยังมีลักษณะการดูแลสุขภาพเป็นแบบดั้งเดิมอยู่ ขณะเดียวกันก็มีการติดตามข่าวด้านการแพทย์แบบตะวันตกเพื่อเปรียบเทียบกับการแพทย์แผนโบราณก่อนจะเลือกวิธีการรักษาพยาบาลแบบใด ซึ่งจะมีทั้ง 2 แบบในโรงพยาบาลให้เลือกได้

◆ อนาคตภาพบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน ◆
ในทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2544-2553)

พ.ศ.	ผู้ทำหน้าที่ดูแลสุขภาพที่สำคัญ	ลักษณะของการดูแลและช่วยเหลือด้านสุขภาพอนามัย
2489-2522	บุคลากรทางการแพทย์ การพยาบาล และการสาธารณสุข	ช่วงเริ่มมั่นใจวิธีการดูแลรักษาในโรงพยาบาลและมองสุขภาพเป็นเรื่องการเจ็บป่วย ที่มีลักษณะของการดูแลสุขภาพและรักษาโรคภัยไข้เจ็บ โดยการเข้ารักษาในโรงพยาบาล ซึ่งเป็นวิธีการแบบการแพทย์ตะวันตก โดยการดูแลสุขภาพจะเน้นหนักไปในด้านการรักษาความผิดปกติ ความเจ็บไข้ได้ป่วย ที่จำเป็นจะต้องได้รับการดูแลรักษาจากบุคลากรวิชาชีพ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับพฤติกรรม การดำรงชีวิตของครอบครัว
2523-2540	บุคลากรทางการแพทย์ การพยาบาล การสาธารณสุข ประชาชนที่เป็นอาสาสมัคร และบุคลากรสาขาวิชาชีพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง	ช่วงดูแลสุขภาพด้วยกลวิธีการสาธารณสุขมูลฐานและนิยมความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา ที่มีกรมองเป้าหมายของสุขภาพเป็น "การมีสุขภาพดีถ้วนหน้า" และใช้วิธีการดูแลสุขภาพด้วยการรักษาพยาบาลตามการแพทย์และการพยาบาลเฉพาะทาง
2541-ปัจจุบัน	บุคลากรทางการแพทย์ การพยาบาล การสาธารณสุข ประชาชนที่เป็นอาสาสมัคร และบุคลากรสาขาวิชาชีพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง	ช่วงสรรหาทางเลือกที่เหมาะสมโดยการพิจารณาถึงความคุ้มค่าของการดูแลสุขภาพที่ผ่านมา และการแสวงหาทางเลือกอื่น ๆ ที่จะนำไปสู่การมีสุขภาพะที่ยั่งยืนของสังคมไทย ซึ่งมีนโยบายเป็น สุขภาพเชิงรุก เน้นระบบการสร้างสุขภาพนำซ่อม รวมทั้งการกระจายงบประมาณและความรับผิดชอบไปในระดับท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริงและคุ้มค่า

ส่วนที่ 2 การปฏิบัติการพยาบาลในการส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-3 การพยาบาลได้ส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในสุขภาพตนเอง โดยเริ่มจากการขอความร่วมมือ ให้ผู้ป่วยปฏิบัติตนในแต่ละเรื่อง ตามลักษณะของอาการเจ็บป่วยในแต่ละรายขณะอยู่ในโรงพยาบาล เช่น การเคลื่อนไหวอวัยวะที่บาดเจ็บ การรับประทานอาหารเฉพาะโรค เป็นต้น ต่อมาในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4-6 การพยาบาลได้มีการให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไป เกี่ยวกับการควบคุมและป้องกันโรคตามตารางการให้ภูมิคุ้มกันของแต่ละช่วงอายุ การทำลายแหล่งของพาหะนำโรคและป้องกันโรคที่ชุกในแต่ละฤดูกาล และการสอนหญิงฝากครรภ์และมารดาหลังคลอดเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวในระหว่างตั้งครรภ์และการเลี้ยงดูทารก ในช่วงแผนพัฒนาที่ 7-8 การพยาบาลในสถานพยาบาลเริ่มมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลตนเองเฉพาะโรค การจัดตั้งกลุ่มแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตามโรคเรื้อรังที่เป็นอยู่ รวมทั้งให้คำแนะนำปรึกษาในลักษณะคลินิกสุขภาพต่างๆ ในสถานพยาบาล ส่วนในชุมชนจะมีโครงการพัฒนาสุขภาพชุมชนเกิดขึ้นบ้างในบางพื้นที่แต่ยังเป็น

ส่วนน้อยเมื่อเทียบกับทั้งหมด และมักเป็นโครงการชั่วคราวตามวัตถุประสงค์เฉพาะ เช่น การรณรงค์การสูบบุหรี่ การต่อต้านโรคเอดส์ ส่วนการกำหนดนโยบายหรือวางแผนให้กิจกรรมการพยาบาลเป็นการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนที่เป็นมาตรฐานเชิงวิชาชีพนั้นยังไม่มี

ส่วนที่ 3 การศึกษาแนวโน้มของบทบาทการพยาบาลเพื่อพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า พบว่า ภาพรวมของบทบาทการพยาบาลเพื่อส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนที่มีความเป็นไปได้มากที่สุดและเป็นภาพอนาคตที่พึงประสงค์ตามลำดับค่ามัธยฐาน (Median) ของโอกาสที่จะเป็นไปได้ คือ จะเป็นบทบาทของผู้สร้างเสริมความรู้ที่เป็นบทบาทร่วมและมีแผนอยู่ในแผนของการพยาบาลทั้งในสถานรักษาพยาบาลและในชุมชน (4.81) ซึ่งประกอบไปด้วยด้านต่าง ๆ ดังนี้

3.1 แนวคิดการพยาบาลเพื่อการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนที่มีความเป็นไปได้มากที่สุดและเป็นภาพอนาคตที่พึงประสงค์ตามลำดับค่ามัธยฐาน (Median) ของโอกาสที่จะเป็นไปได้ คือ การพยาบาลเพื่อการดูแลสุขภาพตนเองต้องแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ทั้งแผนงาน แนวทางปฏิบัติและกิจกรรมที่เกิดขึ้น รวมทั้งเป้าหมายของกิจกรรม (4.92)

3.2 แนวทางในการดำเนินกิจกรรมการพยาบาลเพื่อการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนที่มีความเป็นไปได้มากที่สุดและเป็นภาพอนาคตที่พึงประสงค์ตามลำดับ ค่ามัธยฐาน (Median) ของโอกาสที่จะเป็นไปได้ คือ เป็นการทำงานเป็นทีมร่วมกันระหว่างบุคลากรพยาบาลกับสาขาวิชาชีพอื่นและประชาชน (4.92) และการทำงานร่วมกันภายในวิชาชีพอย่างครบวงจรโดยระบบการส่งต่อทางการพยาบาล

3.3 การพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการพยาบาลเพื่อการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนที่มีความเป็นไปได้มากที่สุดและเป็นภาพอนาคตที่พึงประสงค์ตามลำดับ ค่ามัธยฐาน (Median) ของโอกาสที่จะเป็นไปได้ ในการจัดการความรู้ที่มีอยู่เดิม คือ การสืบค้นความรู้เดิมมาวิเคราะห์แยกประเภท จัดหมวดหมู่ให้สะดวกในการค้นคว้า (4.81) ส่วนการสร้างความรู้ใหม่ คือ การศึกษาวิจัยเพื่อสร้างความรู้ใหม่ หรือตรวจสอบเพื่อยืนยันหรือต่อยอดความรู้เดิม (4.8) ส่วนวิธีการเผยแพร่ความรู้อย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง คือ การจัดนิทรรศการและมหกรรมด้านสุขภาพและคุณภาพชีวิต (4.90)

3.4 ลักษณะของกิจกรรมการพยาบาลเพื่อการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนที่มีความเป็นไปได้มากที่สุดและเป็นภาพอนาคตที่พึงประสงค์ตามลำดับค่ามัธยฐาน (Median) ของโอกาสที่จะเป็นไปได้ ด้านการเตรียมการโดยทั่วไป คือ การพบปะพูดคุยกับ ประชาชนเพื่อสร้างความคุ้นเคย (4.86) กับการเยี่ยมชมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและศึกษาสภาพแวดล้อม (4.86)

ส่วนกิจกรรมการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองในกลุ่มประชาชน ทั่วไป คือ การจัดโครงการต่อเนื่องเพื่อการเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัยแก่ประชาชนแบบกลุ่มตามความเสี่ยง (4.97) และกิจกรรมการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองในกลุ่มผู้เจ็บป่วย คือ การให้ความรู้และคำแนะนำเกี่ยวกับภาวะการเจ็บป่วยและการดูแลแก่ผู้ป่วยหรือญาติ (4.90)

ส่วนที่ 4 แนวทางการเตรียมพยาบาลวิชาชีพให้พร้อมในการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนที่มีความเป็นไปได้มากที่สุดและเป็นภาพอนาคตที่พึงประสงค์ตามลำดับค่ามัธยฐาน (Median) ของโอกาสที่จะเป็นไปได้ ในด้านความรู้ คือ การติดตามนโยบายสุขภาพและนโยบายที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง (4.88) ในด้านทัศนคติ คือ ต้องเชื่อในคุณค่าของการที่ประชาชนจะเป็นผู้รับผิดชอบสุขภาพของตนเองว่าเป็นการสร้างสุขภาพที่ยั่งยืน (4.84) และในด้านทักษะการปฏิบัติ คือ การพัฒนาทักษะในการทำงานร่วมกับสาขาวิชาชีพและชุมชน (4.81) กับการพัฒนาทักษะการพยาบาลที่สร้างเสริมทักษะชีวิตในการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนที่สอดคล้องกัน (4.81) ส่วนวิธีการเตรียมพยาบาลวิชาชีพ คือ การเสริมสร้างแนวคิดการบริการสุขภาพเชิงรุกและการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองเข้าไปในหลักสูตร (4.88) และการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อนำความรู้ทางการพยาบาลและสาขาวิชามาเป็นฐานในการปฏิบัติงาน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาอนาคตภาพบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า จึงมีประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายดังนี้

ส่วนที่ 1 พัฒนาการของการดูแลสุขภาพประชาชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (ก่อน พ.ศ. 2439-2544) พบว่า มีพัฒนาการแบ่งได้เป็น 5 ช่วง คือ ช่วงก่อน พ.ศ. 2439 เป็นช่วงของการดูแลในครัวเรือนและเพื่อนบ้าน ช่วง พ.ศ. 2439-2488 เป็นช่วงเฝ้าสังเกตการณ์การแพทย์แผนใหม่ ช่วง พ.ศ. 2489-2522 เป็นช่วงเริ่มมั่นใจการรักษาในโรงพยาบาลและมองสุขภาพเป็นเรื่องของการเจ็บป่วย ช่วง พ.ศ. 2523-2540 เป็นช่วงดูแลสุขภาพด้วยกลวิธีสาธารณสุขมูลฐานและนิยมความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา และช่วง พ.ศ. 2541-ปัจจุบัน เป็นช่วงสรรหาทางเลือกที่เหมาะสมลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงของการดูแลสุขภาพประชาชน มีการเคลื่อนไหวไปในช่วงเวลาที่ไม่เท่ากัน แต่ลักษณะของความเคลื่อนไหวจะมีการเชื่อมโยงที่สำคัญอยู่กับ ความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์การแพทย์ รูปแบบของระบบบริการสุขภาพที่รัฐจัดให้ และปัจจัยที่เป็นสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บของประชาชน ดังที่ได้มีการกล่าวไว้ว่า ประชาชนมีการดูแลสุขภาพตนเองมาตลอด แต่มีทั้งที่เป็นประโยชน์และทำให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับความเชื่อ การรับรู้ ความเคยชิน ความสะดวก และความสามารถในการคัดกรองข้อมูลและนำมาปรับให้เหมาะสมกับ

แผนภูมิที่ 1 สรุปภาพอนาคตของบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า

ปัจจุบัน พ.ศ. 2544	1. การสร้างความเข้าใจที่ตรงกันภายในวิชาชีพการพยาบาลที่มีสุขภาพและประชาชนเกี่ยวกับบทบาทการพยาบาลและการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน	ทศวรรษหน้า พ.ศ. 2553
<p>การพยาบาลในคลินิก</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. พยาบาลเป็นผู้กำหนดให้ผู้ป่วยช่วยเหลือตนเองตามที่เห็นควร 2. มีการให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตนแก่ผู้ป่วยเมื่อจะจำหน่ายผู้ป่วย 3. ประเมินผลงานจากภาวะการเจ็บป่วยที่ดีขึ้น 	<p>↓</p>	<p>การพยาบาลในคลินิก</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การพยาบาลและผู้ป่วยร่วมกันวิเคราะห์หาแนวทางที่เหมาะสมในการดูแลตนเองของผู้ป่วย 2. มีการเตรียมความพร้อมในการดูแลสุขภาพตนเองให้กับผู้ป่วยตลอดช่วงที่อยู่ในการดูแลสุขภาพตนเองให้กับผู้ป่วยตลอดช่วงที่อยู่ในโรงพยาบาล 3. ประเมินผลงานจากความก้าวหน้าของการมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพตนเองและภาวะการเจ็บป่วยที่ดีขึ้นของผู้รับบริการ
<p>การพยาบาลในชุมชน</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ชุมชนเป็นแหล่งปฏิบัติงานเฉพาะกิจที่เพิ่มขึ้นจากการปฏิบัติงานหลักในสถานพยาบาล 2. มุ่งให้การพยาบาลแก่ผู้เจ็บป่วยที่อยู่ในชุมชนและการเฝ้าระวังโรค 3. เป็นการให้บริการตามวัตถุประสงค์ที่พยาบาลเป็นผู้กำหนด 	<p>↙ ↘</p> <p>เงื่อนไขสำคัญ</p> <p>↖ ↗</p>	<p>การพยาบาลในชุมชน</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ชุมชนเป็นแหล่งปฏิบัติงานหลักที่ต้องรับผิดชอบอย่างต่อเนื่องและมีแผนงานระยะยาว 2. มุ่งให้ประชาชนทั้งที่มีสุขภาพดี มีภาวะเสี่ยงและมีการเจ็บป่วยได้ตระหนักและเรียนรู้ที่จะดูแลสุขภาพตนเองได้อย่างเหมาะสม 3. เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างประชาชนกับ พยาบาลตามภาวะสุขภาพและสถานการณ์จริงในการดำเนินชีวิตของประชาชน
<p>การเตรียมบุคลากรพยาบาล</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. มีเป้าหมายหลักเพื่อผลิตผู้ให้การพยาบาลแก่ผู้เจ็บป่วย 2. มีแนวคิดการให้บริการพยาบาลแบบซ่อมสร้างสุขภาพ 3. ใช้โรงพยาบาลเป็นฐานในการจัดการเรียนการสอนทางการพยาบาล เน้นการพยาบาลตามอาการของโรค 	<p>↙ ↘</p> <p>↖ ↗</p> <p>↙ ↘</p> <p>↖ ↗</p> <p>↙ ↘</p> <p>↖ ↗</p>	<p>การเตรียมบุคลากรพยาบาล</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. มีเป้าหมายหลักเพื่อผลิตผู้ให้บริการพยาบาลที่เอื้อต่อการสร้างเสริมศักยภาพการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน 2. มีแนวคิดการให้บริการพยาบาลแบบสร้างสุขภาพนำซ่อม 3. ใช้ชุมชนเป็นฐานในการจัดการเรียนการสอนทางการพยาบาลเน้นการพยาบาลตามวัฏจักรการเปลี่ยนแปลงของชีวิตตามสภาพการณ์จริง

วิถีชีวิตของประชาชน (ประเวศ วะสี, 2544 และ สุริยะ วงศ์คงคาเทพ, 21 มิถุนายน 2544, สัมภาษณ์)

ส่วนที่ 2 การปฏิบัติการพยาบาลในการพัฒนาบทบาทการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8 ลักษณะของการพยาบาลที่ยังไม่เอื้อหรือส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน เพราะนโยบายการพัฒนาประเทศและนโยบายด้านการพัฒนาสาธารณสุขของประเทศไทยเน้นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ โรคระบาดที่เป็นอยู่ก่อน จึงมีลักษณะเป็นระบบบริการสุขภาพแบบตั้งรับมาโดยตลอด ซึ่งระบบบริการสุขภาพแบบนี้จะเป็นระบบที่อำนาจในการบริหารจัดการในทางสุขภาพจะอยู่ในกลุ่มของบุคลากรวิชาชีพและเป็นการดูแลสุขภาพที่มุ่งแก้ปัญหาการเจ็บป่วย โรคภัยไข้เจ็บด้วยเทคนิค วิธีการ เครื่องมือและอุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ที่ต้องใช้ความรู้เฉพาะด้าน (ประเวศ วะสี, 2544: 2) ระบบการพยาบาลก็เช่นเดียวกันยังเน้นการให้การพยาบาลแก่ผู้เจ็บป่วยโดยบุคลากรพยาบาลเป็นหลัก และจากการศึกษาเรื่องปฏิรูประบบบริการการพยาบาลที่สอดคล้องกับระบบบริการสุขภาพไทยที่พึงประสงค์ในอนาคต พบว่า พยาบาลร้อยละ 90 ยังทำงานอยู่ในโรงพยาบาลและเป็นระบบการพยาบาลแบบตั้งรับ (ทัศนา บุญทอง และคณะ, 2543: 11) ดังนั้นบทบาทการพยาบาลในการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนจึงเป็นบทบาทที่ระบบบริการพยาบาลเริ่มให้ความสนใจขึ้นมาอย่างจริงจังในปัจจุบัน และกำลังอยู่ระหว่างการปฏิรูประบบการพยาบาลเพื่อให้สอดคล้องกับระบบสุขภาพไทยในอนาคต

ส่วนที่ 3 ภาพอนาคตของบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า พบว่า บทบาทของการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนใน 10 ปีข้างหน้า จะเป็นบทบาทในการสร้างระบบบริการพยาบาลเพื่อให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และมีความพร้อมที่จะดูแลสุขภาพตนเองได้อย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิตของตน โดยที่บทบาทนี้จะเป็นกิจกรรมการพยาบาลที่มีอยู่ในทุกบริการการพยาบาลที่มีอยู่ และจะมีการปรับเปลี่ยนไปดังต่อไปนี้

ด้านการบริการพยาบาลในคลินิก จะเป็นการให้บริการพยาบาลแก่ผู้ป่วยที่ นอกจากจะให้การพยาบาลเพื่อช่วยให้ผู้ป่วยทุเลาจากการทุกข์ทรมานจากการเจ็บป่วยแล้ว จะต้องส่งเสริมให้ผู้ป่วยสามารถดูแลสุขภาพตนเองได้อย่างถูกต้องตามภาวะเจ็บป่วยในโรคที่เขาเป็นหรือมีภาวะเสี่ยงด้วย

ด้านการบริการพยาบาลในชุมชน จะเป็นการส่งเสริมศักยภาพการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน ทั้งที่ยังมีสุขภาพปกติ มีความเสี่ยงต่อการเจ็บป่วย และผู้ที่กำลังอยู่ระหว่างการเจ็บป่วย

โดยการจัดระบบบริการพยาบาลให้เป็นกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับสุขภาพสำหรับประชาชน ร่วมกับการให้การพยาบาลแก่ผู้ป่วยตามสภาวะของโรค

ด้านการเตรียมความพร้อมของพยาบาลวิชาชีพ จะเป็นการปฏิรูประบบการผลิตพยาบาลวิชาชีพ จากการใช้โรงพยาบาลเป็นฐานในการจัดการศึกษามาเป็นการใช้สถานการณ์จริงในชุมชนเป็นฐานในการจัดการศึกษา เพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการบริการสุขภาพแบบตั้งรับ มาเป็นการให้บริการพยาบาลเชิงรุก เปลี่ยนจากวัตถุประสงค์หลักในการผลิตผู้ให้บริการพยาบาลผู้ป่วย เป็นการผลิตผู้ให้บริการพยาบาลที่เอื้อต่อการสร้างเสริมศักยภาพการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพพยาบาลวิชาชีพระหว่างประจำการ จากการศึกษาฝึกประสบการณ์การดูแลผู้ป่วย มาเป็นการฝึกอบรมระหว่างปฏิบัติงาน (Inservice training) และ การศึกษาด้วยตนเอง (Self study) เกี่ยวกับการส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน

ซึ่งศักยภาพของบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน ในอนาคตจะขึ้นอยู่กับความสำเร็จ 3 ประการ คือ การสร้างความเข้าใจที่ตรงกันภายในวิชาชีพการพยาบาล ทีมสุขภาพและประชาชนเกี่ยวกับบทบาทการพยาบาลและการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชน การปรับปรุงกฎหมายให้ครอบคลุมการปฏิบัติการพยาบาลตามความรับผิดชอบที่ขยายออกไป และการกำหนดตำแหน่งและค่าตอบแทนให้เป็นไปตามความรับผิดชอบที่สูงขึ้นและการปฏิบัติงานที่เพิ่มขึ้นของบุคลากรพยาบาล

ลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นผลพวงของการพัฒนาประเทศ เนื่องจากสามทศวรรษที่ผ่านมา นโยบายการพัฒนาประเทศเน้นด้านวัตถุและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามกระแสบริโภคนิยม จนกระทั่งปี พ.ศ. 2540 ได้เกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจขึ้น ความยากจน การว่างงาน ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยมากยิ่งขึ้น โดยพบว่าในปี พ.ศ. 2542 กลุ่มผู้ที่มีรายได้สูงสุด 1 ใน 5 ของประเทศ มีสัดส่วนรายได้ถึงร้อยละ 58.5 ในขณะที่กลุ่มผู้ที่มีรายได้ต่ำสุด 1 ใน 5 ของประเทศ มีสัดส่วนรายได้เพียงร้อยละ 3.8 เท่านั้น (คณะกรรมการอำนวยการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 9, 2544 : 12) ทำให้มาตรฐานความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตโดยรวมของคนไทยต่ำลง มีความซับซ้อนของปัญหาและค่าใช้จ่ายทางสุขภาพสูงขึ้น โดยพบว่า ปัญหาสุขภาพในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตไม่ใช่ปัญหาของเชื้อโรคเช่นในอดีตที่ผ่านมา แต่มักเป็นปัญหาสุขภาพ ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาสังคม ได้แก่ พฤติกรรมบริโภคนิยมที่ไม่ถูกต้อง การแพร่ระบาดของสารเสพติด การมั่วสุมทางเพศ และปัญหาทางด้านจิตใจ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า อัตราการเพิ่มของค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพต่อหัวของคนไทยในช่วงปี พ.ศ. 2523-2541 นั้น สูงขึ้นถึงร้อยละ 9.08 ต่อปี (คณะกรรมการอำนวยการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 9, 2544: 16)

เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมทำให้ระบบบริการสุขภาพของไทยที่มีการพัฒนามาในระบบของการแพทย์แผนปัจจุบันเริ่มเป็นที่สงสัยว่า จะสามารถนำพาให้ประชาชนมีสุขภาพภาวะดีอย่างยั่งยืนภายใต้บริบทของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ได้เหมาะสมหรือไม่ จึงได้มีการปลุกกระแสของภูมิปัญญาดั้งเดิมมาผสมผสานกับการแพทย์สมัยใหม่ ทำให้เกิดระบบการแพทย์แบบพหุลักษณะ ที่มีการแพทย์หลายระบบดำรงอยู่ด้วยกัน ทั้งการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์แผนปัจจุบัน และการแพทย์ทางเลือกอื่น ๆ เพื่อให้ทางเลือกที่หลากหลายแก่ประชาชน เนื่องจากปัญหาสุขภาพและศักยภาพของประชาชนในปัจจุบันมีความเหลื่อมล้ำกันมาก รวมทั้งการที่ภาครัฐมีข้อจำกัดทั้งด้านบุคลากร งบประมาณ และคุณภาพบริการ ทำให้การแก้ปัญหาต่างๆ มีความยุ่งยากซับซ้อนเกินกว่าที่จะใช้ระบบการแพทย์วิธีเดียวให้ได้ผลกับประชาชนทุกกลุ่มทั่วประเทศ ช่วงนี้จึงเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของการปฏิรูประบบต่างๆ เพื่อให้สามารถหาแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศในปัจจุบันและแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

ดังนั้น ความสำเร็จของบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพจำเป็นต้องมีการปรับกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับสุขภาพใหม่โดยไม่เพียงแต่ต้องมองสุขภาพทั้งในมิติทางกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณเท่านั้น แต่ยังคงมองให้เชื่อมโยงกับเหตุปัจจัยทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม สุขภาพจึงแยกไม่ได้จากวิถีชีวิตที่จะต้องดำเนินไปบนพื้นฐานของความถูกต้องพอดี โดยดำรงอยู่ในครอบครัว ชุมชนและสังคมที่พัฒนาอย่าง “สมดุล” ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมตามปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่สังคมไทยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ โดยเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยมีหลักการสำคัญ 5 ประการที่จะเป็นแนวทาง คือ ยึดทางสายกลาง มีความสมดุลพอดี รู้จักพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีระบบภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันโลก โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้อำนาจต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9, 2544: 4) ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริม

สร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

1. ผู้บริหารทางการแพทย์สามารถนำอนาคตภาพของการพยาบาลเพื่อการดูแลสุขภาพของตนเอง ไปใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงเกี่ยวกับระบบบริการการพยาบาลในส่วนของตนได้ โดยการจัดการเชิงระบบเพื่อให้เกิดการปฏิบัติงานเป็นที่ร่วมกับประชาชนและสาขาวิชาชีพอื่น ๆ และทำให้เกิดการส่งต่อทางการพยาบาลอย่างครบวงจรภายในวิชาชีพการพยาบาลอย่างเป็นเครือข่ายตามระดับของความซับซ้อนทางการพยาบาลที่จะต้องใช้

2. ผู้ให้บริการพยาบาลสามารถนำแนวโน้มของอนาคตภาพการพยาบาลเพื่อการดูแลสุขภาพของตนเองจากการวิจัยนี้ ไปเป็นแนวทางในการกำหนดกิจกรรมพยาบาลให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในกลุ่มประชาชนทั่วไปที่ยังไม่เจ็บป่วยและผู้ที่เจ็บป่วยได้ ทั้งด้านแนวคิด แนวทางในการดำเนินงาน การวางแผนงาน การจัดกิจกรรมและการกำหนด ผลลัพธ์ของกิจกรรม

3. ผู้บริหารการศึกษาสามารถนำแนวโน้มของการเตรียมพยาบาลวิชาชีพให้พร้อมในการพัฒนาการดูแลสุขภาพของตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า ไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการจัดการศึกษาในระดับพยาบาลศาสตร์ได้ทั้งในการปรับเนื้อหา วิธีการจัดการเรียนการสอน และการฝึกประสบการณ์ทางการพยาบาล

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2544) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2544-2549**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พัฒนาหลักสูตร.

คณะกรรมการอำนวยการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 9. (2544). **แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549**. กรุงเทพมหานคร: (ม.ป.ท.)

จุมพล พูลภัทรชีวิน. (2530). เทคนิคการวิจัยแบบ EDRF. ใน **รวมบทความวิจัยการศึกษา**, หน้า 22-24. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์.

- ทัศนาศู บุญทอง และคณะ. (2543). **รายงานการวิจัยปฏิรูประบบบริการพยาบาลที่สอดคล้องกับระบบสุขภาพที่พึงประสงค์ในอนาคต**. กรุงเทพมหานคร: สิริยออดการพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. (2544). **ปรับโครงสร้างกระทรวงสาธารณสุข**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ. (อัดสำเนา)
- วิจัยระบบสาธารณสุข, สถาบัน. (2541). **รายงานการวิจัยบทบาทของการปรับระบบบริการสาธารณสุข**. นนทบุรี: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- สุริยะ วงศ์คงคเทพ. 21 มิถุนายน 2544. ผู้อำนวยการสถาบันพระบรมราชชนก. สัมภาษณ์.
- Green, L.W. and Ottoson, J.M. (1990). **Community health**. Chicago: Mosby.
- Pender, N.J. (1996). **Health promotion in nursing practice**. Connecticut: Appleton & Lange.

AN ANALYSIS OF ECONOMIC ACTIVITY LEARNING PROCESSES AND INCOME DISTRIBUTION OF COMMUNITES ADOPTING SUFFICIENCY ECONOMY DEVELOPMENT PROGRAM

Somsri Jinawong

ABSTRACT

The objectives of this study were 1) to investigate the concept of sufficiency economy development program from past to present 2) to analyze economic activity learning processes in the communities adopting sufficiency economy development program 3) to analyze income distribution of communities adopting sufficiency economy development program. Documentary research, qualitative research (in-depth interview, group interview, participatory observation and non-participatory observation) and quantitative research methodologies (Decomposability by means of Gini Coefficient in analyzing income distribution) through 123 household samplings in Ban Sukjai community, Kalasin province and 49 household samplings in Phor Pheng community, Mahasarakham province were employed respectively. The findings were as follows :

1) The concept of sufficiency economy development program from past to present was sufficient mode of living with the emphasis on humanization, freedom and coexistence. 2) Economic activity learning processes in the communities depended upon learning factors, external, internal and environmental context. The existing learning processes was seen at the individual and group levels from different learning sources outside and inside the communities. Faith played a crucial role as learning basis, which varied in accordance with the community proficiency through its own selective process. 3) In considering sources of major and supplementary income. It revealed the betterment and equity of income distribution in the communities adopting sufficiency economy development program as shown by means of Gini coefficient, which lower than before the communities adopting sufficiency economy development program.

การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนา แบบเศรษฐกิจพอเพียง

สมศรี จินะวงษ์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวความคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน 2) วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) วิเคราะห์การกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม) และวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (วิธี Decomposability โดยใช้ Gini Coefficient เป็นตัวบ่งชี้การกระจายรายได้ที่เกิดขึ้น) โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 123 ครัวเรือนในชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์และจำนวน 49 ครัวเรือนในชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคาม ตามลำดับ

ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวความคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน คือมี “ความรู้จักพอ” เป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญกับ “ความเป็นมนุษย์” “ความเป็นอิสระ” และ “การดำรงอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่ง” 2) กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนมีองค์ประกอบการเรียนรู้ที่คล้ายคลึงกัน คือประกอบด้วยปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและการรวมกลุ่มจากแหล่งเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยใช้ “ศรัทธา” เป็นฐานในการเรียนรู้ แต่แตกต่างกันบนพื้นฐานศักยภาพของแต่ละชุมชนโดยชุมชนมีกระบวนการคิดสรรสิ่งที่เหมาะสมกับตนเองได้ดีกว่าการคัดสรรที่คนอื่นมาจัดกระทำให้ 3) เมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของรายได้ทั้งรายได้หลักและรายได้เสริม พบว่าหลังจากที่ชุมชนใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังแล้ว การกระจายรายได้ของคนในชุมชนดีขึ้น โดยได้รับการแบ่งสรรประโยชน์ที่ได้จากการผลิตอย่างยุติธรรม แสดงด้วยค่า Gini Coefficient ของแต่ละชุมชนมีค่าต่ำกว่าเดิมที่ชุมชนยังมีได้ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง

ความเป็นมา

การพัฒนาประเทศในรอบสี่ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยเลียนแบบอย่างความสำเร็จของตะวันตกด้วยการปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาไปสู่การทำให้ทันสมัยด้วยการเลือกใช้ทฤษฎีการพัฒนาแบบไม่สมดุล (unbalanced growth) โดยมุ่งให้คนส่วนหนึ่งซึ่งเป็นจำนวนน้อย (นายทุน) เติบโตก่อนโดยละเลยคนส่วนใหญ่ ด้วยความเชื่อที่ว่า การสะสมทุนของนายทุนเหล่านั้น จะทำให้การพัฒนาทางเศรษฐกิจสำหรับประเทศกำลังพัฒนาเป็นไปในอัตราที่สูง ซึ่งจะส่งผลต่อการจ้างงาน การเพิ่มผลผลิต และการเพิ่มรายได้หรืออำนาจซื้อแก่ประชาชน ลักษณะของความเจริญจะเป็นไปแบบ Trickle down effect คือ ค่อย ๆ กระจายจากส่วนบนสู่ส่วนล่าง กล่าวคือ การกระจายผลประโยชน์ที่เกิดจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นายทุนจะเป็นคนกลุ่มแรกที่ได้รับผลประโยชน์ก่อนแล้วจึงส่งผ่านไปสู่คนทั่วไปและแรงงานในรอบที่สอง (คือได้รับประโยชน์จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจทางอ้อม) ซึ่งหมายความว่าสัดส่วนของผลประโยชน์ที่คนกลุ่มหลังได้รับจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจย่อมน้อยกว่าคนกลุ่มแรกเสมอ

เราจึงพบว่าการพัฒนาในแนวทางนี้ ยิ่งพัฒนาช่องว่างของความแตกต่างในการกระจายรายได้ก็ยิ่งมากขึ้น ซึ่ง รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2531: 1039-1041) ได้ชี้ให้เห็นว่า ประชาชนในชนบทได้พยายามปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ไม่สมดุลซึ่งประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง การสนองตอบของเกษตรกรที่มีต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาดังกล่าว ได้แก่ การปรับตัวด้านการผลิต (โดยการขยายพื้นที่การเพาะปลูก) การปรับตัวด้านการเลือกใช้เวลา (โดยการใช้เวลาในการทำงานหารายได้นอกไร่นามากขึ้น) การย้ายถิ่นภายในประเทศ และการย้ายถิ่นออกนอกประเทศ แต่ช่องทางเหล่านี้กำลังปิดตัวลงในอนาคต แต่ประชาชนในชนบทก็มิได้อยู่หนึ่ง นอกเหนือจากแนวทางการปรับตัวดังที่กล่าวมานี้แล้ว ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังปรับตัวด้วยการปรับเปลี่ยนแนวความคิดหันกลับไปสู่การพัฒนาตามแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เคยใช้ได้ผลดีในอดีต ประกอบกับพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชทาน เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ว่า

“...ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้จะไม่ถึงครึ่ง อาจจะเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็จะสามารถที่จะอยู่ได้ การแก้ไขจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดือดร้อน แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ก็จะสามารถที่จะแก้ไขได้...”

เศรษฐกิจพอเพียงจึงได้รับความสนใจจนเป็นกระแสสังคมในวงกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจเมื่อปลายปี 2539 ซึ่งส่งผลกระทบเป็นวงกว้างต่อชีวิตของผู้คนเกือบทุกระดับในสังคมไทย สืบเนื่องมาจากเรื่องเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง

◆ การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชน ◆
ที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง

กับวิถีชีวิตของผู้คนโดยตรง การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน อย่างน้อยที่สุดก็เป็นไปเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิต จึงเกี่ยวพันกับชีวิตของผู้คนตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน สังคม ประเทศ

โดยที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ครองเวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์นั้นใช้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ถ้าจะให้เศรษฐศาสตร์มีคุณค่าอย่างแท้จริงในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ก็จะต้องให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่าง เป็นกิจกรรมในการสร้างสรรค์คุณภาพชีวิตและพัฒนาศักยภาพเพื่อชีวิตที่ดีงาม (พระธรรมปิฎก, 2541: 65-68)

ขณะนี้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) เพื่อนำทางให้การพัฒนาประเทศให้เป็นไปในทางสายกลางแล้ว ทั้งนี้โดยกำหนดเป้าหมายไว้เพื่อลดความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิต

สำหรับเศรษฐกิจพอเพียงในสภาพสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมเปิด ชาวบ้านจำเป็นต้องมีการคัดสรรสิ่งที่เหมาะสมกับตนเองตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้กล่าวไว้ในคำนำในงานวิจัยของ อาริยา เสวตามร์ (2542) เรื่อง “ผ้าป่าข้าว: บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน” ว่า “ในการปรับตัวกับบริบททางสังคมปัจจุบัน ซึ่งชาวบ้านต้องดิ้นรนต่อสู้กับพลังต่าง ๆ ทางสังคมหลายด้าน ด้านหนึ่งนั้น ชาวบ้านเข้าใจดีว่าพวกเขาไม่สามารถแยกตนเองออกจากระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ได้ ขณะที่อีกด้านหนึ่งชาวบ้านก็ต้องพยายามสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ ๆ ขึ้นมา เพื่อการปรับตัวกับระบบตลาดและรัฐ” ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยสนใจที่จะทำการศึกษาว่าเกิดขึ้นและพัฒนาได้อย่างไร และส่งผลกระทบต่อการกระจายรายได้ที่เกิดขึ้นหรือไม่

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน
2. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง
3. เพื่อวิเคราะห์การกระจายรายได้ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง

ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตในการวิจัยดังนี้คือ ผู้วิจัยเลือก “ชุมชน” เป็นพื้นที่หรือสนามที่ใช้ในการศึกษา โดยเลือกแบบเฉพาะเจาะจงในชุมชนที่ใช้เศรษฐกิจพอเพียงที่ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งและได้รับการยกย่องจากทางราชการให้เป็นที่ศึกษาดูงานของชุมชนอื่น

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การดำเนินเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน ด้วยการพึ่งตนเอง โดยใช้ “ปัญญา” เป็นฐานในการสร้างองค์ความรู้ และมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การดำเนินกิจกรรมของมนุษย์ ด้วยการเชื่อมโยงความรู้ ประสบการณ์ ทักษะการที่มี เพื่อจัดการกับปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น โดยมีองค์ประกอบของการเรียนรู้ประกอบด้วยปัจจัยในการเรียนรู้ ลักษณะการเรียนรู้ และแหล่งของการเรียนรู้

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวกับการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรร สินค้าหรือบริการ

การกระจายรายได้ หมายถึง การแบ่งสรรประโยชน์ที่ได้จากการผลิตอย่างยุติธรรม โดยไม่คำนึงว่าบุคคลหรือครอบครัวเหล่านั้นเป็นปัจจัยการผลิตหรือเจ้าของปัจจัยการผลิตประเภทใด

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในระดับจุลภาคในชุมชนที่ใช้การพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงใน 2 ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ประสบความสำเร็จในการนำแนวคิดนี้มาใช้ในระดับหนึ่ง โดยในการวิจัยจะแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน โดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยศึกษาจากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และทำการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Induction Analytical)

ขั้นตอนที่ 3 เป็นกรวิเคราะห์การกระจายรายได้ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยจะศึกษาจากการเก็บข้อมูลในเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้น และเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 123 ครัวเรือนในชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์ (จากจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 303 ครัวเรือน) และ 49 ครัวเรือนในชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคาม (จากครัวเรือนทั้งสิ้นจำนวน 57 ครัวเรือน) และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธี Decomposability โดยใช้ Gini Coefficient เป็นตัวชี้บอกในเรื่องของการกระจายรายได้

ผลการวิจัย

1) แนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน มีทั้งจุดร่วมและจุดต่าง ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยมีจุดร่วมคือมี “ความรู้จักพอ” เป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งให้ความสำคัญกับ “ความเป็นมนุษย์” “ความเป็นอิสระ” และ “การดำรงอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่ง” และสำหรับจุดต่างคือด้านการผลิตนอกเหนือจากเป็นไปเพื่อสนองความต้องการในการบริโภคของครัวเรือนแล้วยังเป็นไปเพื่อการค้า ด้านการบริโภคนอกเหนือจากเป็นไปเพื่อสนองความต้องการในการดำรงชีวิตแล้วยังเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านการแลกเปลี่ยนเป็นไปในระดับชุมชนในลำดับแรก ในระดับประเทศ และระดับโลกเป็นลำดับถัดไปโดยอาศัยเครือข่าย ด้านการจัดสรรหรือการแบ่งปันเป็นไปทั้งในระดับชุมชนและระดับรัฐ

2) กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนมีองค์ประกอบการเรียนรู้ที่คล้ายคลึงกัน คือประกอบด้วยปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและการรวมกลุ่ม จากแหล่งเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยใช้ “ศรัทธา” เป็นฐานในการเรียนรู้ แต่แตกต่างกันบนพื้นฐานศักยภาพของแต่ละชุมชนโดยชุมชนมีกระบวนการคัดสรรสิ่งที่เหมาะสมกับตนเองได้ดีกว่าการคัดสรรที่คนอื่นมาจัดกระทำให้

3) เมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของรายได้ทั้งรายได้หลักและรายได้เสริม พบว่าหลังจากที่ชุมชนใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังแล้ว การกระจายรายได้ของคนในชุมชนดีขึ้นในทั้งสองชุมชน โดยปรากฏว่าทั้งสองชุมชนต่างมีค่า Gini Coefficient ต่ำกว่าเดิมที่ชุมชนยังมีได้ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง (ชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีค่า Gini Coefficient ก่อนใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังจากรายได้หลัก = 0.840 รายได้เสริม = 0.655 และหลังจากที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง ค่า Gini Coefficient จากรายได้หลัก = 0.163 รายได้เสริม = 0.601 และสำหรับชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคาม มีค่า Gini Coefficient ก่อนใช้แนวทางการพัฒนา

แบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังจากรายได้หลัก = 0.727 รายได้เสริม = 0.532 และหลังจากที่ใช้
แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังจากรายได้หลัก = 0.163 รายได้เสริม = 0.475)

อภิปรายผล

การที่ชุมชนใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง (สามารถพึ่งตนเอง พึ่งพาซึ่งกัน
และกัน และมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม) บนฐานของ
ศักยภาพของแต่ละชุมชน โดยในชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์ กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทาง
เศรษฐกิจของชาวบ้านเริ่มต้นจาก “ศรัทธา” ที่มีต่อกัลยาณมิตร (คือตัวผู้นำ) ซึ่งอยู่ในเพศของ
บรรพชิต ทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา โดยที่มิได้เกิดความตระหนักรู้ และ
จากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรร
ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้และมีการพัฒนาจากกิจกรรมหนึ่งไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ค่อย ๆ เปลี่ยน
จากการใช้ “ศรัทธา” เป็นตัวนำในการรับรู้ มาเป็นการใช้ “ปัญญา” เป็นฐานในการเรียนรู้ ซึ่ง
ลักษณะการเรียนรู้ดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ที่เรียกว่า “กระบวนการธรรม” (พระราช-
วรมณี, 2539) โดยมีสถาบันศาสนาเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยการนำเอาคำสอนทาง
ศาสนามาสอดแทรกในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในระบบ
เศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาวบ้านสามารถเชื่อมโยงการพัฒนาทางวัตถุและการพัฒนาทางจิตใจ
ด้วยการเดินทางสายกลาง ไม่สุดโต่งหรือโน้มเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง

สำหรับในอีกชุมชนหนึ่งคือชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคาม กระบวนการเรียนรู้กิจกรรม
ทางเศรษฐกิจก็ยังคงอาศัย “ศรัทธา” ที่ชาวบ้านมีต่อผู้นำเป็นฐานในการพัฒนาการเรียนรู้ แต่
“ศรัทธา” ที่มีต่อผู้นำไม่เพียงพอที่จะทำให้ชาวบ้านเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาได้ จำเป็นต้อง
ใช้การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยการ “ปลุกกระตุ้น” และ “สร้างจิตสำนึก” อย่างต่อเนื่องของ
ผู้นำชุมชน เริ่มตั้งแต่การรวมคน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับ
ประโยชน์ ประกอบกับ “การมีโอกาสเข้าถึงแหล่งทรัพยากร” ทำให้ชุมชนสามารถกำหนดสิทธิของ
ชุมชนบนพื้นฐานของการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและ
พึ่งตนเองได้บนฐานของการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามศักยภาพของชุมชน

การที่ทั้งสองชุมชนต่างใช้ “ศรัทธา” เป็นฐานในการเรียนรู้ เป็นเพราะข้อจำกัดในด้าน
การศึกษาของชาวบ้านที่มีการศึกษาเพียงการศึกษาภาคบังคับ ทำให้การรับรู้ของชาวบ้านใช้
“ความรู้สึก” มากกว่า “ความรู้” และการที่สามารถแปรเปลี่ยนจากการใช้ “ศรัทธา” มาเป็นการใช้
“ปัญญา” ของชาวบ้านได้นั้น เกิดขึ้นจาก “ผู้นำ” เป็นสำคัญ โดยในกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น
ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ**ในด้านการผลิต** ได้ให้ความสำคัญกับ “การดำรงอยู่ร่วมกัน

JOURNAL OF RESEARCH METHODOLOGY

Volume 16, Number 2 (April-June 2003)

Authors

Anuj Abhabhirom, B.A.	Director Thailand Trends Monitoring Project
Sumon Amornvivat, M.S.	Professor Faculty of Engineering Chulalongkorn University
Somsri Jinawong, Ph.D.	Ecclesiastical Property Office The Religious Affairs Department Ministry of Education
Nuttaporn Lawthong, Ph.D.	Department of Educational Research Faculty of Education Chulalongkorn University
Nawarat Phlainoi, Ph.D.	Associate Professor Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University
Anongnuch Puyanont, Ph.D.	Naval Medical Department Royal Thai Navy
Palarp Sinhaseni, Ph.D.	Associate Professor Faculty of Pharmaceutical Sciences and Chemical Safety Division, The Institute of Health Research, Chulalongkorn University
Thosaporn Sirisumphan, Ph.D.	Associate Professor Faculty of Political Science Chulalongkorn University

วารสารวิธีวิทยาการวิจัย

ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน 2546

ผู้เขียน

อนุช อภาภิรมย์	หัวหน้าโครงการข่าวสารทิศทางประเทศไทย โดยการสนับสนุนของสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย
สุมน อมรวิวัฒน์	ศาสตราจารย์กิตติคุณ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
สมศรี จินะวงษ์	สำนักงานศาสนสมบัติ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
ณัฐภรณ์ หลาวทอง	คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เนาวรัตน์ พลายน้อย	รองศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์และมานุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
อนงค์นุช ภูยานนท์	หัวหน้าแผนกวิจัย กรมแพทย์ทหารเรือ กองทัพเรือ กระทรวงกลาโหม
พาลภา สิงหนเสนี	รองผู้อำนวยการฝ่ายวิจัย สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ทศพร ศิริสัมพันธ์	รองศาสตราจารย์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ (Abstract) ของวารสารวิธีวิทยาการวิจัยในปีที่ 10 ฉบับที่ 1 เป็นต้นไป ได้ปรากฏ
ในฐานข้อมูล ULRICH's International Periodicals Directory

**Journal of Research Methodology in ULRICH's International Periodicals
Directory**

001.42

TH ISSN 0857-2933

JOURNAL OF RESEARCH METHODOLOGY. (Text in English or Thai ; abstracts in English) 1989. s-a. B.90 (\$3.60);newsstand price:\$2. (Chulalongkorn University, Department of Educational Research) Chulalongkorn University Press. Phya Thai Rd., Bangkok 10330. Thailand. Tel. 215-3626. Ed. Somwung Pitiyanuwat. abstr.; bibl.; charts ; stat. circ. 1,000.

Description:Covers research methodology, statistics. measurement and evaluation and research results in education and social sciences.

Refereed Serial

การเสนอบทความหรืองานวิจัย เพื่อตีพิมพ์ในวารสารวิธีวิทยาการวิจัย

ท่านที่ประสงค์จะเผยแพร่บทความทางวิธีวิทยาการวิจัยทั่วไป หรือเฉพาะทาง ตลอดจนผลงานวิจัยด้านวิธีวิทยาการวิจัย ผลการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ด้านครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ หรือไทยศึกษา กรุณาส่งต้นฉบับพิมพ์ขนาด A-4 ประมาณ 10-15 หน้า โดยใช้รูปแบบการพิมพ์ของ APA พร้อมทั้งบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษจำนวน 3 ชุด ไปที่ ศาสตราจารย์ ดร.สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ ภาควิชาวิจัยการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 สำหรับบทความภาษาอังกฤษกรุณาส่ง Dr. Teara Archwamety, College of Education, University of Nebraska 68849, U.S.A.

The JOURNAL OF RESEARCH METHODOLOGY is a scholarly refereed journal publishing articles in research methodology, social research, educational research or Thai Studies. Authors should follow the style specified in the PUBLICATION MANUAL OF THE AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION, latest edition. Manuscripts in Thai (10-15 pages, with English abstracts) should be sent, in triplicate, to Professor Dr. Somwung Pitayanuwat, Faculty of Education, Phayathai Road, Patumwan, Bangkok 10330. Manuscripts (10-15 pages) in English should be sent, in triplicate, to Dr. Teara Archwamety, College of Education, University of Nebraska at Kearney, Kearney, Nebraska 68849, U.S.A.

วารสารวิธีวิทยาการวิจัย

Journal of Research Methodology

วิธีวิทยาการวิจัยเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่มีความสนใจเป็นอันมากในปัจจุบัน ภาควิชาวิจัย-การศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้พิจารณาเห็นความสำคัญของศาสตร์แขนงนี้ จึงได้จัดทำวารสารเพื่อเผยแพร่ให้นักวิชาการ อาจารย์ ครูและนิสิตนักศึกษาที่รักความก้าวหน้าได้ติดตามวิชาการด้านนี้อย่างต่อเนื่อง

ด้วยคุณภาพผลงานของวารสารวิธีวิทยาการวิจัยที่ผ่านมาทำให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ทุนสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสารวิธีวิทยาการวิจัยในปี พ.ศ. 2546 จะออกปีละ 4 ฉบับ โดยมีอัตราค่าสมาชิก ดังนี้

สมัครสมาชิก ปี พ.ศ. 2546

ค่าสมาชิก 300.- บาท (4 ฉบับ)

จำหน่ายปลีกเล่มละ 80.- บาท

สมาชิกวารสารวิธีวิทยาการวิจัย สามารถซื้อวารสารตั้งแต่ฉบับปีที่ 15 ลงไป ในราคาฉบับละ 20 บาท

การสมัครสมาชิก การต่ออายุสมาชิก และการสั่งซื้อ โปรดกรอรายละเอียดในใบสมัครสมาชิก ท่านสามารถจ่ายเช็ค ธนาณัติหรือตัวแลกเงินสั่งจ่าย ปณ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในนาม คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กทม. 10330 โทรศัพท์ 0-2218-2578 โทรสาร 0-2218-2578

บรรณาธิการบริหารปัจจุบัน : ศาสตราจารย์ ดร.สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ ดร.ธีระ อาชวเมธี University of Nebraska at Kearney, U.S.A.

ใบสมัครเป็นสมาชิกวารสารวิธีวิทยาการวิจัย

สมัครเป็นสมาชิก ปี พ.ศ. 2546 (4 ฉบับ)

ต้องการซื้อวารสารฉบับที่ผ่านมา ฉบับที่.....ปีที่.....ถึงฉบับที่.....ปีที่.....รวม.....ฉบับ
รวมเป็นเงิน.....บาท

ชื่อ-นามสกุล/หน่วยงาน.....

ที่อยู่ที่บ้าน.....ถนน.....แขวง/ตำบล.....

เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

สถานที่ทำงาน.....

เลขที่.....ถนน.....แขวง/ตำบล.....

เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

ท่านประสงค์จะให้ส่งวารสารไป

ที่บ้าน ที่ทำงาน

ท่านได้ส่งเงินด้วย

เช็ค ธนาณัติ ตัวแลกเงิน

รวมเงินทั้งสิ้น.....บาท

พิมพ์ที่โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [4607-208/1,000(2)]

โทร. 0-2215-3612, 0-2218-3557, 0-2218-3563-4

นางศรีนทิพย์ นิมิตรมงคล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา สิงหาคม 2546

<http://www.cuprint.chula.ac.th>

